

KASS

JOZSEF

MCMXXIX

2098

310.527

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

dr. Vass Lőrincz

MÓRICZ PÁL:

OTTOKÁR PÜSPÖK
SZIVÁRVÁNYHÍDJÁN

VASS JÓZSEF
NAGYPRÉPOST-MINISZTER
ÉLETE-MUNKÁJA

SZERZŐ KIADÁSA

1929

BUDAPEST,
STÁDIUM SAJTÓVÁLLALAT RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

OSZK

~~2098~~

~~Z.F.~~

310827

ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
B Növedéknapló
1958 évi 1100 sz.

R 1986
R 1965

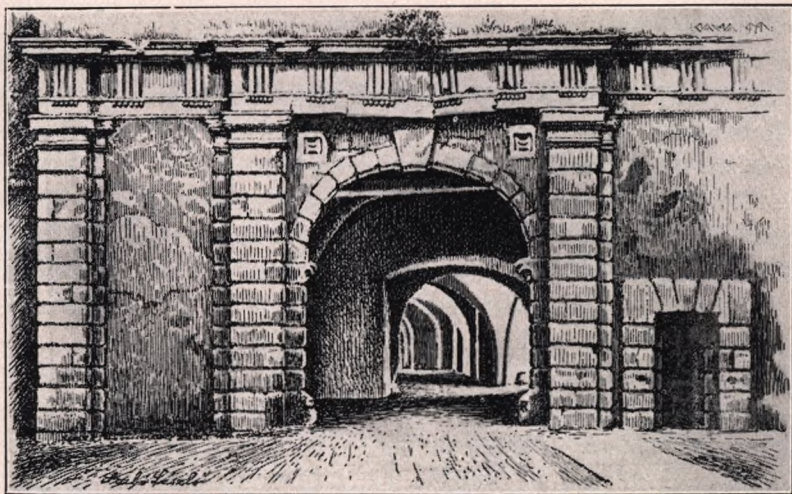
SZERZŐ AZ OLVASÓHOZ.

A könyv olyan előljáró beszéd nélkül, mint az imádkozás nélkül megkezdett napi munka.

Mielőtt napi munkámhoz kezdenék, midőn napi munkámat befejeztem, lehajtott fővel mindig imádkozom. Imádkozni, fohászkodni, hálát szoktam mondani egy-egy könyvemet útnak indító előljáró beszédemben is. Mennyivel inkább meg kell csattogtatnom Feléd lelkem szárnyait most, Istenem, amikor a mostani nehéz időkben a Te oltárod felkent szolgájának és főpapjának: *Vass József* kalocsai nagyprépost, miniszter élet-története megírását vállaltam és imhol itt közreadom.

Az ilyen könyv, mely ellenfeleitől is kiválónak elismert emberről, hozzá a hatalom székében ülő, magát és másokat soha nem kímélő közéleti vezérről szól, a legkényesebb, nehéz feladatok elé állítja az élettörténet megíróját. Elöttem fekszik a levél, a munkámhoz szükséges adatok gyűjtögetése közben írták: „Jobb az élőknek szobrot nem emelni, nehogy megérjék szobruknak az összeromboltatását!” Istenem, Te tudod s most már e helyről beismerem magam is, hogy elhatározásom előtt az én lelkem mélységeiből is fellökődött ez az örvénylő gondolat. Ám, nem szédített meg, nem térített el, Uram, a Te akaratodból reám nehezedő eme feladattól: a hatalom székében ülő és az őt nem ismerőktől, vagy éppen félreismerőktől különbözőképpen megítélt főemberről írni. Kegyelmedből tehát megírtam a pünkösdi rózsabokor virágjaként lelkemből lelkedzett munkát, hogy a nagyon küzdelmes, nagyon tanulságos és értékes magyar élet titkainak feltárásával *példaképet* mutassak *Vass József*nek oly sok ősi magyar jellemvonást, tehetséget,

erőt ragyogtató személyén át. A dunántúli végek nagyszerű magyar fiáról, a római katolikus főpapról tiszántúli református hajdu létemre merészeltem megírni e könyvet; hiszen Vass Józsefben, Vass József élettörténetén át — mi más felekezetű magyar testvérek is — megismerjük, megszeretjük és becsülni fogjuk a római katolikus világi papság és oktató szerzeteseknek nemcsak egyházukat illetőleg, hanem a magyarságunk, hazánk felemelése érdekében hozott áldozatos építő munkásságát. Ez a törekvés, cél, akarat és tartalom még szélesebb alapra helyezi írásomat, melyet Vass József *édesanyjának* és *Prohászka Ottokár* néhai nagy püspök emlékezetének egyenlő szeretettel és hódolattal felajánlok. Az édesanyát és a Mestert a megírás folyamán lelkileg magam mellett éreztem. Szünetlenül kitartásra és friss alkotó kedvre ihlettek. Vajha művemmel kiérdemelhetném és megtermékenyíthetném minden olvasóm és igaz magyar testvérem részéről azt az egymást megértő szeretetet, amelyet Prohászka Ottokár püspök (Székesfehérvár, 1926. IX. 12.) korábbi megjelenésű — „*A rejtelmes Alföld*” — könyvem olvasta után buzdításául kifejezett és rendelkező áldásául reámhagyott itt következő soraiban: „Isten tartsa s ihlesse s legyen sok vígasza és lendülete *ez irány* művelésében legalább annyi, mint nekem van annak élvezésében!”

A sárosvári vár kapuja.

I. FEJEZET.

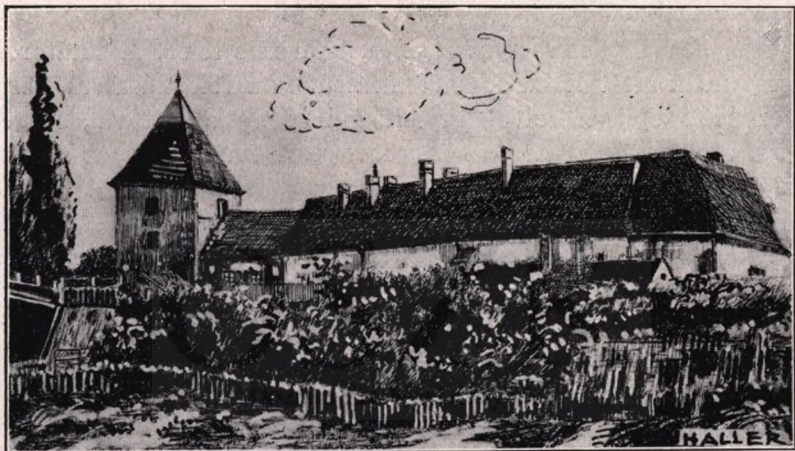
A dunántúli ősmult. — Atilla gyermekei. — A „vazsi” magyarok. — Rákosi Jenő Vas vármegyéről és a vasi-népről. — Vass József szülőföldje. — Sárosvár és vidéke. — A Nádasdy grófok és a sárosvári „pupos-teve”. — Az ősi sárosvári uradalom sorsa. — A Vass-család és a franciák. — A királyi Sárosvár céhjei. — A céhmester I. Vass Ferenc. — A sárosvári céhbeli mesterek magyarsága. — A darumadaras vasi-címer. — Vasi cifraszűr. — A magyar sors, a magyar jellem és a darumadár.

A Dunántúl, „a rómaiak Pannóniája” mindenha rejtelmes erejű föld volt. Ősnépek vértettek el, tüntek le erdős halmai között. Egy-egy szörnyű viharzás után azonban nem minden élő ember pusztult el. A Bakony rengetegei, a baranyai hegyvidék, a Balaton és Fertő körül susogó ősnádasok, Sárosvár hajdani mocsárvidéke nagy veszedelmek és néppusztulások, harcok és menekülések idején nyújtottak mindig oltalmat, menhelyet a magát el nem hagyó, bátran keresztülvágó csoportoknak. A hivatalos történetírás megengedi, elfogadja, hogy például *Vas* vármegye magyar lakossága — a saját zamatos szójárása szerinti „*vazsi nép*” — honfoglaláskor települt magyar néptörzs-

nek keményen kitartó, állhatatos maradványa. A nem hivatalos részről az ősmult kutatásaiban még inkább elmélyedezők, a magyar faj hívő lelkei meggyőződéssel vallják, hogy e földön a honfoglaló magyarok bejövetelét előzőleg fennmaradtak és éltek az Atilla hadinépéből itt meggyökeresedett és minden vész között helytálló hun ősrokonok maradékai. Nemcsak az erdélyrészi székelyek, túl a dunai magyaroknak is élő hite például a szigetközi *öcsényben*, *Decsen*, hogy ők Atilla népétől származnak. A „*vazsiak*” őseredete mellett, ha már a viseletökből lassan kivetkezének, hagyományaikat felejtették, élet szokásaik átalakultak, a mesélgető öregek — „illen, ollan, millen, halla, Károl, királ — édesszavú nyelvén elnémult és a Ság-hegy tavaszi virágmezőjeként dús, színes képzeletéből kitörlődött is az ősmult tudata, mende-mondázgatása, a szent bizonyosságot mégis bírják és égi kinyilatkoztatásként zengetik az ezredévelőtti őseredetről: *nyelvükben*... A soha teljesen át nem alakuló külön „*vazsi kiejtést*” és vazsi nyelv eredeti „*szóalakjait*” beszélték és dalolták, mintegy gyöngyfüzérbe ragyogósan, hamvasan összefűzve Atilla seregének tábortüzeinél és ahol állandóan megszállottak — éppen itt — Vazs megyében is...

Ezt a Vazs megyét — törzsökös magyar népével együtt — *Rákosi Jenő*, a nemes vármegye nagy szülöttje, a „bájos és áldott” Dunántúl „egyik szemefényé”-nek dicsőítette (Vas vármegye monografiája, 1898.). A többiek között (10., 11. oldal) himnuszszerűleg írván: „ez a határvármegye kapuja és bástyája volt az országnak *Nyugat* felé. A kapun bejött, ami jó volt, a bástyáról visszavettették az ellenség. Az a másfélszáz-ezer törzsökös magyar ember, aki ezer év óta máig e számra szaporodott s ama földet megszállva tartja, félkézzel védve magát az idegen szomszéd ellen, félkézzel dolgozva magáért és fajaért s felküzdve magát vezérelemnek (szerb, német, horvát, vend felett) és törzsökös hatalomnak a maga földjén: gyögyörködtető látvány. Éltrevalóságával, szorgalmával, ép elméjének józanságával és szép teste egészségével, valamint vérségének tündöklő tüzével a nemzet alaptölkéjének egy része. Egy szép tömör aranyrúd a mi nemzeti bankunk pincéjében! És ez erős köznép, ez izmos földművesség élén a történelmi nemesség

gyönyörű kastélyaiban, festői váraiban és szilárd kúriáin¹ a fantáziát megragadja s munkára serkenti. És köznép és vezéremesség között az új időben feltörekvő városok, melynek falai között kialakulóban van a nemzeti polgárság. Ez a faj lelke izmaival — ha szabad e szót használnom — kimagaslik, mint egy művészi alkotás és árnyékában biztosságot, védelmet, kíméletet élveznek, szelíden tenyésznek más fajok háborítatlanul, melyek a magyar nélkül a sors szeszélyének és a szomszédok kapzsiságának martalékaivá lennének.”

A sárvári vár a XVII. századból.

Jól mondta Rákosi, hogy a bájos és áldott Dunántúlnak „egyik szemefénye” ez a vazsi-föld, ez a vazsi-nép, hol nincsen ugyan kánaáni termés, de „ahol a klíma és a szívós emberfaj szoliditásán megtörik a sors szeszélye, amely ínségbe tud dönteni más — buja és adakozó — országrészeket”. A kunkorgó árvalányhaj buzdítón lengeti bolyhos fehér bokrétaát a hegyoldalak eleven, virágos gyepszönyegeiről. A Lapincs, Sárvíz, Vöröspatak, Lugospatak, Médvespatak, Csíkpatak, Csörnóc, Nagy- és Kisherpenyő, Gyöngyös, mely éppen Sárvárnál, hol könyvem hősenek: Vass Józsefnek bölcsője ringott, gazdagítja

¹ Bezerédj, felsőbükki Nagy, Sibrik, Horváth, Szabó, Széll, Vidos, dukai Takách, Weöres, Radó, Békássy, Berzsenyi, Ostffy, Eruszt, Ebergényi, Chernel, Okolicsányi s a többi családok.

az öreg *Rába* vizét, nem hagyták szomjan epekedni és hervadozni a vazsi-föld hú magyar virágait, sőt sokszor a kelleténél több vizet árasztának széjjel, Vas vármegye rábamelléki csúcsa éppen ezért nyerte népei részéről a „*Sziget*” nevet. Vass József szülővároskája is, ölelkezve összefolyó vizeivel, sok századév előtt rászolgált a bennszülöttnek biztosságot, az ellenségnek veszedelmet és kemény ellentállást kifejező „*Sárvár*” eredeti ősmagyar nevezetére.

*

Ó, Sárvárt, aki egyszer látta, nem felejtí el! A sikátoros öreg utcák mesterházain felülemelkedve áll földsáncaival, boltíves belső építkezéseivel, rejtelmes kapualjbejáratával, szegeletes várudvarával, nemes, szép lovagtermével a magyar kezek-től, magyar ízléssel és merész huszárok, talpas hajduk tanyájául alapozott — ősi *Nádasdy* földvár — Sárvár!... A sitkei magaslatra ha kisurrant gyerekpajtásaival a siheder Vass József, megnyílt, feltárult előtte a Dunántúl legbűbájosabb kilátása: Délről Keletnek Zalamegye és a Bakony hegláncai, a Ságk kialudt tűzhányóhegye, a Berzsenyi Dániel költeményeiből — hervadó ligeteiről, tarlott bokrairól — örökszép *kemenes-aljai* fennsík a protestáns falvacskáival, melyek között szigetként maradt a *dömölki bencésapátság*... A bencésekben to-

Celldömölki bencés apátság és templom.

vábbra is atyai tanítómesterét, nevelőjét, hazafias érzésű öregebb testvérét látta és becsülte ez a tisztességre, tekintélyre oly sokat tartó józan magyar nép. A kölcsönös türelmességnek és megbecsülésnek jellemző példáját jegyezte fel a vármegye krónikása, hogy 1698-ban Kemenesalja majdnem teljesen protestáns területén a dömölki bencésapátságának a tanítója is *protestáns* volt, névszerint Fűztőy Benedek uram... Már amikor a székesfehérvári kék, majd római piros reverendát feketével cserélte fel, az ifjú főtisztelendő Vass József is: pihenőt tartani, elmélyedni, a bölcs atyák derűs körében lelkét felmelegíteni a festői szép

Részlet a dömölki bencés templomból.

Dömölk öreg apátságába el-eljárt... Sárvár és környéke: Péntekfalu, Vármellék, Sár, Tizenháromváros, Nagy- és Kis-Sitke, Simonyi, Nemesdömölk, Kiscell, Mesteri, Izsákfa, Kemeneskápolna, Egyházashettye (a Berzsenyi-kúriával), Gercse, Tacskánd, Rábasömjén, Rábabogyoszló, Bögöl, Porpác, Darázs, Fűztű, Megyehíd, Miske, Sótony, Nyögér, Pecöl és a többiek — ősmagyar pogánykori neveik felhangzása során — virághímes, csererdős, sok friss patakos szép földjükön, gólyafészkes fehér falvaikban és mindenképpen remek magyar népükkel mind harmatoztak az éleseszű, éleszemű ifjú Vass József fogékony lelkébe útravaló mézet... A „*vazsi*” büszkemultú „*várak*” harcias regéi, mélaságra andalító legendái, a gyermekkori játszóhelynek oly kedves *Sárvár* földsáncai mellől, a távolabbi Borostyánkő, Felsőlendva, Gyepüfüzes, Jánosháza, Körmend, Léka, Szalonak, Monyorókerék, Németújvár, Bozsók, Egervár bástyás tornyaitól pompázó szivárványként hajlanak a sárvári fiú tüneményes életútjára. A szépet, a kiemelkedőt már a szülőföldről ismeri, szereti s már

a gyermekkorban tudja, érzi, hogy a tekintélyt, a méltóságot fenntartani, megőrizni a külsőségekkel is erősíteni kell; hiszen Vas vármegyében az önérzetes, okos, bátor és erős kismagyarok tántoríthatatlan hadai mellett a java főuri rendből az Esterházyak, Batthyányak, Széchenyiek, Erdődyek, Nádasdyak is otthon vannak.

Sárvár maga a Rába kiöntései között süppedező várával a *Nádasdy* urak alatt élte fénykorát. A XVI. század elején Nádasdy Tamás nádor a fiúsított Kanizsai Orsolya kezével szerzett — házassága révén — hatalmas vagyont. 1532-ben Nádasdy Tamás apja: Ferenc gróf védelmezte Sárvár és környékét a törökök ellen. A portyázó törököket széjjelverte, a győzelmi zsákmány között egy *púposteve* is volt. Az arany-, ezüst-, a gyémánt-, bársony- és selyem-zsákmány mihamar elfogyott és elfelejtődött, a púposteve, no meg a *kopasz török* a gyermek Vass Józsefnek is mesélgető édes sárvári öregek képzeletében frissen élt és mozgolódott. Tudták, ismerték hírét a kardos poéta *Tinódi Lantos* Sebestyénnek, hiszen a sárvári várnak sűrjén vendége volt, sőt itt halt meg, itt temették el a végek vitézeit szünetlenül buzdító, a haza sorsát sirató katonaköltőt... Nádasdy adott menhelyet a protestáns hitújító *Erdősi-Sylvester* Jánosnak, aki itt iskolát alapított s Nádasdy támogatásával berendezte azt a könyvnyomdát, melyben készült — Sárvár örök dicsőségére — az első magyar könyv, Erdősi magyar nyelvtana, úgyszint az első teljes magyar újtestamentom és az első nagy botanika. Tudtak, beszéltek erről is a kis Vass *Józi* könyvszerető öregjei. A nádor-fi: Nádasdy Ferenc gróf nejének, a szüzlányok kiontott vérében fürdőző, fiatalodni akaró *Báthory* Erzsébetnek szörnyű cselekedetei sem mentek feledésbe a sárvári mestergerendás kis polgárházakban. Nemcsak Csejthén, hanem a sárvári várban is történtek ilyen kegyetlen gyilkosságok, a bestiális főuri asszony cinkos cselédjei közül többen maguk sárváriak és sárvárkörüliek voltak. A téli estéken nem egyszer bizony Báthory Erzsébetről szólt a borzongatós rege.

Sárvári földesúr volt az a *Nádasdy* Ferenc gróf is, kit *Zrinyi* és *Frangepán* grófokkal — hazájukhoz érző magyarságuk miatt és vagyonjaikra éhesen — halálra ítélt, lefejeztetett a bécsújhelyi osztrák vérbíróság.

— Adta, teremtette! — ilyenkor, no meg ha a Tisza Kálmánék „átkos” bécsi közügyes politikájáról fordult szó, pápaszemét homlokára tolta, keményen az asztalra ütött Vass *Ferenc bácsi*, a kis Vass Józsi körszakállas Vasgereben fejű édesapja. A céhbeli izzó magyar, tekintélyes csizmadiamester, hazafias gerjedelmében el-elmondogatta: — Ilyenek voltak mindig!... Nem hiszek én a németnek!... — Az idegenek gyarapodását különben a sárváriak maguk látták. Bécsi parancsra már annakidején „elkonfiskáltak” a Nádasdy-vagyont. Egyidőben a *Pallavicini* örgrófok génovai bankháza volt Sárvárott zálogosjogon az úr, a modenai herceg 1804-ben ezektől vásárolta meg az uradalmat, amely házasság révén a *bajor királyi család* birtokába ment át. Máig a bajor királyi család bírja az ősi várat, az uradalmat a hozzátartozó belső és külső építkezésekkel; de voltak itt „Vazsban” odaelőbb egyszer a franciák is az urak. 1809-ben a Dunántúlt iszonyúan dúlták, sarcolták az itt megállapodott francia hadak. A győri csata után (a znaimi fegyverszünet értelmében)

Vas vármegyének a Rába folyóig terjedő része francia uralom alá került; majd a wagrami ütközet gyümölcséül egész Vas megyét megszállották, ekkor olyan óriási, kérlelhetetlen sarcolások folytak, hogy mindenfelől össze-vissza menekült a megfélemlített lakosság. Erről a franciajárásról és franciák előli menekülésről a sárvári *Vass-családban* is sokszor szó esett. A Vassok *nemesi eredetűeknek* tartották

Régi Nádasdy-címer a sárvári vár udvarából.

magukat s hogy származásuk valahová *Felsőmagyarországra* visszanyúlik. Ám a franciák elől valahonnét megszabadtak. Ó, hány, de hány törzsökös magyar családnak lett ilyen rejtelmes, földönfutó a sorsa a századokig dúló harcok folyamán. Vass József nagyapjának, I. *Vass Ferenc*nek menekülő szülei a Sárvárral szomszédos Nagysitkén, sitkei rokonaiknál pihentek meg rövid ideig. Mikor továbbmentek, a sitkei rokonoknál hagyták *Ferenc* nevű kisfiukat. Végleg a rokonoknál maradt a kis *Ferenc*. Később, serdülvén, mesterséget tanult. Mint céhbeli csizmadiamester, egyik igen nagytekintélyű, vagyonos polgára lett Sárvárnak.

Sárvár város, ahol I. *Vass Ferenc* csendes iparúzó foglalkozásának boldogulását megtalálta, a polgárok hasznos munkálkodásának, muskátlivirágos ablakú műhelyházainak századokra visszamenőleg híres, nevezetes, emlékezetes helye volt. Az akkori királyi várból az *Anjou*-uralkodók idejében lett tulajdonképpen város és sűrűbben lakott hely. *Róbert Károly* király ugyanis, mint az a történelmi könyvekben és Sárvárra vonatkozólag Vas vármegye monografiájában írva van, az elhatalmasodott, garázda főurakkal szemben a városi polgárság gyarapításával igyekezett felülkerekedni. Az alkalmas helyeken segítette és erősítette a polgárság kialakulását. *Róbert Károly* emelte Sárvárt 1328-ban a jelentősebb, kiváltságos szabad királyi városok díszes sorába. A város polgársága ezidőtől nagyobbbrészt iparosokból állott. Szívós, okos embereknek kellett lenniök, mert a hatalmas földesurak állandóan zaklatták őket szabadalmaik miatt. Az a polgári szellem és felfogás tehát, amelyben a nemesi rendből a kiváltságos, szabad polgárok közösségébe és életkörülményei közé sodródott sárvári *Vass-család* élt, öntudatos szellem és a maga jussát nem hagyó hazafias magyar felfogás volt. Ezek az iparúzó polgárok tudták, élvezték és jól gyümölcsoztették az egyesített erőből gyökeredző előnyöket és boldogulást. *Sárvár* jelentőségét bizonyítja, hogy a céhek fénykorában tizenhárom virágzó ipari céhje volt. A sárvári mesterek köréből legszámottevőbb, híres, tekintélyes, vezető nagy céh volt a *csizmadiák céhje*, amelyben a XIX. század első felétől *Vass József*nek a nagyapja, I. *Vass Ferenc*, az édesapja, II. *Vass Ferenc* vezetők, sőt *céhmesterek* voltak, ami pedig

egyét jelentett azzal, hogy a város és egyház közéletében irányító szavuk, vezető polgár szerepük volt még II. Vass Ferenc utóbb való elszegényedése idején is.

*

A sárvári csizmadiákat az egész Dunántúl ismerték, nagyrabecsülték, jeles céhtörvényeiket messze városok mesterei

A sárvári „régí” templom, amelyben Vass Józsefet keresztelték.

szívesen mintázták és követték. A sárvári csizmadiák büszkék is voltak mindig szép multjukra, míg a többi sárvári céhek — az idők, a szokások, a törvények változásával — pusztulni hagyták a céhládát, a céhzászlót, a csizmadiák, mint Huszár Mihály sárvári apátplébános meghatódottan beszélte nekem, megőrizték a foszladozó öreg céhzászlót, sőt lelkükben a még öregebb nemes céhbéli mesterhagyományokat is virágosan. Ezek a derék sárvári csizmadiák, cipészek — bár ma már nem céh, hanem ipar-testületi szakosztály a szervezetük — a kommün bukása után újból kibontották a sok vihart látott céhzászlót és ünnepélyes menetben abba az ódon templomba vitték, ahol Vass Józsefet is

megkeresztelte a pap. A sárvári csizmadiák és cipészek hazafias felbuzdulással — az ország iparosainak példát mutatván — az oltárnál megfogadták azt is, hogy „a régi céhek Istenfélelméhez és hazafias erkölcsihez mindenben, mindenkor hívek maradnak”.

Ez és az ilyen iparosság lángja, lisztje, lelke volt és marad a csodálatos gazdag és kincses magyar életnek. A sárvári céhbeli iparosok — a német településű és eredetű építőiparosok kivételével — kiváltképpen törzsökös magyarok. Huszár apát dolgozószobájában varázsosan peregnék előttem az anyakönyv sárga, öreg, vaskos levelei, az apát úr az 1860-as évekből mondogat, olvasgat neveket; talán Botond vezér vitézeit sem nevezték másként... Hallgassátok csak: Lázár (gombkötő), Gál (gombkötő), Gerse (takács), Marácsi (cipész), Vathy (szabó), Varga (csizmadia), Pákai (gombkötő), Veér (szabó), Lőrincz (molnár), Rózsa (kőműves), Illés (kőműves), Lázár (csizmadia), Galambos (ács), Pongrácz (kőműves), Bódi (takács), Kálmán (asztalos), Dombay (pék), Hegedüs (csizmadia), Góczán (csizmadia), Bodor (takács), Darázs (csizmadia), Siposs (ács), Gulyás (szabó), Gál (molnár), Gál (szűrszabó) és így tovább... Aki a fajtát, a hazát, a multat, jelent, jövőt őszintén szereti, becsüli és igazán magyar, örömmel hallja a nyugati végekről az embereknek ilyen hamisítatlan, ősmagyar eredetű nevét... Pár kövér örömkönyvű, ó, ti drága magyar sárvári csizmadiák, gombkötők, takácsok, molnárok, szabók, szűrszabók,² az én szememből is kigördült, hogy harmattá váljon sirotokon és borítsa be az emlékezés mézkelyhű virágaival felejtett sírjaitokat.

*

² A vasi szűrszabók történetéhez tartozik, hogy Vas vármegye egy időben megtiltotta a *cifraszűr* viselését. A vasi bölcs táblabírák a cifraszűr tilalmazásával a *pásztorság* megrendszabályozását célozták, hogy a hiúskodó viseletért ne lopjanak, ne betyárkodjanak. A sárvári szűrszabóipar aláhanyatlásához is érdekes adat, hogy mikor már veszendőben volt a szép magyar ipar, a még fennmaradt 5—6 szűrszabómester felosztotta egymás között a vásároló helyeket. Ahová valamelyik vásárolni ment, a többi nem ment el...

Ez a Sárvár, a Vass József szülőföldje, kialakulására is nagyon érdekes, jellegzetes magyar hely. Öt községből közigazgatási egyesítés folytán keletkezett piac-utcai, főtéri, vármelléki kis öreg, emeletes házacskáival, vén, nagy Korona-szállójával a mai Sárvár. Vármellék, Tizenháromváros, Péntekfalú és Saár lettek a kiegészítő részei. Az érdekes magyar város minden fordulójánál magán viseli a polgári jólét, az iparúzó mesteremberi város, a központi helyek és századokon csiszolható művelődés zománcait és azt az egész világon páratlanul szívélyes, derűs magyar lelkiséget, mely a Dunántúlnak oly vonzó sajátsága, mely Vas vármegyéből a „vazsi” magyar nép lelkéből különösen felénk ragyog és az ősföld, a szentföld illatozó pásztortüzeként már messziről hívogat... Én azt mondom, úgy érzem, hogy nem véletlenül támadt és alakult ki kapus bástya-tornyon a *darumadaras* „vazsi címer”. A darumadárnak a vasi magyarok címerében ös-
multba visszanyúló, e kiválasztott nép ősi eredetét és felérzését bizonyító jelentősége van...

Néhai *Somlyódy* István szegedi táblabíró régi kútfők alapos tanulmányozása alapján rájött és megírta, hogy az újabb időkben és felfogás szerint kányának, keselyűnek jelképezett szent „turulmadarunk” tulajdonképpen az *ázsiai pártás daru* (antropides virgo) volt. *Szabó* Károly (1862) „Magyar vezérek kora” című munkájában *Kézai* Simon mesterrel mondatja: „*Etele* király címerén *koronásfejű madár* vala, melyet magyarul *turulnak* hívnak, melyet a magyarok is *Géza* vezér idejéig használtak”. A lágyabb kiejtésű *japán* a da-

A vasi-címer.

rut ősi nevén na is *tsuru*-nak nevezi. Népünk a felhők birodalmából krúgató, hívogató darumadarat legszebb nótáiba belefoglalta, kiválasztottan kedves madarai közé sorolta. Rezgелődő selymesszürke tollát büszkén legényi és vezéri ékességül sisakjok, süvegjök, kalapjok mellé tűzték mindenrendű, rangú törzsökös magyarok. Vérengzőleg, vadászkapzsisággal soha nem irtották, nem üldözték a darut; sőt a nemes urak udvarházaiknál a legbensőségebb, megkülönböztetett szeretettel és gyengédséggel a ház szent madárjaként tartogatták a darut, olykor egész darucsaládokat, melyek az udvaron tekintélyt tartó, hűséges, bájos királyi jelenségek voltak. Igazi őrszemek voltak. Az értelmes madarak az idegen vagy a háziak érkezését krúgató hangon jelezték. Jókedvükben táncrakerekedtek, ez volt a híres „*darutánc*”. A daru semmiképen nem véletlenül került a titokzatos ősmultú „vasi magyarok” címérébe sem... Fejedelmi madár ez!... Fejedelmi vérű, lelkű hun-magyar népnek méltólag kiválasztott madara és lelki jelképe „*a jószellemként a világosság felé szálló*” daru... Élete, sorsa, szokása tükrözi a magyar ősmultat:

A daru is búsan kiáltozik, pedig
Egész nemzetségével útra kerekedik.

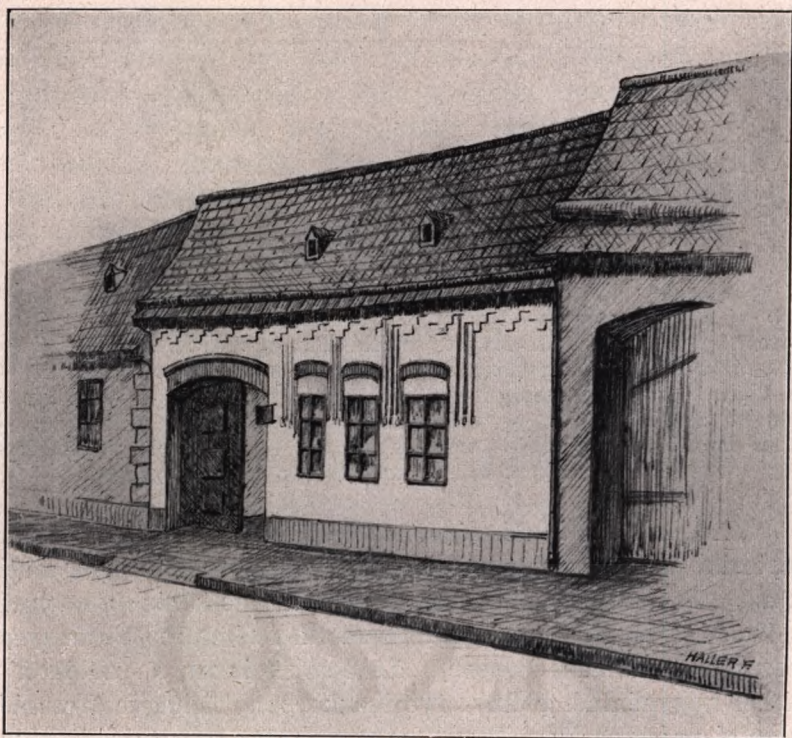
Ha címerfestő lennék, a koronás darumadarat belefesténém a sárvári *Vass-család* címérébe. Nem a tegnap, tegnapelőtt tartja számon a kínosan farigcsált, aranyozott családfájokat. Ennek és a többi ilyen magyar családjainknak eredete és elindulása — a darumadár beláthatatlan, mérhetetlen, tündérileg rejtelmes útjain — visszanyúlik és a szent fájdalom drága gyöngyéül fakad az ezerévnél vénebb nemzeti ősmultból... Csodálatos tulajdonsága az is a darunak, hogy igazságos, rendszerető madár és a harcban önfeláldozásig bátor, akárcsak a vasi magyarság.

II. FEJEZET.

I. Vass Ferenc Kis-utcai háza. — A kerekeskút a vízmerítő nagy cseberrel. — A Vass-család. — Milyen ember volt a „nagyapó”? — A „fuvézer” Ferenc fiú. — Az öreg csizmadia céhmester és az ifjú császár. — A császár hazaengedi a katonafiút. — II. Vass Ferenc céhbe állása. — A Ferenc fiú első házassága. — A szombathelyi Tóthok. — Vass József honvéd diák nagyapja. — Felsőbükki Nagy Sándor úr elismerése. — Vass József édesanyjának korai árvasága. — A sitkei gyermekkori emlékek. — Megy a kislány mezítláb az országút porában.

A Kis-utcai ház Sárvárott az öreg város belső területéhez tartozik. Templom, iskola, városház, piac, mind közelébe esnek a ma már Széchenyiről nevezett régebbi *Kis-utcának*, ahonnan a *Vass-család* gyermekei, mint a fecskék fészkükből szárnyra kerekedtek. I. *Vass* Ferenc, a francia-futáskor, a szüléktől a sitkei nagynéninél piciny gyermekkorban otthagytott családalapító nagyapa itt építette, vagy szerezte meg családi házát szeretett hitvesével, sárvári *Horváth* Erzsébettel, midőn a nemes csizmadia-céh kebelében és jóvoltából — a vándor-útnak, a remekes munka vállalásának eleget tevén — felszabadult, céhbéli mester lett.

A nehéz széleskapus, az utcára háromablakú nagyapai ház, a család útnakindító, régi melengető fészke máig majdnem változatlanul fennáll a kisvárosias, kispolgárias, csendes, keskeny, tiszta magyar jellegű Kis-utcában... Annak idején a piachoz közel lakni szerető különféle mestereknek egyik kedves — az ablakokban piros muskátlivirágú — utcácskája volt a Kis-utca. Az udvaron a „*kerekes kút*” mohoszöld cseberje még a régi mély forrásról adja a vizet, a magyar józanságnak és igénytelenségnek ezt a frissítő, tisztító, üde-ízes italát. Az öreg kút kerekét megforgatni nem merem. Félek, hogy összetörök a bűvös víztükör ott a kút mélyében, amelybe *Vass* nagyapó, *Vass* nagyanyó, *Ferenc* fia s nagyapónak ifjú menyé, *Vass néni*, *Vass* miniszternek az édesanyja, majd gyermekeik

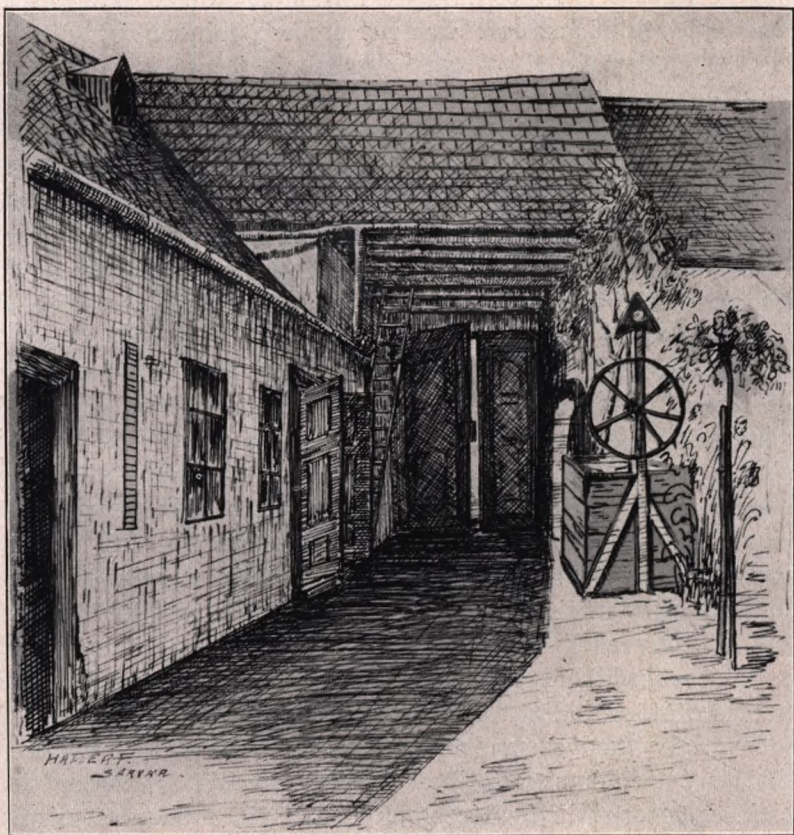
A Vass-család ősi háza a sárvári Kis-utcából.

oly sokszor beletekintettek a kerekeskút láncforgató csebrének meregetései közben... A békés, munkás magyar otthon boldogságát és a küzdelmekben egymást megértő, segítő, az Istenben bizakodók igaz szeretetét varázsolják elém a kerekeskút mélységéből váltakozó tükörképek.

— Nagypó!... Ferenc bátyám! — Szinte hogy szeretném odakiáltani neki, mikor a szálas, komoly magyar céhmes-ter a feltűrt ingujjal, a melledzős bőrkötővel, huszáros, ragyogó szép csizmában, sujtásos nadrágjában — a térdben, a fenéken (hogy ne kopjon ki!) a bőr „*huszárfolttal*” — recsegő keményen lépve kisiet, a kerekeskúthoz megy a műhelyből.

— Galambom! — Csak ennyit mond. Óvólag, szelíden, szemérmatosan magához öleli ifjú hitvesét, *Erzsébet* asszonyt, ki magán viseli a jövődő anyaság bájait. — Nehéz ez már Tenéked! — A mester erős kezefogása nyomán csikorog a ke-

rék és jön, jön felfelé a mély kútból üdítő életvizével a csurránósan tele cseber . . . Ó, útban van már — legyen áldott mindnyája, aki az Úr nevében jön! — az életadó Istennek az a drága kis magzatja, akit Sárvár vén templomában a szent öreg pap „*Ferenc*”-nek keresztel, latinosan „*Franciscus*” nével vezet be a „mátrikulába” . . . A nagyapó csontos feje, derűs tekintete csodakedves magyar képként kerekedik ki a kerekeskút hamvas víztükréből . . . Erős, jóságos magyar embert mutat ez a kép, mintaképét azoknak a becsületre, a rendes munkára, a hazafiasságra, a vallásosságra, a családi élet tisztaságára és az igaz magyar barátságra oly sokat tartó, városaikért, a hazáért céhzászlóik alatt a bástyatornyokban halni is kész

A családi ház udvara a kerekeskúttal.

céhbeli mestereknek, akik a nemzeti művelődés történetében, csupán ha Vas vármegyét nézzük, Szombathelyen, Kőszegen, Vassváron, Szentgotthárdon, Rohoncon, Körmenden, Cell-dömölkön, Sárváron, de mindenütt! — szilárdul építkezők és fáklyavivők voltak.

I. Vass Ferenc, a „nagyapó”, igen magas kort ért. Személyesen visszaemlékeznek még reá, bár a kerék, hol fel, hol alá fordul, rajta is beteljesült. A jómódban nem volt elbizakodott, a nehezebb sorsot a bölcs, hívó emberi lélek derűjével viselte. Kor- és mestertársai nagyon megbecsülték, hiszen az akkori hatalmas csizmadiacéhnek első mestere, céhmestere is volt. Az értelem és erős akarat, mély vallásosság, igazság- és munkaszeretet jellemző vonásai voltak. A rozsdá semmiképen nem fogta, mint „az acél” kemény embert, mindenekfelett erős 48-as, hú ellenzéki, jó magyar ember és jó családapa volt az öreg Vass. A szabadságharcot mint családos ember élte át. Családja származási helyét, szülei nyomát feltalálni soha nem tudta, mert a *sitkei nagynéni*, kinél a menekülő szülék a francia-futáskor elhelyezték, aki ismerte az elődöket, még I. Vass Ferenc kisgyermek korában elhunyt és a zürzavaros időkben Vass Ferenc menekülő szülei is bizonyosan elpusztultak. Az utódok mesélő ajkán és tudatában csak annyi maradt fent, hogy valahonnét: „a hegyek közül valók voltak”. Úriás érzésű, szokású ember volt. Soha nem dohányzott. Mint Vas vármegye bizottsági tagja, egyszer *Szabó Imre* szombathelyi püspöknél „muszájból” szivarozott, de ez a püspöki finom szivar sem ízlett neki. Őt magát már alig 5—6 éves korában csizmadiainasnak adták, hiszen „árva”-számba ment. Gyermekai közül *János* lett a vagyonszerző gazda, míg másik fia: II. *Ferenc*, apja mesterségén maradt, s nemcsak a csizmadiacéhnek, városának is egyik tekintélyes, közbecsült, puritán vezető főembere volt. A könyveket szeretni, olvasni apja házában megtanulta és lelki szükségként tartotta II. *Ferenc*. A könyveknek ez a szeretete átöröklődött II. *Ferenc*nek a gyermekeire. Ez a II. *Ferenc* igen kedves gyermekök volt a szüléknek, midőn az 1860-as évek német-világában császári királyi „*furvózer*” katonának besorozták és Bécsbe elvitték a fiatal sárvári csizmadialegényt, öregedő céhmester apja merész lépésre szánta magát, felment Bécsbe. A „*Burgban*” az ifjú *Ferenc József*

császár kihallgatáson fogadta a magyaros mesterdíszbe öltözött sárvári csizmadiát. Az öreg mester térdre akart borulni az ifjú császár előtt, de a császár nem engedte azt, felemelte az öreg mester urat. Kérését kegyelmesen meghallgatta, majd azzal vigasztalta meg: — Öregem, nyugodj meg... Kikapod a fiadat! — Mik lehettek az öreg céhmester kérelmének az indokolásai, ma már kibetűzni nem tudom a kétféjű sasos „Entlassungs-Certifikat” gyűrődött, szakadozott, halaványfakó, szálkás, német kézírásából. Nélkülözhetetlennek ítélték az otthonában, s az ifjú császár beváltotta szavát. A „Militär Fuhrwesens Corps”-nál nyolc hónap és tizennégy napig — becsületesen — szolgáló „*Franz Vass*” k. k. gemeiner-t (közvitézt) 1862-ben, október 8-án a katonai szolgálatból végleg elbocsátotta a bécsi *Herbert* nevezetű óbester, a tartományi fúrvezérség parancsnoka. Ekkor II. Ferenc 22 éves volt. Most már — ha majd a céhtörvények kívánalmainak megfelel — akadályja nincs, hogy a remekes mester-munka adása után, idővel jómaga is a mestercéhbe álljon... Akkor azután a házasságra is gondolni lehetett, sőt kellett is már. Házasságot kétszer kötött életében II. Vass Ferenc. Első felesége *Csényei* leány volt. Amidőn meghalt gyermektelenül az asszonyka, az atyafiság visszakövetelte a magával vitt vagyont. Az atyafiak követelődzései folytán — II. Ferenc keményfejű, a maga jussából semmiképen nem engedő ember lévén — olyan tartós pereskedések támadtak, melyek idővel Vass Ferenc vagyoni helyzetére is kihatottak... Akkor mégcsak nem is álmodta Ferenc mester, hogy az ő fehér tűzhelyének védangyala és a majdani drága kis családot nevelő felesége csak később fog elkövetkezni az árválányhajbokkrétákat lengető sitkei dombok felől egy mélyézésű, okos, bájos árva kislány megtestesülésében...

*

A „szombathelyi” előnevű *Tóthok* a nemesi rendhez tartoztak. A sárvárvidéki Kis- és Nagy-Sitkén voltak birtokosok. Gazdálkodtak, kovácmesterséget folytattak, de iskolázott ember: pap, főjegyző is került közülök. Ezeknek a szombathelyi *Tóthok*nak érdemes családjából, gólyafészkes kéményű, tornácos, nádfedeles kurtanemesi kúriájából bimbózkodott ki — szép

magyar virágként — *Tóth* Borbála, II. Vass Ferencnek későbbi, második felesége, *Vass* Józsefnek és testvéreinek ritka elméleti tulajdonságokkal és lelkierővel megáldott édesanyja. Vass Ferencné édesapja az 1830-ban Sitkén született *Tóth* János iskolázott, nem köznapi ember volt *István* testvérével együtt, aki meg Győrött lett kanonok. A nőtestvéreiken kívül

Kemenesaljai hétszilvafás nemes úr az 1870-es évekből.

ott Sitkén élt híres kovácsmester testvérük is, aki gazdálkodó és kovács néhai apjuk műhelyében megmaradt. Jómódban élt ez a *Tóth* József mester. Találmányokon törte ezermesterfejét. Készített az automobilokhoz hasonlatos kezdetleges járművet. Nehogy csúfolják, vagy a találmányát meglopják, egy nyitottvégű öreg ház padlásán kísérletezgetett vele, kormányozható kerekese műve itt szaladt meg egyszer olyan veszekedett erővel, hogy a padlás nyitott végén lezuhantak és összetört a világcsodát ígérő találmány... *Tóth* mester még olyan gyönyörű vas sírkeresztet is kovácsolt a *saját sírjára*, hogy annak a sitkei vadvirágos temetőben sem azelőtt, sem azóta nincsen párja.

A *Tóth*-gyermeknek édesanyja — *János* fia győri benecés iskolai bizonyítványában

„*Borbála*, özvegy”-nek említik — özvegyi sorsban nevelte gyermekeit. Eredetileg hatan voltak, négy fiú- és két nőtestvér. A papi pályára tért „*Pista bácsi*” testvéreinek engedte át a vagyonból a maga részét, melyhez a kisitkei ősi ház, háromudvaros nagy telek, gazdasági udvar, gyümölcsös, szőlő, a határban földek tartoztak. A határokat járván, az atyafiak — *Vass* néninek — sokszor, sok fordulónál

mondták, hogy „*ez is, meg amaz is*” a Tóth-család földje volt . . . Vass néni édesapja, szombathelyi Tóth János (Magyarhon, Kissitke, Vas vármegye) 17 éves volt 1848-ban. Szabó Otmár bencés igazgató által a főtanodai levéltárból (Győrött) hitelesen költ, illetőleg kiállított ötödik osztályos „Tanodai bizonyítvány” tanúsága szerint az 1847/8. iskolai évben, mind az első félévben, mind a második félévben, minden tanulmányokban „*Jeles*” és „*Első rendben első*” volt. A 17 éves kiváló diák azonban honvédnek állott be, Pista bátyja, a káplán szintén honvéd, még pedig *Klapka* huszárja volt. Az ifjú Tóth János a szomorúvégű szabadságharc után nem folytatta tovább sokat ígérő tanulmányait. A *honvédszolgálat* különben sem volt jó ajánlás akkor. Ugy lehet, a család anyagi helyzete is kedvezőtlenebbre fordult. A szülőföldön, vármegyéjében kereste inkább az elhelyezkedést. Arról, hogy az élet iskolájában is becsülettel, kiválólag megállotta helyét, reá nagyon elismerő, kitüntető írás fennmaradt:

„BIZONYÍTVÁNY,

hogy Tóth János nálam, alólírtnál, Martonfai jószágomon 1856-i Január 1-sőtől — Sept. 30-ig, az az $\frac{3}{4}$ évig gazdasági kormányzó lévén, ezen tisztjét kitünő ritka szorgalommal párosított ügyességgel töltötte be, erkölcsi viselete, józansága, szelidsége pedig különösen jellemzik őt. — De tulajdon kívánatára, minthogy pályáját változtatni akarja, elbocsáttatik, minekutána kielégítő számadásait beadta, minélfogva minden ebből eredhető nehézségektől és utólagos felelősségtől tökéletesen feloldozom. Martonfán, Sept. 30, 1856.

P. H.

Felső-Büki Nagy Sándor.”

A felsőbükki Nagyok Vas vármegyének régi nagybirtokosai és elsőrendű, kiváló gazdái, a fiatal Tóth Jánosnak tehát ezt a tökéletes, szép bizonyítványt méltó viselkedéssel és hozzáértéssel kellett kiérdemelni. Ám a családban emlegették, hogy a volt honvéd Tóth János nem csupán a „más pálya választása miatt” szánta rá magát a mártonfai uraságtól való megválásra. Valamiképpen, valamiért önérzetében megsértődött, emiatt is határozta magát az elválásra, mivel ezek a szombathelyi Tóthok is mind kényes önérzetű emberek voltak. Jegyző lett, a győri főtanodai bizonyítványát valószínűleg ilyen elhelyezkedési ok miatt vette ki ugyancsak az 1856. esztendőben. Már

mint Kis- és Nagysitke³ körjegyzője megnősült. A magyar szabadságharc eme ifjú honvéd katonája, a volt győri bencés diák — a családi hagyomány szerint — „*pirossapkás*” honvéd volt. *Világos* alól, a fegyver letétele után szökve menekült. Bujdosás közben — hejh, Aradtól Vazsig a hűvösödő, hideg, őszidőn nagyon hosszú volt az út — valami vizet, hideg folyót át kellett úszni, akkor igen meghűlt s ott szerezte azt a halálthozó nyavalyát, amelyben aránylag fiatal korán elpusztult az egykori pirossapkás honvéd diák. Amikor meghalt, kis árvája, a későbbi Vass Ferencné Tóth Borbála mindössze két éves volt, midőn pedig édesanyját elveszítette, tizennégy éves sem volt a kis Borbála. Anyja tőle telhetőleg igyekezett jól nevelni. Az apáctól a *pinkafői zárdában* sok remek kézimunkát, iskolai tanulmányt elsajátított, németül is megtanult Borbála. Olyan éleseszű volt Borbála, hogy minekután kitűnő tudása miatt a „*kérdező*” tiszttel megbízták, társnői kikérdezgetése közben, *hallásból* megtanulta a leckét. A vidék vándor öreg koldusára még a gyermekkorból frissen emlékeznek Vass néni. Az eredményes koldulás után az ikervári füzeseknél tartották a pihenőt. Az öreg koldus és siheder vezetője között ilyen alkalomkor folyt le az ellesett és Vass néni emlékezetében máiglan megmaradt párbeszéd:

— Öreg apó?!

— No, mi az? -- kérdezte a vénség a fiatal koldusvezetőtől.

— Friss kenyér van!

— Mutasd hát! Ha *János*: a tarisznyába, ha *Dömötör*: a bokorba vele! — Ez a furfangos vén koldus a *fehér kenyeret* nevezte Jánosnak, míg a *barna* csak Dömötör volt neki. A nyakába vetett tarisznát, meg a hátán cipelt átalvető-zsákot „*elöl-hátul granárium*”-nak keresztelte. Ha lisztneműt adtak valahol, az öreg mindig megtudakolta előbb vezetőjétől:

— Millen liszt?

— Fehér!

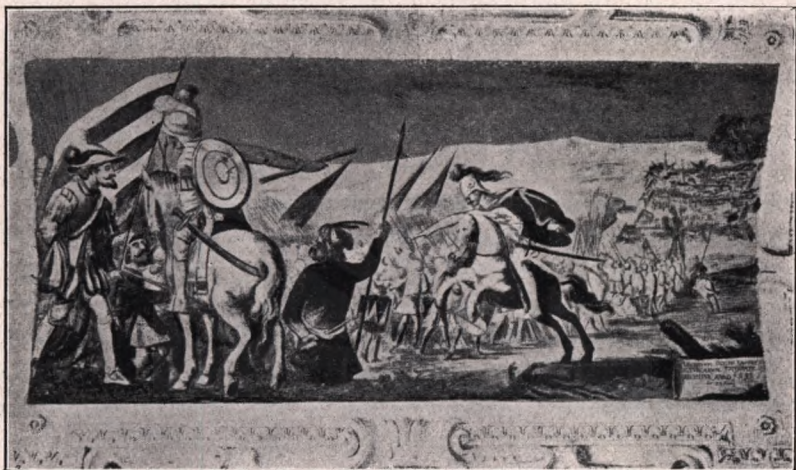
— Akkor tedd a nyakamba való tarisznyába! — A barna liszt a hátulsó átalvetőbe került.

³ Más adat szerint urai—újfalui jegyző volt.

Kati néni — a kis Borbála elhunyt édesapjának nőtestvére — az ősi házban lakott. Kiss Imre bíróviselt jógazdának volt az özvegye. Különösen el tudta érzékenyíteni a vándor öreg koldus, amidőn „*az árvák sorsát*” énekelte. Kati néninek magának öt árvája volt s ilyenkor mindig meghatódottan mondta a már nagyobbacska korú Borbálának:

— Eredj, adj nékik *egy mérő* lisztet!

Borbála ellen nem panaszkodhatott, nem berzenkedhetett a furfangos vén koldus, mindig a nagyobb mérővel, mindig a fehér liszttartóból adott nekik. Ez az öreg koldus tréfás jó-

Győr visszavétele (1598). Freskó a sárvári vár lovagterméből.

kedvében a házicicát, a fekete Cili cicát éles, hegyes „*Ci-icce!*” szóval szólította s mikor pedig az elszaladt, „*Eriggy, te szemtelen!*” szóval utánakiáltott. Beh kedves, beh édes, beh felejtetetlenül mulatságos volt az ilyen jelenet a kis árva Borbála, meg a többi gyereknép előtt. Micsoda csilingelően tudtak kacagni az ilyesmiféle koldustréfán. Ám megborzongtak, amikor egyszer-egyszer a vén koldus dühében és a maga helyzetéből kiindulva, odarikácsolta valakinek:

— Hogy a zsirosköcsög törje fel a melleidet!...

Százfelé szaladt ilyenkor a gyermeknép. Anna néni meg nem győzte csendesíteni a megriadt gyerekeket. Ez az Anna néni is özvegyasszony volt, „*nagybajuszú sógor*”-nak hívták a

megboldogult férjét, néhai sitkei Kiss Józsefet. Ezek is jó gazdák voltak, de az ő révükön is megoszlott az az ősi Tóthvagyron, amelyből a kis árva Borbálának már alig jutott. A sitkei temető mesteri vaskeresztjén — a családi siroknál — el-elbámult révedező, okos, nagy gyermekszemével A kis Borbálának sohasem voltak nagy kívánságai; noha a pinkafői zárdaiskolában tiszta jelesül: „*musterhaft*” megállotta helyét, többre, nagyobbra nem vágyódott, hogy vajha, mint a többi falusi leányok, *cipő nélkül*, mezitelen lábbal járhatna. Ám édesanyja tilalmazta a cipő nélküli sétát. Beh kedves volt egyszer-egyszer a tilalom mellé kerülni. Kissitkétől Nagysitkéig ugyan nem messze nyúlik, nem hosszú az országút, de mikor a kis Borbála magában elszabadult, a kissitkei faluvégen, a *csordás-háznál* mindig levetette a cipőt — tipsi, tapsi! — fehér lábacs-kájával, mint a többi falusi gyermek, örvendezve, vidáman felverte a puha föld selymesszürke porát egészen a nagysitkei faluvégig, ahol a *kovács-háznál*, hogy meg nem tudja „az édesanya”, bizony ismét fel kellett húzni a cipellőt. Senki sem sejtette még akkor — alig két év! — már teljesen árva és rövidesen ifjú menyecske, a céhbeli komoly mester, özvegy Vass Ferenc uram felesége lesz ebből a sitkei kurta országút porában tapsikáló fehér lábú, kedves kis leánygyermekből. Ekkor még az 1870-es évek elejét írták s milyen egészen más világ volt!

III. FEJEZET.

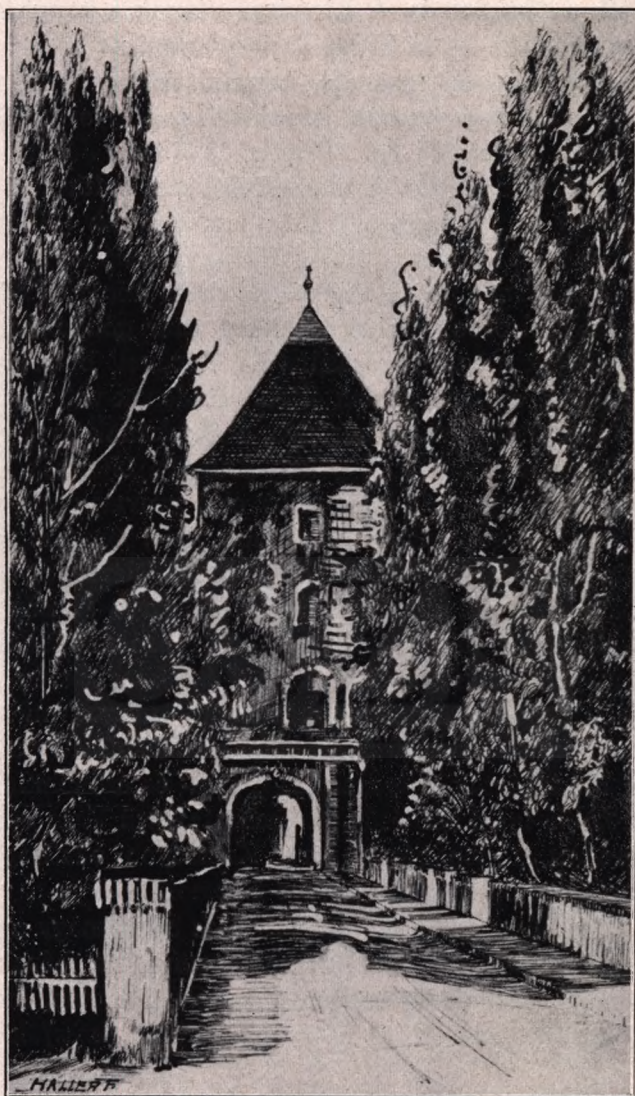
Özvegy Vass Ferenc és a kis szombathelyi Tóth Borbála házasságot kötnek. — A szilvafás, szőlőlugasos mesterhajlék. — Nagy kőlap a kapu előtt. — A Vass néni tudománya. — Főzni tanul a kis menyecske. — Gyermekáldás. — A Ferenc bácsi ezüst kapája. — A könyvszerető család. — Szalonnasütés kint a Péntekhegyen. — Szentjánosnap csizmadiaáldomás. — Góczán mester úrék dalolgatnak. — Öreg Németh Antal mester nem vállalja a „bőrszivart”. — A Vass bácsi szemüvege és a Tisza-politika. — A gyermekek és a Vass-család „őrangyala”. — Amikor felvetődik, hogy: „milleen meleg lehet a pokolban?”

Az árva kis szombathelyi Tóth Borbála alig tizenhat-tizenhétéves volt, amikor férjhezment az immár harmincéves, özvegyi sorsú, igen komoly magyar Vass Ferenc sárvári csizmadiamesterhez. A kékszemű, szakállas, egyenestartású, magas, szikár Vass Ferenc mester Kis-utcai házába vitte gyermek-feleségét. Az utcára kétszobás s belső helyiségekkel, műhellyel épült, nagy kertes ház volt ez, — ma már ez is csak a család emlékezetében ontja fehér kéményéből kalácsillatú füstjét... Lebontották... Emeletes ház épült a helyére... Vendéglő lett az imádságos magyar család hajlékából... A Kis-utcai ház mélyén, hosszant benyúló udvarát gyümölcsfák árnyékolták. II. Vass Ferenc nagyon szerette a nemes gyümölcsfát. A sitkei halmokon szőlője is volt. Kis-utcai háza udvarán a különféle fajtajú nemes szilvából egész szilvafasor rengedezett — dús termések idején — hamvaskék, piros, aransárga, üvegzöld gyümölcsöknek édeszamatú, illatos tömegével. Vass bácsinak volt legalább harminc darab nagy szilvafája. Az épület, a hosszú udvar másik oldalrészén meg, miként azt sárvári mester uraimék házánál máig láthatni — hatalmas, gazdag *szőlőlugas* terjengett. A darazsaktól körülrongott dús fürtök kiomlottak a csipkés levelek fodrai közül, s mint az anyakebel emlője, kínálták a boldogoknak az édes nektárt... Istenem! Beh szép volt, beh áldott volt a régi

Nagymagyarországon egy-egy sárvári és egyéb más községbeli mesterház, hol imádsággal kezdődött a napi munka és legényeivel — a szép munka közben — dúdolgatott, dalolgatott a jókedvű mester.

Ennek a Kis-utcai mesterháznak a vasalt kapuja előtt egy igen-igen kemény, nagy *kőlap* is le volt fektetve... Bár a *Fő-utcában* a templommal átellenl fekvő oldalon — a hamar felszáradó, széles földgyalogjárójával — volt az igazi nagy napos oldal, hová a gyermekek gombozni, sütkérezni hangos seregélymadár-felhőként legszívesebben megtelepedtek, — a Vass mester úrék Kis-utcai házakapuja előtt, a széles, nagy kőlapon is kitűnően lehetett *gombozni, barackmagot* törögetni... Elkövetkezett ugyanis az a boldog idő, midőn ifjabb Vass Ferenc mester úr házacskájából is kisüندörkőztek a gyermekek a széles kőlapon a pitykézést, gombozást gyakorolni és barackmagot törögetni... III.-ik Vass *Ferenc* volt az öregebbik fiú. Nem hamvában-hótt, sőt mint a csík, fürge, eleven gyermek volt ez a Ferkó, mégis a *kisebbik Vass-fiú*, a *Jóska* több ügyességgel, szerencsével gombozott. Némelykor annyi gombja volt Jóskának, hogy — felfűzvé — háromszor dereka köré csavarhatta a kincses gombfűzért. Node — vígasztalásképen, mint jó testvér — adott ő abból a „*Fránci*”-nak is... Héjh, az a Franci! Az a Franci!... Céhbéli komoly mester Vass Ferenc uram, meg az alkalomadtán a vesszővel sem fukarkodó *Vass néni*, sokszor megcsóválták fejüket... Az a Fránci gyerek képes volt levagdalni a padláson félretett ruhákról is a gombot, pitykét...

Ami a varrást, kötést, hímzést, horgolást, merkolást, necelést illeti — hála a pinkafői zárda tündérujjú apácanéninek! — ezekben Vass Ferencné, szombathelyi Tóth Borbála, az alig tizenhétéves gyermekasszony teljesen mester volt. A szerény zárdakonyhán szakácművészetre, főzni bezzeg nem tanították a kis növendékeket. Férjhezmenetelekor, a Kis-utcai Vass-házba szállván, valóban főzni sem tudott Borbála asszony. Előbb a főzést meg kellett tanulnia... Sárváron régi, híres vendégfogadó az emeletes nagy sárga „*Korona*”-fogadó, a sárvári lányok ennek a fogadónak a híres konyháján szoktak főzni tanulni. Vass Ferenc bácsi két nőtestvére is a „Ko-

A sárosvári vár tornyos kapubejárata.

ronán” tanulta az ínyesebb főzést, de meg volt, lett Vasséknak egy igen kedves kis komaasszonyuk: *Gulyás Pál* szabómester felesége (tisztartó lánya volt *Gulyás Pálné!*), ettől is tanult *Borbála*. A maga erős akarata, igyekezete mégis legjobban

előrevitték a főzésben is. A Kis-utcai háznak a konyhája sem volt gazdagyalázó.

Ehhez az egymást szerető, becsülő, dolgozó emberpárhoz a legnagyobb, a legszentebb isteni áldás, a gyermekáldás is elkövetkezett. A legelső fiú: *Ferenc* 1875-ben, *József* (a miniszter) 1877-ben, *János* (a székesfehérvári építkezési vállalkozó és nagy asztalosmester) 1881-ben, *Kálmán* (20 éves korában elhunyt) 1885-ben, a bájos *Mária*, a családnak és József bátyjának kedvence pedig *tizenkilenc évvel később született* a naplementi utolsó sugárként az akkor már gondokkal küzdő család életének megaranyozására és derüvel betöltésére... Mert Vassék a családi körnek éltek. Mindenök volt a — gyermek. A társasélettől visszahúzódva, a munkának és a gyermekek nevelésének áldozták magukat. Annyira féltették, óvták a gyermekeket, hogy míg csak a két első gyermek volt meg és anyagi helyzetük is nyugodalmasabb volt, ennél fogva több szabadságot engedhetett magának a fiatal édesanya, a Gyöngyös, Rába langyos vizéhez mindig elkísérte *fürdőző* gyermekeit... Mint a többi sárvári céhbeli iparoscsaládnak, Vasséknek is volt szőlőjük, földjük a *Péntekhegyen* és a hegy lábujában. A mestertársakhoz hasonlóan, maguk művelték a szőlőt, a földet. A hosszú nyári napokon, a műhelymunka végétével ide kijártak *dolgozni*. Ez a föld- és szőlőmunka volt a lelkiörömük, igazi üdülésök. A peckestartású Vass bácsi öregebb korában is kopogósan járt. Keményen odaütögette az oldalvarrású, szép magyar patkós csizmáit.

— Vass bácsi megy a szőlőbe! Vass bácsi megy a földre!
— A kemény, kopogós léptéről megismerték a házak lakói, amerre ment. Aki pedig szemközt találkozott vele, noha bár öregedő korára csak *János bátyjától* vállalt *részesföldre* járt

⁴ Ez a Vass János, a Ferenc mester bátyja, harmincöt éven át a város pénztárosa és nagy vagyonszerző ember volt. Öccse szőlőjét, földjét is János bácsi szerezte meg, amikor az 1880-as évek gazdasági válságai alkalmával sok régi vágású, a *szabad ipar* által teremtett új helyzetekbe, a fiatalabbak által kezdeményezett „modernségekbe” alkalmazkodni és beilleszkedni nem tudó más öreg céhbeli mesterekkel együtt II. Vass Ferenc mester is vagyoniilag — úgyszólván — teljesen tönkrement. A gyermekek tartása, felnevelése is évről-évre mindinkább súlyosbították gondjait.

dolgozgatni, mindenki megsüvegelte a Vasgereben-fejű, kipedert, szúróbajuszú Vass bácsit. A vagyon fogyta sem változtatott a Vass bácsi egész városban elismert nagy tekintélyén és becsületén. A városi képviselőtestületnek későbbi,

A sárvári híres Korona-szálló.

küzdve-küzdő szegény ember korában is választott tagja és vezető alakja volt. Ezen szereplései ünnepélyes szereplések voltak. A komorságig komoly ember ilyenkor mindig fényes csizmát, prémes bekecset húzott. Ez az egyenesjelleme ember, aki miatt soha senki nem károsult meg egy fillérrel sem, aki küzdelmes élete során soha nem szégyenlette azt sem, hogy mesterségén kívül más munkával foglalkozzék, nemcsak csontos, erős, szálfatermetével, hanem lelki tulajdonságaival, hig-

gadt, bölcs, okos gondolkozásával, megfontolt szavaival is felé-
emelkedett képviselőtestületi tagtársainak. A polgárok any-
nyira tisztelték, becsülték, hogy például a képviselő- és egyéb
választásoknál Sárváron leginkább az történt, amit a
Vass-testvérek és az apjuk (idősb Vass Ferenc) akartak és
jónak láttak.

Vass Ferenc, mint a felesége, majd később gyermekei, na-
gyon szeretett olvasni. Több mestertárssal összefogva — talán
még? — a nemes irányú, kincses magyartartalmú „*Vasárnapi
Újságot*” is járatták. A *kölcsön-könyvtár* jó könyveinek Vas-
séknál nem került másik, buzgóbb, elmélyedőbb olvasója. Vass
néni, bámulatós friss emlékezőtehetségével, negyven év múltán
szószertint idézi az édesszavú Jókai: — „Egy magyar nábob”,
„Az új földesúr” vagy más emlékezetesebb, megragadóbb regé-
nyének egyik-egyik szebb részletét. A jó könyvek barátja
maga körül épít szép, tiszta világot, nem kívánczik zajos
társaságokba. A Vass-család is ilyen belső lelki életet élt. Meg-
válogatták barátjaikat, kevesekkel barátkoztak, kiváltképen
amikor már a gondok rájukneheztedek. Ez nem azt jelenti,
hogy maguknakvaló, komor embergyűlölők lettek volna. Sok
csendes derű, önzetlen szeretet volt a régi céhbeli mester csalá-
dok szemérmes, szelíd életében. Ünnepeken összefogtak s a
hegyre, a szőlőbe szalonnát sütni — néhány telekulacs borral
— kimenének... A politikából az 1848-at, a függetlenséget, a
magyar szabadságot esküdte, vallotta Miskolcon, Rimaszom-
batiban, Debrecenben, Szegeden, Kecskeméten, Dunavecshán,
Komáromban, Győrött, éppen úgy Sárvárott is minden csiz-
madia... Ilyenkor a mesterek a Péntekhegyen: a Kossuth-
nótát, a Garibaldi-Türr Pista hívogatóját, a Gotterhalte dalla-
mára az ismert: „Hetes, nyolcas, kilences, tizes, alsó, felső,
király, disznó”-paródiát „disznó király”-lyal kezdve visszafelé
is — bizony eldalolták. A többi szívből fakadt, lélekből átére-
zett kesergőkkel sorra került a vágyódó, önérzetes, az ezeréves
harcok nagyszerű tudataitól izzó, búsongós fohász:

Legyen úgy, mint régen volt!
Legyen úgy, mint régen volt!
Süvegelje meg a magyart
Mind az oláh, mind a német, mind a tót!

A mesterek, noha szerényebb áldomással, a céhek eltörlése után még sokáig megtartották a „Szent Jánoskor” szokásos összejöveteleiket. A régi céhgyűlések nagyon színes, kedves magyar barátkozásokként végződtek. Mint I. Vass Ferenc, az édesapa, úgy a fiú, II. Vass Ferenc is *céhmesterök* volt a sárvári csizmadiáknak. A régi csizmadia-lakozások előírt kövér, ízletes sült-főtt fogásai elmaradtak utóbb, de a régi meleg kedély és összeforrott bajtársiasság ám kitarzott. Szent Jánoskor hordó bort vásároltak és gurítottak Vass céhmester úram házához s miután a „*céhládával*”, ami olyan szent volt, mint a zsidóknál a frigyláda, elintézték az elintéznivalókat, alaposan gondosan meghányták-vetették a nemes céh minden ügyét, végül rátértek a szerény — ozsonnára. Bor, sós kifli és borszivarból állott az összes fogás, őszintébb kedvök mégis akkor sem lehetett volna, mintha finom csigatésztalevés után ecetes-tormával szegye húst, szájában citront tartó egész sültmalacokat és fonott kalácsot hordoztak volna körül. Ilyenkor a méltóságos, komoly céhmester: Vass Ferenc arcán is felfelcikázott egy-egy villanó mosoly. Mikor már — szürcsölgetvén mértékkel a borocskát — jókedvük emelkedni kezdett, mindenkinek el kellett dalolni egy-egy nótát végesvégig:

Hejh, te vagy, te vagy barna kislány
 Szemem, lelkem fénye,
 Te vagy mind a két életem,
 Hejh, egyetlen reménye...
 Ha ez az egy reményem is elmulandó álom,
 Nem leszek, hejh, boldog, sem ezen, sem a másvilágon.

A nóta szövegébe közbeszúrt ez a sok „hejh” fohász a fogyasztott borocskával fokozódó érzelmek mélységének volt a kifejezője. Hejh, kiváltképpen nagy volt már a rózsaszínű köd és kedv mester uramék körül, midőn — hejh! — az öreg *Góczán* mestert kezdték szuttyongatni mindenfelől:

— Halljuk, halljuk a Góczán urat!

Hosszú szakállát kétfelé fésülve viselte Góczán úr, ahogy a Szent Péterről festett képeken és a boldogtalan mexikói Miksa császár képein látni. Vagy két gimnáziumi osztályt is „kijárt” Góczán úr. Halkan, kenetesen kezdette, majd ropogós, pattogós, toborzó, szilaj ütemben és lendületbe átcsapva dalolta:

Uram, hiszlek
 És reméllek,
 Tiszta szívből szeretlek...

.....
 Hejh! Kassai hajdú vagyok én,
 A falu végén lakom én!
 Szeretnek engem a lányok,
 A menyecskék sem utálnak...

Idősb öreg Vass Ferenc, a kiérdemesült céhmester, fia a gazdag Vass János, az ifjabb Ferenc testvérbátyja (35 évig városi pénztáros, takarékpénztári igazgatósági tag) szintén résztvettek a szentjánosi csizmadiagyűléseken. Öreg *Németh* Antal bácsi, a diákos, latinus mester is mindig ott volt. Sok jeles mondást idézett latinul. Nagyon szenvedélyes pipásember volt. A *bőrszivar*t egyáltalán nem szerette, noha az összejöveleken a bőrszivar járta. Noszogatták váltig az öreget:

— Szivarozzon egyszer mán, Antal bácsi!

— Nékem nem kell a szivarotok! — Csekélylőleg csapott csontos, bütykös kezével a szivarskatulya felé. A pipát ki sem vette szájából, a csutorát szorítva, foga közül fitymálta le a szivart. Némileg már kicsit „boros” volt a „diák” néven nevezett öreg *Németh* Antal. A mesterekbe is tisztára belebujt az ördög. Összesúgtak. Egyik mester kajánul odaszólt:

— Hagyjátok mán Antal bácsit azzal a cibarral! Hiszen ökelme mán azt sem tudná kimondani, hogy á-pfu!...

Mintha csak tüzes taplót dugtak volna fülébe, a konok öreg „diák” felcsapta fejét és már tátotta is száját:

— Á!... — Mire azonban az a-áa-t ekképpen kimondta, kirántották a pipát s a „pfu”-ra pedig már szájában volt, — az ügyes kezek beledugták a — bőrszivar...

Történt más emlékezetes eset is. Ifjabb Vass Ferenc mester sehogy sem tudott megbarátkozni a Tisza Kálmánék bécsi kormánypolitikájával. Különösen vasárnap, mikor jobban ráért ujságot olvasni, kitörően heves gerjedelmei voltak a Tiszapolitika miatt. Az asztalra ütött, szemüvegét is az asztalra csapta. Kitört egyenes magyar lelkéből az elkeseredés:

— Mégis csak gyalázatos köpönyegforgató ez a Tisza... Mán megint mit csinált?!... — Bizony, a Tiszáék politikája miatt sokszor igen mérgesen csapódott az asztalra az a szem-

üveg. Egyszer elámult, megrökönyödött Ferenc bácsi, nem is állhatta meg szó nélkül:

— Anyja, te!... Ugyan mi van az én szememmel? Nézd már, sehogy sem látok jól a szemüvegemen...

— Hejnye! — Vass mama kézbevette, megforgatta a szemüveget. Elnevette magát. — Biz' ez, apja, a Tisza Kálmán politikája miatt van!... Nézze, a sok asztalracsapdosástól összekarcolódott és megrongálódott az üveg.

A komoly Vass Ferenc elnevette magát, megvígasztalódtan felelte:

— Hál' Istennek, hogy csak a szemüveggel van baj... Azt lehet szerezni, de szemet nem!...

*

A gyermekek nevelése, jellemfejlesztése a Vass-családban a piciny gyermekkortól megkezdődött. Eredeti, bájos elgondolással történt. Vass bácsi és a „mama” lelkükbe vésték gyermekeiknek, hogy az *őrangyal* a gyermek homlokára ráírja a rossz cselekedetet. Az őrangyalnak ezt a jelét ám csak a szülék látják. Más nem tudja leolvasni. A fehérlelkű picinyeknek karikára kerekedett báva nagy szemük: A gyermek, bármily rendes, szófogadó legyen, meg-megbotlik. Van valami sokszor a rováson. Az estével tehát, midőn Vass bácsi a szőlőből hazajött, vacsorához ült, Vass mama észrevétlenül jelet vetett a homlokán és az éppen „ludas” gyermekekre nézett. A mit sem sejtő fiúk a vacsoránál gyanutlanul körülülték apjukat és örvendeztek, hogy, no, most talán mégsem lesz veszedelem. Az apjuk nem is szólt a vacsora végeztéig, csak ekkor kérdezte meg:

— Mama! Nos, hogy viselkedtek a gyerekek? — Vass mama még szólni sem tudott, Vass bácsi már a ludasnak jelzett fiacskájához fordult: — És te, fiam?! — A megszeppent gyermek, mint a karikacsapás, vallott, felmondta helytelen cselekedeteit. — Ládd, ládd, fiam! — szólt a komoly mester. — Most megint *millen szomorúságot okoztál* az őrangyalnak! — A gyermek, hiába, csak gyermek marad. A Vass-fiúk közül az egyiket egyszer — talán a Ferenc, talán a János lehetett? — a tükör előtt rajtacsípték, midőn homlokáról le akarta dörzsölni az *őrangyalka jelét*.

Vass bácsi egész életén át kitartó, felejtethetlen tanításai közé tartozott az is, hogy hazudni nem szabad, lopni nem szabad! Mert aki hazudik vagy lop, az a pokolba kerül. Az *hétszer ég el*, de minden egyes esetben, mint a *babszem*, megint megnő, megint elég hétszer egymásután. Végül teljesen elég! Ferencnek, meg a kis Józsinak a megilletődéstől kerekre meredt a hittel teljes, ragyogó gyermekszemük. A nagyobbik, a kerek kálomista kurátor fejű⁵ és eszű Ferenc (idővel Pápán magyar királyi 7-es honvédhuszár) megkockáztatta a kérdést egyszer:

— Édesapám! *Millen meleg lehet a pokolban?*

A vastag bajusz és a szakáll eltakarták Vass bácsi némán elsímuló mosolyát s magát feltalálva, gyermekeihez nyujtotta füstölgő pipáját:

— Nesztek!... Próbáljátok most a pipámhoz tartani az ujjatokat... Ugy-e millen meleg ez is?!... Hát akkor még a pokolban minő tűz lehet?!...

⁵ A kemenesaljai iskolázott, jómódú, jórészt protestáns kurta-nemesek, földbirtokosok és a sárvári katolikus iparúzó magyar polgárok — egymás munkáját kiegészítve, egymás munkája gyümölcseit kicserélgetve — szeretetben, békességben, testvéreleg megfértek. A vásárokon és a vásárookra járárok alkalmával Vass Ferencnek is volt alkalma megismerni, megszeretni a szép magyar Kemenesalját.

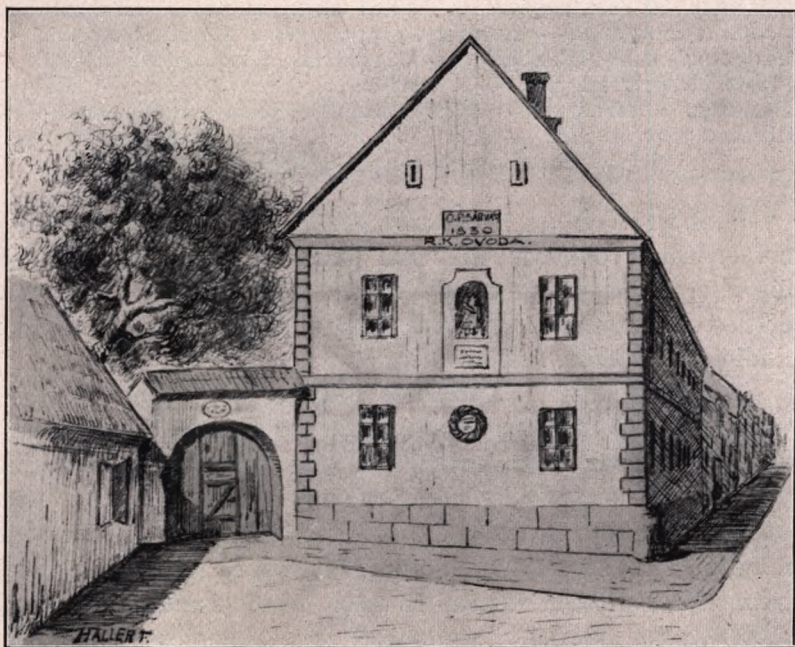
IV. FEJEZET.

A Vass bácsi ábécéje. — A komoly mester tanítgatta gyermekeit. — Vass József iskolába megy. — A sárvári iskola tanítói. — Gárdonyi Géza is tanított Sárváron. — Barabás György, a Vass József jó tanítója. — Vass József, mint „kikérdező”. — Vágyódások a krumplicukor körül. — A lopva olvasott könyvek. — A rendszerető Vass József. — Hajnali ministrálás a zárdában. — Bischofsberger Coletta zárdafőnöknő. — A kolbásszal teleszórt utca. — A kis Vass Józsi erkölcsi felfogása. — A sárvári iskola legjelesebb tanulója, amikor ismételt.

Ifjabb (II.) Vass Ferencről, a sárvári csizmadiacéh egykori érdemes céhmesterétől nem maradt semmi rajz, semmi, még olyan egyszerű fénykép sem. A család ugyan többször kérlelte ezt a puritán magyart, hogy fényképeztesse le magát, mindig kitért előle. Azt mondta:

— Minek az?!... Tartsatok meg az emlékezetetekbe! — Pedig a letűnt, megsemmisült, lelketlenül pusztított és felejtett régi magyar életünknek ilyen jellegzetes, erős, szép magyar alakját micsoda kedves, tanulságos volna bemutatni képből is családi körével?... Az élet gondjaitól nyomott, a családjáért szüntelenül munkálkodó egyszerű iparos a munkapad mellől, munkája közben is talál módot és alkalmat, hogy széptehetségű fiacskáit türelemmel és a legnemesebb szeretettel betanítsa — sorrend szerint — az *ábécé* betűire és a *számok* jegyeire. Az *ábécét* és a *számjegyeket* — kezdetben 1-től 10-ig — felírta a műhelyajtó *szemöldökfájára*... Munkaközben, a műhelyszékről a kert végén vágott sudár fűzfavesszővel onnét s ekként mutogatta kisgyermekeinek a betűt, számokat. Mikor sorrendszerint átvettek mindent, a gyermeknek kellett próbálkozni. A fűzfavesszővel a feltett kérdésre a gyermeknek kellett megmutogatni a *szemöldökfáról*: mellik a „*bé*” vagy az „*ó*”? „Mellik szám”-nak mi a nevezete?... Mikor azután látta az édesapa, hogy a gyermekek a betűket és számokat külön-külön tudják, felismerik, ábécé-s könyvet és palatáblát

vett nekik. A kis Vass Ferencnek, majd a Józsi gyermeknek ötéves korukban ábécéjük volt és olvastak... Mire hat évet értek és felmentek az iskola első osztályába, a tanítónak nem sok gondja, dolga volt velük. Apjuktól megtanulták, amit az iskolában tudni kellett. Az apjuk a *vallásra*, a vallás alap-elemeire is kicsinykorukban oktatta őket — „ki teremtette a világot? — hány Isten van?” és a többi — kérdő és magyarázó kérdéseivel. Estendét, munkaidő és vacsora után maga mellé

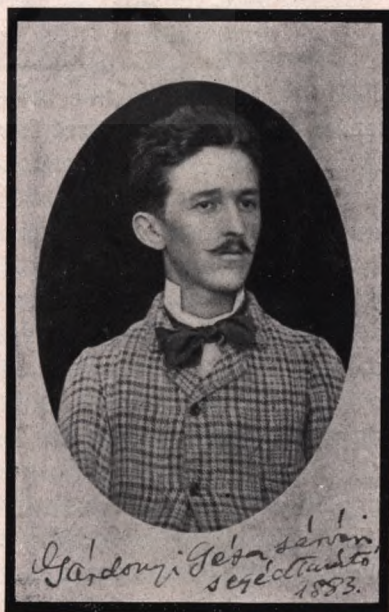
Vass József sárvári öreg-iskolája.

ültette két gyermekét. Amit az egyik este mondott, tanított nekik, másik estén kikérdezte tőlük, hogy vajjon nem felejtették-e el?...

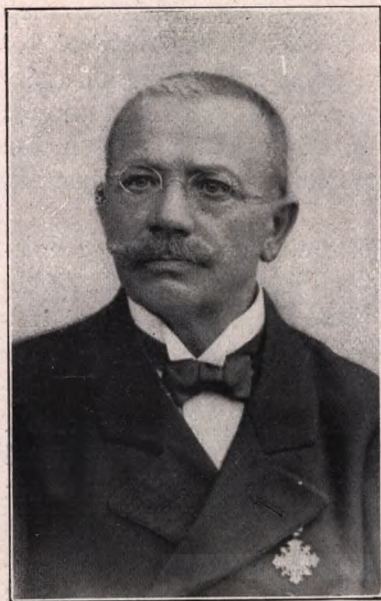
A kis Vass József 1883 szeptember havában került be először az iskola falai közé. 331 sorszámmal jegyezték be. Az életére, a továbbtanulására később jelentősen kiható nagytekintélyű *Barabás* György volt akkor a főtanító és sárvári római katolikus kántor. Az első tanítója *Slezák* Henrik volt. A hitoktatója három éven át *Bárdossy* Kálmán káplán, maj-

dani ikervári plébános volt, az egyházközség plébánosa meg a történetíró *Köberl* prépost volt, aki mint ilyen, *Rákóczi* Ferenc hű kuruc egri püspökének, *Thelekessy* István egykori sárvári plébánosnak az örökében szolgált hosszú negyvennyolc évig... Az öreg prépost *Barabás* főtanítóval és az öreg *Bodor* nevezetű egyházfival egyvágású ember volt, jól megértették egymást.

A templom szomszédjában, a Kis-utca sarkán áll az emeletes régi sárvári iskola, ahová Vass József Ferenc bátyjával hat esztendőn át járt. Ma már óvodának használják az érdekes öreg épületet. Ennek az öreg iskolának, amellet, hogy Vass József hat esztendőn át, az első esztendőtől az utolsóig legjelesebb tanulója volt, másik emlékezetességét emléktábla örökíti. *Ziegler-Gárdonyi Géza*, a nagy magyar író, mint fiatal segédtanító, az 1883-ik esztendőben itt tanított. A harmadik osztályt tanította, Vass József bátyjának, *Ferencnek* volt a tanítója. Cingár legényke volt Gárdonyi. Télikabátja sem volt, úgynevezett „malaclopó” galléros köpönyegben húzta ki a hideg telet. Hosszúszerű pipával pöfékelt, s ez volt a melegítője... A szépírás tanításánál, midőn a Nagy-ábécéből a táblára krétával felírta a betűket, mindig erősen hangoztatta: Minden vonalnak tojásdadalakúnak kell lenni! — Vass József nem Gárdonyitól tanulta a szépírást, mégis Rómából szüleihez küldött négyoldalas leveleinek minden betűjét mintha csak a jó Gárdonyi Géza kerekítette volna olyan tojásdadokra. Szabályosak, egyenletesek, kihúzás nélküli tiszták a Vass József ifjúkori betűi. A Vass-gyermeked édesapjának az is végtelenül tetszett Gárdonyiban, hogy mikor a templomba bementek,

Gárdonyi Géza sárvári segéd-tanító korából.

*Barabás György, Vass József
öreg tanítója.*

Gárdonyi — nem úgy, mint a többi tanító — a szenteltvíztartónál mindig letérdelt.

Ebben az emeletes öreg iskolában *Funt* Lajos tanító⁶ is tanította a kis Vass Józsit. A tanító és a kis tanítvány egymással rokonlelkű teremtés volt. Kölcsönösen szerették egymást. Funt is olyan komoly ember volt, hogy nagy ritkaságszámba ment, ha valaki nevetni látta. A Vass-fiúk igen nagy méltányolója Barabás György főtanító, az egész Dunántúlnak elismert tanítómestere volt. Barabás ősrégi nemes szülőktől 1848-ban a Sopron vármegyei Fertőszéplakon született, családjának tagjai többszáz évre visszamenőleg mindig a gazda-

tisztai és tanítói pályán működtek. Anyai nagyatyja, kiváló zenész, 66 éven fertőszéplaki kántor volt s az akkor Esterházán élő *Haydn*-nal barátkoztak. Barabás Györgynek, a sárvári főtanítónak az apja, aki Fertőszéplakon negyvenhét évig tanított, országos hírű zenész volt, zenei tehetségét Barabás György, a Vass-fiúk nagy jóakarója örökölte. Ez a kiváló oktató mester, kántor, zenész, kertész 1869-től a sárvári római katolikus egyházközség szolgálatában tanítóskodott és kántorkodott s bár a kormány 1872-ben Bereg-Ugocsa vármegyék királyi tanfelügyelőjévé kinevezte, inkább sárvári állásában maradt. Nagy tisztelettől, becsültetéstől környezetten egész 1913-ig tanított. A két Vass-fiút a többi iskolásnövendék közül kiemelte. Vass József legkedvencebb tanítványa volt. A negyedik, ötödik, hatodik osztályban tanított Barabás olyan világos, érthető módszerrel, amilyennel csak az igazán hivatottak tud-

⁶ Ebből a régi sárvári tanítói karból ma már csak *Erős* János jelenlegi igazgatótanító él és működik 41-ik éve. Annak idején tornatanítója volt Vass Józsefnek.

nak. A nagyon jó, de szigorú tanító a „*pálca*” használatától sem riadt vissza. A hanyagot, a léhát hamar a padra huzatta, akinek tehát „*sütnivalója*” volt, iparkodott. Érdekes volt a Barabás tanítására, hogy ő maga nem kérdezte ki a leckét, hanem a fal mellé kiállított két-két gyermek kérdezte ki a fiúkat. Vass József tehetsége, szorgalma jutalmául és elismeréséül állandó „*kikérdező*” volt. Vele sohasem volt baj, a leckét mindig tudta. A „tíz percek” alatt sem dulakodott, nem veszekedett, mint a többi gyermek. „Gyuri bácsitól” ráruházott hatalmánál fogva iskolatársain „felül állott”. Vass Józsisal már akkor sem lehetett *komázni*. A többi „*kikérdezőt*” pár krajcárral, szép piros almával, krumplicukorral s miegymással még csak meg lehetett környékezni, Vass Józsefnél egyik sem merészelt gondolni ilyesmire. Pedig hát azért érző, vágyakodó gyermeklélek volt a kis Vass is. Később barátai között, mikor már országos nevű és állású ember volt, krumplicukorról fordulván szó, kevés igényét jellemzőleg sokszor elemlegette:

— Amikor gyermek voltam, csak azért fohászkodtam, vajha csak annyi pénzem lenne már, hogy egyszer legalább jólakhassam krumplicukorral! . . .

Amúgy a kis Vass Józsi az iskolán kívül legszívesebben szülei körében időzött. Tanult, olvasott s mint „*anyás gyerek*”, az édesanyjának segítgetett. Az olvasgatás éppen olyan élvezete volt, mint apjának és édesanyjának. Vass mama, míg főzött, az ágytakaró alá dugta az éppen olvasott könyvét. A kis Józsi ilyenkor azután lopvást „*kiberhelte*” a könyvet. Míg a „*mama*” külső dolgait végezte, olvasgatott, majd észrevétlenül ismét visszacsempészte a gyönyörű könyvet. *Első hazugsága* a könyvhöz fűződött. Vass mama a kölcsönkönyvtárba Józsit szokta küldeni könyvért. Ilyenkor várhatták s ha kérdezték: Hol maradtál ennyi ideig, Jóska? Ráfelelte: Sokan voltak, azért jöttem ilyen késő! Egyszer azután rajtacsípte a mama, midőn Józsi a *Schlesinger*-magtárnál leülve, elmélyedten olvasta a Vass mama könyvét. Emiatt nem bántották. Józsi — családiasabban Jóska! — egyébként nagyon rendes fiúcska volt. A szép, tiszta ruhát szerette. Kerekre vasalt „*mancsettájú*” ing volt neki a kedves. A *keményítőre* a ministrálással szerzett pénzecskéjéből is odaadta a három krajcárt. Ha alváshoz készült s felvette a hálóinget, ruháit mindig gondosan, sorrendben helyezte

le, a *kalapja* volt legfelül. Bezzeg a Feri! Kabátot, nadrágot, lajbit, mindent összehányt, a legtöbbször *legalul* volt a kalapja. A négyfiókos „*sublót*” egyik fiókja a Józsié volt, ide rakta szép rendben az írásait, könyveit, a — Feri bátyja mondása szerinti — „griffli-palavesszőt”. Feri ha csak bosszantásból is megborzalta a lapokat, mindjárt észrevette Jóska.

*

Már hajnalonként a zárdába szokott menni ministrálni a kis Józsi. Amidőn nagy sár volt, vagy lucskos, vizes, esős idő járt, a kedves *Vince*-nővérek kijöttek érte, akárhányszor a gallérjuk alatt vitték el minisztrálni Jóska. A végtelenül szorgalmas, udvarias, szolgálatkész fiúcskát a zárdában nagyon szerették, a zárda kápolnájának éppen ezért lett mindennapos, rendes ministránsa. *Bischofsberger* Coletta zárdafőnöknő különösen pártolta a később elszegényült család kiváló gyermekét. Gondozta, amiben lehetett, segített rajta. Az ilyen zárdai hajnali ministrálásakor egyik alkalommal érdekes eset történt a kis Józsival. Öt óra, félhat óra tájt korán téli reggel kellett menni a zárdába s mikor ismét hazafelé baktatott a *Varga*-közön (kisköz), ámulatal látta, hogy a „köz” végig van potyogtatva finom *füstölt húsoskolbásszal*. A csudálatos esetet otthon ámuldozva ujságolta édesanyjának, sőt megkérdezte:

— Mama!... Vajjon felszedhettem volna-e éni azt a sok kolbászt?...

— Hogyne!... Persze, hogy felszedhetted volna!...

— *Az is a másé ám!*...

— Igaz, de mégis felvehetted volna, mert mi majd megtudakoltuk volna, hogy kié volt s visszaadtuk volna neki!

— No, akkor mán megyek is vissza! — De már akkorra mások bizony összeszedték a húsoskolbászt. A közvégén hentesüzlet volt, hihetőleg onnét eredt a sok széjjelhullajtott kolbász.

Vass József, ahogy 1883-ban Sárospatak város római katolikus fiú-népiskolájában a tanulást megkezdte, 1890-ig, mikor a hatodik osztály megismétlésével itteni tanulását befejezte, az erkölcsi magaviseletből, a szorgalomból, a tanulásbeli előmenetelből mindvégiglen *dicséretes, ernyedetlen és színjeles* minősítésű volt. A hatodik osztályt sem tudatlansága vagy hanyag-

sága miatt ismételte, lelkes pártfogója, Barabás György főtanító időt akart nyerni, az elszegényedett család kiváló gyermekének további taníttatásához valamiképpen alkalmat és eszközt akart keresni, nehogy kedvenc tanítványát, Vass Józsefet is *inasnak* fogják, mint a kis Józsinak nemkevésbé nagy-
eszű bátyjával, III. Vass Ferencsel megtörtént, aki taníttatási költségek hiánya miatt csizmadiainas lett. Vass József ekkor már Barabás Györgyöt az általa vezetett osztályokban minden tekintetben helyettesítette, nemcsak felügyelt, kikérdezett, hanem magyarázott, sőt osztályozott.

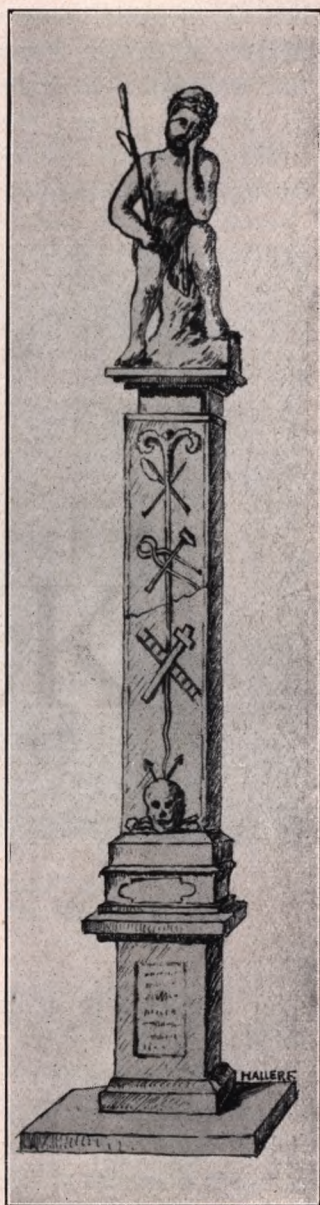
V. FEJEZET.

Gyermekkori fehér galambok, fekete hollók. — A sárvári „ostorozott” Jézus-szobornál. — A „vár” körüli kisvilág. — A multak emlékei elkísérik Vass Józsefet. — Gyermekkori barátok. — A ködöbással szerzett kis pajtás. — Józsi és a „sógorasszony” kendermagos tyúkjá. — Vass néni törvényt, Vass Józsi fogadást tesz. — Amit megfogadott, betartotta. — A „csigázás” veszedelmes következményei. — Tompáné asszony ablakait is betöri Józsi. — Vass néni ismét beszél Józsival, Józsi újabb fogadalmat tesz. — A ministrálók örömei és haszna. — A ministráns-gyerekek társasága. — Fonott kalács, tiltott dohány, játszadozások. — Viaskodások az öreg Bodor egyházfival. — A gyermekek öröme, Bodor harca a harangokkal. — A dömölki búcsú. — Józsi már akkor sem engedett, ha „nemet mondott”.

A gyermekkor vidám és szomorú emlékei egész életén át végigkísérik az embert. Föld, faj, a tűzhely, az életkörülmények, a társaság, a szülőhely multja, jelenje, népének nyelve, szokásai, az átélt öröm, a bánat, a sikerek és küzdelmek mind alakítják és a lélekben, mint fehér galambok és fekete hollók kísérik a szülőföld, a szülőváros, az összeomlott családi tűzhely, vagy az időket biztonságosan túlélő, enyhős melegen fennmaradt vén ház elszakadottját... Vass József még a másokra gondtalan, játszadozó gyermekkorban megérte, átélte, hogy a jó szülék vagyoni romlása következtében a családi házból, melynek kapuja elé fektetett széles kövön nemcsak barackmagot törtek, papírkapszlit is többször sütögettek Ferenc testvérével, el kellett menni. Idegen házak lakójává kellett lenni. A drága szülőknek a mindennapi szükségeseket még inkább fokozott verejtékes munkával, a gyermekeikért aggódo gondok nyomásai alatt kellett megkeresgetni... A család útja — ó, majd a péntekhegyi vidám szőlőtől is meg kellett válni — mindinkább többször vezetett el a vén templom oldalánál örködő, az *ostorozott Jézus* szobrához... Ez a különös öreg szobor nem keresztfára feszítetten, hanem eredeti díszítésű kőoszlop tetején ábrázolja a szenvedéseitől roskadozó és kesergő Jézust... Ezt

a különös Jézus-szobrot még az 1700-as évek elején állította egy sárvári lutheránus polgár, a kis komoly Vass József sok fehér fohászt égi szárnyra bocsátott ennél a megható szobornál akkor, amikor más gyermektársai papírsárkányokat repítettek.

Sárvár városának történelmi levegője, hagyományos szelleme, a „várban” hatalmasan megtestesülő öreg magyar építkezései és multja is lelket termékenyítők voltak... Mivel két folyó között, a Rába és a később más mederbe vezetett Gyöngyös patak folyásai között feküdt, a XVI. századbeli *Sárvár-Sziget* vagy *Uj-Sziget* nevét a tudós újtó Erdősi-Sylvester János görögösen elnevezte *Neonezosz*-nak. Sárváron a „sziget” nevezet történeti jelentőségű, Péntekfalut az Ujsziget-, Saárt a Sársziget-utcák örökítik. A *Práter-kert*, *Várárok*, úgynevezett *halastó* rész, *Janó-rét* (ma már ezek beépültek), *Árok-hát* (most Ferenc-utca), *hányás*, *Cigány-utca*, *Kis- és Nagy-utca*, *Gudina*, *Szatmár-erdő*, *Vadkert-erdő*, a *Herpenyő*, a *Rába*, az *Aranyos*, a *Gyöngyös* hídjai, a *Rába* és a *Gyöngyös* tilalmazott fürdőhelyei a templommal, a zárdakápolnával, a régi iskolával, a házacskákkal, melyekben s hol küzdve-küzdő szüleinek bús költözködései során lakott a tizenhárom évre terjeszkedő gyermekkori ottlakozása folyamán, mind benne élnek, meg-megszínesednek Vass József gyöngyöket termő mély lelké-

A sárvári „ostorozott”
Krisztus.

ben és frissítik, erősítik, mindig elébbre és elébbre viszik. Midőn 1926-ban *Huszár* Károllyal (Sárvár képviselőjével) Sárváron járt s átvette a szülőváros díszpolgári oklevelét a sárvári piacon Huszár beszámolóján, mindenkit könynyekig megrázó beszédben emlékezett elszegényedett öreg édesapjának küzdelmeiről. Itt először hangoztatta ugyanekkor

*Kulcsár Gyula tanár,
Vass József gyermek-
kori barátja.*

az aggodkat, az elesetteket megsegítő, az azóta már törvényerőre emelkedett, valósággá vált „*Lex Vass I.*”, „*Lex Vass II.*” alap gondolatát és tervzetét.

*

A kis Vass Józsefnek ott Sárváron elemiiskolás gyermekése idejéből csupán két bensőbb barátsága szövődött. *Stockinger* Gyurival és *Kulcsár* Gyulával való őszinte barátsága felnőtt korokban is kitarzott, szószerint a halállal végződött, tudniillik *Stockinger* (később ciszterci növendék, majd ügyész) és *Kulcsár* (később tanár, mint 20-as honvédfőhadnagy a kárpáti harcoknak hősi halottja) elhunytak idő

előtt. A pajkos *Stockinger* Gyuri, a sárvári *Stockinger* mérnök tehetséges fia, egyszer megöklözte Vass-t.

— No, megállj csak! — mondta felgerjedten Vass Józsi. — Én jó dobó vagyok, majd most már megdoblak! — Meg is dobtá úgy, hogy Gyurica kissé vérezett, mire Vass Józsi hozzámment és engesztelni kezdte. — Ne haragudj, én voltam! — A két gyermek kibékült és holtig kitartott a barátságuk, sőt a Vass- és *Stockinger*-családok is a nehéz időkben testvériesen, megértő barátsággal melengették egymást. Sok ideig együtt, ugyanegy házban laktak.

Vass József „balos”-dobásairól édesanyjának is van jóízű esete. A házukat eladták már akkor, lakónak mentek a Ferenc bácsi testvérbátyjához, ahol hat fiú volt együtt, ahová Vass néniék is vittek három legényt.

— Ki tud jobban dobni? — vetették fel s dobálódzni kezdtek. A kerítésen volt egy rossz fazék, azt vették célul, a kis Vass Józsi is dobott és valóban pontosan eltalálta a Vass Jánosné nénije legislegszebb *kendermagos tyúkját*, amiből nagy riadalom zajgalt.

A gyerekek szaladtak beárulni, hogy „Józsi agyondobta a szép kendermagos tyúkot”. Jött a „*sógorasszony*”, de igen felindultan. Csípőre tette kezét:

— Jól nézünk ki, ha így agyondobálják a tyúkjaimat!

— Hejnye! — Vass Ferenc bácsi, az édesapa, egyebet ugyan mit tehetett volna, a hosszú pipaszárral vagy kétszer végigkorcolt Józsi fián.

— Ejnye! Ejnye! — Vass néni is odaérkezett s a hallottakon, a látottakon megcsóválta kedves fejét. — No, no! *Ezért a tyúkért nem ütjük agyon mégsem a gyermeket!*... Majd beszélek én a Jóskával! — Beszéltek is együtt, a komoly gyerek lehajtotta fejét:

— Édesanyám!... Balos az én kezem, *többé kavicsal nem dobok!*...

Amit fogadott, betartotta Vass József. A szerencsétlen dobálódzások után hiába hivogatták, ki sem ment a gyermekek közé játszani. Az asztalt telerakta könyvvel, irkával és *írt, írt, egyre csak írt*. Rászólt az anyja:

— Mit csinálsz te, Józsi?

— A *Módy* tanító úr azt parancsolta, hogy az énekeket le kell írni mindenkinek, hát én most majd leírom a többi részére is! — Le is írta, miközben a Jóska gyerek Feri bátyja a *Szolovit* kosárfonóék házában a létráról fővel lefelé csüngve játszadozott...

Az édesanya végül megsajnálta a kis „könyvmolyt” s parancsszóval így küldte ki játszani:

— Eredj már ki te is, Jóska!

Más alkalommal a „*csigázással*” történt emlékezetes eset. Vass Józsi kétszer egymásután beütötte az ablakot.

— Hejnyeh! Hejnyeh! Millen eset! — A komoly Vass bácsi igen mirgett-morgott. — Mit csináljak, mit csináljak veled? — Vass néni résen volt, közbevágott:

— Már mit csinálhatnál?... Vidd el az üvegeshez és csináltasd meg az ablakot!... — Midőn Vass bácsinak másodjára kellett fordulni az újabb betört ablakszárnyal, vésztjósloán Józsi szólt:

— Hát itt kell néked csigázni?!... Nem tudsz te jobban vigyázni?!... Ha játszani akarsz, miért nem mégy ki inkább az utcára!... — Józsi megfogadta a szót, de az apja alig fordult haza az üvegestől, az utcán nagy zajongás támadt. Józsi kint az utcán most meg már a szomszédék háza ablakát ütötte be, amit a szomszédasszony — magától értetődőleg — éppenséggel nem állott meg szó nélkül. Vass bácsi, hogy végét vesse a csatározásnak, bár mérgesen, vitte a betört ablakot újból az üvegeshez. Mire visszajött, *Tompáné* asszony a szomszédból kaján kedvvel penderedett elébe:

— Kedves szomszéd úr, sohse forgassa ollan dühösen a szemét, ez a Jóska megint csak beütötte az ablakomat...

— Tyűh! — Az atyus meg akarta verni Józsit, Vass néni ám ismét csak közbelépett:

— Csak csináltasd be az ablakot, majd *beszélek én Jóskával!* — Beszélt is újból. — Nem tudsz vigyázni?! Nem szégyenled magadat, hogy illen vén számár létedre beütöd a más ablakát és illen sok kiadást csinálsz szüleidnek? — A kis Józsi szontyolodottan hallgatta végig anyját, azután felemelte komoly arcát, okos szemét s csak ennyit mondott:

— Mama!... *Soha nem csigázom többet!*... — Ez a „vén számár”-nak lehordott fiúcska, aki ezt a fogadását is betartotta, ekkor éppen a régi elemi iskola *második osztályába* járt.

*

A ministrálás, az énekelés, a harangozás Vass József és kis iskolástársainak életébe gazdagságot, érdekességeket hozott. Barabás György, a kiváló zenész, orgonista maga nem énekelt, csupán orgonázott. Egész nemzedékeket tanított be az

egyházi énekekre. Ó, micsoda megkapó volt, amikor a sok gyermek olyan szépen, símán, szabályosan zengedezte Isten, Jézus, Mária dicsőségét. A ministrálás anyagilag is érdekelte a kiválasztott gyermekeket, az úgynevezett ministrálási fillérecskék révén. Pénztárt, úgynevezett „ministráns-pénztárt” alapítottak. *Köberl* prépost nyolc gyermeket választott ki és osztott szét kettésével a szolgálattelvő papok ministránsaiul. A közös pénztárból fonott kalácsra — „heilige stricli” formájú volt! — mindennap jutott a délelőtti uzsonnaidőben. A nagyobb ministránsgyerekek másik titkos szövetkezésében nem Vass Józsi, hanem az idősebb Vass Fránci volt a főrésztvevő *Szücs* Károlyékkal, a sárvári vár kulcsárának (ma már szintén várkulcsár) fiával. Ezek a *dohányzásra* is rávetemedtek. A vár-bástyán a kaputól balra bólogatott egy nagy, széles bokor, a fiúk az öreg falból itt feszítettek ki egy téglát, kettétörték s az így támadt résben, a féltégla helyén, a másik féltégladarabbal eldugaszolva, itt rejtegették a „*hetes pakli*” dohányt és a kénesfejű gyufát. Innét indultak ki szilaj játszadozásaikra. Ilyenkor járta az egészséges „kifutó” labdaütés, a nagy méta, a „variator”-játék. A „cimborák” közül *Madarász* Flóri (a jelenlegi sárvári helyettes bíró) kitűnő tornász, a térdforgásnak mestere volt. *Szolovit* Bazil (Amerikába sodorta sorsa) a mászásban volt az első, *Szücs* Károly a lóugrással remekelt, az ilyenmiből Vass Józsi soha nem törekedett felvenni velük a versenyt. A toronyban verebészni, no meg harangozni nem volt éppen ellenükre a Vass-fiúknak. Ha Józsi, a komoly gyermek, a csinyektől visszahúzódott, Ferenc bátyja annál inkább kivette részét.

A templomhoz, a templomozáshoz fűződő élményeknek, derüesebb gyermekkori történeteknek központja, legendás, eredeti alakja az öreg egyházi: *Bodor* János cipész volt. Minden szombaton délután felújultak a Bodor bácsival való harcok. Az iskolából három óraker litániára mentek a gyermekek. Páronként járultak a templomba. Az volt a szokásuk és a fő-törekvésük, hogy a templomban, a korláttal elválasztott szentélynél melyik térdepeljen le előbb a korláthoz. Ez az elhelyezkedés dulakodás és hangos zsidaj nélkül nem eshetett meg, amely illetlenség és rendetlenség nagyon bosszantotta Bodor bácsit. Bármi dolgát félbehagyta. Háborogva kipattant a sek-

restyéből és a markába szorított toronykulccsal — a zсібolygás, a rendetlen viselkedés megbüntetéséül — keményen végigkocogtatta az első sorban térdepelő gyermekek fejét. Fájt

Részlet a celledömölki búcsú színhelyéről.

bizony ez, de nem lehetett ellene védekezni. Csak a fogukat szívták a gyermekek:

— No, megállj Bodor!... Majd jön a vakáció!... — Szörnyű fogadalmakat tettek. El is következett a vakáció való-

ban minden évben. A gyermekbosszú sem maradt el. A többek között a *harangozásnál* egyáltalán nem segítettek Bodornak. A *Róth* bábos falától, térdre fektetett tenyérrel, örvendezve, gyönyörködve lesték a magárahagyott Bodor bácsi kínos harangozási műveleteit, midőn a vén, mogorva ember — a beharangozás előtt — a kis harang kötelét a jobblábára csavarta, a második, nagyobb harangot meg kézzel húzta s hogy mindez rendben történjék, a lábával rúgott, kezével húzott, csapott a gyermekhadnak most oly mulatságos Bodor. No, meg hétköznaponként szegény Bodor bácsinak ministrálni is magának kellett; mert bizony erre sem mentek be a vakációs gyerekek. Bodor bosszantására történtek egyéb más bosszantások is; de mivel ezekben, valamiképpen a toronybéli „tokos verebek” szedésében inkább a „bátya” Ferenc volt a főintéző, ezek kívül maradnak a könyvből. Jellemző a gyermekek eszejárására, hogy amidőn Szentháromságkor búcsút vezettek Celldömölkre, a sárvári gyerekek azon vitatkoztak:

— A celli Bodornak ugyan van-e szőlője? — Ők már minden egyházfit Bodor néven neveztek. A sárvári Bodornak valójában szőlője is volt.

*

Vass mama a péntekhegyi szőlőcskébe, ahová Józsi nagyon szeretett kimenegetni, olykor-olykor „talicskával” is kiküldte a két testvért.

— Fiaim — szólott Vass néni —, hozzatok a disznóknak egy targonca tököt, krumplit! — Akkor még a szőlő és a szőlő aljában a szántó földjük megvolt... Elindultak tehát a gyermekek. Utközben azt is megbeszélték, hogy visszajövet — váltakozó erővel — *ki s meddig tolja* a targoncát. Bizonyos *jeleket* tűztek ki, hogy a szőlőtől a *Herpenyő*-hidig egy szakasz. A másik eltolja a *Rába*-hidig. Harmadik határpont lészen pedig az *Aranyos*-híd. Éppen az *Aranyos*-híd körül támadt a nagy ellentét. Józsi gondolkozóba esett és azt mondta:

— Nem jól van ez így!... Ez nem arányos szakaszbeosztás!... Az igazság szerint a Gyöngyös-hídig kellene eltolni a targoncát!...

— Nem addig van a'!... Ami megállapodás, az megállapodás!... — Legifjabb Vass Ferencnek is kemény volt a feje,

vastag volt a nyaka, sehogysem tudták összeegyeztetni néze- teiket. Megkötötték magukat. A tökkel, krumplival együtt ott- hagyták az útszélen a talicskát. Nekilódultak hazafelé. A Fránci csak várta, várta, hogy a Józsi meggondolja magát, vissza- megy és mégis csak hazatolja a talicskát. Mikor látta, hogy Józsi állhatatosan, konokul folytatja a hazafeléutat, rászólt:

— Te, Jóska!... Eredj mán vissza, mert majd megmon- dalak otthon!...

— *Nem megyek!*... — Jóska ezzel befejezte mondókáját, mire Ferenc megadta magát. Tudta, hogyha talicska, tök nélkül térnek haza, úgy is ő kap ki majd.

— Te vagy az idősebbik! Neked kell több eszednek lenni! — Már előre fülébe csendült szüleinek feddő szava, azért a Korona-fogadónál visszafordult és, mérgében sírva, vissza- kullogott az *Aranyos* hídjáig. Most már teljesen magának, egyedül kellett hazáig és hazatolni a rakott targoncát. Igaz- ságának tudatában otthon nagy sértődöttséggel elpanaszolta a Jóska méltánytalan eljárását. Ám meglepő tapasztalatokat szerzett. Ez volt az igazi, nagy méreg! Egyrészt ki sem kapott a „Jóska”, másrészt az ő fejére, tudniillik a „Ferenc bátya” fejére olvasták rá a szülők: Te vagy a vénebbik!... Neked legyen több eszed!...

Kis szürke esetke ez. Ám jellemzi a Vass József erős aka- ratát. Amire egyszer azt mondja Vass:

— *Nem!* — Ma sem teszi meg. Ma már azonban érett férfi- ésszel, kormányzóhatalmi méltóságaiban és küzdelmes élete bölcs tapasztalatai után *előbb meggondolja*, mielőtt a „*nem*” szót kimondja és tagadólag határozott.

VI. FEJEZET.

Vass Józsi korán megismeri az élet gondjait. — A kis Kulcsár Gyulával egy padban. — A komoly és a vidám gyermeklelkek vonzalma. — Vass Józsi és Kulcsár Gyula együtt barangolnak az erdön-mezőn. — A vasuti bakter Kulcsár bácsi száz forintja. — A szegénység miatt két Vass-fiú nem tanulhat tovább. — A szülék aggodalma Józsi gyerek sorsáért. — A tervezgetéseknél előtérbe kerül a győri kanonok-nagybácsi. — Ki volt szombathelyi Tóth István kanonok? — A sitkei kovácmester és pap fia. — Tóth István győri káplán 1848/49. évi szereplései. — Klapka huszárja lesz. — Halálos harcot vív az osztrák dzsídással. — Pozsonyban bebörtönzik a hazafias ifjú papot. — Tóth István levele a pozsonyi Vízikaszárnyából. — A gönyüi plébánia. — Harminc évig a gönyüi szegény plébánián. — A pap-huszár Tóth István viselt dolgai és esetei. — A legendás gönyüi plébános nem enged a 48-ból. — Orvosnak is beválik. — Öreg korában kanonokságra emelik.

A sárvári „*minister-gyerekek*” közül — maguk között így hívták a Köberl János prépost ministránsfiait — a hatodik elemi osztályt Vass József, Szücs Károly, Katovics Károly megismételték. Ekkor jutott fel hozzájuk, érte utól őket az ötödik osztályból a pár évvel fiatalabb kis *Kulcsár Gyula*, Vass József gyermekkorának és ifjúságának legemlékezetesebb, kedves, bizalmas barátja. Csodálatos pár gyermek volt a kis Vass József és a kis Kulcsár Gyula együtt. Vass komoly volt mindig. Fensőségesen bánt gyermektársaival, akikre, habár leckéjüket meg-meg csinálta, kivételes tehetségével, tudásával, az iskolai „kikérdező” és „felügyelő” megbízatásaival rájuk nehezedett. Becsülték, mégis összeemelegedni és komázni vele

*Szombathelyi Tóth István
győri kanonok.*

nem tudtak, nem merészeltek, hiszen mosolyogni is ritkán látták az életet és szeretett szülei küzdéseit oly zsenge korban átérző és megértő gyermeket. Gyermektársai a kis Vasst semmiképpen nem tartották magukhoz hasonlatosnak. Játékaiknál nem sikantgatott, csínyjeiknek nem volt részese s ha *Barabás* György főtanító úrral talán nem is hasonlították össze, a segédtanító uraknál egész bizonyosan többre nézték, már akkor olyan tekintélyttartó volt. Az éretlen gyermekeket feszélyezte és távoltartotta a „kis öreg” Vastól komoly jelleme, mely ha komoly volt is, nem volt setét, sem hideg. A Nap után vágyakodó lélek volt a kis Vass Józsi lelke. Ebben az erős akarással visszafojtott és fegyelmezett lélekben, noha társtalanul járta a gyermekség szederindás gyalogútjait, mélyen, mélyen az ember-szeretetnek olyan meleghevőforrások és érzései bugyborékok, melyek — midőn a férfikor delelőjére ért — nem egy szűkebb kis családnak, hanem a porbasujtott és vígasztalan nemzetnek áldásává, új életre melegítőjévé váltak Isten csodálatos akaratából. Ez a rejtőzködő szeretet és melegség tört ki Vass lelkéből, midőn — a maga korán nyilvánuló komolyságában napsugár, napfény, derű után vágyakodva — éppen az iskola egyik legkacagósabb, jókedvű kis diákját, *Kulcsár* Gyulát választotta bizodalmas pajtásául, majdani egyik legmeghittebb barátjául.

Kulcsár Gyula szegénysorsú, nyolcgyermekes vasúti bakternek volt a fia. A mindennapi karéj kenyeret Kulcsár bakteréknél is nagyon számontartották. A gyermeknek, hogy iskolájába feljuthasson, a hideg esőkben, az emésztő sarakon át, a nagy télkor a messze fekvő bakterháztól a sárvári iskoláig és vissza mezőségeken keresztül, lakatlan helyeken több kilométeres utat kellett megtenni minden nap. A nehéz sorscsizmájú gyermek, a pöttömnyi kis Kulcsár Gyula — a későbbi jeles zalaegerszegi tanár, a nyugatmagyarországi gyümölcsértékesítő szövetkezetek és gyümölcseszefőzdék megteremtője, a kárpáti harcoknak vitéz honvédfőhadnagy hősi halottja — mindig jókedvű, vidám iskolásfiúcska volt. Szerette, el is követte a tréfát, de vice, mókája soha nem volt bántó. Szelid, hajlékony lelkéből ki-kicsattant a kacagás. Szeretett, tudott hangosan jókat nevetni. Oly ártatlan, kedves örvendezés volt ez, mint a *gerlicekacagás*. Vass Józsefnek ez a Kulcsár Gyula

volt és maradt az első s talán még legbizalmasabb barátja a gyermekség, a tervezgető ifjúság hamvas éveiből. Az erdőt, mezőt együtt oly sokszor, meghittén bebarangolták.

Amidőn Vass József *megismételte* a hatodik elemi osztályt, Kulcsár Gyuszi barátja — a főhercegi új iskolában — egy padba került vele. Kulcsár Gyula szintén nagytehetségű, nem mindennapi gyermek volt. A tehetséges, de szegény gyermekeknek sorsa, előhaladása akkor sem volt rózsás és biztosított. Lám, az öccsével vetekvő eszű legifjabb Vass Ferenc is minden tudása és tehetsége mellett a hatodik osztályt kétszer járta, mielőtt apja mellé a műhelybe csizmadiainasnak került. Öreg Barabás György főtanító úr ugyanis a szülék megpuhítása után a szegény, tehetséges, jól tanuló gyermekekkel nem önzésből, nem rosszakaratból ismételtette a hatodik osztályt. Egészen más volt az igen szigorú és rideg Barabás György úr⁷ oktatói politikája. Nehogy inasnak adják vagy földművesmunkára szorítsák a szegény, tehetséges iskolásgyermeket, *időnyerésből* ismételtette velük az utolsó, a hatodik elemi osztályt. Ezenközben azután, a fáradozást, utánjárást nem sajnálván, addig kopogtatott, addig furakodott az illetékeseknél, hogy — mint életrajzírója, *Bertalan Vince* is bizonyítja — széleskörű összeköttetései, ajánlásai révén (az arra különben képtelen szegény szülék terhelhetése nélkül) lehetővé vált egyik-másik kiválóbb „értelmi képességű” tanítványának további kiképeztetése; úgyhogy — Bertalan Vince szavaival — „sok pap, orvos, ügyvéd, jegyző, tanító és különféle életkereseti pályán működő egyén voltaképpen neki köszönheti egzisztenciáját”. Az öreg főtanítónak az öreg Köberl János prépost is megértőleg segítségére volt az ilyen, a tehetséges gyermekeket megmentő és elébbresegítő törekvéseiben. Midőn Kulcsár Gyula elérte a hatodik osztályt, az öreg urak „behivatták” a Gyula fiú édesapját, a nyolcgyermekes szegény vasúti baktert. Megértették vele, hogy fia „mil-

⁷ Vass József hálás maradt az ő atyai jóindulatú öreg sárvári főtanítójához. Mint római teológus Barabás György névnapjára mindig küldött köszöntőlevelet. 1922-ben, mikor már kultuszminiszter lett, a sáncárok egykori játszózó kis diákja bent a sárvári várban a bajor királyi család vendége volt, sárvári első útja öreg tanítójához, Barabás György-höz vezette. Viszont jellemző a Barabás *értékelésére*, hogy a kis *Vass Józsi* vizsgái íráslapjait évtizedekig megőrizte és a már miniszterségre emelkedett páratlan tanítványának emlékül küldte.

len tehetséges” és mindenképpen méltó a továbbképzetésre. Azután a fogós kérdéssel is előhozakodtak:

— Most pedig mondja, Kulcsár bácsi, mit és mennyit tudna áldozni a Gyula fiú neveltetésére?

— Hejh! Hejh! — Kulcsár bácsi, a szegény vasúti bakter nagyott sóhajtott. Gondterhesen még összébb ráncolta anélkül is barázdás homlokát. Míg magával tépelődön számot vetett, becsületes, őszinte magyar szeméből a könnyű kiperdült, azután mégis csak kimondta: — Ha nagyon megerőltetném magamat, talán össze tudok hozni, rááldozhatok száz forintot...

Ó, te boldog kis Kulcsár Gyula, a te taníttatásodra — legalább egyelőre, az indításnál — előkerült a száz forint!... De mi lesz majd a feltörekvő kis *Vass Józsisival*?!... Tehetséges *Ferenc bátyját* — a család elszegényülése, évről-évre fokozódó küzdelmes gondjai miatt — csizmadiainasnak kellett fogni... Idővel ugyanígy a másik, fiatalabb Vass fiú, a *János* is inas lett, *Kálmán* István sárvári asztalosmester úrnál az asztalosműhelyben gyaluforgácsra vetette meg az ágját... Ó, hát ezzel a Vass Józsisival is mi lesz most?... Vass bácsiéknál bizony a nehezen elszakítható, Kulcsár bácsi-féle száz forint sem volt található és összekaparítható már ekkor. Hejh, hejh! Mi is lesz most már ebből a Vass Józsisból? Tanítónak, szüléknek effelől váltig lehetett töprengeni. Éppen a jeles diákok utóvégre a Barabás Gyuri bátyánk emlékezetes hatodik osztályát sem járhatták — *háromszor*!... Bizony, az öreg Vass Ferenc céhbeli mester szívére ránehezedett a bánat, színtehogy fulladozott is talán a keserűségtől. A mélyen érző, kedves Józsi fia tehetségét nagyon jól és helyesen megítélő Vass mama álmatlan éjszakáin sírta el fájdalmas anyai könnyűit. Fohászkodott. Imádkozott. Tépelődött. Mindhiába!... A lelke sem hagyta megnyugodni, node Barabás főtanító is mozgatta az összetört Vass-családot:

— Vétek, bűn, kár lenne iskolázatlanul hagyni az illen nagyeszű, törekvő gyereket! — Vass mamának felvillant a szeme, valami sugalatszerű sejtelemmel eltelt a lelke.

— Az igaz, hogy van nékem Győrött *egy kanonok nagybátyám, a Tóth Pista bácsi*... Talán ő?... Talán ő?... Segíthetne rajtunk?... A mi kis Józsinkon! — Barabás főtanító úr buzdításaira, amit maguk helyzete javítása érdekében soha

meg nem tett volna, lelkéből lelkedzett *gyermekéért megtette* és a különös hírű, fanatikus magyar, reájuk talán csak elmosódottan is aligha emlékező kanonok nagybácsit felkereste a győri *Káptalan-dombon*, ahonnét nem az elvont papír-tudásaival, hanem minden földi kincsét a szegényeknek széjjelosztó jóságosságával, bölcs, derűs magyar elméjével, lefelé, felfelé szókimondó, őszinte magyarságával és vendégszerető magyarosságával, páratlan hazafiasságával messze kimagaslott. A bájos magyar legendák, anekdoták, Vasgereben-regények drága magyar papi alakjaként, az egész Győr, Komárom vármegyékben legnépszerűbb, legkedvesebb, emlékezetes telivér magyar papi ember volt szombathelyi *Tóth István* kanonok. A kissitkei kovácsműhelyből — 1822 augusztus 22-én Kissitkén született *Tóth István* — hatalmas kovácmester édesapjának pörölyütései egész életén át lelkébe csattogták: „Légy erős, légy őszinte, a hazai földhöz, a fajhoz ragaszkodó magyar! Mindenkor, mindenben a szeg fejére üss, mint a kovácsoknál szokás! Soha, semmiben, senkiért, semmiért ne kertelj, fiam! Mint a kovácsműhely melege vonzza, enyhülni behúzza a szegény útszéli vándort is, szíved, tanyád melegét, kamrád lisztjét soha ne sajnáld a szegényektől! Miként az utas kocsijának törött kerekét, tengelyét jómagam is minden órában — ha még éjfélkor keltenének is fel! — jókedvűen megvasalom, fiam, Pista, te se légy soha fanyar, számítással adakozó! Hisz különben is az oltár áldozó papjának ajánlaltak, az életországút törött kerekű vándorait tehát — hozzájuk akár a porba lehajolván — mindig megsegítsd!”... Csattogott, csörgött, zengett, bűgött ilyenkor az „üllőre” szorított, a hatalmas kovács édesapa hatalmas pörölycsapásaitól szükség szerint alakított izzó tüzes vas. „Vasnál vasabb légy, ne minden kéznyomástól kenhető, mázolható kulimáz-ember, fiam! A hazánk szeretetében légy pedig kiváltképpen hajlíthatatlan! Törj, szakadj, pusztulj inkább, ha a magyar haza oltalmazásáról merül fel eléd a nagy kérdés! Mint a hazát védő régi szent, hős magyar katonapapjaink — élükön a kalocsai Tomory érsek büszke vezérrel! — kardot köss reverendád felé; mert az a reverenda népeddel, hazáddal szemben önfeláldozásra kötelez!... Pista fiam, te pap lettél, sitkei vagyonomból földi jussodat testvérídnék hagyod, a lelkem azonban a tiéd is! Ha kell, pörölycsapásokat is tudj

osztogatni! Az én vastuskó üllömnek érces muzsikáját soha el ne felejtsd! A kovácsműhely kohójából szálló korom nem a renyheség, a tisztátalanság undok pizsokja, hanem a szentelt munka hulló fekete harmatja. Egyházadért, hazádért, népedért te se restelj, fiam, semmi fáradságot, fáradozó útjaidon poros saruidat se szégyenld!...” A sitkei műhely kohójának szurkos, kormos torkából — midőn az inasgyerek megnyomta a ráncos bőrfuvó láncon mozgó lábfáját — dudált és sziszegett a kohópadmaly tűzfészkebe hajszolt szél. A szurokszagú széltől pacsolt szénből széjjelcsapódtak, messze ellökődtek a dicsfényszerű lángok és a szentek fénykoszorújaként övezték a sitkei fiatal papfiú kovácsmester édesapjának, a Vass József dédapjának éles metszésű, nyílt, tiszta tekintetű, szép magyar fejét...

A sitkei magyar kovácsműhely kohójának soha nem halványuló dicsfénye halálán túl is öleli néhai való jó öreg Tóth István győri kanonokot. A kis Vass József édesanyját, Vass Ferencné Tóth Borbála „*húgomasszonyt*” is vonzotta, fia javára legjobb úton elvezette a „*Pista*” bácsit, a hírneves győri kanonokbácsit körülragyogó fényesség. A sárvári kis családi tűzhelyre is ömlött abból utóbb melegség, fény. Még mielőtt a kis Vass Józsit pártfogásába és házába fogadta volna, hogy tanulhasson és idővel ne csak szűkebb családjának, ne csak egyházának, hanem az egész magyar hazának, az egész magyar népnek egyik kiválasztott vezére lehessen, sokat beszéltek, regéltek a gondoktól nyomott sárvári atyafiak a kanonokbácsiról. A gyermekek előtt drága tüneményként tünedezett fel a „kanonok nagybácsi” őserejű, eredeti, okos magyar papi alakja. A fogékony kis Vass Józsira, még mielőtt megismerhette, közelében melegedhetett, irányító elméjét és példáját élvezhette, varázsos hatással volt a kanonok Pista bácsi. A Vass-család körében frissen éltek a „nagybácsiról” szállingó hírek. Büszkék voltak a „nagybácsira”, aki 1848/49-ben s a szabadságharc után egész életével megmutatta és példázta, hogy „*millen legyen az igazi vasszi magyar pap!*” A szabadságharc, mint „győrvárosi” ifjú káplánt — ő maga magyarosabban „*segéd-papnak*” nevezi magát — Győrött találta Tóth Istvánt. A magyar nemzeti ügy és majdani fegyverkezés érdekében olyan hévvel, nyíltan „agitált” a szószékről, hogy az

A gönyűi r. kath. templom, ahol Tóth István 30 évig imádkozott.

akkori cs. kir. várparancsnok közbelépésére áthelyezték *Tatára* a magyar tüzét rejtegetni és mérsékelni nem bíró, egyáltalán nem is akaró, immár a cs. kir. katonai kormányzatra igen kényelmetlenné vált fiatal papot. Tatán egy öreg *Esterházy* gróf volt ekkor a „várúr”. Az öreg Esterházy egyik alkalommal — megszeretvén, bizodalmába fogadván a reverenda alatt

csukaorrú huszárcsizmát, sujtásos, ellenzős szűk magyar nadrágot viselő fiatal káplánt — emigyen körvonalazta az ő fő-
uri magyar és keresztény katolikus felfogását:

— Hát tudja-e, Pista öcsém, én már csak olyan régimódi magyar vagyok, hogy az Uristennel latinul, a boldogságos Szűz Máriával magyarul, de a kutyámmal meg csakis *németül* beszélék!

Tóth Pista, akkori tatai káplán, az öreg Esterházy grófnak ezen éles kiszólását jól megjegyezte és körülbelül egész életén át be is tartotta; sőt annyira nem szívelte a Bécsből nemesített osztrák-németet, hogy 1849-ben, tatai káplán korában a Komáromot védő *Klapka* generális hírszerző honvédhuszárjának felcsapott. Kivülről, ellenségek harcvonalain át hordogatta be a híreket Klapkához a *pap-huszár*. Egyik ilyen alkalomnál, borús éjszakai időn eltévelyedett s az ellenséges előörsök közelében lovas német dzsidással került szemközt meglepőleg. Mindketten fegyverhez kaptak. A dzsidás szúrta, a pap-huszár meg a dzsidát felcsapván, vágott. Csak arra emlékezett később vissza, hogy mindketten leestek a lóról. Az eszméletlen Tóth Istvánt Klapka honvédhuszár járőre szedte fel, a dzsidás akorra már meghalt. Tóth István a dzsidásnak a nyakát vágta ketté, az meg huszár ellenfele arcát szúrta át, szörnyű nagy sebet hasított rajta, két zápfogát is kidöfte. A két katonaló akkor is ott állott az eszméletlen huszár és a halott dzsidás mellett, mikor a Klapka lovasjárőre odaérkezett és megmentették a pap-huszárt.

Tóth István ezt a szörnyű sebhelyet, mely jobbszemétől hosszant az álláig húzódott, büszkén viselte a szép magyar arcán. Egyszer a „*vágott pofájú*” fiatal papnak azért kellett menekülnie, mert az erkélyről — nagy felindulásában — rákiáltott az utcán menetelő osztrák katonacsapatra: *Éljen a haza!... Éljen Kossuth Lajos!...*

Majd valami hazafias felköszöntője miatt beárulták, *Pozsonyba* rabságba vitték. Kihallgatatlanul hónapokig szenvedett a pozsonyi *Vizi-kaszárnyában*, mint politikai rab.

Éppen a pozsonyi rabságból írt önmagára, mint a korra jellemző levelet egyik pap-barátjának. *Címeres pecsétje* — a pajzson valamiféle *hattyúmadárral* — rajta díszeleg a levélen. Bár a postabélyegző *Presburg*-ot és *Raab*-ot mutat, a *Vizi-kaszárnya* rabja „*Posonyból*” küldi levelét — „*Győrbe*”. Kese-

redett, háborgó magyar levél ez. „Tisztelendő *Ebenhoch Ferenc* úr, Győr belvárosi segédpapnak illőleg Győrött” címzés olvasható a külső borítékról, a súlyos belső tartalom meg a szép bajuszos betűkkel így hangzik:

„Kedves Barátom!

Az elkéseredett szív mélyéből csak fanyar kincseket lehet aknázni; ne csudálja tehát Ön, hogy e sorok az elkéseredés életemésztő gyümölcseit foglalják magukban; — ne csu-

Részlet a győri püspök-várból.

dálja Ön, hogy e sorok *titokban* Önhöz intézvék, mert könnyebb a kebelnek, ha fájdalmait egy rokonszívbe kiöntheti, melyet egyedül csak Önben hiszek dobogni.

Hatodik hete, hogy itt ülök a Vízi kaszárnya 102-ik számú szobájában nyegyedmagammal (Windischgraetz jósz. direktora, egy posonyi könyvárus és egy francia nyelvmes-ter) s egyszer voltam az ítélőszék előtt, hol kikérdeztetve: miért vagyok itt? az elfogatási parancssal válaszoltam, de nem elégedtek meg ezzel, s midőn kutató unszolásokra nem tudommal felelék, felolvasták németül a magyar vádat, mellyből azt vettem ki, hogy statusomat lealacsonyítólag viselém magamat, s azért adattam a katonai törvényszéknek, s to-

vább, hogy a visszaérkező magyarok egészségére poharat ürítettem, nevettem a vádat, elmondám az esetet, s válaszul kapám, hogy majd a particularis ítéletnél védelmezhetem magamat. Különösen azt kérdezték, mit mondtam pohár-ürítés előtt? Semmit. — Százhuszon felül vagyunk itt; tehát meddig jön ismét reám a sor? Borzasztó! — Három levelet írek, egyet Önnek, egyet Susich, — egyet Mogyoróssynak, de mint veszem észre, egy sem került kézre. — Csudálatos! Semmi lépés sem tétetett mellettem, mint tapasztalom; leverő! Nem kegyelemért, de gyorsabb folyam végett; — ha semmi külön testületnek tagja nem volnék, vagy ha a testületet, mellynek tagja vagyok, megbecstelenítettem volna, fel se venném a részvétlenséget; de így, — elfelejtve, — a személyes gyűlölség bosszuló karjai közé taszítva, gyűlölni kezdem az emberiséget, átkozni perczet, mellyben egy ily önző s mégis Jézusi szellemmel dicsekvő testület tagjává avattattam; — és mindig erősebb kezd lenni bensőmben azon gondolat, hogy hagyjam el azokat, kik engem elhagytak, hogy hagyjam el a világot, mellyben a földi és égi boldogság s megnyugvás felkent alkotói legundokabb önzők, leggyávább bérszolgák, — keveset kivéve. Vigand posonyi nyomdász és Noisser Richard által szerkesztett újság kiadóját kezességre szabadon bocsátották, mért nem kezeskednek tehát mellettem is, hiszen az egyénekre nagy szükség vagy, mert harmadéveseket is ordináltak. Ha stationomat elvesztem, nem veszik egy évig hasznomat, mert *zárdába* fogok menni; nem akarok ezzel senkit sem ijeszttetni; mert tudom úgy is, hogy ki kaczagának azok, kik az ördöggel is szövetkeznek undok terveik s bukásom eszközlésére s kivitelére s ilyeneket ijeszteni nevetéses dolog.

Chrysostom, a jó, egyszer meglátogatott s azt mondá, hogy station Gyórból eljöttetek üres volt; két levélben írá, hogy ideiglenesen, visszatértemig töltsék be Czillinger barátommal, de tudom, máskép van már eddig.

Irjon Ön a Chrysostomnak station felől, ki nekem mindent el fog mondani, mert ha nekem irand, feltörik a' levelet s talán nem is fogom olvashatni, kivált, ha valami malmokra valót találандan abban, vagy ügyemet illetőleg.

Vigye tisztetelem' a jó Prileszky kanonoknak, kinek huzgom általi üzenete oly jótékonyan hat vérző szivemre. Ugy szinte plébánosomnak is, ki hálámra Isten s ember előtt méltó. — Ön pedig éljen boldogul s ha az Ur szentélyébe lépend, emlékezzék Önt holtig szerető szerencsétlen barátjáról

Pistáról."

*

Tóth István magyar érzését, hazafiasságát semmiféle üldözés nem törte meg. Véleményét a nehéz időkben, az elnyomatás alatt sem rejtegette véka alá. A győri püspöki városban szépen indult pályafutása ugyan megszakadt. Még hálát

adhatott, hogy többszörösen fekete könyvbe írt pap létére *plébános* lehetett. 1852 január havától egészen 1886-ig volt *gönyüi plébános*. Abban az időben igen szegény volt a gönyüi plébánia. A papi lakás csak két szobából állott; no de a jövedelem is ahhoz volt kimérve. Mégis Pista bácsinak, az ő igénytelen, egyszerű életmódja mellett, éppen elég volt; sőt a szíves vendéglátáson kívül arra szorult szegény híveinek is juttatott a kérges jövedelemből. Jövedelmét jórészt a megszorult emberek között osztogatta szét az utolsó fillérig. A jókedvű adakozó, tréfára-szer Pista bácsit — talán már fiatal káplán korában is „bácsi” volt? — Gönyün, a környéken, az egész Győr, sőt a szomszéd Komárom vármegyében mindenfelé ismerték, szerették, becsülték. Valóságos legendás alakja volt a Dunántúl nagy magyar vidékeinek. *Parasztkocsijával* híveinek ügyeiben Győrbe, Komáromba eljárt. Egy-egy vadászat, kártyajáték kedvéért a környék úri családjait, az uradalmi tiszteket, a plébános kollégákat örömet felkereste... Mindenütt a legszívesebben látták a földi javakban szegény, lelki kincsekben annál gazdagabb gönyüi papot, aki ha kalácsot nem mindig, de jótanácsot, okos szót, szeretetet mindig tudott adni a hozzáforduló úri és szegény népnek. Olyan nagy volt a tekintélye, hogy midőn a betyárvilágban valamelyik plébános barátjától éjszaka hazafelé kocsizott és a gönyüi úton, a *Likócs-pusztai* csárdánál megállították a betyárok, Pista bácsi keményen rájuk szólott:

— Hejh!... Én a gönyüi pap vagyok! — A betyárok a setét útról menten félreállottak, kalapjukat is megemelték és szeliden köszöntötték a plébánost:

— Jó éccakát kívánunk!... Tessék csak menni, főtiszteendő uram!...

*

Parancsoló, huszáros szokásait a zöldre fakult szegényes reverenda alatt is megőrizte Pista bácsi. Bár kérges volt a plébánia jövedelme, mint egyik életrajzírója⁸ felemlíti: „a párbert igen sok hívője csak *kézsókkal* fizette meg”, sőt még Pista bácsi adott pénzt a magából panaszkodó szegény hívé-

⁸ Sikor Ferenc, Győri Hirlap, 1928, október 20.

nek. A templomozást azonban számonkérte híveitől. Férjet, feleséget összebékített. A rendre, a tiszta erkölcsre, a tisztességes viselkedésre atyailag vigyázott a faluban, ahol a szép szó nem használt, duhaj legényekkel szemben *suhogó nád-pálcája* is kéznél volt. A nagykocsmá közelében volt a plébániának, itt többször illetlenül zajongtak, huzakodtak boros fővel a legények. Nem a zsandár, nem a pandúr csinált közöttük rendet, hanem meztelen kézzel Pista bácsi. Egyik ilyen alkalommal az egyik beborozott hetyke legény vakmerően megkérdezte tőle: Tán bizony maga itt a *helytartó?!...*

— *Én ám, Miska!...* — Abban a pillanatban olyan két hatalmas pofont adott a szentelen fickónak, hogy tüstént kijózanodott és tudta, hogy kivel került szembe. Az akkori „helytartókról” is megvolt a saját külön véleménye. Midőn *Pálffy gróf „kormányzó”*, vagyis országos helytartó végigjárta az országot, Gönyűre érkezéséről Tóth plébánost előre értesítették azzal, hogy *fogadja* a helytartót. Hát fogadta is Pista bácsi. Mint egyik a győri kanonoki házban nevelt diákja, dr. *Mally gönyüi orvosbarátjának fia (Mally Ferenc dr., szegedi leánygimnáziumi tanár)* leírja: „Legrosszabb ruháját vette fel, kopott szalmakalapot tett fejére és elindult — *vadászni.*” Ám a *Pálffy gróf hintója* véletlenül korábban érkezett, mintsem gondolta. A falu végén összetalálkoztak s a kísérők megállították Tóth Istvánt, hogy:

— Tudja-e a főtisztelendő úr, ki ül a hintóban? — Sarkon fordult:

— Nem ismerem ezt az urat! — ezzel elment a pusztára vadászni . . . Máskor meg, az 1850-es években, a Bécsből a gönyüi állomásnál áthajózó Ferenc József császár fogadása elől ment el hazulról, pedig a győri megyefőnök megparancsolta, hogy az előljárósággal együtt a plébános is fogadja a fiatal császárt. Ilyen viselkedése mellett a „spiclik” folyton szemmel tartották és házkutatásokkal sűrűn alkalmatlankodtak neki. Az öreg „*Lizi*” nevű gazdasszonya egy ízben a szétszedett vadászpuskát kék csomagolópapírban vitte be — az osztrák szimatolók szemeláttára — a templomba, mintha templomi viaszgyertyákat vitt volna. Ellenben március 15-én mindig lezárattott ajtót, kaput Pista bácsi, senkit sem engedett be azzal:

— Ma tiszta magyar levegőt akarok szívni! — Ilyenkor zsinóros magyar díszruhájába öltözött, szüzdohánnyal töltött pipájára gyújtott s hazafias elmélyedéssel ünnepelte a napot.

Abdánál a szabadságharcban véres csatát vívtak a honvédek az osztrákokkal. A csataévforduló napján Pista bácsi ide mindig elkocsizott, a templomban misézett és hazafias beszédet is tartott.

*

Pista bácsinak eredeti esetje volt az is, mikor orvosbarátját, a gönyüi Mally doktort helyénvaló, erélyes tanácsával gyógyította. Idegbajos volt a doktor s valami költséges fürdőzésre küldötték az orvostársai. Pista bácsi dühösen ráförmedt:

— Micsoda bolond beszéd már ez!... Miért mennél te fürdőbe?... *Hisz itt a Duna*, kigyógyít az majd téged minden nyavalyádból!... — Mally orvos megfogadta kedves papbarátja tanácsát és a dunai hidegvízkúrától csakugyan teljesen megegyeszségedett. A *Dunának* is szerepe, helye jutott szombathelyi Tóth István életében. A *Dunagőzhajózási Társaságnak* lelkésze volt és a gőzhajózás minden dolga iránt érdeklődött. A Dunagőzhajózás egyik ügyes rajzolója egyszer megrajzolta Tóth plébánost, amint hosszúszerű pipával nézi, hogy keresnek valamiféle elveszett csomagot a gönyüi „D. G. T.” állomáson. Ebéd után rendszerint mindennap a *györi hajón* feketézett a hajóosztékkal s várta velük a *bécsi hajó* érkezését. A gönyüi hajóállomás tisztjeivel benső barátságban élt, *Wonke* főnök, *Preszly* kapitány, *Mally* doktor, *Lingauer*-, *Magyary*-családok körében sok kedves időt eltöltöttek, temérdek jóízű, mulatságos, ártatlan tréfát elkövettek.

Pista bácsi az 1870-es évek legelején rövid ideig országgyűlési képviselő is volt; de nem volt kedve szerinti a politika s attól mihamar visszahúzódott. Midőn még képviselő volt, ötletesen és magyarosan megfelelt a 48-as és 48 előtti időkből ismert *Táncsics* közbeszólására:

— *Ehe, püspök akar lenni!*... — Tudniillik ez alkalommal a kormány mellett beszélt a pártonkívüli Pista bácsi.

— *De az ám!*... — vágta vissza huszárosan Pista bácsi. — *Rossz katoná az, aki nem akar óbester lenni!*... — A fekete

listára vett kuruc-magyar gönyüi plébános (1878-tól a peéri esperesi kerületnek is alesperese) ezüstösfehér fővel, a pihe-
nésre érett öreg korral lett csak — minden kiválósága és ritka
nagy népszerűsége dacára — *óbester*... Zalka János győri
püspök 1886-ban választotta ki 300 papja közül győri kanonok-

Zalka János győri püspök.

nak. Mindenhol örültek ennek az igazi érdemest kitüntető elő-
léptetésnek, csupán a gönyüi hívek siratták atyai jóbarát
öreg plébánosukat és állítólag az egyik finnyáskodó kanonok
jegyezte volna meg:

— No, nemsokára gyün közibünk *egy béreş* is!...

Midőn Pista bácsi meghallotta, szokott szokimondásával
azt felelte rá:

— *Ennyi* (. . . a) közé valóban szükség van *egy béresre* is! Zalka püspök⁹ neki adott igazat s legjobbat nevetett a vaskos kiszóláson.

A kis Vass József Tóth István győri kanonok nagybácsi házába és védszárnyai alá életének tizenharmadik évében került. Ezentúl már csak vakációzni tért haza szüleihez, a Rába, Gyöngyös vizeitől ölelt szülővárosba. Majd a győri, székesfehérvári iskolai tanulmányok befejeztével — *Steiner* Fülöp székesfehérvári püspök jóvoltából — az örök városba: Rómába is eljutott. Ez a kint való tartózkodása és tanulása hét hosszú esztendőre nyúlt, ennek a befejeztét már nem érhetette meg az élet gondjaitól és küzdéseitől elnyűtt, összetört édesapja. Öreg Vass Ferenc kiérdemesült céhbeli mester többé fiát nem láthatta, hatvankettedik életévében elhúnyt. Vass József régeb-
ben — a dunántúli katolikus népmozgalmak szervezéseinek alkalmával — többször utazott el szülővárosa mellett s mivel a vasútvonal a *temetőnél* oldalog, az *ablakból* ilyenkor mindig imádkozott apjáért... Amióta felszentelték, a *reverendát* is mindig viseli s nem mult el napja a „breviárium” olvasása nélkül.

⁹ Zalka püspök a papjainak *magáندolgába* különben sem avatkozott bele. „*Liberté!*” — szokta mondani. Dal, ének, zene s virágok voltak kedvencei. Kedves szokásai voltak, hogy jól felelő *iskolásgyermekeknek* pár *fényes* hatost, a tanítónak külön jutalmat, az új felszentelteknek emlékképpen 1—2 aranyat adott, a *káplánok* állomásait pedig azok tehetősége és hajlandósága szerint szokta volt „*jól kicérnázni*”. És Scitovszky primást, mint volt kanonokja, holtig „*jó urának*” említette. (Adatok: „Emlékkönyv 1867—1872” 79., 80. oldalain.)

VII. FEJEZET.

A győri kanonoki ház. — Mit láthatott Vass Józsi a diákszobácskája ablakából? — Vass néni a kanonoki ház tölgyajtója előtt. — Tóth kanonok őszintén nyilatkozik a rokonyerekekről. — Az édesanya védi az ő fiát. — Józsi, mint a kanonokbácsi „próbadiákja”. — Józsinak zsinóros magyarruhát csináltat a bácsi. — Az első tapasztalatok és tanulások a kanonokbácsi asztalánál. — Mindennek tudni kell a latin nevét. — Egy keserű lecke a hús evését illetőleg. — Tóth István is úgy és ugyanott kezdte, mint Vass Józsi Győrött. — A kanonokbácsi szegényei. — A „nagy börtárca”. — A pénzről nem kellett neki az írás. — A virágokat is szerette. — Józsit dicséri a nagybácsi, Vass néni nagyon örül. — A „vazsi” gyümölcs és „vazsi” gomba. — Pista bácsi és a három diák beszélgetése. — Józsit felkeresik a „házból” kitiltott diáktársak. — Pista bácsi kérdőre vonja Józsit. — Józsiék senkit nem engednek elbukni az osztályban. — Diákhála. — Vass Józsi bencéstanár osztályfőnöke.

A győri kanonoki házak nagy jóakarattal sem paloták. Még fényes úri lakásoknak sem nevezhetők. Az az egyemeletes házacska, amelybe Tóth Pista bácsi, már mint iskolás-kanonok, Gönyüről beköltözött, éppenséggel a legszerényebb hajlékok közé tartozott. Ez a helyes *kis kalitka*¹⁰ ott húzódott meg a hatalmas kétemeletes „nagy szeminárium” szomszédságában, szemben az „elaggott papok” intézetével. Annál meghatóbb, hogy Pista bácsi ezt a szűköcske lakást is megosztotta azokkal a kedvelt diákjaival, akiket — szíve melegét, atyai jóságát is adván — teljes ellátásra magához vett. Az öreg kanonoki ház keskeny kis utcaajtóján belépve, jobbra-balra a folyosón egy-egy ajtó nyílt. Az egyik volt a diákszoba, melynek az ablaka az elaggott papok szomorú hajlékára nézett. Hejh, abból a hajlékból — a zöldes üveglakokon át — de sok szomorú, halavány, beteges, szenvedő, tűnődő arcot láthatott és lelkébe zár-

¹⁰ A győri öreg kanonoki házak ezen meglevenítő leírását, a Pista bácsi kiskalitkájának, a Jóska diákszobájának megfestését *Németh Gyula* szanyi plébános úr hozzám intézett szeretetteljes leveléből majdnem szó szerint emeltem ki.

hatott a szobájában buzgón tanuló Vass „Jóska diák”, a mostani kórházakat, üdülőházakat, menhelyeket építgető miniszter. Az összekulcsolt kezű, csendes imát rebegő ajkú agg papok fohásza, vágyódásai és álmodozásai a biztonságosabb, melegebb sorsról talán már akkor lelkébe szálltak és foglalkoztatták forrongó elméjét a jóságos Pista bácsi komoly diákjának.

Vass Ferencné Barabás György igazgató-tanító buzdításaira elszánta tehát magát, felült a vonatra. A győri kanonoki ház tölgyajtójánál bizony aggodalmasan állott meg. Dobogott a szíve, midőn a csengőt meghúzta. Félt, tépelődött, hogy sorsdöntő kérését miként fogadja majd a legendás hírű, régésrég látott kanonok bácsi. Tóth István kanonok házánál nemcsak Gönyűn, hanem a győri „kis kalitkában” is otthonos volt a vendég, az ő rég látott „kis hűgát” is a szokott szeretettel, melegen, magyarosan fogadta. Ekkor már kövér, elhízott ember volt az egykori délceg huszár Tóth István. Habár Győrött is őszintén megmondta mindenről, mindenkiről, amit gondolt, a kedves, jó öreg *Mladoniczky* Ignác győri nagyprépost szavai szerint „*epéje nem volt neki*”. Az osztrákon, a rácon, az oláhon, a csehen kívül soha senkire nem is haragudott; noha mint esperes, Gönyűn pálcával is „*dirigálta*” a rendetlenkedő fiatalokat. Most mégis összeráncolódott a homloka. Ezüstös-fehér fejét gondolkozón maga elé hajtotta, midőn megtudta *Borbála* hűgától, hogy tulajdonképpen miért jött, hogy tulajdonképpen miről lenne szó.

— Nem akarlak elszomorítani, hűgom! — szól. — De én már több rokongyermekeket tanítottam... Került közöttük sok rosszbizonyítványos, meg elrugaszkodott csínytevő... Csalód-

Tóth kanonok győri egyemeletes lakóházacskája.

tam bennük!... Az igazat megvallva, húzódozom már a rokon-
gyermekektől....

— De, kedves nagybácsi! — Így meg amúgy... A könyű
kibuggyant a fiatal édesanya okos, szelíd, szomorú szeméből.
— Az én Jóskám nem olyan fajtájú gyermek... Komoly. Esze
van. Rendes. Szorgalmas. A jó könyv, a tanulás a mindene. Itt
vannak a jeles bizonyítványai. Itt írja a régi tanítója, Barabás
úr, hogy kár lenne a gyerekért (mert néki még ilyen tanulója
nem volt), ha kimaradna a felső iskolából és a szántatlan, vet-
tetlen parlagföld sorsára jutna!...

Az öreg kanonok homlokán kiengesztelődtek, elsímultak a
ránckok, az édesanya elérzékenyülése átragadt az ő lelkére is.
Bánatos, gondterhes arcú húga vállára tette kezét:

— No, ne szomorkodj, lelkem... Te olyan szépen tudtál
kérni a fiadért, hogy... Hát jól van, no!... Magamhoz veszem
a Józsit — *próbadiáknak!*... Karácsonyig majd megpróbáljuk,
hogymit tud s hány zsákkal telik tőle!...

Vass József ekképpen került Győrbe a kanonok nagybácsi-
hoz „próbadiáknak”. E „próba” neki nem volt nehéz próba.
Ugy viselkedett, olyan kitünő volt a bizonyítványa is, hogy Pista
bácsi (mivel a drága bencéstanárok még külön mindig dícsér-
ték előtte a „Jóskát”) karácsonykor már zsinóros magyar
ruhát csináltatott a „szemefényévé” lett próbadiákjának.
Ugyanekkor diákoskodtak Pista bácsi házánál *Saly* László,
másik unokaöccse (később a magyar papi rendnek szintén egyik
kiválósága) és a kis *Mally* Feri, a kanonok úr gönyüi orvos
jóbarátjának a fia (jelenleg Szegeden leánygimnáziumi tanár).
Jelentős, nagy dolog volt az, amikor a sárvári kis szegény gyer-
mek először ült a kanonok nagybácsi asztalához. Próbadiákja
tanítását, nevelését az asztalnál, a fehér abrosz mellett meg-
kezdte Tóth István. Az imádkozástól elkezdve minden *latinul*
ment. A gyermeknek, ha valamit kezébe vett, valamit csinált,
valamit kért, szólt, bármivel foglalatzkodott, tudni kellett,
hogy kés, villa, kanál, tányér, pohár, kancsó, víz, kenyér, hús,
asztal, abrosz, szék, satöbbinek mi a latin neve, emezt vagy
amazt, már amit éppen csinált a gyermek, összefoglaltan is,
hogy s mint fejezik ki latinul. Idővel, midőn már gimnáziumi
tanulmányaiban elébbrejutott, gyermekéveihez képest olyan
bámulatos, kivételes latintudású volt Vass József, hogy a kano-

nok bácsi figyelmeztette a gyermek előtt latinul beszélgető papvendégeit, hogy ügyeljenek a beszédjükre, mert „*ez a gyermek mindent megért*” és midőn a kétségeskedők nehéz latin kérdésekkel próbára tették, Vass József valóban mindig, mindenre helyesen, tökéletesen megfelelt.

Ami a Tóth István nevelését illeti, az nem mindig történt selymes kézzel. A célt nézte, azért az eszközökben nem volt éppen gyengéd és válogató. A legelső időben történt, midőn

A győri Szent Ignác-templom, emeletes kis-gimnázium és a nagy Mária-kollegium. 1667. (Egykorú rajz után Jánossy János felvétele.)

a tál elébe került, Vass Józsi kivett egy darab *főtt húst*. Már-tást is szedett a hús mellé, azután a kést, villát nekivetette és tányérjában *gondosan összeaprította apró darabokra a húst*. Hejh, micsoda finom falatok lesznek ezek, gondolta magában Józsink... Midőn hozzá akart fogni az evéshez, annál inkább meglepődött. Meglepődött, sőt talán a nagy, értelmes szeme könnybelábadt Vass Józsinak... Mielőtt villájára szúrhatta volna a finomra aprított húst, öreg kanonok bácsija egy kedves mozdulattal átnyult az asztalon, felemelte, majd letette az asztal alá tányérostól az összevagdalt húst — „Citrom” nevezetű vadászkutyájának... Azután a megilletődött, elámult gyermek-

hez fordult s a különös cselekedet magyarázatául egész nyájasan ennyit mondott:

— Hiszen, édes fiam, én azt gondoltam, hogy te a kutyának vágjad össze a húst; mert mink csak a kutyának vágjuk így össze a húst... Nálam az a szokás, hogy *mindig csak akkora darab húst vágunk le, amit megeszünk!*...

Vass József jól megjegyezte s azóta *sem aprózza* dolgait.

*

Csodálatosak az élet útjai. Abban az öreg kanonoki házban, ahol Pista bácsi a Káptalan-dombon lakott, a kis Vass Józsihoz hasonló sorsban, régmúlt gyermek- és diákkorában Tóth István is élt. A „Pista” név talán még abból az időből ragadt rá a derűs, tisztalelkű emberre. *Payer* győri kanonok a Tóth István édesanyjának, a Vass néni nagyanyjának testvére volt s az öreg kanonoki házban éppenúgy pártfogolta, melengette és tanítgatta Tóth Pistát, miként Pista bácsi a kis Vass Józsi öccsét... Az a tölgyfaajtó, ott a nagy szeminárium melletti kis házon valóban nyitott kapu volt a vendég, de a szegénység előtt is; ha onnét a kanonok úr a templomba kiindult, a szegények seregestől kísérték odáig és vissza, mert az utcai koldusoknak is forintokat osztogatott.

— *Jo-ózszi!* — Ilyen elnyujtottan szokta szólítani és hívni, a kerti filagóriában üldöglévén, kedves kis öccsét. — Hozd a nagy tárcámat! — A havi jövedelme 700—800 forint talán lehetett, egyik alkalommal, midőn „Jo-ózsival” a nagy bőrtárcát hozatta, néhány száz forintot odaadott a házassághoz készülődő, de éppen szegénységük miatt fennakadt fiatal párnak. — Isten áldjon bennötöket!... Legyetek boldogok!...

— *Valami írást?!* — A meglepődött, boldog fiatalok irulva-pirulva felvetették. Pista bácsi derűsen mosolyogva legyintett:

— *Az az írás nem kell nékem...* Az úgy sem adja meg a hatszáz forintot! — Az illetéknéppen sűrjen kiürült nagy tárcát a kis Vass Józsi elgondolkozva tartogatta, bizony, bizony nem maradt abban akárhányszor egyetlen vékony, lapos papírforint sem. A kanonok bácsi ilyenkor ismét csak a „Józsihoz” fordult drága természetességgel. — Eredj át, Józsi, a *Mester* kanonokhoz, kérj ötven pengőt! — Tóth István kanonoknak az

volt a szavajárása és gondolkozása: Nem az az igazi szegény, aki házról-házra jár, hanem aki rejtegeti a szegénységét! — Azért ha kopottkalapos nőt, fényeskabátú úriemberfélét látott sündörögni az ablaka alatt, a nagy tárcába mindig mélyebben

*Vass József, mint győri gimnáziumi
negyedik osztályos diák.*

benyult. — Hiszen, amit adok, úgyis egyedül csak ezt a jótettet viszem el a másvilágra!

*

A virágot általában szerette Tóth István. A fehér krizan tém volt kedvenc virága . . . Ó, mint örült, amikor Vass néni egyszer decemberben fehér, piros, sárga virágot vitt neki . . . No, de Pista bácsi is tudott szerezni nagy örömet Vass néninek.

— Édes bátyám, meg van-e elégedve a Józsival?...

— Nagyon meg vagyok elégedve! — felelte szívből, őszintén az öreg „vazsi magyar” pap. — Amennyi szomorúságot szereztek a másíkok, annyi örömet szerez nekem a Józsi!... Meglásd csak, *millen derék magyar embert* nevelek én ebből.. Mennyi örömöd lesz neked ebbe!... — Vass néni szemét el futotta a könny, nem a fájdalom, az édes boldogság könyűje volt ez.

— Ó, nagybácsi!... Nekem már is megvan az örömem benne; mert látom, hogy a nagybácsi meg van vele elégedve!

A nagybácsi a gyümölcsöt kiváltképpen szerette. „Kompót” nélkül sohasem volt az ebédje. Ha egyszer-egyszer a nagybácsit és Józsit látogatni érkezett Vass néni, a zamatos gyümölcsöket termő, áldott „vazsi földön” hét faluból „*tüvé tették*” a tavasszal még található gyümölcsfélét. Pista bácsi mindig érdeklődött:

— Hát alma arrafelé nem termett?... — A gombák közül a *szömörke*-, *vargánya*-, *kucsmagombát* szerette. — Édes húgom! — Vass nénihez szólt. — Ezt majd *te készítsd el vazsiasan*... Tojás, hús (böjtkor: zsemle) jöjjön bele!...

Pista bácsi az ágyelőtti kopottszönyeges szobájából a Káptalan-dombon egy-egy kis sétára is rászánta magát. (Hejh, Gönyün sokáig megültették, Gönyün maradt fiatalságának acélizma!) Midőn sétája közben fiatalabb papokkal, diákokkal találkozott — *Németh* Gyula szanyi plébános az egyik megmondhatója —, mindig megállította őket, kedves beszédbe elegedett velük. A fiatalabb papokat és a diákokat különösen szerette. Egyszer sétája közben három diákkal találkozott. A mindenkitől ismert, szeretett főpapot nagy tisztességtudással köszöntötték a diákok. Megállította a fiúkat, pénzt vett elő.

— Annak adom e pénzt — mondotta —, aki hármótok közül kérdésemre *leghelyesebben* megfelel... Mondjátok, fiam, kit kell nekünk legjobban szeretnünk?...

— Édesanyánkat! — felelte az első diák.

— Helyesen feleltél, fiam, nincs is senki, aki minket jobban tudjon szeretni...

— Édesapánkat és édesanyánkat! — felelte a második.

— Ez még helyesebb, mert a kenyérkereső apát sem reszeszti ki... — A harmadik diák levette a kalapját:

— Kérem, legjobban az Ur Jézust kell szeretnünk!

— Te feleltél, fiam, leghelyesebben, a tied a jutalom!...

— És nekiadta a pénzt, de hirtelen eszébe jutott, még megkérdezte: — Mi a neved, fiam?

— *Kohn* Adolf, kérem szépen!

Pista bácsi asztalánál és kis házikertjében az ilyen és egyéb hasonló esetek, pompás papi anekdoták szóbakerültek,

Samu Ferenc (István) bencés tanár, Vass Józsefnek négy éven át osztályfőnöke.

felüdült, de épült is az ilyenektől a fiatalabb ember. Az ilyen beszélgetések Vass József lelki világából sem reppentek el nyomtalanul. A Józsinak azonban — akkor már második gimnázista volt — a nagybácsi tudta nélkül a „házba” nem volt szabad hozni pajtásokat. *Saára* Mariska néni — népiesen, a hátamegett inkább „*Sára-Mára*” —, rokon vénkisasszony, a kanonoki ház öreg házvezetőnöje egyszer csak látja ám, hogy egyik-egyik délután egész csomó diákgyerek rajzik, jár-kel, sűrög-forog a Józsi ablakához. *Mára* néni nem állotta meg szó nélkül:

— Annyi gyerek jár a Józsihoz!... — jelezte a nagybácsinak.

— Nem lehet az!... Megtiltottam!...

— Hát nem is jönnek azok be, csak az ablaknál gyülekeznek!...

— Ha még egyszer látjátok, szóljatok nékem!... — rendelkezett a nagybácsi. Máskor csakugyan ismét gyülekeztek a gyermekek, a „bácsi” ezt most az emeleti ablakból csakugyan személyesen is megtapasztalta. — Hívjátok a *Jo-ózsit!* — A Józsi jött, a „bácsi” rémszigorú komolysággal kérdezte tőle: — Mi dolog ez?... Amikor én megtiltottam, hogy gyereket hozni nem szabad a házba és most imhol mégis itt vannak?!... — Józsi irult-pirult:

— Hiszen, bácsi, nem játszani jönnek ide... A latin dolgozataikat csinálom meg nekik...

— A latin dolgozatukat?!... Hát te úgy tudod a latint megcsinálni?...

— Igen, nagybácsi!... *Háromfélét csinálok*... Egy legjobbat... A kevésbé jó és a gyenge a jobb társaimé és a gyengéké, a legjobb a magamé...

— Hát ezért jönnek ide?!...

— Igen... Mert mi senkit nem engedünk elbukni az osztályunkban... Kihúzzuk!... De én nem engedem be ide őket, az ablakon adom ki nekik a feladatokat!...

— Nagyon jól van, Jóska!... — A hófehér öreg kanonok bácsi mosolyogva bocsátotta el a „Jo-ózsit”, még utána is szólt: — Ne is engedd, fiam, a társaidat!...

A hálás diáknép *József-napkor* piroskötésű Petőfi-kötetet vett s adott emlékül Vass Józsefnek. Bele is írtak...

*

Ebben az időben a győri bencés főgimnázium négy alsó osztályában a hatalmas termetű, nagytudású, eredeti szokású Samu Ferenc (István) bencésatyja, kiváló tanári ember volt az osztályfőnöke Vassnak. Kemény, úgynevezett „*köcsögkalapban*” járt Samu tanár. Szokása volt, hogy midőn a terembe lépett, kemény kalapjával, az első padnál végigmenve, végigkocogtatta az első padban ülő gyermekek fejét, az utolsónak pedig füléig

fejébe nyomta a behorpadt kalapot, mire az kirugódott és ismét kisímult. Samu tanár nagyon szerette, becsülte Vass Józsit, osztálya díszét. Ösztöndíjat is szeretett volna neki juttatni, de Pista bácsi kereken tiltakozott:

— Míg a házamnál van, addig nem kell!...

Samut bántotta ez az elutasítás s mikor egyik felülről protezsált gyermek nagyobb ösztöndíjhoz jutott, Vass Józsefhez fordulva, az osztály nyílt színe előtt élesen megjegyezte:

— Lásd, Jóska, ha te is protekciós számár lennél, te is kapnál ösztöndíjat!...

VIII. FEJEZET.

Győr város varázsos síkatorai és nagy történelmi multja. — A csodálatos „salicornia virág”. — A bencések iskolája. — A pannonhalmi „Szent-hegy” szerzetes népe. — Akik Vass József előtt tanultak a győri iskola padjain. — Franciscs Norbert igazgató, majd Kroller Miksa, Acsay Ferenc igazgatók. — Samu Ferenc, az atyai jóságú osztályfőnök. — Vass, mint gimnáziumi tanuló. — Tóth kanonok bemutatja Józsi öccsét. — Samu tanár a hajdani első diákjáról. — A „némettel” kezdetben nehezen birkózott Vass. — Németh Ambrus, Simon Tádé professor uraimék. — A Simon Tádé tanár úr nótája. — Mit is mondott a debreceni háttározat? — Vass József többi tanárai. — A jelesebb diáktársak. — Vass, mint „vigyázó”. — A latinista Vass. — A bencés tekintély és bencés szellem.

Vass Józsefnek, midőn a Káptalan-domb kanonoki házából — erős hóna alatt könyvekkel rakottan — elindult a hírneves bencés főgimnáziumba, az anyai nagyapjától is egykor buzgón látogatott „főtanodába”, kincsek tárultak eléje... Bármerre indult el, minden lépténél történeti multú, történeti varázsú ősi magyar város tárta eléje a lelket elmélyítő, a katonai, egyházi és polgári multnak hagyományaitól, művelődésétől és berendezkedéseitől gazdag, eredeti, különös ízlésű, oly jellegzetes, a kövekben is megörökölt életét. A zegzugos síkatorokból, melyeknek egyikén csak mindjárt az öreg *Bárány*-fogadó átellenében ama házhoz jutott le, mely *Napoleonnak*, a franciák regés császárájának ottani megszállásáról híres. A pirinkó, emeletes házak közé szorított várudvarszerű terecskékből a győri alkonyi esték jöttével felébredt a más emberöltőkbeli régen elmúlt élet. Török, magyar, hajdu, német, francia katonák árnyai suhantak végig az élénk gyermeki képzeleten. A forgólódásban a vármegyei nemesség erős alakjai, a céhbeli polgáriparosok zászlós körmenetei, a vizihajósok kátrányszagú, darabos emberei és a színmagyar környék falusi népe összeelegyültek. Lóháton, hintón, aranypalástartal, olykor ércpáncélban jövének a hatalmas püspökök... Ó, Szent István szent

koronája is többször oltalmat talált Győr erős falai között... A hatalmas püspökök nyomában papjaik, szerzeteseik végnélküli menete is megindult... Vass József, a kis diák talán még látta, ismerte a fenséges szép paripáktól vont püspöki hintó

*A győri vár „fehérvári kapu”-ja 1892-ben.
(Tűz-örségi toronyul szolgált.)*

bakjáról azt a félvállra vetett mentés, kalapjánál hajlingó fekete strucctollas, nagybajuszú, öreg püspöki kocsist, aki, mikor még az oly méltóságos *Zalka János* püspök fiatal főpásztor volt és kiszáradt a Fertő tava, püspöki urával a négyesfogaton végighajtott a csodálatos tó kiszáradt medrén... A Fertő száraz medréből ekkor virágzott ki a „*salicornia*”, mely csak a tengerpartokon található... Győr vén köveinek is

voltak, vannak ilyen emlékezetességei, mint a *rézkakas*, mely megszólalt és a betolakodott török vitézek lelke bátorságát elvette, mivel megjósolták: addig marad a törököké Győr büszke vára, míg meg nem szólal a győri vártorony rézkakasa... Míg a bencésatyák iskolájába eljutott, akárhányszor e tornyos, e rézkakasos *székesfehérvári kapu*¹¹ vén boltozata alatt is átsuhant — erős hóna alatt könyveivel — Vass József.

Ilyenféle csodaszerű „salicornia-virág” a győri főgimnázium is. Míg a „salicornia” csakis a tengerpartoknak a növényfajtája, ilyen iskolák, ilyen főtanodák meg csakis ott virulnak vonzó bájjal és a diáknemzedékek lelkét termékenyítő csodakerékkel, ahol a szent hegy, *Pannonhalma* ezeréves monostorából széjjelmenőleg apátságaikat és iskoláikat megépítették Szent *Benedek* felkent fiai. A győri bencésrendház, a Szent *Ignácról* nevezett templom, az iskola tulajdonképpen a jezsuiták alapítása. *II. Ferdinánd* uralkodása idején *Dallos* Miklós püspök — a káptalan ellenzése dacára — 1626-ban adott az intézmény számára telket, melyen azután a kollégium és gimnázium jobbadán *Széchenyi* György püspök adományából felépült. A gimnáziumot kezdetben polgári házakban helyezték el, a rendszeres tanítás 1627-től kezdődött s folyik ott máig, 1802-től a bencésatyák vezetésével. Azelőtt a bencéseknek csak beszállóházuk volt Győr várában. E ház emlékét az *Apát-úr*-utca nevezete őrizi ott valahol a hagyományok szerinti „török-ház” szomszédjában, amely török-háznak a kútjában titokzatos kút-börtön található a hozzáfűződő regékkel. A közeli „Pannonhalma” kibocsátott fiainak lelkében átplántálta a győri főiskola falai közé minden nagy, nemes magyar és egyházi hagyományát a „*Szent hegy*”-nek. A Kárpátok-, Vértesek- és Bakonyövezte kis magyar Alföld déli részén körülbelül négyszáz méter magasságba emelkedő dombtetőn mint valami királyi széken lebeg az ősmonostor az alatta elterülő síkság felett s minden irányban belátha-

¹¹ Győr egészen 1820, illetőleg 1858-ig várszerű város volt. A kapukat, a bástyákat ezidőtől kezdték lebontani, a bécsi kaput 1858-ban, a (vízi) Duna-kaput 1860-ban, az új Duna-kaput 1863-ban bontották le. A fehérvári kaput a tűztoronnyal, hol Pálffy Miklós és Schwarzenberg Adolf vezérek vitézei 1598 március 28. és 29-ike közötti éjszakán petárdás támadás után behatoltak és visszavették a várat a töröktől, legutoljára bontották le. Ezalatt a kapu alatt még Vass József is járt és lebontását átélte.

A pannonthalmi bencés-főapátság látképe. (Győr vármegye monografiájából.)

tatlanul messze távlatokat nyújt a szemlélő szemnek. És e „Szent hegy” ormain úgyszólván minden talpalatnyi föld nemzetünk nagy multjához fűződő egy-egy szent ereklye. A honfoglaló *Árpád* a bánhidai győzelem után innen tekintett szét gyönyörködve az új haza szép téerein, innen indult meg az üdvözítő hit terjesztésének és a békés polgárisításnak apostoli munkája hazánkban.¹² Szent *István* (a hittérítő első bencés szerzetesekkel), Szent *Imre*, Szent *László* (a kolostor könyvtárának megalapítója), Könyves *Kálmán* (a pannonhegyi iskola istápolója), *IV. Béla*, igazságos *Mátyás* (a tudományok és művészetek kedvelője) királyaink e helyen tartózkodásaikkal dicsfényesen emelték Pannonhalma legendáit, melyek magyarok is, miként a Szent hegy nemes szerzetesei is — jóban s rosszban összeforrvá — mindig jellemző nagy tudásaikon kívül az áldásos nevelő munkájukba belevitt óriási hazaszeretetet és a magyar nemzet iránti veszedelmekben kipróbált hűség, amely — a magyarság szétszakadozásai után is — felülemelkedő, öregebb testvérként megértést kereső és szerető szellemű volt. Bencés volt például: *Guzmics* Izidor, volt bakonybéli apát, aki: „a mult század huszas éveiben annyi szeretettel és tudással harcolt a katolicizmus és a protestáns felekezetek egyesítésének, az úgynevezett *unió*nak érdekében.”¹³ *Czuczor* Gergely, *Rónay* Jácint, az 1848/49. évi magyar szabadságharc lánglelkű Kapisztránja éppen meg győri bencéstanárok voltak. „A szelidlelkű, békés bencéspap”, *Rónay* Jácint, mint Kossuthéktól Győrre és Győr vidékére kinevezett „népszónok”, az ő végtelen haza- és szabadságszeretetében nyitotta ajkát ilyen „forradalmi riadóra” izzó szóval és plakátokon:¹⁴

— Három századon küzdött a magyar szabadságáért s mégsem nyerte meg, mert nem igazán küzdött, mindig volt valaki, akinek a fejére akarta tenni a koronát; most tisztán a független Magyarországért küzd . . . *Minden embernek fegyvert*

¹²⁻¹³ A pannonhalmi szent Benedek-rend győri főgimnáziumának 1912/13. évi iskolai értesítőjéből: „Acsay Ferenc élete”, írta *Kiss Szerafin*. 7.. 55. oldal.

¹⁴ *Kiss Szerafin*: „Acsay Ferenc élete”, 83. oldal. — Acsay Ferenc ugyanis a bencésrendnek egyik legkiválóbb októmestere és tudós történetírója, műfordítója, nagy szeretettel és igazságossággal megírta a 48-as bencés *Rónay* Jácint élettörténetét. A világosi fegyverletétel után — fején a halálos ítélettel — kibujdosott, csupán egy maroknyi hazai

kell ragadnia s ha nem lesz elég fegyver, leszedjük keresztjeinket, harangjainkat; szent edényeinket kovácsoljuk fegyverré s ezekkel verjük le az istentelen nemzettaadókat ... A királyok bűnpohara csordultig telt ...

A Vass József tüneményes, mégis oly szilárd életfutását megalapozó és nemes tartalommal, céltudatos életiránnyal meg-

*Franciscs Norbert györi bencés
igazgató. 1886—1892.*

telítő györi bencésiskola kemény tölgypadjain valamikor *Rónay Jácint, Haynald Lajos, Samassa József, Fraknoi Vilmos, Baross Gábor, Knauz Nándor, Pauer Imre, Pór Antal* és más jelesek tanultak, mutattak utat, példát a maga erejében mindig bízókodó, komoly lelkivilágú Vass Józsefnek. Az iskolában az első igazgatója 1892-ig a györi születésű bencés: *Franciscs Norbert*

földet vitt magával; mivel pedig *kegyelmet* kérni később sem akart, csak a király és nemzet kiegyezésekor tért haza. Az Akadémia jegyzője lett, majd az alkotmány helyreállítása után a péteri kerületből országgyűlési képviselő. A király 1871-ben Rónayt (akkor már a vallás- és közoktatásügyi minisztérium osztálytanácsosát) hívta meg Rudolf trónörökös mellé a történelem és retorika tanárának; majd később Mária Valéria főhercegnő nevelését is reábizta. Ez a hazafias nagy magyar pap, mint pozsonyi nagyprépost, Erzsébet királynénak is bizalmas embere volt.

volt, *Vaszary* bencés főapát, majdani bíboros hercegprímásnak kedves embere. Olyan népszerű ember volt szülővárosában a bencés Francsics, hogy midőn Baross Gábor nagy miniszter, Győr város képviselője meghalt, a győri polgárok egyértelműleg kimondották, hogy Győrött más nem lehet képviselő, csak Francsics Norbert, a bencés igazgató. Szabadelvű, kormánypárti programmal meg is választották *Győry* Elek függetlenségével szemben. Francsics, mint igazgató, szigorú fegyelmet tartott a gimnáziumban. Képviselőből főigazgató lett, majd a „rend” bakonybéli apátjául választotta. A győri igazgatóságban az oroszlánfejű — csupa szívember és jóságosság — *Kroller* Miksa (jelenleg 79 éves zalavári apát) lett a Francsics utódja. *Kroller* valóságos atyja volt az ifjúságnak. Vass József győri tanulóágának idején két-két évig Francsics (1891, 1892) és *Kroller* (1893, 1894), az utolsó ott töltött iskolai évében (1895) *Acsay* Ferenc voltak az iskola igazgatói. *Acsay* nagy tudásával és erélyességével a győri gimnáziumot igen magas színvonalra emelte és tiszteletet parancsolólag átragyogott a már távozó diák, Vass József lelkén is, mint a legcéltudatosabb nevelő.

*

Vass Józsefnek a győri gimnázium alsó osztályában négy éven át a hatalmas termetű, a tudásával és derűs lelkével magasan kiemelkedő bencés, *Samu* (István) Ferenc volt az osztályfőnöke. Vass a tizenhárom esztendejével *egész nagy fiú* volt. Amint a *diákmisérről* kivonultak, fejjel magasabban, lesütött szemmel tipegett nálánál fiatalabb, kisebb osztálytársai között. A felsőbbosztályosok, amikor meglátták, mindjárt tudták, hogy utána most már a másik osztály következik. A felsőbbosztályosok ritkán érdemesítik figyelemre a kisebbeket, bár például a negyedik gimnázisták az „elsős” Vassal sem igen elegyedtek beszédbe, Vass, a „nagy fiú” sem igen ügyített a felsőbb osztályosokra, *öt minden negyedikes ismerte*.¹⁵ Már akkor az volt a híre, hogy: „*ilyen diák még nem volt a győri gimnáziumban*”, a negyedikesek éppen ezért ismerték és figyelemmel kísérték

¹⁵ Poós Rezső budafoki apátplébános közlései.

az alsóosztályost. Tudták róla, hogy szegény fiú, azért mindig tisztán és rendesen öltözködött. A *hajviselete* — a felfelé fésült *szöghaj* — ugyanaz volt, mint ma.

*

Az egyik iskolai év elején (1890/91) Tóth István kanonok vezette fel és mutatta be „*Jo-ózsá*” öccsét, a „nagy fiút” a győri bencések iskolájában.

— Édes öcsém! — szólította Samu tanárt Tóth kanonok. — Hoztam neked valakit, akit én egészen rádbízok... Ez pedig a testvérhugomnak a fia: a *kis Vass Jóska!* — Samu István, a tanár és Vass József, a diák, életútjai később más irányokban, messze szétválakoztak, Samu István egyszer mégis, midőn a diákja már miniszter volt, felidézte, megkérdezte Vasstól:

— Emlékszel-e még Jóska, hogy Pista bátyád mit mondott?... *Embert faragj belőle!*

— *Köszönöm!* — mondotta a miniszter, ajkán feljátszó mosollyal. Samu tanár a legelső időktől jól ismerte az egyszerű, romlatlan, de roppant eszes falusi gyermeket. Mindjárt látni lehetett rajta, hogy „jó anyag” lesz. Pista bácsi, a kanonok, érdeklődött a gyermek felől:

— No, hogy tanul!

— Kiválóan tanul, csak a *magyarázatokra* nem figyel! — felelte az őszinte bencéstanár. Ezentúl a „figyelés” felől sem lehetett panasz, ettől kezdve inkább úgy figyelt Vass Józsi, mint a: *tücsináló*... Samu (Ferenc) István harminckilenc évig tanított a tanári pályán, de jobb, kiválóbb, emlékezetesebb tanulója soha nem volt, mint azalatt a győri négy osztendő alatt Vass József... A kiérdemesült öreg tanár, az egykori osztályfőnök emlékezetében és szeretetében változatlanul frissen megmaradt a kellemes arcú, nagyszemű, nyílt tekintetű gyermek, az osztálynak nemcsak tudásban, hanem magaviseletre is legjobb tanulója. Tanulótársai felett már akkor is tekintélyt tartó volt. Szorgalmáért és tehetségéért tanárai is szerették. Akkoriban, amidőn a kis Vass a győri bencés főgimnáziumba került, ez kissé arisztokratikus intézet volt, a kis vidéki fiú mégis megtalálta, beleélté magát az iskola életébe, szokásaiba. Anélkül, hogy bárkinek a kegyét hajhászta volna, szerették és imponált mindenkinek, mivel komolyan vette az életet és kötelességeit.

Samu (Ferenc) István Vassnak az édesanyját is megismerte. A jólelkű anya értelmes, józan nevelése meglátszott a fiún. A kanonok nagybátyja révén meg a látköre szélesedett és sok mindenhez hozzájutott.

Samu a *magyar és latin* nyelvek professzora volt. A bencésrendben a magyar nyelv és a történelem tanársága mindenkor magába foglalta és kifejezte, hogy a magyar nyelv és történelem tanítója egyszersemind a „*hazafiság professzora*” is volt. Ilyen hazafias tanár volt Samu, de még a német nyelv, a matézis jó bencés tanárai is, hogy a történelem professzora már ne is említessék, előljártak a hazafiasságban. A bencés-rend a hazafias, művelt, humánus, tudós magyar tanítórendek nemes példaképe volt mindenkor. Vass József is a bencéseknek ebben a hagyományos szellemében, igazi hazafiassággal és tudományosan nevelkedett. Elég annyit mondani, hogy azidőtájt *Vaszary* Kolos volt a rend főapátja és a bencések, akik a megnyilvánuló képességet szeretőleg kibontakozni segítették növendékeiknél, atyás nagy szeretetükkel valóságosan lehajoltak a — gyermekhez. Samu tanár is jó atyaként szerette Vasst. Négy éven át az osztályban mindenből legkitünőbb tanítványa volt. A nyelvek iránt már akkor olyan nagy érzéke volt, hogy bámulták, mégis a *németből* egyik esztendőben „jeles” helyett kifogta a „jót”. A „gyermek” akkortájt bizonyos ellenszenvvel voltak a németnyelv iránt, ami nem csoda, a 48-as honvédszár Tóth István győri kanonok, öccse, Vass József előtt mindenkor nyíltan, őszintén kimondta, hogy „huncut a német”. A példák sem maradtak el, midőn a németeknek a magyarokkal szemben tanusított ilyen, vagy amolyan huncutságát megbélyegezte a szókimondó magyar győri kanonok. Magában az iskolában, a bencés tanárok között is többen voltak a német huncutságoknak ostorozói. A történelem tanára: *Németh* Ambrus doktor például teljes szívéből olyan magyar, sőt kuruc volt, hogy *gyűlölte* az osztrákot. A kis diákjait valóságosan magával ragadta a történelem óráin. Amikor a törökverő nagy *Hunyadi* Jánosról beszélt, könnyekbe tört ki és előadását így fejezte be:

— És e nagy hősnek mégcsak szobrot sem állított nemzetete! — Olyan nagy hatással volt diákjaira, annyira szerették Némethet, hogy a kis harmadikos (vagy talán negyedikes) diá-

kok önként elhatározták s lefényképeztették magukat és az osztály fényképével meglepték szeretett tanárukat. E fénykép-pel a legnagyobb örömet szerezték Némethnek. Büszke volt rá. Még később is többször felemlítette, hogy ez a kép életének egyik legkedvesebb emléke. Ezen az elkallódott képen, mint Vass Józsefnek volt iskolatársa, Kiss István zalaszentbalázi plébános — több kedves győri diákemlékezései során — közölte velem, Vass József is megörökítődött. Az erősebb növésű fiú a hátsó sorokban állott a csoportkép felvételénél.

Kroller Miksa igazgató.

Acsay Ferenc igazgató.

Németh Ambrushoz hasonlólag, a számtanár: *Simon Tádé* sem szerette az osztrákot... Mégis egészen más szabású ember volt. Amikor rossz kedve volt, mély dörgő hangjával, nagy erejével szinte hogy halálra rémítette a diákságot... Tankönyvet nem engedett használni, csak magyarázat után kellett felelni. Roppant sokat kívánt. Néha még az elégtelen osztályzat is „jó” volt, mert aki elégtelent kapott, az már nem bukott meg. De aki „*krumplit*” (a zérus-osztályzatnak diák neve), vagy „*hatost*” kapott, ott már hiba volt... Jókedvében meg szokta kérdezni, hogy: „*Ki tudja a nótámat?*” *Simon Tádé* bencés-tanár úr nótája pedig ez volt:

Elöttem a határ,
Utánam a zsandár,
Haragszik a, 'szik-a kutya német,
Hogy utól nem érhet!...

Simon Tádé győri bencés matézis professzor úrnál tudni kellett azonkívül — *II. József* császár idejéből — a *debreceni határozatot*, amely pedig így hangzik: „Bizonytalan a századok leforgása alatt azon időpont elérézése, midőn arról lehetne tanácskozni, *mikor leszen célirányos* a németnyelv behozatalának lehetőségéről való tanácskozás!”.

A Debrecen Pannonhalmával összekötő szivárványhídnak ime, *Simon Tádé* bencés tanár is egyik aranykapcsa volt a drága haza és a nemes magyar nemzet mindenekfeletti nagy szeretetében. Nem is csodálható tehát, ha a harmadik osztályban az egyébként és mindenekből jeles *Vass József* is a „németből” jóra hasalt. *Payet* Dónáth tanította a németet, mivel azonban ez a jó bencésatyja is alighanem „a debreceni határozat alapján” állott, a németet *Vass József* sem tanulta a tőle szokott hévvel, noha utóbb „ezt is” csak megtanulta... *Pethő* Menyhért, a fizikus, *Tell* Anasztáz, *Engel* Guidó, *Bálint* Venant, a gyermekszerető tudós *Börzsönyi* Arnold, *Stengl* Polikárp, *Lászlóffy* Kamill, *Somogyi* Vencel, a jólelkű, de száraz *Osztovecs* Gellért, *Récsei* Farkas, *Kemény* (Kuczmann) Fülöp, *Perényi* Ottmár, *Lendvai* Hugó, *Gretzer* Pius és még mások voltak a győri ötesztendő alatt (váltakozólag) tanárai *Vass József*nek. A torna mindenkori tanárát¹⁶ — érdemes világi emberek voltak! — elnevezték a fiúk „*bukfenc tanár*”-nak. *Vass József* birta erővel, a tornászatnak is eleget tett, de a „bravuros” mutatványok végrehajtása után nem törte magát, azért a többnyire ragyogó színjeles bizonyítványaiban a torna-osztályzata mutat egy-egy szürke „elégséges” vagy „jó” minősítésű foltot. 1890-től 1895-ig az öt esztendő „*Értesítő*”-it átlapozgatva, *Vass József* mellett többen is mutatkoztak jeleseknek időnként, mint *Krausz* Henrik, *Szily* Zoltán, *Szommer* Lajos, *Haydin* Henrik, *Lindauer* Ferenc, *Érdt* József, *Galambos* Kálmán, *Szabadi* Géza, de a jelesek jelesei mind az öt éven ke-

¹⁶ *Magvassy* Mihály, majd az utolsó esztendőben *Árvai* Géza voltak a tornatanárok.

resztül, szívósan egymás mellett haladva, egymást „kontrázgatva”, Vass József és a győri zsidó szabómester kishívésű fiacskája: Krausz Henrik voltak és maradtak.

Vass testileg fejlettebb, erősebb volt kis diáktársainál. A *Vass-név* már akkor nagyon ráillett. Ha az osztályban — a II. osztályban Vass József lévén a vigyázó — túlhangosak voltak, vagy éppen vele kedélyeskedni akartak a fiúk, komolyan rájukszólt:

— Ne okvetetlenkedjeteK, gyerekek!...

A franciát¹⁷ már a győri gimnáziumban kezdte tanulni Vass. Olyan elismert latinista volt, Samu Ferenc mindig őt szokta felhívni, hogy a következő órára feladott latin leckét lefordítsa. Már a harmadik, negyedik osztályban olyan szép magyarsággal és szabatosan fordított, hogy titokban megcsodálták és irigyelték társai. És a magyarból már akkor is viszonylagosan tömör, erőteljes és világos stílusa volt. Vass egyideig „műéneket” is tanult. Az ötödik osztályban, mely Vass Józsefnek egyidejűleg utolsó győri diákesztendeje volt, *Récsei* Farkas tanította a matematikát s úgy megnyomta a fiúkat, hogy ekkor a matematikából Vass József is „kettőst” kapott, ennél fogva ebben az esztendőben az ötödik osztályból senki sem volt színjeles. Samu tanár, a régi osztályfőnök nyilatkozata szerint a bencésiskolában akkortájt számítottak rá, hogy a nagyesszű diák, Vass József is aláveti magát idővel a „*bencés-regulának*”, beöltözik és a pannonhalmi ezeréves bencésmunkának egyik hivatott továbbépítőmestere lesz. Abban az időben egy-egy bencés tanár a diákság előtt, kívül az iskolán is, óriási tekintélyű volt. A diákok úgy tekintettek bencés tanáraikra, mint valami felsőbb lényre. Ezek a lemondásnak fekete ruháját viselő drága emberek izzó magyar lelkükből — a „stúdiumokon” kívül — a hazafias szellemet is belenevelték, átültették hálásan hódoló tanítványaik lelkébe. És nem voltak elfogultak. *Acsay* Ferenc, az újabb időknek egyik legnagyobb érdemű bencés tanárja — a diák Vass Józsefnek egykori győri igazgatója — pesti kétéves tartózkodásáról és tanulmányairól emlékezvén,

¹⁷ A svájci eredetű *Carrier* János francia nyelv tanár feleségével együtt a Dunába fűlt. Felfordult a csónakjuk, bár jó úszók voltak, a Dunába pusztultak.

felemlítette diákjainak, hogy egyszer a Városligetből az Akadémiáig omnibuszon ment be a legnagyobb magyar költővel, *Arany Jánossal*.¹⁸

— Mit gondoltok, kedves fiaim, mit irigyeltem én akkor? Nem a fényes fogatokon pompázó urakat és hölgyeket, hanem az egyszerű ruhában, omnibuszon hazatávozó nagy költőt. S nem is kiváló tehetségéért irigyeltem, hanem egyszerű bölcsességéért, amely lelki nagysága mellett semmibe sem vette a világ haszontalan pompáját. Ó, gondoltam magamban, vajha én is ilyen lehetnék! S ez az irígység oly mélyen fészkelte bele magát lelkembe, hogy örökre példaképem marad az egyszerű Arany János...

OSZK

¹⁸ Kiss Szerafin: „Acsay Ferenc élete”. 1912/13. évi Értesítő, 14. l.

IX. FEJEZET.

Egy régi Mária-ének. — A győri „fogas gimnázium”. — Aki a „matematikából” kisegítette Vasst. — A győri zsidó hitközség elnöke, mint volt jeles diáktárs, Vass Józsefről. — Samu tanár úr „kontráztatásai”. — A nagy Vass és a kis Krausz állandó harca. — A kis Krausz a nagy Vass diákszobájában. — A zsidó diák és a bencésiskola. — Vass József egy régi rejtvényes latin tréfája. — Akik még élnek és felsorolhatók a hatvannégy régi diáktárs közül. — Vass mindenképpen felülmúlta társait. — A győri diákváros és diákélet. — A „Szedres” játszódélutánjai. — Amikor a komoly Acsay igazgató is nevetett. — Acsay katonásnak akarta diákjait.

Ez a győri bencésiskola — maga aranypróbáin keresztül — nemcsak bizonyos tudásokra és tudományokra tanította meg kiválóan növendékeit. Emelte, nevelte is az ő „fiat”. A vallásosság, a haza szeretete, a testvériesség éppen úgy lelkükbe örökítődtek és lelkük élő részeivé váltak, miként *Máriáról*, Magyarország Nagyasszonyáról Szent István király óta énekeli a „Nagyasszony” kereszties zászlói alatt magyar népünk:

Mert belénk ontatott,
Szívünkbe oltatott,
Eleink vérével,
Tiszteleted...

A tiszteletre és követésre méltó hagyományoknak ősi szent oltárát őrizte, virágozta nemcsak Pannonhalmán, hanem Győrött és minden máshol található iskolájában a főtisztelendő bencésrend. A hagyományok mellé azonban diákjainak a tudás, a tanultság kincses útravalóját is megadta a győri gimnázium, ahol a tanítást, a tanulást nagyon komolyan vették. *Nagy Balázs*, Vass Józsefnek egykori kedves volt győri iskolatársa — jelenleg maga is bencés, mint ilyen: a kőszegi bencésgimnáziumnak igazgatója — annakidején diáki meghatározással „fogas gimnáziumnak” nevezte a győri bencésiskolát. A mindenkor, mindentől jeles *Nagy Balázs* más iskola padjáról került

a győri bencésgimnáziumba s ha nagy elismeréssel kívánt nyilatkozni a győri bencésiskola fensőbbségéről a derűslelkű, zamatos magyar beszédű győri diák, el-elmondogatta:

— Itt bizony bele kellett köpni a marokba, hogy megálljam az elsőséget... Pedig máshol első diák voltam mindig!...

Nagy Balázs kiváltképpen a „mathematikából” jeleskedett. Akkor még ebben a „tantárgyban” Vass József „Balázsnál” valamivel gyengébb volt s a „mathematikából” Nagy Balázs nem egyszer kisegítette Vasst. No, de utóbb a „számtannak” is csak mestere lett a minden tudományt átfogó tehetségű Vass. A nálánál két-három évvel fiatalabb *Kallós* Henrik doktor, győri ügyvéd, a győri zsidó hitközség elnöke, Vassnak öt éven át egyik legjelesebb iskolatársa — a szerinte „végtelenül komoly, határozottan nagy energiájú, vasszorgalmú Vassról, akinél a nagyrahitottság jelei már a gimnáziumi életben mutatkoztak” — nagyon kedves jellemzést ír például Vassnak a „német nyelv” tanulását illetőleg.

— A szülői házból nem hozott magával német ismeretet! — írja *Kallós*. — Német tanárunk pedig nagy tudása mellett sem tanított akkor még avval a modern rendszerrel, ahogy ma már élő nyelvet tanítani szoktak. Vass József mégis bámulatos szorgalommal és ritka akaraterővel ropta a németet, vágta be az elbeszéléseket és egyikünknek, másikunknak, aki a szülői ház magyar anyanyelve mellett is hozott magával a szülői házból valamelyes németismeretet, felejthetetlen az a *magyaros kiejtés*, ahogyan Vass József (a nyelvtanulás és tudásnak ez a kivételes zsenije) a német szavakat magyarosan kiejtette.

*

Vass József felényes tudásával kapcsolatosan érdekes versengések adódtak elő *Samu* (István) Ferenc osztályfőnöki tanárkodása idején. *Samu* még fenntartotta a „kontrázás” rendszerét. Abból indult ki, hogy a fiúknak az osztályban a *tudás szerint* kell elhelyezkedniök. Ezért *Samu* tanár órája alatt az első padosor első helyén a legjobbnak, az utolsó padosor utolsó helyén a legrosszabbnak kellett ülnie, a többi meg *érdemjegyei* alapján helyezkedett el a két végpont között. Ha azonos jegyűek kerültek egymás mellé, az előzte a másikat, akinek a többi tárgyból jobb jegye volt. *Samu* tanár akkori vélekedése

szerint: „a tudás is folyton változó valami, változnia kell tehát a sorrendnek is.” Minthogy a tudás „mérvét” az „írásbeli” tanúsítja leghívebben, minden gyakorlatírás alkalmával joga volt mindenkinek elébbvaló helyre pályázni. Ennek a *kontrázó-műveletnek* a lefolyása a következőleg történt: Ha például a

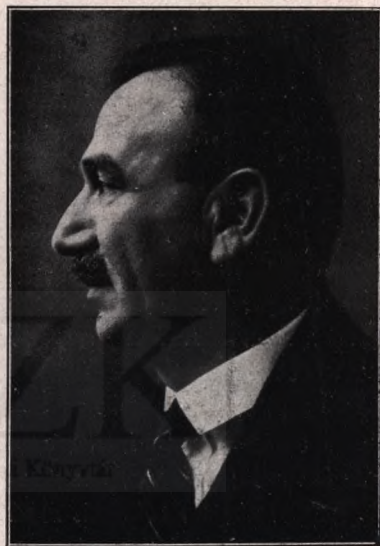
A győri bencés templom, gimnázium, székház képe az 1880-as évekből. (Jánossy János felvétele.)

harmincegyedik helyen ülő az ötödik helyre szeretett volna kerülni, úgy „gyakorlata” végére oda kellett jegyeznie: „*Contra N. N.*”, szóval annak a nevét, aki éppen az ötödik helyen ült. Ha az ötödik helyen ülő „írásbelije” jobb jegyű (akár azonos jegyű) volt, mint a harmincegyedik helyen ülőé, akkor maradt minden a „régiben”, ha azonban gyakorlata rosszabb volt, az ötödik helyen ülő és a harmincegyedik padot és helyet cseréltek. Bonyolultabb „kontrázások” is előfordultak. Esetleg négyszeres

helycserét kellett végrehajtani, amidőn a harmincegyes a huszonötödik helyen ült, ez a tizest, utóbbi pedig az ötödik helyen ülő diáktársát kontrázta meg. A kontrázások történetében egyik nagyon emlékezetes, kedves kis eset volt, midőn az osztály legfiatalabb s a padoknak valahol a végén üldögélő kisebb diákja, Kiss Aurél (jelenleg győri tekintélyes ügyvéd, Győr szabad királyi város tb. tiszti ügyésze) akaszkodott bele az osztály nagynövésű, legelső diákjába, az „öreg” Vass Józsefbe. Kiindulván abból, hogy némelykor a „vak tyúk is talál szemet”, tehát nagy elkeseredettségében egyszer odaírta „gyakorlata” végére: „*Contra Josephum Vass!*” Még a komoly Vass József is kitörően felkacagott, amikor Samu tanár az egész osztály hangos derülségére „közhírré tette” ezt a kontrázást, ami persze helyváltozást nem vont maga után. A másik kis diáktárs, Kiss István (most Zalaszentbalázson plébános) egyszeri kontrázása sikeresebb volt. Az írásbelije valójában jobban sikerült, mint a Vass Józsefé ez alkalommal. Bizony, Vassnak le kellett kullogni a *hatodik* padba. Hejh, viszont Kiss Pista micsoda diadallal és titkos örömmel vonult fel Vassnak a helyére, az első padba. Ám a Kiss Pista „dicsősége” mulandó és rövid életű volt, Vass József már a következő gyakorlatíráskor visszakontrázott és a merész Kiss Pistának szégyenszemre kellett visszasonpolyogni régi helyére: a hatodik padba. Az „elsőségért” a „contra” már bezzeg nem ilyen „első vérre” ment a nagy Vass József és a kis Krausz Henrik között. Folyton kontrázták egymást és felváltva foglalták el az első helyet, mindamelllett irigység nem volt közöttük, sőt — legszebb dicséretként legyen mondva — a tehetséges gyermekek megbecsülték egymást. Krausz-Kallós az iskolatársak közül „talán legtöbbet” járt Vass Józsefhez, a Tóth István kanonok úr Káptalan-dombi lakásának földszintjén lévő utcai diákszobába. Ezekről a felejtetetlen időkről Kallós doktor ilyen érdekesen nyilatkozik:

— Már akkor komoly volt nekünk az élet, neki is, ha ő mindjárt Tóth István kanonok bácsi házában el is volt látva mindennel, nekem meg pláne, a győrszigeti kis cipésmester hatodik gyermekének, aki öt fiútestvérével lateiner pályára készült... A diákszobában legtöbbször komoly „*ügyek*” képeztek a diskurzus tárgyát, feladatok, gyakorlatok: német és matematikai dolgozat, itt én voltam az erősebb és sokszor én

segédkeztem, a latin meg görög dolgozat, amelynél talán egyikünk sem szorult a másikra, de azért beszéltünk róla... Ha latin dolgozatom a „kontrázás” eredménye szerint egyszermászor jobb is volt, mint a Vassé, magam mindig úgy éreztem, hogy latinban és görögben Vass jobb, mint én. *Igazán sokat tudott, az osztály anyagát messze meghaladóan és a latint és a görögöt Vass Józseftől tanultam meg szeretni...* Hejh, de sokszor osztotta meg velem, a még szegényebb zsidó fiúval, Vass József *szerény ozsonnáját*, ha az ozsonnaidő véletlenül szobájában ért bennünket... Amióta Vass a gimnázium ötödik osztálya után tőlünk távozott, nem láttam őt, nem hozott össze bennünket a sors véletlene. Lapokból olvastam, hogy Vassból az lett, aminek készült, római katolikus pap, aki ez idő szerint a kalocsai nagyprépostságig és a miniszterségig vitte. Belőlem, Krauszból lett Kallós, ügyvéd, zsidó hitközségi elnök. És ha ma megőszült fejjel viszagondolok a gyermekévekre, 33—38 év előtti időkre, feltűnik — és ezt a mai viszonyok között

Kallós Henrik dr. ügyvéd, győri zsidó hitközségi elnök, aki a diák Vass Józsefet „kontrázta”.

talán szabad kiemelnem —, hogy a Vass Józseffel együtt töltött időben sohasem érezte velem senki egyetlen percre sem, hogy zsidó vagyok, sem Vass József, sem Tóth István kanonok bácsi, ha vele találkoztam. De a gimnáziumban sem. Pedig hát szigorúan vallásos zsidó gyermek voltam, aki a szülői házban vallásos zsidó életet láttam magam előtt, magam is *rabbinak* készültem, aki a latin és görög mellett a szülői házban mindvégig *kébert* is tanultam és aki például az iskolában a szombati írás alól is fel voltam mentve. Notabene: *a bencésgimnáziumban!*... Vass József vajjon ma meg tudná-e oldani a tréfát, amelyet annakidején nekünk fejtöresre és lefordításra fel-

adott: „*Mea pater, nam lupus est matrem suam!*” (Menj atyám, mert a farkas az anyadisznót eszi!) *Pfannl* Jenci (nyug. m. kir. tüzerezredes) iskolatársunk — akkoriban bizony közöttünk nem a legjobb latinista — máig sem felejtette el és ha találkozunk, sokszor emlegetjük a Vass József latin tréfáját...

*

A győri időkből Vass József bizalmasabb diákbarátjai voltak: dr. *Schmidt* Ferenc egyetemi magántanár, a balatonfüredi szanatórium igazgató-főorvosa, aki Vass Józsefet a káptalándombi diákszobában szintén többször meglátogatta, továbbá *Kiss* István (zalaszentbalázi plébános), *Nagy* Balázs (a köszegi bencésigazgató). Széjjelszóródtak bizony a győri osztálytársak, *Kiss* Aurél, *Kallós* Henrik ügyvédek, még a sárvári elemi iskolából is osztálytársa: *Stengl* Nepomuk János bencés-tanár, *Lindauer* Ferenc pénzügyigazgatóhelyettes, *Pfannl* Jenő nyug. tüzerezredes, *Szily* Zoltán kir. ítélőtáblai bíró, *Lengerer* István gyórszentmártoni főszolgabíró élnek Győrben, *Asztalos* Jenő dr. miniszteri tanácsos, *Czobor* (Czibulya) Gyula nyug. miniszteri tanácsos, *Kertész* (Krämer) Lajos mérnök, *Karai* Pál dr. ítélőtáblai bíró, *Raáb* Lajos Máv. felügyelő budapesti, *Doma* István járásbíró (cseh megszállás) komáromi, *Hajdin* Henrik ezredes, tábori lelkész, kassai, *Kun* Vilmos nyug. alezredes baranyasellyei, *Schandl* Béla kegyesrendi tanár nyitrai, *Strausz* Károly nyug. hadbíró wieni, *Wagner* Mihály plébános csornai, *Wolffram* Ede postatiszt kaposvári, *Szekeres* (Stern) Ignác malomtisztviselő érsekújvári, *Szita* Gyula telekkönyvvezető magyaróvári lakosok. Volt olyan év, hogy Vass József hatvanegyed magával is tanult a *Samu* (Ferenc) István osztályában.

Vass József, mint az osztályában egyik legidősebb, legnagyobb gyermek, nemcsak tudással, hanem természetben is kiemelkedett, testi erőben is felülmulta és ilyenképpen is nézte — felülről lefelé — az osztálytársait. Nem volt pajtáskodó gyermek, hogy valaki „úri fiú” volt, nem jelentett előtte semmit, éppen olybá nézte és értékelte a kényeztetett, protekciós „úr-

A győri bencés főgimnázium 1893/94. évi IV. osztályos növendékei.
(Samu professzor jobbján Vass József ül.)

fit”, mint a szegényebb sorsú — szamarat... Valamiféle össze-
 ütközésből kifolyólag éppen Vass nevezte *Vertacsniq* nevű osz-
 tálytársát „*proletárnak*” — mélységesen lekicsinylőleg...

*

Abban az időben — 1891 — még állott a híres győri tűz-
 torony, a törökidőkbeli megszállásnak emlékezetes székesfehér-
 vári kapuja, melynek vasalt nehéz tölgydeszkekapuját éjsza-
 kán, meglepetésszerűleg *Pálffy* Miklós és *Schwarzenberg* gene-
 rális vitézei szakították be petárdával... Ebben a tűztorony-
 ban — kapujának roncsait a Püspök-várban őrizik! — sokat
 mászkáltak a győri diákok és bizonyára nem egyszer a minden
 történeti mult és emlékezetesség iránt érdeklődő Vass József
 is... Győr szeptembertől júliusig nagyon élénk város, a diákok
 városa volt. Híres bencés főgimnáziumába messze környékből
 ide özönlöttek a diákok, főleg *szeminárium*a miatt is. Még jog-
 akadémiája is volt... A diákság kikereste és megtalálta — sza-
 bad óráira — kedves tartózkodási helyeit... Habár a játék he-
 lyett a tanulás nagyobb szórakozást nyújtott neki, a könyvek
 inkább lekötötték, Vass József előtt sem volt ismeretlen a bű-
 bájos Dunapart „*Réfalu*” felé, ahol:¹⁹ „hatalmas gúlákban illa-
 toztak a különféle zöltségek és gyümölcsfélék. Két krajcár
 volt egy pompás sárgadinnye, sokszori finom oszonnául. Bent
 a városban legkedvesebb diáktanya volt a „*Szedres*”. Több par-
 cellára osztott nagyobb térség volt, ahol az utak szélét szeder-
 fák szegélyezték. Az egész szabadidőben a jókedvű métázó-diá-
 kok²⁰ vidám lármájától visszhangzott a Szedres. A város-rét
 felé, túl a hajókikötőn a Dunapart is kedves kifogó helye volt
 a diákságnak. Egész rajok lepték el e helyet, jó időkben félna-
 pokon keresztül élvezték itt a Duna hús habjait, a napsugarat
 és homokfürdőt...

A Szedres-kert (most Batthyány-park) a bencés-főgimná-
 ziumnak hivatalosan is „játszótere” volt. A „bukfenc-tanárok”,
 az arany érdemkeresztes *Magvassy*, majd *Árvai* Géza torna-
 tanárok vezérlésével — a gyűrűhinta, ló, magasnyújtó, korlát,

¹⁹ Kiss István zalaszentbalázi plébános közlése.

²⁰ Vass József a „métának” szintén kedvelője volt és „sugárosat”
 tudott ütni a labdaütőfával.

rúdmászás, bakugrás, stb. belső gyakorlatok után — a szabadbani gyakorlatokat a Szedresben végezték. Vass, mint afféle „papnak készülő gyermek”, a tornaórán szokásos, bevett szabadosságokat, léháskodó tréfát sem engedte meg magának, mint a többiek leginkább szokták az eleven testgyakorlási és tornajátékok közben. Edzett, erős fiú volt, a „bukfenc tanár” parancsát is komolyan vette, ha mindjárt nehezebb természetnél fogvást kissé kényelmeskedőbb volt egyszer-egyszer. Nevetett itt mindenki, a komoly, szigorú, de hajszálíg igazságos *Acsay* igazgató úr is, mikor a jól dobók jól oldalba dobták a labdával a — *kövérébbeket*... Vass József tudjuk, hogy még sárvári kisiskolás gyermek korában jó dobónak számított — a nagynénje kendermagos tyúkjá, a Stockinger Gyuri oldala, néhány beütött sárvári ablak, bizony máig sem mentek feledésbe, — és mivel a „fogadalom” csak a „kaviccsal” és „gö-rönggyel” való dobálódzásra vonatkozott, a labdát, a füleslabdát, az ősi magyaros „gerelyt” Vass Józsi megfogta és sikeresen dobogatta a tornaórák elkövetkeztével... *Acsay* igazgató — esztergomi csizmadiamesternek kiváló fia! — mély érzésű, az ősmultba visszaérező magyar lelkével a magyaros játékokat szerette. Ezért nézte szívesen, ha diákjai — kifutóst, kapóst — labdáztak. Még *nyílpuskákat* is hozatott nekik:

— A tornászásnál is *katonákat* kell nevelni! — mondotta a jövőbe látó, nagyszerű magyar bencés.

X. FEJEZET.

Tóth István kanonok utolsó évei. — Midőn az öreg kanonok és az öreg házi orvos nem értik meg egymást. — Megszólalt a halálharang. — A halottnak hitt Pista bácsi maga nyitott ajtót a temetkezésére gyülekezőknek. — Tóth István kanonok végrendelete. — Kedves Józsi diákjáról és öccséről külön megemlékezett. — Szóbelileg elhagyományozta két diák unokaöccsét. — Pista bácsi azt tartotta, hogy álmában nem vétkezik az ember. — Vass József éjszakai virrasztása kanonok bátyja koporsójánál. — Rémes roppanás a halottaszobában. — A koporsó megrepedt üvegfedele és a Vass József erős lelke. — Vass néni álmai Tóth kanonokról. — Józsi bizonytalan sorsa a „nagybácsi” halála után. — Győri diáklegenda Vass Józsi távozásáról.

Tóth István kanonok háza nemcsak az ő szeretett rokon-diákjainak, hanem az őt sűrűn felkereső minden rendű, rangú vendégeinek is meleg, puha fészek, igazi magyar vendégszerető hajlék volt, ott a győri Káptalan-dombon. Gönyűn sokáig kint felejtették a szókimondó 48-as honvédpapot. Bizony az eszten-dők, a szükös falusi plébánosi élet súlya és gondjai alatt erősen megtört, a nyugalomra rászolgált öreg ember volt, amikorra érdemei alapján és a templomépítő Zalka János megyéspüspök jóvoltából a győri kanonokságba bekerült. Habár lelke frissességét, derűjét mindvégiglen megőrizte a jóságos öreg Tóth István, a győri kanonokok, a káptalan tagjai sorában immáron a hatszázharminchetedik kanonok, — testileg — mindinkább elnehezedett. Már csak merengeni tudott a multról, amikor híres, nevezetes „*Citrom*” vadászkuttyájával — sem németre, sem csehre nem mehetvén többé — az erdők-mezőket járta, az erdők-mezők vadjait lődözte, a mindig jókedvű gönyűi plébános. Megelégedett azzal is, ha a kanonoki kiskert filagóriájában a hozzá ragaszkodó pár öreg kanonok társával és a püspöki udvar, Győr fiatal papjaival, az őt nagyon szerető Zalka László dr. (most győri prelátus-kanonok) és Németh Gyulával (most szanyi plébános) tarokkozgathatott... A kedves, nemes öreg úr utóbb nagyon elhízott. Az elbeszélgető,

hozzá sűrűn beforduló jóbarátok hozták és pótolták neki a külsővilágot. Betegeskedni kezdett Pista bácsi. A nagyon vérmes embert szélhűdés kerülgette. A házi-orvosa bizalmas barátja, doktor *Argay* István volt. Argay maga is öreg 48-as honvédbajtárs volt, tehát bajtársilag őszinte volt az ő öreg kanonok barátjához és többször figyelmeztette az öreg urat:

— Te, Pista! Égő istálló tetején járkálsz, ha még továbbra is túróscuszát, meg húst eszel... Hejh, te, Pista, ha aludttejzel táplálkozol, akkor még tíz évig élhatsz! — Így beszélt az öreg magyar orvos a maga magyaros őszinteségével és eszejárásával, öreg magyar pap barátja, nagyonfőtisztelendő Tóth István kanonok úr is nem kevésbé magyarosan és őszintén adta meg a választ:

— Tudod, édes Pista barátom, inkább élek túróscuszán egy évig, mint aludt-tejen tíz esztendeig! — Az öreg honvédbajtárs orvos megcsóválta fejét, elnevette magát:

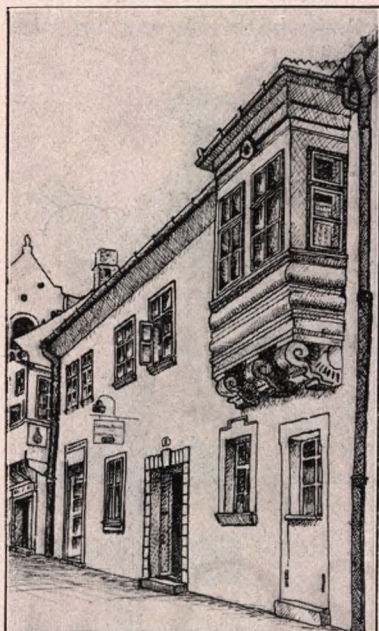
— Pista, te is úgy vagy ezzel, mint az egyszeri bihari kálomista öregúr, akinek az orvosok megtiltották a borivást, mert különben megvakul...

— No?!... És azután? — Pista bácsit kezdte érdekelni a dolog.

— Hát az meg bizony azt mondotta rá, hogy inkább az ablak pusztuljon el, mintsemhogy az egész ház!... Pedig, barátom!... Hejh, te, Pista! Nálad meg már fordított a dolog... Az egész házat fenyegeti a veszedelem! — Pista bácsi mindamellet holtig kitartott a túróscusza és egyéb kedves falatjai mellett. Egyik szomorú estén azután mégis megkondukt a székesegyház *öreg harangja*, amit csak kanonokok haldoklásakor szoktak meghúzni...

*A legendás győri
rézkakas 1598-ból.*

Vass József nagybátyja halála után itt lakott.

— Istenben boldogult *Gieswein* Sándorral a Püspökvár kertjében sétálgattunk éppen — írja *Németh* Gyula szanyi plébános — s e bús hangokra egyszerre kisiettünk a székesegyházhoz. Megdöbbenve halljuk, hogy „*a Pista bácsinak húzák!...*” Lehetetlennek tartottam a dolgot, hisz’ aznap délután láttam a Győr közelében levő Péterházáról megjönni hirtőn, vidám szivarozással. Lakására siettünk. Csakugyan ott láttuk őt az ágyon fekvve, nehéz, hörgő lélekzés között. A kaszinóra másnap kitűzték a gyászlobogót, harmadnap a temetésre rokonai is jöttek *Vas megyéből*, — mert ő vazsi termés volt, mint a Jóska diák . . . És amikor becsengetett, ki nyitott aj-

tót az egyiknek? Hála Isten, maga — *Pista bácsi*.

Pista bácsi tudatában volt annak, hogy aki született, az meg is hal . . . Az eljövendő örökélet útjához a szárnyakat jóságos cselekedeteivel, egész jóságos, tiszta életével erősítette. Kevés földi javairól való végrendelezését, — hiszen a szegényeknek mindent széjjel osztogatott, — győri keltezéssel, 1891 november hó 18-án, írásba foglalta. Ez a végrendekezés jellemzi a nemes öreg magyar főpapot. Meghatóan érdekes és kedves, hogy szerény földi javainak széjjelosztásából az ő kedvenc kis rokondiákját, Vass Józsefet, a szavajárása szerinti „*Jo-ózsit!*” sem felejtette ki. Ez az írás pedig így hangzik:

„VÉGRENDELET.

A teljes és megoszolhatatlan Szentháromság, Atya, Fiú és Szentlélek egy Istennek nevében.

Alulírott halálom esetére vagyonomból ép ésszel és szabad akaratl a következő végrendekezést teszem:

Mindenekelőtt akihez életemben mindig élő hittel, tán-

toríthatatlan reménységgel és odaadó szeretettel ragaszkodtam, édes Megváltóm Jézus Krisztushoz, ugyanannak végtelen szeretetébe és irgalmába ajánlom lelkemet, testem pedig *akarom*, hogy minden fölösleges pompa nélkül Gönyüre szállíttassék és az ottani sírkertben temetessék el. Vagyonomból hagyok:

1ör. Az egyházmegyeileg meghatározott köteles címekre egyenként 50 frtot, összesen tehát 150 frtot.

2or. A gönyüi templomban felállítandó s már megrendelt lourdesi szoborra 150 frtot. (Kitörülve.)

3or. Lelkem üdvösségéért halálom évforduló napján vagy más alkalmas napon a győri székeskáptalan által végzendő votiv misére 300 frtot.

4er. Kiss Péter botosnak hagyok 250 frtot.

5ör. *Vass József* IIod osztályú tanulóknak szintén 250 frtot.

6or. *Akarom*, hogy házamnál lévő cselédeknek, kik halálom napján szolgálatomban állottak, egy félévi bérük jutalmul kiadassék.

7er. Saára Mariska hugomnak adassék 10 db nagy- és 2 db kisvankos, 1 felső és 1 alsó dunyha, 1 db abrosz, 12 db asztalkendő, 12 ágylepedő, 5 dunyha- és 12 vankoshéj, 12 db törülköző, 1 db kávéabrosz és ehhez 12 db kis asztalkendő, mely összes elszámolt darabokat Ő kedve szerint választhatja, ugyancsak neki maradjon összes bútorzata azon szobának, melyben lakik.

8or. Összes fehér és egyéb ruháim fölötti intézkedést egészen végrendeletem végrehajtójára bízom, oly formán, hogy azok kiosztásánál mégis főtekintettel *Vass József*, Kiss Miklós és Péterre legyen.

9er. Ezek, valamint az esetleg felmerülő orvosi, gyógyszerári költségek, úgyszintén a temetési költségek és az egyes hagyatékok után fizetendő kincstári illetékek levonása után minden egyéb vagyonom, mely az elárverezendő összes ingóságokból és egyebünnen származik, örökösévé hugomat teszem, de úgy, hogy élte fogytáig annak csak haszonélvezője legyen, az ő halála esetén pedig adassék:

a) örökös alapítvány gyanánt 500 frt a gönyüi plébániának, hogy annak kamataiból az az időbeli plébánus minden hónapban egy-egy szt. misét mondjon a szombathelyi Tóth-család elhunyt tagjainak lelki üdvéért, — e kamatok kiosztásánál mindig tekintetbe veendők az egyházmegyei szabványok;

b) szintén örökös alapítványul adassék a *gönyüi iskolának* 500 frt, úgy hogy ennek évi kamatai három egyenlő részre osztassanak, t. i. egy 3ad rész szolgáljon az alapítvány nevelésére, egy 3ad rész adassék az iskolamesternek, egy 3ad rész szegény gyermekek ruháztatására és tan könyvekre;

c) az a) és b) alatt említett 500—500 frt levonása után maradott összeg három testvérem, illetve ezek törvé-

nyes örökösei közt egyenlően osztassék fel, és pedig Anna nővérem, férj. Kiss Józsefné, Katalin nővérem, férj. Kiss Imréné és Tóth János testvérem leánya, *Borbála*, férj. Vass Józsefné (Ferencné) között.

10er. Hogy pedig fönmaradt vagyonom biztos helyen legyen, s végakaratom *Saára* Mariska halála után is érvényesülhessen, ennek kezelésére a ftdő győri Székeskáptalant kérem fel.

11er. Ez ime *végakaratom*, melynek végrehajtására kedves barátomat, nagyságos és ftdő *Steiner* Márton urat kérem fel, remélve, hogy ezt szívesen megteszi, és ezen nem csekély fáradságáért elfogad tőlem 20 db aranyat.

Kelt Győr, 1891 november hó 18-án.

Tóth István
győri kanonok.

Alulirottak, együtt és egyidőben jelenlevő és erre különösen felkért tanuk ezennel hitelesen bizonyítjuk, miszerint általunk személyesen is ismert nagyságos és ftdő Tóth István győri kanonok úr élő szóval magyar nyelven kijelentette, hogy ezen okirat, melyet jelenlétünkben önkézüleg aláírt, az ő végrendeletét tartalmazza. Kelt Győr, 1891 november 18-án.

Mester István kanonok, *Kopasz* József László kanonok, dr. *Sinkó* István c. kanonok, *Nagy* Ignácz nyug. plébános, mint együtt jelenlevő és külön meghívott tanuk” — „Ezt a végrendeletet *Lacza* Károly kir. járásbíró 5879/94. szám alatt a győri kir. járásbírósnál is kihirdette.”

Ezután az írásos végrendelezése után, Tóth István kanonok később, pár év multán, midőn közeledni érezte halálát, még másik megható *szóbeli végrendelezést* is tett. Szeretett kisöccsét: *Vass* Józsefet, *Steiner* Márton kanonok barátja útján *Steiner* Fülöp székesfehérvári megyéspüspök pártfogására hagyta, másik rokondiák neveltjét, *Saly* Lászlót pedig *Holdházy* kanonoknak ajánlotta. Mindakét részről felkarolták a Tóth István diákjait, *Vass* József *Steiner* püspök támogatásával lett később a római Germanico-Hungaricum kollégiumnak egyik büszkesége és *Salyt* *Holdházy* vitte be a budapesti központi papképző szemináriumba.

Tóth kanonok bácsi élete lassanként csendes halódássá vált. Annyira elhízott, ha közben pipázgatott is, még nappal is mindjárt elaludt. Az orvos elrendelte, hogy ne hagyják az öreg kanonok urat annyit aludni és mindjárt elaludni, azért akik körülte voltak, sokszor éppen kedvelt öccse, *Vass* József is felkeltegették.

— Bácsi, meséljen már valamit! — gyengéd tapintattal, ravaszkásan kérlelgették. Az öreg kanonok bácsi szeliden, jó-ságosan rájuk mosolygott és halk évődéssel, feddőzöleg rájuk szólt:

— Te, ne bántsatok engem... Haggyatok engem aludni, addig legalább nem vétkezem...

Egyszer azután mégis elaludt végleg, örökre, Tóth István kanonok. Kedves diákja, szeretett „Jóska” öccse a halálban sem riadt vissza és el tőle. A diák Vass József — árvaságának mélyen megható tudatában — éjszaka egyedül, szeretettel virasztott és imádkozott nagy jóltevőjének koporsója mellett... Imhol: a „bácsi” jószágos lényé eltűnik az ő alig bontakozó életéből... A káptalan-dombi puha, meleg kis fészket, a gondtalan tanulhatást biztosító drága otthont is ime el kell hagyni, a jószágos nagybácsi drága koporsójával együtt? Szent Isten! Szent Isten!... Mi lesz most?!... Az erősakarátú gyermek, Vass József átérezte, mélyen átérezte az ő nagy elárvahodását és — a maga bizonytalan sorsára is gondolva — megilletődötten imádkozott. Gondolkozott és imádkozott; amikor egyszerre csak a kísértetjáró éjszakának setét idején a koporsó felől irtozatos *ropogás* támadt... A gyermek Vass József ám nem esett össze ájultan, nem futott ki a halottas szobából, sem segítségért nem kiáltott, sőt — ez jellemezte gyermekkorából Vasst — higgadtan ott maradt... *Vizsgálódott*, mígnem rájött, hogy voltaképpen semmi más nem történt, mint *megrepedt a koporsó üvegfedele*... A felfúvódó holttestből fejlődött gázok repszették meg az üveget...

A Tóth Istvánok — az ő tiszta lelkükkel — nem kísértének. Vass néni még ezentúl is egyszer-egyszer álmaiban találkozott vele. Ha valami baja, betegsége volt a Józsinak, mert egyidőben a torokfájással sokat szenvedett, vagy ha levizsgázott a Józsi, Vass néninek álmaiban mindig megjelent a szomorúan mosolygó kanonok nagybácsi. Amíg élt a „nagybácsi”, szülőföldjére, Sitkére egyszer-egyszer ritkán hazatért, különösen, ha a család egyik tagja elhalt, vagy valamelyikért volt a mise, amelyen minden atyafinak meg kellett jelenni... Mintha ez alkalommal is ilyen templomjárás lett volna? Látja álmában Vass néni, amint a sitkei templomból kijön elől a „bácsi” a sok nép közé elegyülten. Utána sietett. Karjába ölelte. Kezét

megszorította és a diplomajutóban így szólt a mosolygó nagybácsihoz:

— Jaj, de szép a nagybácsi!

— Szép, mint mindig! — Ez szavajárása volt az öreg kanonoknak. Ekkor Vass néninek eszébe jutott, hogy hiszen a nagybácsi már tulajdonképpen régen meghalt...

— Nagybácsi, kérem! — megilletődötten megkérdezte még: — Olyan régen találkoztunk, mondja, hogy van mindig?

— Jól, nagyon jól!... Ne aggódjál értem! — Azzal eltűnt, s azóta nem álmodott felőle Vass néni, pedig nem múlik este, hogy imádkozásai során emlékébe nem idézné a drága öregét.

*

Vass József — jóltevő nagybátyja elhúnyta után — a győri bencés-főgimnáziumban²¹ még az ötödik osztályt elvégezte. A városban lett kintlakó, a „tápitézet” áldott szívé és emlékü pap-igazgatójának, *Kapuy* Eleknek lett a kosztosdiákja, vagy százötvened magával. Délben és este megkapta a „*buciját*”²² és a rendes ebéd és vacsora porcióját Jóska diák is. Nagy jótétemény volt ez a tápitézet. Az ebéd és vacsoráért havi öt pengőnél a „*protektor*”-nélküli szegénydiáknak sem kellett többet fizetni. Vass Józsefnek ez volt a Győrött töltött utolsó iskolai esztendeje. A diákság — a számtan és torna kivételével mindenből színjeles diák — Vass József távozásáról eredeti és jellemző regét költött. Ők valóság-nak vették, az osztályban eléggé megbeszélgették, hogy az

²¹ A győri bencésgimnázium igazgatója: *Kelemen* Krizosztom, a nagy tanítványoktól mint a „*Dunántúli Hírlap*” (1929 június 9.) írta, aláírott arcképeiket kérte érdem-arc képcsarnok megteremtéséhez. *Vass* József dr., népjóléti miniszter is küldött arcképet — a bencésgimnázium iránti hűségét kifejező — eme levél kíséretében:

„Budapest, 1929 május 29. Tisztelt Barátom! Szívvel köszönöm a kedves figyelmet. Büszke vagyok, hogy az ős Ház e tisztességre méltatott. Folyosóin valamikor szívdobogva álltam *Németh* Ambrus ajtaja előtt, — *Jedlik* Ányos is ott simogatta arcomat, s ott gyülekeztünk osztályonként ketten, az új primás, *Vaszary* Kolozs üdvözlésére. *Lélek szerint sohasem szakadtam el onnét.* A diákok lelkében megmaradó hűség és szeretet a *bencés nevelés* mély hatásainak legékesebb bizonyossága. Őszinte tisztelettel üdvözöl mindnyájatokat, híved: *Vass.*”

²² „*Buci*”, annyi mint kenyér, diákcipó. (*Kiss* István zalaszentbalázi plébános közlése.)

igazságtalanságot senkitől el nem tűrő Vass, valamiféle *ösztöndíjas* eset miatt távozott Győrből. Ötödik osztályos korában együtt pályázott az ösztöndíjért az egyik városi főembernek a nálánál jóval gyengébb osztályozású és tehetségű fiával s az utóbbi nyerte el a Vass Józsefet érdemszerint és a bencéstanárok vélekedése folytán is őt inkább megillető ösztön-

A győri bencés gimnázium milléniumi tanári kara. Középen Acsay Ferenc igazgató és Vass József volt tanárai is együtt.

díjat. Mire a lobbanékony Vass — így beszélt akkor legalább az egész ötödik osztály — a püspöknél kihallgatásra jelentkezett és nyíltan kijelentette neki, hogy távozik a győri egyházmegyéből és másutt lesz pap, mert olyan helyen nem marad, ahol még a püspök is a *protekciónak* hódol... El is ment Győrből a kis Vass, de szomorúsággal és csalódással kezdődött a székesfehérvári első kísérletezése.

XI. FEJEZET.

Vass József vándorúton a kis diáklárával. — Steiner Fülöp székesfehérvári püspök. — A püspök elutasítja Vass, a kísérője miatt. — A Vass-család bánkodik. — A fehérvári püspök Józsi mégis felveszi a kisszemináriumba. — A püspök megszereti és ruhát csináltat a „vazzi” szegény diáknak. — Rómába is kiküldi és hét évig iskoláztatja Vass. — A püspök halálérzete. — A püspök utólszor beszél és gondoskodik Vassról. — Vass, mint a fehérvári ciszterci főgimnázium diákja. — Vass diákbarátjai. — A katonasorozáson. — A dohányos kispapok. — Egy győri és a „vazzi” fiú együtt. — Fehérvári szemináriumi élet. — Sóstói séták. — A tanár Horváth Cirill és a diák Vass József. — Vass József kereszties aranylánca, gyűrűje. — Emlékezés a győri tűztoronyról a budafoki ezüstmisén.

A győri kanonok: Pista bácsi koporsójával a kis Vass Józsi diák életének gondnélküli, csupán a tanulással buzgólkodó fejezete temetődött el. Odahaza Sárváron a Vass-család élhetése és a gyermekek nevedésével újabb gondja napról-napra nőtt. Tóth kanonok bácsi — a nagyon megszeretett Józsi gyerek kapcsán — biztos támaszt jelentett a küzdve-küzdő Vass-családnak, most, az ő elhunytával, a Józsi iskoláztatása is kétségessé, vagy legalább nehezebbé vált. Az ösztöndíjat,²³ mellyel

²³ Emez „ösztöndíj” történetének, melyről Vass József győri diáktársai különféle regéket költöttek, melynek elmaradása miatt Vass József Győről, a nagy és gazdag győri egyházmegyéből Székesfehérvárra, a székesfehérvári kicsi, koldus egyházmegyébe ment át klerikusnak, Poós Rezső budafoki apát, Vass Józsefnek a győri bencésiskolából iskolatársa, legújában igen érdekes, Vass állhatatosságát jellemző változatát tudta meg és közölte. Ez magyarázatát adja annak is, hogy a boldogult és Vass Józsefként önérzetes Tóth István kanonoknagybácsi miért tiltakozott a bencés osztályfőnök Samu (István) Ferenc tanár előtt, miszerint Józsi öccsének, ameddig az ő házában van, ösztöndíjat adjanak!... Vass József ugyanis az első osztály után, mint tiszta jeles tanuló a győri gimnáziumban, ösztöndíjért folyamodott. A díjat a győri püspök adta, illetőleg nem adta; mert Vass József a pályázaton lemaradt. Vass József igazságérzetét mélyen sértette ez az eset, s a kis diák igaza tudatában kihallgatást kért az öreg győri püspöktől. Zalka János püspök nagyhumorú ember volt, tetszett neki

Steiner Fülöp székesfehérvári püspök.

győri iskoláztatása zavartalanul folyhatott volna tovább, nem ő kapta meg, az első diákoknak a legelseje, a kedves öreg Győr-

ez az eset. Mint ahogy nagyon tetszett neki például az az eset is, mikor *inasa megfeddette*, hogy zöld reverendát öltött spórolásból... A kis piros püspöki kapuciumot otthon csináltatta és nagyot nézett, mikor a komornyik egy méter bársonyról és egy méter selyemről szóló szám-lát prezentált neki. Mikor azonban Úrnapján a komornyik felesége az akkor divatos pirosbársony gallérban állt a templom kapujában, az öreg püspök ebédközben így szólt a felszolgáló komornyikhoz:

— Te Pista, tudom ám, hogy ki hordja a kapuciumot! — Maga elé bocsátotta tehát a kis diákot, aki, márhogy Vass Józsi, aperte megmondta neki, hogy: *Ő jól is tanul, szegény gyerek is, meg is érde-melte, hát miért nem adott a sok díj közül egyet neki?!*

— Hát, hiszen te el vagy látva Tóth kanonok úrnál! — válaszolta a püspök.

Igaz!... De Sz. Zs., akinek apja nagyúr, háza van, nagy hiva-tala, — az nincs ellátva?!... És az kapta meg, nem én! — A püspök találva érezte magát, megilletődötten vigasztalta, bátorította volna, de nem tudta megnyugtatni a gyereket... Hisz' mi mindent jelentett volna neki az az évi százhusz forint?... Mennyi gondtól való szabadulást és otthon is mekkora könnyebbülést a sokgyermekes család-ban!... Meg is mondta „Józsi” a püspöknek, hogy nem fog nála konkur-rálni és szavát állta, csakugyan a székesfehérvári püspöktől kért — az ötödik gimnázium elvégzése után — felvételt a székesfehérvári egy-házmegebe, ahol a szigorúhírű Steiner Fülöp volt a püspök.

től, a jó bencésektől tehát elszakadt. A podgyásza kis ládikóba belefért, a tehetsége, a tudása ám Székesfehérvárott, mint a kis szeminárium *kékbe öltözött* kispapját, mint a ciszterci főgimnázium szálás növésű, osztálytársainál jóval idősebb diákját az új körülmények között is a *legélre* emelték, pedig az első bekapogtatása nagy csalódással járt. Odahaza megríkatta a kiváló fiúhoz oly sokat, nagyot építő egész Vass-családot.

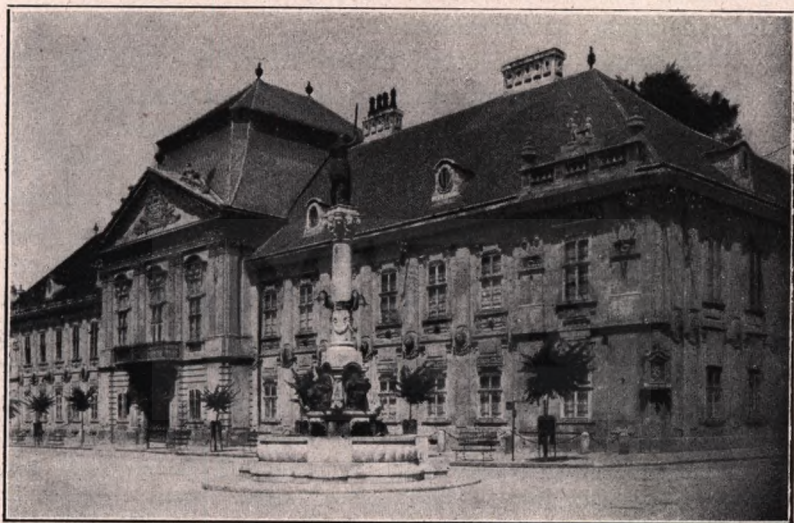
A fehérvári nehéz tömegű püspöki palotának Steiner Fülöp volt akkori főpásztori ura. Mintha tölgyfából vagy gránitkőből faragták volna ezt a kemény megjelenésű, éles arcélű, óriási termetű főpapot. Szigorú, határozott jellemű ember volt. Az őt kötelező nehéz aranykeresztje alatt mégis meleg, fogékony szív dobogott, amelyben különösen a „kispapjainak” jutott a legmelegebb rész, a *napos oldal*... A kispapjait végtelesenül szerette Steiner, akivel főként teológiai tudásban senki sem mérkőzhetett akkortájt. Az egyházi szervezet kapcsolatait nem engedte lazítani, mindig, mindenben védte Steiner. Az úgynevezett „egyházpolitikai harcok” idején a nem engedő, nem hátráló egyházi irányzatnak egyik harcos vezéralakja volt Steiner püspök úgy az országos mozgalmakban, mint a Székesfehérvár nyugalalmát felkavargató liberális helyi mozgolódásokkal szemben, amelyeknél — a kormányt támogató szabadelvű alapon összefogó csoportosulások élén — az akkori fiatal ügyvéd (később Székesfehérvár nagytekintélyű polgármestere), a szombathelyi Tóth- s Vass-családdal rokon Saára Gyula (a Sára-Mára néni öccse) hangoskodott legjobban.

Steiner püspök — őszintén kimondva — „útálta” az egyházzal ellentétes politikájú ügyvéd Saárát; mint rokon és tekintélyes székesfehérvári polgár viszont (a győri iskolai év befejeztével) Saára vállalkozott, hogy felviszi, bemutatja és beajánlja a püspöknek a sárvári rokongyermekeket. A hatalmas püspöki palota várkapunak beillő nehéz ajtaján bemenének tehát nagy bizodalommal. Valamiképpen a püspök az emeletről meglátta a Vass Józseffel érkező Saára ügyvédet és igen nagy haragra lobbant.

— Mit keres ez itt?! — mondotta az őszinteségéről emlékezetes püspök. — *Ki kell dobni!*... Akit Saára Gyula hoz, az nekem nem kell... Menjenek a f... be!... — Nem is fogadta őket. Vass Józsit hazavitték Sárvárra, ahol nagy bánat és aggo-

dalom támadt a jól kiérdemelt vakáció kedves örömei helyett. A győri *Steiner* Márton kanonok, a Pista kanonok bácsi bizalmas barátja és utolsó rendelkezéseinek végrehajtója mégis püspökbátyjánál közbenjárt, annak az ellenszenvét megnyitotta és az új iskolai év kezdetével Székesfehérvárról megérkezett a várton-várt hivatalos értesítés, hogy „Józsi menjen”, a püspök felvette a kis szemináriumba Vass Józsefet.

A kis szeminárium rektora akkor a jóságos *Mayer* Károly kanonok^{23a} volt. A püspök sűrűn átment kispapjai közé.

A székesfehérvári püspöki palota. (Pete Gyula felvétele.)

^{23a} *Poós* Rezső budafoki apátplébános a következő kedvességeket közli *Mayer* kanonokról: Ez az aranyos, vidámlelkű öregúr igen szerette a koralist, a sakkot és a méheket... Ha egy klerikust elfogott a folyosón, kis és nagy terceket énekeltetett vele. *Vass* József igen szerette, ha mások fújták, mulatott, ha a borzalmas hangú *Lechner* artikulátlan hangokat hallatott tercek helyett, ő maga azonban sohasem énekelte. Pedig nagyon muzsikális volt és igen élvezte, mikor este *Posznik* András, *Poós* Rezső és *Sumlicz* György rágyújtottak magyar nótáikra, pedig majdnem minden este megtették... *Sumlicz*nak rettentő mély basszus hangja volt. Vézna, szőke pesti fiú volt, — már nem él, — és nem tudván elhelyezni tüdeje mélységéig hangja mélységét, *Vass* József úr megállapította, hogy a legmélyebbek már lábaszárából jönnek elő... Rezeitette is, ahol csak lehetett... Egy virágvasárnap *passióban* *Sumlicz* énekelte Jézus szavait. Hát rettentően kitett magáért, húzta és üvöltötte és élvezte a hangját. Mikor hazamentünk, mosolyogva becsen-

Szeretettel érdeklődött az életük, a sorsuk, előmenetelük és viselkedésük felől. Az ebédjüket, a vacsorájukat is végignézte akárhányszor. Vass Józseffel akkor még nem is igen beszélt. Amint az egyik délben ott járt-kelt a püspök az ebédező fiúk között, egyszer csak látják, nézik a gyermekek, hogy a hatalmas Steiner püspök megállott a Vass hátamegett. Anélkül, hogy a gyermek észrevette volna, nézte, nézte, sokáig nézte az evéssel elfoglalt tiszta, rendes, komoly gyermeket; majd szótlanul tovább ment és igen nagy, váratlan meglepetés érte Vass Józsit még eznap délután... Ebéd után beállított hozzá az egyik tekintélyes városi szabómester:

— Kérem! — mondotta Vassnak a szabó. — Ruhát akarok csinálni! — Vass meglepődve, szerényen tiltakozott.

— Én nem rendeltem!... Nekem nem kell ruha!...

— Már pedig én ide vagyok rendelve!... A püspök úr küldött!... — A kis Vass József így jutott új, meleg télikabát-hoz, sőt a tekintélyes, komoly szabómester mindjárt teljes ruhát és könnyebb felöltőt is csinált Vass „tisztelendőnek”, de nem az egyházmegye, hanem a „szigorú” Steiner püspök *számlájára*. A püspök ezidőtől állandóan érdeklődött, figyelte, felkarolta a szeretetébe fogadta Vass Józsefet. Ez az érdeklődés, ez a megbecsülés, ez a szeretet az évek folyamán atyai nemes jóindu-

desedett hozzánk Mayer Károly rektor úr, aki pedig a *prefációt* és a *Pater noster*-t olyan lassan énekelte, hogy egyik szótag olyan sokára jött a másik után, hogy az előző már kijött a templom kapuján... És mosolyogva, mintha egy ötforintos aranyat nyújtott volna át, így szólt:

— Ez a Sumlicz úgy bőgött, mint borjú a vágóhídon! — Mayer Károly rektor úr asztalán mindig volt egy találós *sakk-probléma* felállítva. Akkoriban nagy divat volt a szemináriumban a *sakkozás*, s akiket érdekelt, sok finomságot tanultak belőle. Vass József igen sokszor tűnt el a kedves rektori lakás frissen lakkozott ajtaja mögött... Hogy *mit csináltak* ott a „*camera caritatis*” magányosságában a fiatal klerikus és a melegszívű öreg pap, aki igen szíven hordta Vass József sorsát, azt Vass József *sohasem mondta el*, azaz az „*aquae benedictus procurator*” azonban, vagyis a klerikus, aki minden héten kétszer ment és *szenteltvizet* öntött a rektor úr *szenteltvíztartójába*, egyszer meglepetésében leöntötte *szenteltvízzel* a falat, amikor megpillantotta őket, amint *studium* alatt — *sakkoztak*... *Méhecskéit* pedig Csákvárról is elhozta Fehérvárra Mayer kanonok, s a *saját-kitalálta* kaptárban, — ahogy a méhészek máig ismerik a *Mayer-féle kaptárakat*, — a *felsővárosi plébános* kertjében mutogatta a klerikusoknak, hogyan kell a *hybliai mézet* gyűjteni... Mivel azonban összetiporták a pap *káposztapalántáit*, mihamar *kitiltotta* őket kertjéből... Nem bánták. Félték a méhektől.

lattá mélyült. A küsszemináriumi tanulóévek befejeztével és a ciszterci főgimnázium páratlan sikerű érettségije után Steiner püspök „diszponálta” Vass a római német-magyar kollégiumba (Via di San Nicolo di Talentino 8.), az egész világnak ebbe a legelső nevelőintézetébe, amely — ha szabad így kifejeznem magamat! — a római katolikus anyaszentegyháznak a legnagyobb, páratlanul csodás, legfelsőbb „vezérkari iskolája”, a római pápai egyetem kincses előadószékeivel kapcsolatosan.

Steiner püspök az alatt a hét év alatt, amelyet Vass József családjától, hazájától távol megszakítás nélkül és a magyar névnek mindig dicsőségére odakint eltöltött, majdnem minden évben felkereste Rómát. Ilyenkor az intézetben mindig, többször meglátogatta Vass. A főpásztor és kiválasztott pártfogoltja minden alkalommal órákat töltöttek együtt a Vass kollégiumi szobájában. Az egyik látogatás alkalmával megható és különösen emlékezetes jelenet folyt le a püspök és az ifjú növendék között.

— Édes fiam, fontos közlenivalóm van veled! — szólt a püspök. — Ugy hiszem, hogy én már aligha látogatlak meg többé... *Ez az utolsó látogatásom...* Egyet akarok közölni mégis veled... *A Germanicumban felmerült összes költségeidet mind a sajátomból fedeztem...* Ittlétednek az utolsó idejéig számládat Pater *Biederlack* igazgatónál rendeztem, sőt úti- és egyéb költségeidre is deponáltam ezer koronát az igazgatónál s ez, ha az Isten mgsegít, édes fiam, rendelkezésedre áll... Hangsúlyozom azonban, hogy nem tartozol köszönettel az egyházmegyének, mert a magaméból fedeztem mindent!...

*

Vass József a székesfehérvári kis szemináriumban, bár mindenkiel szemben barátságos volt, néhány idősebb kispapon kívül másokkal nem igen barátkozott. E három év alatt, a VI., VII. és VIII. osztályban voltak együtt s ered barátsága: *Braun* Gyula kanonok ürömi, *Ferschich* János nagytétényi esperes-plébánosokkal, *Kovács* János hittanár, a székesfehérvári Szent Imre konviktus jelenlegi igazgatójával és *Poós* Rezső budafoki apátplébánossal. *Braun* plébános emlékezése szerint — hiszen harminc év előtt érettségiztek — Vass József

nemcsak mindig eminens volt minden tárgyból, hanem a jeles tanulók között is első volt és állandóan kimagaslott, ezért a (ciszterci) volt görög tanár egy tanári konferencia alkalmával úgy jellemezte, hogy „bátran a kathedra mellé ültethetné már mint diákot, hogy praelegáljon!” Tudatában volt kiváló tehetségének, ezért bizonyos felénnyel kezelte *osztálytársait*. Igaz, hogy náluk két évvel idősebb volt, már VIII. osztályos korában *katonasorozáson jelent meg* az akkor huszonegy éves ifjú. Ahol segíthetett, segített is. Néha három-négy példányban elkészítette (az írásbeli óra alatt) a latin-görög dolgozatot, mindegyik példányt más-más szerkezetben, hogy ne legyen egyforma és adta tovább a gyengébb tanulóknak, kiknek azután ekképen jeles dolgozatuk volt.²⁴ Meg is járta az egyik, mert oly kitűnő dolgozatot nyújtott be, hogy a tanár ráismert Vass mondatszerkezetére és ráírta a dolgozatra: „*Pávatollak!*”

Az érintkezésben inkább a visszavonultság jellemezte Vasst. A közös séták alkalmával éveken át leginkább *Braun* Gyula volt a társa és ezen baráti viszonyt (Vass József nagyon megbecsüli az ő barátait!) fenntartotta theológuskorában is. Rómából is állandóan levelezett Braunnal.

*

²⁴ Nem érdektelen, hogy az ifjúsági könyvtár hivatalos jegyzéke szerint például az 1896/97. tanévben milyen könyveket kölcsönzött ki és olvasott Vass József. A „jegyzékbe” 22. sorszám alatt jegyezte be Kolonics Lipót könyvtáros-tanár. A hetedikes Vass a következő művekkel volt „megterhelve”: Beöthy Zs.: A szépprózai elbeszélés; Havas A.: A kis francia nyelvtan; Dickens: Barnaby Rudge; Manzoni: A jegyesek; *Eötvös József: Kelet népe* és a Pesti Hirlap; *Guizot: Az európai polgárosodás*; Kemény Zs.: Özvegy és leánya; Jánosi: Az elveszett paradicsom; Fáy: Szuttyogfalviak; Beöthy: Névtelenek; *Kazinczy: Mátyás király*; Kisfaludy: Költemények; Kemény: Rajongók; Szász K.: Nibelung-ének; Kisfaludy: Iréne; *Shakespaere élete*; *Lessing: Laokoon*; Jósika: Hat Uderszky-leány; *Arany: Prózái*; *Eötvös: Falu jegyzője*; Hári: Iliasz; Demokritos; Arany L.: Délibábok hőse; Demokritos ridens; *Bulmay: A protestáns és katolikus*. — *Ferschich* János nagytetényi esperes-plébános ír, Vass József volt szemináriumi és iskolatársa, aki a szemináriumban egy „*pulpitus*”-nál ült Vass-sal, közli, hogy Vass „a leckével gyorsan kész volt és utána rengeteget olvasott. Különösen *Vas Gerében* munkái voltak kedvenc olvasmányai. Azokból szorgalmasan jegyzeteket készített.”

Az időben a székesfehérvári szemináriumban a gimnázista kispapoknak *tilos volt a dohányzás*. Vass és Braun, a nyolcadik osztályból, gondoltak nagyot és merészet, beállítottak a jóságos

A székesfehérvári kisszeminárium. (Pete Gyula felvétele.)

Mayer kanonok rektorhoz azon legalázatosabb kérelemmel, miszerint *kettőjüknek* — lévén másik két osztálytársuk anti-nikotinista! — *engedtessek meg a dohányzás* ... Zavarba hozták jóságos rektorukat. Ilyen kérésre még nem volt példa; de mivel Mayer kanonok, a nagyszerű orgonaszakértő és zenebarát maga is dohányos ember volt, tudta méltányolni

Poós Rezső, Vass József ifjúkori barátja, mint innsbrucki teológus.

két diákja szokatlan kérését. Kivételesen a „kettőnek” megengedte a dohányzást hetenként *háromszor* . . . Élték is a nyert engedéllyel. Dohányoztak hetenként *háromszor nyilván*, a többi napokon *suttyomban*, az ablakmélyedésbe elbújva. Braun plébános máig őrzi Vassnak sárgult *falevéltre* írt következő sorait: „A temetőben járva, borongjon körül az ott együtt eltöltött órák emléke. 1898. Vass József.”

Vass Józsefnek másik barátja, még a győri bencésiskolából diáktársa, *Poós Rezső* (jelenleg budafoki apátplébános), fehérvári teológuskorában nagy meglepődéssel látta Vasst. 1895 szeptemberében nagyon meglepődött Poós, hogy Vass József bevonult kispapnak s éppen a fehérvári szemináriumba. Ők ketten korban egyidősek voltak, csak Poós felsőbb osztályba járt már. Ez az „osztály”-különbség választotta el egyedül a győri és „vazsi” fiút. A barátság közöttük az idők és helyzetük minden változásai folyamán megmaradt. Poós apát emlékezéseiben frissen meglevenedik ez az iskolapadtól nem változó ifjúkori barátság. Az ifjú Vassnak menése, fejtartása, a felfelé símított haj homlokán akkor is ugyanaz volt, mint mostan.

Nem volt pajtáskodó, nem volt gyerekes, férfias volt. Már akkor úgy ment végig a folyosón vagy állt a „pulpitus” előtt, mint ahogyan most megy a miniszteri székhez az országházban. Igen tudott gyönyörködni, mikor nótázott vígan vagy búsan az ő győri Poós barátja, ő maga azonban legfeljebb a lelkében dúdolgatott vele, sohasem hangosan. Amúgy keveset s igen könnyen tanult, hiszen édesanyja, a jó Vass mama is iskolai „kikérdezőgyerek” korában hallásból, a kikérdezések során tanulta meg a leckét. A társak, ha kinyitották a Vass Józsi pulpitusát, az mindig rendes volt, mint ő maga és talárisa sem volt peccéses. Nem volt aluszékony, hosszantalvó fiú Vass. Poós apát nem emlékezik, hogy vagy egyszer tovább aludt volna, ellenben igen sokszor Vass Józsi olvastotta fel elsőnek a befagyott *mosdóvízesedény* csapját télen, reggel ötkor, ama gyertya lángjával, melyet — harangszókor — hangos *dicsértessék*-kel gyújtott meg a „*dormitorium*” gyér világítására ébresztőül az öreg *István bácsi*.

Stiklit sohse csinált Vass. Élvezni tudta a sikerült diákcsinyt, a diákcsinyeknél megnyilvánuló humort. A nagy nyári melegben például, ha megszemjajztak a teológusok, az öreg István bácsi, hogy a szigorú prefektus úr meg ne lássa, vizeskannába rejtve vitte fel a „múzeumokba” az üdítő *sörösflasskókat*... A „*drukk*”, mellyel „*az öreg*” csempészte s a „*fiúk*” lenyelték az italt, Vass derült kedélyének csupán *humort* jelentett, magában a drukkban sohse vett részt, mert neki nem kellett a — *tilos sör*... Azok a kedves *séták* is — a fehérvári *Sóstó* mellett őszi napsütésben, téli hidegben, tavasszal, a hirtelen növvő nádas ezerhangú vizimadárjának karicskálásainál — feledhetetlenek... Irodalom, tréfa, néha politika és érdekeségek szóba, sorra kerültek, — de soha családi ügyek vagy gondok, soha debachálás vagy szidás, soha: „*hogy nincs pénzünk!*” Egy-egy iskolai esetét — ilyenkor — Vass is meghittent elmondta közösssorsú győri barátjának. Amikor a kedves sóstói sétákon ilyesmit elbeszél, mindig a *humort* élvezte és sohasem a dicsőséget, mely az ilyen apróbb eseményekből is kiáradt. A latinvizsgán, a hatodik osztályban, legutolsóinak hagyta őt *Horváth* Cirill, az akkori kiváló tudós ciszterci tanár. Vass József ugyan legkiválóbb tanulója volt *Horváth*nak, ámde

mivel akkoriban „előírás” volt, hogy a vizsgán mindenkinek felelnie kell, Horváth Cirill Vass Józsefet is felszólította:

— No, Vass tisztelendő úr, fordítsa le ezt a mondatot: „Szégyenlem, hogy ezek között a szamarak között kell felelnem!”

Az osztály meghökkenve nézett tanárjára, majd Vass József diáktársukra. Vass József is gondolkozott egy darabig, aztán azzal a csendes mosolygással, mellyel most is élvezi a magyar humort, így szólt:

— Bocsánatot kérek, tanár úr!... *Ezt a mondatot nem tudom lefordítani!*...

A tanár, a humor iránt jómaga sem érzéketlen Horváth Cirill elmosolyodott. Megértette diákját. Az osztály is megkönnyebbülten fellélegzett, — Vass József levizsgázott...

Vass a sárvári kis elemiiskolás gyereksége idején, a Vass mama részére kölcsönzött, a Schlesinger-féle magtárnál lopvást olvasott Jókai-könyvek szó-, nyelvkincseit megőrizte ritka éles emlékezőtehetségével. A jó fehérvári cisztercieknél, mint hatodik gimnázista, magyar dolgozatban ezt a kifejezést használta: „*átvándolt* egyik oldalról a másikra...” A tanár, Horváth Cirill, *piros tintával* megcenzurázta a kifejezést és megkérdezte: „Honnét vetted?...” Vass József megmondotta, hogy Jókai „*Az aranyember*”-éből olvasta. Mindjárt az elején fordul elő. Amikor a Vaskapun huzatja fel Timár Mihály a „török” hajó vontatókötelét s a hajó — ekkor — *átvándolt* a tulsó oldalra...

— Meglehet, hogy így van... De én nem emlékezem rá! — felelte kitérőleg Horváth Cirill,²⁵ aki utánanézett és a következő órán az egész osztály előtt igazat adott Vassnak.

Vass sohse vitatkozott. Mint „oroszlán” a körülötte hancú-

²⁵ „Horváth Cirill doktor, már akkoriban egyetemi magántanárnak, mint a VI-ik osztály főnökének, mindjárt kezdetben feltűnt a Vass József tehetsége és karácsonykor *egyedül* öneki adott *magyarból* és *latinból* egyest. Hamzus Gellért, a VII., VIII. osztály főnöke szintén kedvelte és dédelgette a kiváló tanulót. Mi, osztálytársai, bizonyos respekttal voltunk iránta, mivel *korban* 2—4 évvel idősebb volt nálunk, másodszor pedig azért, mivel inkább zárkózott természetű volt. Mi akkor is már csodáltuk és bámultuk rendkívüli tehetségét. Sokat tanultam tőle és épültem buzgóságán.” (Ferschich János nagyttényi esperes-plébános közlése.)

rozó egerek csetepatéit, derült nyugalommal nézte és hallgatta az ifjabb társai köréből fellobbanó vitákat. Az egészsége megigazi vas-egészség volt, sohasem betegeskedett.

*

Vass Józsefnél a barátság sem édesszavú hazudozás. Vass Józsefnek a diákkorabeli barátságát sem fogta rozsdá. Vass Józsefnek és Poós Rezsőnek még Székesfehérváron szétválasztottak az útjaik. Vass Fehérvárott maradt, Poós Innsbruckba ment tovább tanulni, ám hogy lélekben nem váltak el soha többé, elbeszéli Poós apát — és én minden változtatás nélkül közlöm! — a diákkori önzetlen, egymást megértő barátságnak Vass Józsefet két kedvesen, tisztán jellemző esetét:

„Mikor a nagy püspök, Prohászka Ottokár — írja a budafoki apát — bizonyára nem Vass József közbenjárása nélkül, engem kinevezett apáttá, Vass József (akkoriban már miniszter) magához hivatott. Felállott íróasztala mellől, levette nyakából a láncot a keresztel, nyakamba akasztotta, lehúzta ujjáról a gyűrűt, ujjamra húzta, megölelt és azt mondta:

— Aranyom, gyémántom nincs, de ezt, amim van, neked adom, viseld sokáig egészséggel!

— Mindennél több azonban aranyszíved, kegyelmes jó uram s arra emlékezve hordom e díszeket, míg élek! — feleltem neki.

Ahol Vass József tanult.
(Részlet a székesfehérvári ciszterci főgimnázium épületéből.)

A másik eset Budafokon történt — beszéli a „győri fiú”, Poós apát. Ezüstmisémre eljött Budafokra s ott beszédet mondott a — *győri tűztoronyról*... Ez a torony ma már nincs meg, de régen a *fehértvári kapu* helyén állott, ahonnét a *magyarok* — *Pálffy* hajdúi és *Schwarzenberg* huszárjai — visszavették a töröktől a várat. A kapcsolat az volt, hogy amint a tűztoronyból vigyázott *az őr* a városra, *egyedül* a magasságban, úgy *vigyáz a pap családtalan egyedülvalóságában* magas őr-helyéről *a hívők s a haza sorsára*... Nagyon *előjött* kettőnkön látogatóban a — *mult*... A Káptalan-domb bástyái... A vár-fok a győri püspök-kertben... S a régi fiúk, akiket megkergettünk a vár üregeiben... És, a *toronyról* beszélvén, vajjon nem ő maga volt-e az — őrtorony?”

OSZK

XII. FEJEZET.

A Steiner püspök szabója. — Püspöki szózat a ciszterci diákokhoz. — Vass József, mint ifjúsági szónok. — A ciszterciek méltatása. — Vass József ciszterci tanárai. — Vass Bertalan főigazgató tanítványáról: Vass Józsefről. — A Námesy Medárd tanár úr pipája és emlékei. — Vass Bertalan négy miniszter diákja. — A miniszter és régi tanárja. — Vass József a diáktársak szemüvegén át. — Poós Rezső budafoki apát a cisztercita nevelésről. — Hamzus Gellért, Vass József osztályfőnöke. — A latinista Vass. — Az énekszerető püspök. — Az éneklő kanonok esete. — Amikor Vass József a templomban mosolygott. — Steiner püspök könnyei. — A püspök és Vass József. — A Vass József érettségije.

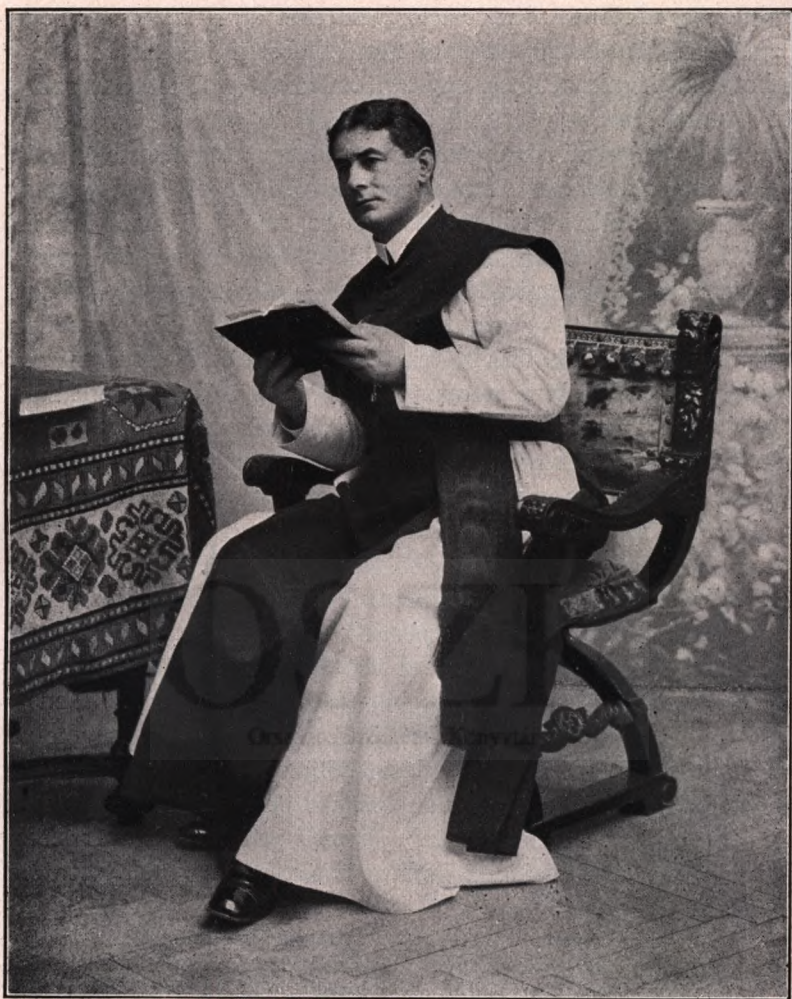
Az öles termetű, óriási *Steiner* Fülöp püspök, mint már az ilyen magasnövésű embereknél tapasztalható, fejét kissé előrehajlította, ennélfogva „*kollaré*”-ja hátul a tarkón majdnem mindig előrecsúszott. Rossz volt a *szabója* az öreg főpásztorinak. Mosolygás ritkán játszadozott ajkán, arcvonásai szigorúak voltak s midőn zengő mély basszushangjával megszólalt, — az ókulárén át — lenyűgözte, de magához is kapcsolta az embereket. Az 1898. évben, midőn a tanév befejeztével az iskola legelső diákja, Vass József nyolcadikos papnövendék oly jelesen érettségizett, a ciszterci rend 800 éves fennállásának emlékére április hó 30-án délután 4 órakor ifjúsági ünnepélyt tartott a nemeshírű iskola. Érdekes, hogy ezen az emlékezetes ünnepélyen a pártfogó *Steiner* püspök és pártfogolt kiváló kispapja, *Vass József* együtt szerepeltek. Az ifjúság részéről *Vass József* volt az ünnepi szónok, az ifjúsághoz pedig maga *Steiner* püspök intézett hatalmas beszédet. Harangércként zengő hangján következőleg foglalta össze és tárta az ifjúság elé a fehér-fekete ölfözékű cisztercitáknak 800 éven át gyarapított érdemeit és mindenhol építő nagyszerű munkásságát:

„Kedves Ifjak!

Örömmel voltam tanuja áhítatuknak a templomban a szent ünnepélyeken s egyesítettem hálaimámat hálaimájukkal a jó Isten adományaiért, amelyeket a tiszteletreméltó *cisztercita rend* által *nyolc századon át* nyújtott az egész világnak s tüzetesen *édes hazánknak*. Főpásztori szívem indít, hogy jelen ünnepélyükön néhány szót intézzek önökhöz, kedves ifjak! Ki tudná megszámolni a lelkeket, amelyeket e tiszteletreméltó

A székesfehérvári ciszterci rendház a templommal.

*Dr. Vass Bertalan ny. kir. tankerületi főigazgató.
(Vass József székesfehérvári volt tanára.)*

rend nyolc század óta megmentett; az áldozatokat, amelyek azóta a trónokra, nemzetekre, országokra, az emberi társadalomra általa kiáradtak? Két szóba van összefoglalva a tiszteletreméltó rend magasztos feladata: *Cruce et Aratro*. Önök, még legkisebb társaik is megérthetik e két szót: *Cruce et Aratro*; a kereszttel és az ekével... E jelszóval indultak a cisz-

terciek nagy feladatukra; *cruce*, a kereszttel, — *aratro*, az ekével. *Cruce*. Mindazzal, amit a szent kereszt jelent: Istennek véghetetlen irgalma, Isten egyszülött Fiának véghetetlen szeretete az emberiség iránt, az Ő megváltási nagy műve, az Ő szent tanai és kegyszerei, amelyeket a katolikus anyaszentegyházba letett. Az Ő szent tanai és kegyszereivel szentelték meg, mentették meg a lelkeket, biztosították az ember legelső, legfőbb érdekét, az örök üdvösséget. S midőn Krisztus szent karával s kegyszereivel biztosították az ember legelső, legfőbb érdekét, e szent eszközökkel s szent működésükkel természetszerűen, szent egyházunk feladata szerint biztosították egyszersmind a trónok, az országok, a nemzetek, az emberi társadalom földi nagy érdekeit is. — *Aratro*. Az ekével művelték *édes hazánk földjét*,²⁶ megszentelték a munkát, megalapították a hazánk jólétére oly nagy horderejű *földművelést*. S mi indította őket ez áldásteli működésre? A ciszterciek alapszabályainak neve adja a feleletet. A szent szabályok neve: *Charta Charitatis*. Megértik önök e szöveget: *a szeretet levele* . . . A lángoló szeretet Isten iránt s Istenért felebarátaink iránt. E lángoló szeretet vezérelte, lelkesítette őket szent feladatuk teljesítésére; e lángoló szeretet indította lelküket is *a föld művelésére* . . . Kedves ifjak! A *francia nép*, midőn dicső őseinek nagy érdemeiről emlékezik a keresztény hit terjesztésében s védelmében, az ősök e dicső érdemeit édes örömmel s nemes önérzettel e szavakban foglalja össze: *Gesta Dei per Francos*; Istennek a franciák által véghezvitt művei. De, kedves ifjak, ha vannak *Gesta Dei*

²⁶ A nemes ciszterci rend még *II. Géza* király idején tűnik fel Magyarországon, a *cikádori apátságot* Báltaszék községében 1142-ből említik. A tulajdonképeni alapító *III. Béla* király volt. Nagyszabású nemzeti politikája eszközéül választotta a *ciszterci rendet* — házassága révén — a francia uralkodócsaláddal rokon király. Több apátságot alapított, a máig legfontosabb anyarendházba: *Zircbe*, a Bakony közepébe, egyenesen Clairvaux-ból, Szent Bernárd kolostorából, 1182-ben jöttek ezek az erdőirtó, búzakalászos barázdákat hasogató, nemes gyümölcsfákat oltó, ipari műhelyeket telepítő, templomokat és iskolákat építő és fenntartó ciszterciek. *Zoltai* Lajos dr. debreceni történetíró bizonyossága szerint még Debrecen mellett is, a *Hortobágy* délibábos földjén is volt templomos kolostoruk. A *székesfehérvári* rendházat, iskolát, templomot, melyekhez a jезsuiták, a fehérbarát magyar *pálosok* multja hozzákapcsolódik, 1813 óta birtokolják és vezetik. A pálosbarát *Anyos Pál*, *Virág* Benedek is itt éltek és alkottak e szentelt falak között. (*Marczali* Henrik, *Békefi* Remig, *Piszter* Imre és *Zoltai* Lajos közlései.)

per Francos, vannak egyszersmind *Gesta Dei per Hungaros*. A magyar nép századokon át a keresztény hitnek, a keresztény civilizációnak *védőbástyája* volt; s e nagy, e dicső művében nagy része volt a *cisztercieknek* ... De immár hálám indít, kedves ifjak, hogy megemlékezzem kedves *tanáraikról*. Az önök szívéből s édes szülőik szívéből veszem a hálát, amely e pillanatban lángol ott s egyesítem hálámmal kedves tanáraik buzgó fáradozásaiért, amelyekkel önöknek legelső, legfőbb érdekét, szent hitüket, örök üdvöket s hasznos tanulmányaik terén földi nagy érdekeiket is biztosították. Az Isten fizesse meg nekik ezerszeresen! S most Istennek bőséges szent áldását esdem mindnyájukra s közös édes Anyánknak, Magyarország Nagyszonyának, a ciszterci rend nagy Pátronájának, a boldogságos Szűz Máriának édes anyai oltalmába és áldásába ajánlom mindnyájukat. Isten önökkel!"

*

Ebben az emlékezetes ünnepi évben *Szenczy Győző* tudós cisztercita pap, tanár volt a székesfehérvári cisztercita főgimnázium igazgatója, az akkori érdemes tanári karból már csak ketten — *Vass Bertalan* dr., nyug. királyi főigazgató, *Kapossy Endre* dr., jelenlegi igazgató, kiváló műtörténetíró — élnek a barokk-építkezésű, századokra erős rendház falai között. *Reiszer Ottó* (német), *Hamzus Gellért*, a nyolcadik osztály főnöke (latin), *Szenczy Győző* (filozófia), *Szilágyi Jenő* (történelem), *Madarász Flóris* (magyar) tanárok meghaltak. A nagy tudásáról oly tisztelt *Horváth Cirill* egyetemi magántanár a renden kívül működik. *Kolonics Lipót*, *Vass József* görög tanára, a magyar tanár *Czapáry László* dr. plébánoskodnak. A matematikus *Hang Dániel* dr. a pécsi gimnáziumban tanár. *Szentes Anzelm* dr., *Lang Vince* dr. vallástanárok Zircen élnek. De beszéljen ezekről az időkről *Vass Józsefnek* Székesfehérvárott élő egyik legkiválóbb volt tanára: az ősz *Vass Bertalan* dr., a nagyváradi tankerület utolsó magyar királyi főigazgatója, a magyar tanításnak egyik legtiszteletreméltóbb régi, vezérkedő embere, a ciszterci rendnek becsült, szeretett tagja. *Vass Bertalan*, az utolsó magyar nagyváradi főigazgató gyönyörű szál, nemes magyar papi ember, a ciszterciek festői öltözékében tüneményes szép, kedves papi jelenség. 1867-től nem-

csak az értesítőit, hanem a tanári minősítő „noteszeit” is kéznél tartja a rendszerető, fehér liliomként tiszta, drága öreg úr.

— Vass Józsefet csak a hetedikben tanítottam a magyarból! — Most megnézi az értesítőt, majd a régi „notesz” is előkerül. — *Mindenből egyes!* ... A jeles jeleknél ez a két vízszintes (=) húzás azt jelenti, hogy *simán* ment a dolog, sem tudását, sem magaviseletét vagy szorgalmát illetőleg soha nem volt ellene semmi kifogásom! — Elmosolyodik a bájos, öreg ciszterci tanár. — Pedig vannak, előfordulnak esetek, amikor még a jeles tanuló sem mindig, mindenben megbízható ...

— Hejh, ha én szólhatnék! — Főtisztelendő *Námesy* Medárd tanár úr, Vass Józsefnek egykori fehérvári diáktársa pompásan boltozott homlokú fejével, derűsen villogó kék szemével, a hosszúszerű fekete selmeci pipából hamiskásan kari-kára fújta a trafikdohányfüstöt.

— Beszéljen, no! — Vass főigazgató úr kedvesen buzdítja a hamiskásan titkolódzó *Námesy*t.

— Hm! — feleli Medárd úr. — Az intézet érdekében inkább hallgatok! — Végül mégis halk mosolygások között kiderül, hogy még az olyan komoly, rendszerető, fegyelemtartó diák is, amilyen Vass József volt, csak diák és gyengébb diáktársai részére — *Tóth Pista* kanonok bácsinak felülről való lemosolygása mellett — a *ciszterci-atyáknál* is bizony segítségül volt és készíttetett a tanulmányi próbatevések nagy veszedelemi idején latin, görög, magyar „*kisegítő*”-dolgozatokat.

— Hm! — Most már az egyenességéről elismert, „szigorú” ember hírében állott, kedves öreg főigazgató, Vass Bertalan dr. köhint egyet. Talán a maga boldog ifjú diákkora is eszébe jut? Elmosolyodik. — Tudja, *Námesy* úr, hm, ilyesmi a diákoknál előfordul ... — *Námesy* főtisztelendő úr, a Vass József ciszterci tanár iskolatársa, persze, hogyisne tudná ... A selmeci pipa csutoráját kiemeli, felvidultan mindjárt mond is reá „esetet”. Akkor még a *lepedőnagyságú* „*Egyetértés*”-t olvasták legszívesebben a jó 48-as függetlenségi magyarok, — a hazafias ciszterci rend néhai büszkeségét, a költő *Kalocsay* Alán ciszterci tanárt is 48-as programmal választották meg annak idején országgyűlési képviselőnek ...

— A felvagyázó tanár úr — nevét én elhallgatom, *Námesy* Medard testvérünk azonban azt is tudja! — a szétterpesztett

„Egyetértés” megöl szolt ki időnként: *Gyerekek! Ne zörög-
jetek!* — Vass Bertalan főigazgató úr tovább folytatta:

— Hosszú gyakorlati tanárkodásom alatt még ilyen tanít-
ványom nem volt, mint Vass ... Már a megjelenése, a fellépése
imponált ... A feleleteknél, mint ma, már akkor is igen nyu-
godtan, kérek mondatokban, nagyon értelmesen, logikai össze-

*Hamzus Gellért ciszterci tanár.
(Vass József székesfehérvári volt
osztályfőnöke.)*

függéssel felelt ... A „noteszem”-ből tudom, hogy egyszer
„*A munka, mint az igazi érdem alapja*” tételt adtam fel nekik
írásbeli dolgozatul ... Mi nem fellengzettünk akkor sem! ...”

Vass Bertalannak, Vass József ciszterci tanárának külön-
ben érdekesek a visszaemlékezései. Magára vonatkozólag
a 7-es számnak az életében igen jelentős hely jutott: 21 évig
volt tanár, 7 évig igazgató, 21 évig főigazgató, az összes szol-
gálati éve 49 év, ami ugyancsak 7×7 , azaz 49-nek felel meg.
A tanítványai közül *négy miniszter* emelkedett ki: gróf *Zichy*
János, gróf *Klebelsberg Kuno*, *Erekly Károly* és *Vass József*
miniszterek, akik egyben mindnyájan a székesfehérvári cisz-
terci főgimnázium növendékei is voltak. Vass Bertalan mon-

dása szerint: „csak az igazságot kereste az életben, hogy a szegénység megfelelőbb sorsra jusson”, hatott ez a felfogás bizonyára a Vass József lelkére is; mert nem felejtette soha ezt a régi, szeretett tanárát sem. Vass József, már mint *kultusz-miniszter*, egy alkalomból értekezletre hívta össze a főigazgatókat. Mint a szolgálati évekre legidősebb főigazgató, *Mázy Engelbert* üdvözölte Vass minisztert, amire a miniszter kedvesen, röviden felelt:

— Bár az élő szavak értékét elismerem, a tettekre fektetem a fősúlyt! — Majd szívélyes üdvözlés után Vass Bertalanhoz fordult: — Örvendek, hogy láthatom, mint egykori tanáromat, akitől először tanultam a szabadelőadás művészetét!

— Üdvözlöm én is kegyelmes uramat! — szólt főhajtással a daliás Vass Bertalan —, mint aki egész prakszisom alatt a legjobb magyar dolgozatokat készítette. Kegyelmességed rácáfolt az írás szavaira, hogy a tanítvány nem nagyobb a mesterénél!...

Az értekezlet este 10 óra tájig eltartott s hogy a vasútról le ne késsen, Vass miniszter a saját automobiljában küldte ki az állomáshoz régi tanárját. Ez a kedves figyelmeisége azóta sem változott meg a „volt tanár” iránt. A klerikus-diák és a világi diáktársak közötti viszony azonban a székesfehérvári diákévek alatt hidegebb volt nemcsak Vass Józseffel szemben, de más hasonló eseteknél is a klerikusok és a világi diákok között. Az igazságot nem szabad elhallgatni, nehezményezték, hogy Vass József később is elmellőzte az „*érettségis*” diáktársak hagyományos találkozóit; sőt nem éreztelen adalék, hogy amikor már dr. Vass József a római évek után Székesfehérvárott a *Szent Imre konviktus* igazgatója volt, éppen a felügyelete alatti és a ciszterci főgimnáziumba bejáró növendékek miatt közöttte és a ciszterci tanárok között is néminemű feszültség támadt, ami bizony sokáig megvolt, noha ma már mindkét részről elmúlt dolog.

*

A *fehérvári cisztercita gimnáziumról* — Vass Józseffel kapcsolatosan — *Poós Rezső* budafoki apátplébános nyilatkozik a hű tanítvány hálájával nagyon megkapólag, színesen:

*Mayer Károly kanonok, volt székesfehérvári nagyprépost,
szemináriumi igazgató.*

„A *cisztercita* gimnáziumnak igen érdekes volt a szellemé. Mindketten Győrből mentünk Fehérvárra a *bencés* gimnáziumból. A *bencés* gimnázium, a győri, bizony *kemény*, mondhatnám rideg iskola volt, mint maga a — *tudomány*... Szigorú pon-

tosság és csak a tudás imponált. Micsoda kegyetlen memoriter „bevágások” előztek meg egy jó feleletet. Az „aurea prima sat est aetas, quae vindice nullo sponte sua fidem rectumque colebat”-ot ezelőtt 40 esztendővel tanultam ott s máig is emlékszem reá... A fehérvári cisztercita gimnáziumba járni öröm volt. A *cisztercita nevelés értékei a szorgalom és a szelídség*, a tanár részéről pedig *jóság, türelem, mérlegelés, engedékenysé*g. A *cisztercita* nagyra értékeli a *szorgalmas diákot*, mert abból lesz a szorgalmas ember és ez az értékes ember. Nagyra értékeli a jóságot a gyerekben, szereti az eleven, ötletes, *huncut diákot*, mert *ez jó*. Hazugság, szegény iskolatárs lenézése, gög, irigység, kegyetlenség: *rossz*, ezt a fajta gyereket nem szíveli. A *tanár* igen közelállott a fiúkhöz s *német órán* akárhányszor rendhagyó igék helyett *életbölcsséget* tanultunk. A tanár sorra látogatta a fiúkat és bármit, ami csak csintalanság volt, szeretettel feddett; de a rosszlelkű, lusta, konok fiúkat mihamar észrevétlenül *eltávolították*. Gondolom, igazuk volt, mert azóta az ember látja, hogy a semmirevaló gyerekekből semmirevaló emberek lettek s a szorgalmas, vidám fiúkból derült, értékes férfiak. Minden tanár ilyen közelállott a fiúkhöz, tudták: mi az apja, mi föl a fazekukban, minden diákot ismertek a haja színéről, szeme állásáról, mindent tudtak róla s azt is: mi van a mellényen belül... Nem szerették a pénzes fiúkat s ha valaki három hatossal többet költött, oknyomozó kutatást indítottak, honnét szerezte?... Szép volt a fehérvári diákélet!... *Horváth Cirillen*²⁷ kívül, aki tudományával imponált, mint férfi, mindnyájunk lelkében mély hatást váltott ki *Hamzus* Gellért. Az *aequitas animi* rejlett a római arcél megett s az *integritas vitae*. Ahogyan *Horatiust*, *Vergiliust* élvezte és *monumentum aere perenniust* állított mindazok lelkében, akik tőle tanulták meg a klasszikusok szépségét élvezni... Ez az öreg úr puritánságával, pontosságával, belátó mérlegelésével, abszolút igazságosságával mint *ideál* él minden fehérvári diák szívében és haló poraiban is szeretettel gondol reá mindenki...”

²⁷ Horváth Cirill nem elégedett meg azzal, hogy tudja a diák, a „római katona bakancsának hány szege van”, a hivatalos és a köznapi élet minden mozzanatairól és mocnásairól is tájékozódva kellett lennie. (Vass Bertalan dr. közlése.)

Ugyanez a *Hamzus* Gellért volt Vass Józsefnek is három éven át, egészen a kivételes sikerű érettségi vizsga befejeztéig *osztályfőnöke*. Drága, tisztalelkű papi ember volt Hamzus. Egri szücsmester volt az apja, az ősei pedig Eger várában lakos egykori törökök voltak. Hamzus Gellért a törökvérből kinemesült nagyszerű magyar pap és szerzetes tanár tovább mint harminc évig tanított Székesfehérvárott. 1907-ben bekövetkezett halála után hálás tanítványai: „*Hamzus Gellért alapítvány*”-nyal áldoztak nemes emlékének.

*

Vass Józsefnek egyszer egyik iskolai dolgozatára nem „jelet” jegyzett, hanem ezt írta *Horváth Cirill*, hogy „*Éljen!*” *Pötz Edgárék* (most fehérvári cisztercita tanár) Kaposvárott, még kaposvári diákkorukban hallották egy *Mesics Lajos* nevű, Székesfehérvárról éppen Kaposvárott időző diáktól, hogy: „van most a fehérvári kispapok között és a cisztercita gimnáziumban egy Vass Józsi nevű *olyan latinista diák*, amelyen még nem volt!” El kellett hinniök, mert Mesics Vass-féle eredeti latin és magyar dolgozatokat is mutatott nekik. Tóth Pista győri kanonok bácsi „pallérozása” tehát nem vezett kárba Vassnál. A „*lekváros derelyét*” is latinul kellett nevének nevezni, ha enni akart belőle a „Józsi”, mert addig bizony nem kapott sem a derelyéből s az egyéb más különféle ételekből (némelykor hat fogás volt együtt!), míg valamennyit latinul meg nem nevezte és míg latinul nem diskurált mindegyikről a kanonok nagybácsival. Bent a szemináriumban, a „püspöknél” is méltán volt nagy becsülete a kékbe öltözött Vass Józsefnek. *Poós* apát kedvesen elbeszéli, hogy minő kitörölhetetlen drága emlékek gyöngyfüzérei fűződnek kispapi életükhöz is. *Steiner* püspök szeretett „*tobákozni*” és *Mayer* kanonok úrral szívesen cseréltek tobákot. *Steiner* Fülöp püspök igen szerette a *liturgiát*, főleg a szép *korális-éneket* is. Ezért hajtotta *Mayer* Károly rektor a korális-tanulást. Volt egy *éneklő kanonok*, akinek torkából az énektelen éktelen hangok egészen a saját kedvök szerint távoztak és váratlanul mélyebbre vagy magasabbra sikerültek teljesen kényük-kedvük szerint. Néha *felső terc* lett az *alsó quint-*

ből, vagy megfordítva. Viszont igen szeretett énekelni. Egyik *nagybőjti officiumon* Steiner püspök ráízent, hogy helyette ő fogja énekelni az énekelni valókat... (Poós apát megjegyzi:) Quinteket kellett énekelni. Az „öreg” azonban, amint elközeledett a rész, hirtelen felpattant és mire a püspök kezdte volna, ő már javában fújta a *capitulumot*. Általános consternacio... Erre-arra száguldozott a *rekedt tenor*, mint a pityókos kocsis szekere az országúton, hol jobbra, hol balra, míg egy rémesen *tremolo reconciliati*O-OooOO-val befejezván művét, hirtelen leült... És nagy *okuláréja felett* nézett a püspökre, aki szintén az „ókoláre” felett nézte *megsemmisítő* szigorúsággal az ő derék énekes kanonokját. A jelenet páratlan és váratlan humorán végül a püspök is *elmosolyodott*, a kispapok kezükbe temették arcukat s ekkor láttam Vass Józsefet *templomban mosolyogni*”, — fejezi be mondókáját az aranyos humorú budafoki apát.

*

Steiner püspök a szemináriumba a kispapokat meglátogatni mindig váratlanul jött és különböző időkben, — írja Poós apát. — *Csak kivágódott az ajtó* s már ott állott a terem közepében. Mi meglepődve, nagy zajjal ugrottunk talpra, ő pedig rögtön *kemény beszédeket* mondott, melyek mindig a tanulásról, szorgalomról, jövő feladatunkról s az elhivatásról szóltak. Egy ilyen alkalommal a marcona férfi *szigorú kék szeméből* csak úgy dőltek a *könnyek*, anélkül, hogy hangja elcsuklott vagy megváltozott volna s ekkor *érezük*, hogyan szeret minket, *kékruhásokat* s a barnára festett puhafa pulpitus és fenyőfaasztal szegénysége kimondhatatlan *melegséggel* telt meg. Beszéd után körüljárt és mindenkit megszólított. Ha Vass Józseffel mindig kitüntető jósággal beszélgetett, sohse kapott hebegő, ijedt vagy félszeg feleletet. A *túl-a-dunai* fiú higgadt szerénysége igen tetszett a főpásztornak, aki ezekkel a szavakkal küldötte el a nyolcadik osztály után Rómába:

— *Hálát adok Istennek, hogy Rómába küldhetlek!*

Vass József meg is érdemelte püspöke ilyen kivételes elismerését. Mint azelőtt mindig, az érettségi vizsgája is szín-

jeles volt. Nevét vastag nyomású betűkkel írták be a ciszterci rend székesfehérvári kath. főgimnáziumának az 1897/98. évről szóló „Értesítőjé”-be; sőt jóval több is történt ennél. Midőn az érettségi vizsga után a bizonyítványok kiosztására került a sor, Vass Józsefet²⁸ *legutolsónak* hagyták s ekkor mondotta Hamzus Gellért, Vass jószágos osztályfőnöke:

— Utoljára hagytam önt, mert ilyen bizonyítványt, mint az öné, ezideig még csak kettőt adott ki a gimnáziumunk és pedig Vörösmartynak és Wekerlének ...

OSZK

²⁸ Vass Józseffel együtt ugyanekkor még itt *Halla Aurél* (most miniszteri tanácsos) és *Leeb Imre* érettségiztek színjelesül. Huszonöten érettségiztek még, *Braun Gyula* (plébános), *Ferschich János* (plébános), *Havranek József* (alispán), *Koronczay József* (orvos), *Kovács János* (konviktusi igazgató), *Námesy Miklós* (Medárd néven ciszterci tanár), dr. *Sólyom Jenő* (ügyvéd, „Hangya” központi igazgató), dr. *Keller Károly* (királyi ügyész) szerepelnek közülök.

XIII. FEJEZET.

Vass József Rómába készülődik. — A fiú vigasztalja aggodalmaskodó szüleit. — Sárvári vakáció. — A kis Mariska és József bátyja. — Szomorú búcsú a sárvári állomáson. — A Vass-családot megijesztik. — Aggodalmas hívó levél megy Rómába. — Vass József állhatatos marad. — Mester János közlései a római kollégiumról. — A német-magyar kollégium. — A germanikusok otthona. — Házi rend az Olympuson. — Vass József kifakadása. — A „bidellusok” ébresztő körútja. — Az akaratfejlesztés és a csend palotája. — Pirosszínű reverenda. — Az alapító lojolai szent Ignác nem éhezeti fiait. — A kollégium konyhája. — A növendékek egymáshoz való viszonya. — Vass József a Szent Imre-Kör élén. — Római séták. — Kneipp Sebestyén páter és a kollégium liftje. — Vass József, mint a régi római emlékek ismertetője. — A Pázmány-Egyesület zarándokcsoportját Vass József vezetgeti. — A zarándokok Krisztus-keresztel kedveskednek Vassnak.

A Sárváron élő Vass-család nehezen tudott beletörődni, hogy Józsi fiuk, akit győri, fehérvári nyolcesztendő hosszú tanulási ideje alatt is csak oly ritkán, a nyári vakációk idején ölelhetek otthonukban, most ismét elmenjen még messzebb: *Rómába* . . . És hét esztendeig ne is lássák jó fiukat ezentúl még a nyári vakációk idején sem? . . . Hosszú távozás ez! Az emberi életnek egész nagy részét adja hét esztendő.

— Az én koromban, az én életemben már különösen súlyos, messze határátkelő hét esztendő! — Nehéz sejtelmektől elteltlen sóhajtott a Vass bácsi, az életküzdésektől megviselt édesapa. — Ki tudja, érem-e végét? — Az erős legénnyé serdült Józsinak, a „gyereknek” kellett vigasztalni aggodó, bánkódó szüleit, midőn az apa és az édesanya oly nehezen, oly alig-alig tudtak elszakadni a messze útra, a bizonytalan idegenbe készülődő legkedvesebb fiúktól.

— Sohse búsuljanak annyira, édes lelkeim! — A maga nehéz érzéseit mosolygással igyekezett eltakarni az erőlelkű fiatalember. — A kék reverenda helyett majd most *pirosba* öltözöm . . . Hát ehhez, ha láthatná, mit szólana majd a rábaszómjéni uradalmi kocsis?

— Te ugyan mindig eltalálsz! — A fátyolozott, nagy szomorú szemekkel Vass mama szeliden elmosolyodott. Vass Józsi tisztelendő ugyanis már mint fehérvári kispap kékből járt és jövögetett haza a hamar múló nyári vakációkra. És amikor a *fekete-fehér* öltözékű ciszterci növendék, *Stockinger Gyuri* pajtásával a már *feketébe* öltözött nagy teológus barátjukat, *Geizlinger Bélát* kísérték haza Rábasömjénbe, mondotta — egy-

Collegium Germanico-Hungaricum. (Vass József felvétele. 1905.)

szer — az intézőjének fogatjával szemközt poroszkáló nagybajuszú uradalmi kocsis hátrafelé szólnak:

— Lám, tekintetes uram, milyen jó barátságban vannak és megférnek egymással ezek a zsidó, evangyélíkus és pápista papok! — A rábasömjéni nagybajuszú uradalmi kocsis ugyanis alighanem az „örtség”-ről való vastagnyakú kálomista magyar volt, ennél fogva véleményezte zsidónak a *fehér-fekete*, evangyélíkusnak (a hatalmasan megtermett) *kék*, katolikusnak a *fekete* papi öltözékű ifjú igehirdető növendékeket, amely esettel még a búcsúzkodás utolsó napjain is mosolyt varázsolt az

erős elhatározású Vass József. Az utolsó estén is térdére ültette mindenkinél inkább szeretett, becézett kis hűgát, *Máriát*. A drága gyermek kezébe hamvas, mézes nagy fűrt szőlőt nyomott a rendes, tiszta ruhájára mindig oly gondos Józsi.

— Hejnye! Hejnye!... Még bemaszatol azzal a szőlővel! — zsörtölődött csendesen Vass néni, mint ahogy a mézes, ragadós gohér igencsak morcossá teszi a fehérke gyermekarcot és a szőlőbogyót tépegető kezecskét. A Józsi — aki fiatalságától, a nyári vakáció Rába-fürdős örömeitől, az ifjúkori, *Kulcsár* Gyula, *Stockinger* Gyurival való erdei séták, mezőségi fordulók hangulatos, tiszta emlékeitől magábamélyedetten talán éppen ekkor búcsúztatott? — ellágyultan felelte:

— Nézze, mama, milyen édesen eszik ez a kislány!... — Máriácska setétkék, nagy szemével, göndörödő fekete hajfürtjeivel, a szőlő mézétől morcos fehér arccokskájával Jézus urunknak valóban bájos báránkyája volt. Másnap a sárvári vasuti állomáson — érthetőleg — érzékenyen búcsúzott a Vass-család a hosszú évekre távozó délceg fiútól. A könnyes szem ilyenkor nem férfiatlan, hiszen az igazán szerető léleknek harmatja a könnyű. Vass József keménynézésű szemét is elborították a könnyek. A vasuti kocsi ablakából, ameddig csak látta, könnyes szemmel nézte az ő szíve, szeretete legdrágábbjait... A vazsi halmokon az árvalányhaj megreszkettette pihés fehér bokkrétáját... Ó, a szülőföld megérzi, ha egy hű fia szakad el és indul neki az ismeretlen élet sokféle próbáltatást akasztó küzdelmeinek.

*

A Vass-család nem könnyen nyugodott meg e fájó távozásban. A búsuló családot még nagyobb izgalmakra s fájdalomokra gerjesztette — a várvánvárt vígasz helyett — az egyik jóltájékozott sárvári atyafi. Szintehogy szemükre lobbantotta a nyughatatlan szüléknek:

— Hogy tudták így szélnek eresztetni azt a fiút?... Hiszen azt mondják, én hallottam már, hogy akik így Rómába kerülnek, vagy megbetegszenek, vagy megbolondulnak... Salátán élnek... Olajat isznak... Fapapucsban járnak a szerencsétlenek... Ám, ha ez nem is lenne mind igaz, az igazság marad, hogy hét esztendőre egész biztosan eltemették a fiukat... Ten-

ger idő ez a hét esztendő!... Ennyi idő alatt itthon egész elfelejtik az embert... Pedig akit így elfelejtenek, az osztán könnyen megmaradhat örökös káplánnak...

— Ó, Istenem! Istenem! — Vass néni, a jó édesanya, nagyon szívére vette ezt a nem éppen biztató rokoni felvilágosítást. Töprengett, tépelődött. — Ó, ha legalább előre tudná az ilyesmit az ember?! — Azonnal írt szeretett, kedves Józsi fiának. Kurtán összefogva ez volt az üzenete: „Fiam, Józsi! Gyere haza rögtön, mert én nem akarom, hogy megbetegedj, vagy idehaza elfeledkezzenek rólad!” Vass József nem tántorodott el s ingatagság nélkül, hozzá méltó határozottsággal így hangzott válasza: „Édes szüleim! Adjanak hálát inkább a jó Istennek, hogy erre a gyönyörű helyre vezérelt... Bizony nem megyek én haza semmi áron, amíg az időm le nem telik!”

Ez a kollégium, a római Collegium Germanico-Hungaricum, mint dr. Mester János főiskolai tanár nagybecsű és általam is felhasznált, a Vass Józseffel ott együtt töltött évekre vonatkozó visszaemlékezéseiben írja, tulajdonképpen a „nemzeti eszme jegyében született”. Canisius Szent Péter és loyolai Szent Ignác gondolata volt, hogy: „apostoli lelkületű, Rómához ragaszkodó papokat kell nevelniök annak a népnek fiaiból, melyet meg akarnak nyerni az egyháznak.” XIII. Gergely pápa különösen felkarolta a nemzeti nevelés gondolatát és adományozásával biztosította a német kollégium fennmaradását. Huszonhárom kollégiumot alapított, közöttük a magyart 1577-ben. A beérkező magyar ifjakat ideiglenesen a német kollégiumban helyezték el, noha a magyar P. Szántó (Arator) jezsuita az önálló magyar kollégiumért kardoskodott:

— Előbb összebarátkozik a tűz és a víz, mint a magyar és német! — vélekedte a tapasztalt lelkes magyar jezsuita, de a római élet rácáfolt. A magyar és a német nemzet fiai itt legalább a kollégiumban megértették egymást. A pápa 1580-ban — költségkímélés szempontjából — egyesítette a két kollégiumot. A magyar növendékek számát tizenkettőben állapította meg s ez a kollégium 350 esztendő alatt 750 kiváló papot nevelt a magyar katolikusságnak.

Magának a kollégiumnak ezidőszertinti épülete eredetileg a *Costanzi* grófok palotája volt, majd Róma egyik legelőkelőbb szállodájává alakították a „*Hotel Costanzi*”-t.

Utóbb a jezsuita atyák vezetésével a pirosruhás „*germanikusok*” békés, kedves, szép otthonává lett. A fehér márványlépcsőház, a pompeii stílusú festményekkel díszített termek és „hallok” a régibb, más idők emlékéül fennmaradtak. Az alsóbb emeletek szobáiban néhol átfestették, bemázolták az olyan pompeii festményeket, melyek *kispapok* szobájába nem illettek. Az épület legfelsőbb része az „*Olympus*”. Itt sorakoztak egymásba végig áttört ajtókkal az „*elsőévesek*” szobái. Ennek az egész emeletnek a közfalait azért törték át, hogy az ajtórészen tetszése szerint járhasson-kelhessen a „*felügyelő duktör*”, maguknak a diáktársaknak nem volt szabad később sem, az egész hét esztendőn át a másik szobájába át-, illetőleg belépni. Erre szigorúan ügyeltek. Az ajtóközben való sugdosást sem engedte a duktör. A noviciátusban, mert az Olympuson tulajdonképpen ezt helyezték el eredetileg, csak az első év végén, a Vass Józsefiek idejében pedig — páter *Biederlack* vezetése alatt — már január-februárban bezáródtak az oldalajtók, azon túl itt is mindenki önállóan rendezkedett be az idővel, a munkájával. Az alsóbb emeleteken a felsőbb évfolyamú germanikusok mind különített, magányos szobákban laktak. Vass József természetesen találta, hogy az inasok hiányoztak az egykori ragyogó grófi palota folyosóiról. Az ellen sem volt szava, hogy mindenki maga takarította szobáját. Belenyugodott, hogy egymás küszöbét nem volt szabad átlépni. Helyeselte, hogy az *egymás tegezése* tilalmas volt. A *Kupa*, *Vatta* vezérek hadinépének vérével rokon, büszke vazsi magyar vére egy dolog ellen azonban sokáig gerjedezett; noha a kollégiumban lakozók közül senki, a „*fekete pápa*” (a jezsuita generális), a rektor, a többi „*atyá*” sem volt kivétel, — bántotta, bosszantotta Vasst „egy” szerinte kicsinyesnek tetsző ellenőrzés... A „*reggeli elmélkedéskor*” ugyanis egyszerre csak néha óvatosan kinyílt az ajtó s valamelyik jezsuita „*fratello*”, például a „*betegápoló testvér*”, akinek „*az elmélkedések látogatása*” is tisztségéhez tartozott, — nesztelenül be-benézett.

— Mire való ez a *nyitogatás*?! Vagy megbíznak bennem, vagy nem!... Ha nem bíznak, akkor küldjenek el; ha pedig bíznak, akkor ne nézegessenek be!...

Az egyik ilyen „ellenőrzés” után Vassból ismét kilobbant a leplezetlen magyar őszinteség, de nem maradt válaszo-

latlanul, a kalocsai eredetű *Schweitzer* Ferenc magyar testvére visszafordította az „okoskodást”:

— Vagy elmélkedel, vagy nem! (Magyar nyelven nem állott fenn a tegezési tilalom.) Ha elmélkedel, észre sem veszed azt az ajtónyitást, ha pedig nem elmélkedel, akkor rádfér ez a kis buzdítás! — Ebben az igazságban és helyes érvelésben Vass József megnyugodott, hiszen maga is mindig az igazságos érvelés embere volt. A kollégium „házirendje” volt éppen az

*Pados Gábor, Vass József teológus barátja,
kollégiumi tanulószobájában.*

egyik leghatékonyabb nevelőeszköz. A „*bidellusok*” már reggel öt órakor szobáról-szobára jártak. Döngött a léptük. Az ajtók egymásután gyorsan nyíltak, csukódtak, minden szobába bekiáltották a szokásos reggeli köszöntőt:

— Deo Gratias et Mariae! — Vass József félig magyarul, félig latinosan, de mindig jókedvűen válaszolta:

— Hála Isten... Deo Gratias!... — Az egyházi évvel különben változtak a köszöntések; a karácsonyi köszöntés ez volt: „Christus natus est nobis! Venite adoremus!” A lustálkodni szeretők is megerőltették magukat, húsz perc múltán megtelt a kápolna kórusa, két perccel félhat előtt, minekután a bidellus birétumára koppantott, mindenki felkelt és elmélkedését végezni szobájába sietett. A kollégiumban sem reggeli,

sem esti ima nincs, a Jézus-társaság szokása szerint csupán vacsora előtt mondják el a mindszentek litániáját. Az elmélkedést mindenki saját szobájában végezte az előző este önmagától választott tárgy felől. Itt a mi lelkes római krónikásunk, *Mester János* professzor érdekes például felemlíti *Ollie, Laprun, Peyot* francia lélekbuvárokat, akik: „az *akaratnevelés* legfontosabb eszközének azt tartják, hogy a fiatalember mondja el magának tízszer, százszor: *akarok akarni, akarok férfi lenni, akarok kitartani!* ...” A vazsi magyar Vass Józsefnek nem volt szüksége már akkor sem az akarterőnek ilyen mesterkelt fokozására; hiszen ez a fiatalember maga volt a megtestesült akarat, a hódító magyar őserő. A római kollégiumban az elmélkedő magábaszálláshoz, az egész napot áttekintő reggeli áhítathoz minden feltétel megvolt a kollégium napirendjében. „Az egész ház híres a *nagy csendtartásról*.” Mintha nem is laknék száz életerős fiatalember ebben a palotában. Az udvar kis szökőkútjából tisztán hangzik a víz csobogása. A királyi testőrök vezényszavát is hallani a szomszédból. A kollégiumi épületben ám árva hang sem hallatszik, a folyosókon, a szobákban rendszerint senki sem beszél. Csak ebéd, vacsora után és a sétákon húzzák fel a zsilipet s indul meg a beszéd áradata. A csend mellett, mely az elmélyedő lelkek kialakulására kívánatos, szükséges az elmélkedéshez új meg új anyag, melyet a kollégium növendékei a lelki olvasmányból és az elmélkedési pontokból merítenek. A mindennapi lelki olvasmányt az elsőévesek, a „noviciusok” közösen végezik, a többiek a szentek klasszikus életrajzaiban és műveiben merülnek el. A lelki olvasmány távolabbi forrás. Közvetlenül az esti előkészület, az esti elmélkedési pontok adják meg az anyagot. Az esti társalgás után negyedórát azzal töltenek, hogy valamilyen elmélkedési könyvből, szentírásból vagy lelki olvasmány emlékéből összeállítják, miről fognak másnap reggel elmélkedni. Az elsőévesek mindennap hallgatják a „*pater spiritualis*” húsz percig tartó „pontjait” is. A szünidőben megkezdődik az elmélkedési pontok önálló készítése, amihez az elsőéves valamilyen jól kidolgozott bevezetőkönyvet kap. A naponkénti lelki élet befejezése a *lelkiismeretvizsgálás*. Az ifjú az eredményekért Istennek hálát mond. A hibákat hosszabban kutatja. Megtanulja a kérlelhetetlen őszinteséget önmagával szemben. Okul a multon. Az elmélke-

dési pontok átvételével megkezdzi az új nap jobb előkészítését. A kollégiumi vezetők azért tartják oly fontosnak és soha el nem mulaszthatónak az elmélkedést, mert tapasztalatuk, hogy az ősi természet, a vadóc kitör minden emberből. A természet örökös visszatérése mellett a lelki élet másik nagy romboló hatalmassága a feledés. Az ifjú Rómában anyanyelvét is elfeledné, ha nem fordítana gondot a gyakorlására az állandó olvasással és elmélkedéssel. Nehogy azonban a mindennapi, előírásos gyakorlat megszokottá, unottá váljon, a kollégium növendéke havonta egyszer *csendes napot*, magábaszállást, *recollectio menstrua*-t tart. Áttekinti az egész hónap lelki munkáját, levonja belőle a tanulságokat s minden sikeréről, kudarcáról beszámol a lelki vezetőnek. Évente egyszer, a szünidő után, a tanév megkezdése előtt *nyolcnapos nagy lelki gyakorlatot* is tartanak, hogy új buzgalommal, újonnan módosított életprogrammal fogjanak az új egyetemi esztendőhöz. A kollégium vezetői ezeknek a lelki gyakorlatoknak a végzésére a legkiválóbb lélekismerőket, olyan nagynevű embereket szoktak felkérni, akik tapasztalatban, eseményben gazdag életük minden tanulságát nyújtják az ifjakkak. Vass József ilyen nagy lelki gyakorlatok alkalmából Pater *Prümeon* kívül hallgatta *Van Laak* s *Müller* egyetemi tanárokat, *Schwarzlert*, az osztrák-magyar jezsuita tartományi főnököt, *Schmidt* dán misszionáriust, stb. Az a *pirosszínű reverenda* egyébként nemcsak megkülönböztető intézeti viselet, hanem jelkép is, jelképe a *vértanui készségnek*, a hitért és egyházért való lángoló lelkesedésnek.

*

A kollégium alapítója: loyolai Szent *Ignác* bölcsen tudta, hogy nemcsak igével, hanem kenyérrel is él az ember, mindkettőből bőségesen ellátta tehát — gyermekeit. Jellegzetes mondásául fennmaradt: „Az én fiaim dolgoznak, tehát enni is akarnak!” Némely intézet kényszerkopplást gyakoroltat növendékeivel, a germanikusok kollégiumában ez nem így volt, mert: „a böjt csak akkor válik a lélek javára, ha a lélekből önként fakad.” Vass József a hét esztendőn át felmentés nélkül élte végig a kemény *római böjtöket*, melyeken nemcsak húst, hanem tejet, tojást sem szabad fogyasztani. Vass mindent jó

étvággyal fogyasztott. A *tejes ételeknek* nem volt nagy barátja, a *tengeri halakat* azóta sem szerette meg. A „bidellusok” reggelire kávént öntögettek a szokatlan ürtartalmú csészékbe, a mi zsemlyénknél valamivel nagyobb, só nélkül sütött két fehér cipócska járt a kávéhoz, ezt az olasz süteményt „*pagnotta*” néven nevezték. Az *ebéd* három tál ételből állott, *vacsorára* levest és húst készítettek. A kitünő gyümölcs sem az ebédétől, sem a vacsorától nem maradt el. Amikor már nem volt friss gyümölcs, száraz fügét, aszalt szőlőt, diót, mandulát szereztek be. Az ebédnél *rómakörnyéki borral* (*vino di castelli romani*) szolgáltak. Ebédre fél liter bor járt mindenkinek, a vacsorához két növendék kapott fél litert, az ünnepnapokon csemegeborokkal, leginkább „*marsalá*”-val kedveskedtek. Vass József jóízűn megitta borocskáját, sőt uzsonnára a „*pagnotta*”-hoz is — a nem szeretett kávé helyett — borocskát kért. A *rektor* legalább maga — az előljárók közül — mindig a növendékekkel étkezett, ünnepnapokon bíborosok, püspökök is díszítették az asztalfőt. A társalgás hétköznapi ebéd után *latinul*, *este olaszul* folyt. Ebéd után rövid *szentséglátogatásra* mentek a kápolnába. Kijövet, *négyes csoportokba* állva, megkezdődött a sajtósájos germanikus társalgás. Ketten előre, ketten hátra mozgolódtak. Kis helyen jobban elfértek, jobban is értették egymás szavát. Mindenki mindenkivel találkozott. Pártok nem alakultak. Klikkszellem nem rontotta a testvéri együttérzést. A növendék társat nem választhatott. A hetedévesekből kiválasztott „*prefektus*” határozta meg minden hónapban, hogy kik ülnek egymás mellett az étkezésnél, kik mennek egymással sétálni. Itt valóban nem fejlődhetett ki pajtáskodás néhány ember között, annál őszintébb volt az összetartás a kollégium növendékei között. Vass József, néhány taplószívű, fanyar németen kívül, minden társával rokonszenvező, megértő testvér volt. Kiváltképpen a „*Szent Imre Körben*” volt szószólója a „*magyar*” germanikusok összetartásának és tömörülésének. E „*Körben*”, az úgynevezett „*magyar akadémiában*” jegyző, majd elnök volt Vass. Elbeszélésekkel, bírálatokkal, értekezésekkel, szabadelőadással szerepelt. Összesen 13 törölmetszett magyaros nyelvezetű dolgozatát említi a jegyzőkönyv, a felejthetetlen „*Pista*” bácsijáról — szombathelyi Tóth István győri kanonokról — „*Sebhely*” címen novellát, „*Kettős viszontlátás*” címmel emlék-

sorozatot írt. Egyszer *Kiss József* költészetét bírálta, majd *Vörösmarty* hazaszeretetét méltatta. „Modern térelmélet”, „Többletelmélet”-ről szólottak a szabadelőadásai, a „Kultúra és vallás” címen is értekezett. Már akkor kitűnő szónok. Beszédeiben is vezetésre termett egyéniséget mutat. „*Tömörüljünk*”, a magyarországi germanikusok egyesülését hangoztató előadása olyan hatást váltott ki, hogy a magyar germanikusok összefogó tudományos szakmunkálkodásra vállalkoznak, Vass

1899-ik évi magyarok. (A pálmás bokornál szélről Vass József.)

Padoss Gáborral a szociológiát és a gyakorlati társadalmi szervezkedést karolták fel, *Szabó* Vendel (mostani Pázmány-egyetemi tanár) a szentírással és keleti nyelvekkel foglalkozik, *Vécsey* báró az erkölcs- és vallási statisztikát, *Szentiványi* a történetet, *Mester* János — a mi római krónikásunk, a kollégiumnak szintén egyik kiváló magyar növendéke — a lélektant és pedagógiát szemelték ki jövőendő szakmául. Vass József emellett már akkor buzdította társait, sőt erre vonatkozólag 1900-ban és 1904-ben javaslatot is fogadtatott el a Körrel, hogy összefogva, szaktudásban alapos, stílusban, kidolgozásban irodalmi színvonalú közleményekkel segítsék a katolikus

magyar sajtót, azidőből a Magyar Szemlének, a fehérvári lapoknak küldött többízben közleményt.

A kollégiumi ifjúág ebéd után egy-két órát, szombatonként ismétlő vitatkozásokot hallgatott a pápai egyetemen, ahonnét — a szomszédos Szent Ignác templomban fekvő *Szent Alajos sírjához* betérve — a gyönyörűséges *római sétákra* indultak. Az elsőéveseknek több volt a szabad idejük, azért mindennap sétáltak. „Duktoraik” vezetésével mindennap más irányban, mindig más nevezetesség megtekintésére indultak, hogy *megismerjék* Rómát — már amennyire Rómát megismerni lehet! — s megszokják az éghajlatot. Az idősebbek hetenként egyszer-kétszer sétáltak. Az ilyen séták tanulmányi szempontból felérték az — egyetemmel. A nagyobb séták *csütörtökön* következtek. Ez egészen egyetemi szűnnap volt, ilyenkor a kollégiumban sem főztek, minden épkezláb piros-legénynek ki kellett menni a Szent Pál bazilika felé fekvő *San Sabba-villába*, vagy nyári nagy hőségkor a *Pariola* nagy kertjébe, a *Hermes-katakombák* felé, ahol Pater *Folbeck*-nek baromfiudvara, mintaszerű konyhakertészete, tehenészete és szőlőkertje hivogatta, várta a germanikusokat.

Boldog volt, akinek Rómában egyszer-egyszer Vass József lett a vezetője. Vasst, Rómával kapcsolatosan, érdekelt minden, fel is kutatott, meg is tanult, tudott is mindent. Vass tudta, hogy a kollégiumban a Olympuson miért nem működik a folyosó végén még a szállodabeli időkből visszamaradt — *lift*. Az öreg „meztlábás” *Kneipp* Sebestyén páter volt az okozója ennek, amikor egyszer ugyanis éppen a kollégiumban tartózkodott a világhírű wörishofeni meztlábás öreg német pap, megint elromlott a lift gépezete és midőn erről értesült *Kneipp* páter, azonnal felbiztatta az előljárókat, hogy ne csinál-tassák meg többé a felvonógépet, mivel: „nagyon egészséges, ha ezek a fiatalemberek a maguk lábán járnak a lépcsőket!” A „*prokurátor*”-nak nosza több sem kellett, mindjárt leszedette az egész gépezetet, sőt *Maestro Bippó*-val, a kollégium házi kőművesével a helyét is befalaztatta az *Olympus* liftjének. A csütörtöki nagy sétákon egyszer-egyszer Vass vezetett egy-egy öttagú csoportot. Vass teljesen otthon volt a Vatikánban, a Capitolium múzeumában, a képekben gazdag Marcus és Macellinus kazamatáiban, a Forumon, Nero aranyházánál, a Colosseum-

ban, a Palatinus égbe meredő íveinél, az Aventinus fokán várszerűleg trónoló San Anselmo, legfőbb bencés-monostornál. Ismerte San Priscát, Santa Sabinát, Róma legszebb régi bazilikáját. A kis Aventinust sem kerülte el. Nagy Szent Gergely házának helyén épült a San Gregorio. A távolból Caracalla fürdőinek romjai integettek, az elől feltűnő magaslaton pedig megjelenik a germanikusoknak oly kedves San Sabba, kis úton kell kanyarodni felfelé, Vass József — hóna alatt egy nagy könyvvel — mindjárt az út elején megszólal. Döbörgősen cseng

*Kiránduló „pirosak” 600 méter magasan a hittérítők kolostorában.
(Rocca Priora Palottiner. 1904. Vass József felvétele.)*

a férfias, mély hangja, mintha csak az elmúlt ezer évekből visszhangzanék a rejtelmes tudású, látnokilag szárnyaló érces hang és kiapadhatatlan örök lélek a maga varázsos fensőbb-ségével:

— Álljunk meg itt... Nézzék meg jól ezt a *bozóttal benőtt köhalmazt*... Még a római királyok idejéből való... Róma második falának, a Servius Tullius-féle erődítésnek maradványa... Tanuljanak meg látni és hallani; mert ebben az örök városban minden kő a nagy multról beszél!...

Azután így tovább és tovább, sorra venni nem lehet, amit tud és ismer Vass József a „Baedeker”-ben nem található, az

avatatlanoknak máig rejtőzködő titokzatosabbik ős-Róma kincseiből. Erről az oldaláról *Prohászka* Ottokár püspök is jól ismerte Vass Józsefet. Amikor 1908-ban Rómába nagy magyar zarándoklat ment, X. *Pius* pápa október 8—13. napjai között fogadta a magyar zarándokokat, az Országos Pázmány-Egyesület, a katolikus írók, ujságírók külön csoportban mentek. *Prohászka* püspök ekkor mondotta *Sziklay* Jánoséknak:

— Van nékem most egy olyan fiatal papom, aki mindenkinél jobban ismeri Rómát, hát az urak vezetőjéül odaadom! — *Prohászka* püspöknek ez a kiválasztott fiatal papja nem más, mint éppen Vass József volt. Valóban Róma nem sejtett csodáit és emlékeit ismertette meg a magyar zarándokcsoporttal. Midőn az utolsó este elkövetkezett, a *Bavaria*-szállóban összeültek a csoportvezetők: *Gerely* József, *Sziklay* János és a többiek. Meghatódottan tárgyalták a fiatal fehérvári pap fáradozásait és mindazt a sok gyönyörűséget, amelyet a zseniális kalauzolással nekik szerzett.

— Ezt már valamiképpen mégis maradandólag meg kellene köszönni és hálálni, de úgy, hogy meg ne sértődjék Vass főtisztelendő! — Az egyik úr felvetette, amibe az egész csoport nagy örömmel belement, másnap íróasztalra való, talapzatos, szép, tömör római *Krisztus-kereszt*tel lepték meg a mit sem sejtő Vass Józsefet. Ezt megindultan elfogadta, bár ismert volt már akkor arról, hogy senkitől sem szokott semmit elfogadni, kiváltképpen ha azt nem is viszonzhatja... Noha azóta közben miniszter, kalocsai nagyprépost lett a fehérvári fiatal papból, ezt az emlékezetes római keresztet az íróasztalán máig őrzi Vass József.

XIV. FEJEZET.

A római éghajlat veszedelmei. — Vass Józsefen nem fog ki a római időjárás. — A római hóember. — P. Biederlack rektor és kollégiumi előljárótársai. — Vass Józsefet érdeklik a szociológiai előadások. — A szónok P. Prüme. — A nagy vitatkozások. — Vass József, mint előadó a nagy vitatkozó versenyen. — Megvédi a maga tételeit. — A pápai egyetem nevelési és tanítási módszere. — Vass, a magyar sérelmek ellen. — Az előljárók jellemzése. — Hogy tanulnak a pápai egyetemen? — A filozófia és a teológia hétesztendő tananyaga. — XIII. Leó pápa tréfája Vass Józseffel. — A germanikus Vass, mint diplomata, a fehérvári püspöki kinevezés ügyében. — Mayer kanonok jó véleménye az ő Vass Józsi volt klerikusáról. — Az első újságírói munkák és az első írói honorárium. — Vass az egyház nagyjai körében. — A csodás Prohászka német szónoklata. — A germanikusok magyar látogatói.

Róma az éghajlatával próbára tette a germanikusok ellentállóképességét, szervezetüknek szívós erejét. Késő tavasszal, kora ősszel a „sirokkó” seperte végig a *Campagnat* és a *várost*. A sirokkó valahol a Szahara homoksivatagán születik, szörnyűségesen rakoncátlan erő. *Mester János* leírása szerint: „amikor elektromossággal telve végigszáguld az örök városon, elkábítja az ember fejét, ólommal merevíti a tüdőt és fokozza az idegek érzékenységét, még a bírák is enyhítő körülménynek számítják be a sirokkót a bűntényeknél”. Vass József római tartózkodásának csak a harmadik évében kezdett borzongani a sirokkótól, addig mindig azt mondta panaszkodó társainak:

— Ugyan, mit a sirokkó?... Kissé borus az ég! — A római téltől is sokat kellett szenvedniök. „Tramontana”-nak hívják a dermesztő északi szelet. Ilyenkor a „*piazza Barberinán*” a Triton-szobornak jégcsapokból szakállá nő, s a kőóriás — olasz nézőinek megdideregtetésére — jégpáncélba burkolószik. A „germanikusok”, mint *Mester* leírja, ezen a *téren* jártak naponként az egyetemre. A magyarokat is *németnek* nézték a didergő rómaiak. Az ezer esztendőök óta köszörült, éles római nyelv oda-csap ám, mérgesen mondogatták:

— Che brutti! Che razza di germani, non sentono il freddo! (Ez a rusnya német fajzat nem is érezi a hideget!) — Pedig érezték, soknak keze, lába, füle megfagyott a kollégiumnak keramittal fényesen kirakott, kályhanélküli, fűtetlen római szobáiban. Vass József a hideget is jól bírta, haza írott leveleiben erről sem panaszkodott, — mintahogy a panaszkodás soha nem volt kenyere. Inkább kedélyesen fogta fel a helyzetet, egyszer, amikor a tramontana nagy havazással lepté meg az „örök várost” és a germanikusok „*hóembert*” állítottak, Vass József erről a ritka római tüneményről — a kollégium hóemberéről — *fényképet* küldött haza... Beteg egyetlenegyszer volt a hét esztendő alatt, de ennek a közlésével sem nyugtalanította szüleit. A kollégiumban különben igazi édes otthont találtak. Kemény munka, katonás fegyelem töltötték ki ezt a tevékeny életet, amelyről Mester János leírásai és Vass József széjjelszóródott római levelei megelevenítő képeket adnak. Előbb hadd beszéljen erről az ismeretlen életről és nagy nevelőmunkáról Mester.

A család atyja a kollégiumi *rektor*. Az édesanyát a *Páter spirituális* és a *Páter minister* helyettesítik. Itt mindenki testvér. Itt mindenki meghajol, alkalmazkodik az évszázados szokások, életrend, hagyományok előtt. Vass Józsefnek az első rektora, a beteges, törékeny P. *Schröder* Frigyes huszonnyolc évet töltött a kollégiumban, mint repetitor, mint miniszter és végül mint rektor. Egy évig vezette Vass Józsefet, 1899-ben távozott, reá féléven belül meg is halt. Az utóda, P. *Biedertack* József, nagyeszű, öreg, „*sánta jezsuita*” az érvek és az ész szilárd embere volt. Mint kiváló jogász és szociológus, az innsbrucki, majd római egyetemen az „*egyháziak*” tanára volt; ha valaki jogosulatlan kéréssel, vagy kérdéssel fordult hozzá, mindjárt *kilencvenkilenc ellenérvvel* fordult ellene. A pontosság jellemezte. A rendet illetően igazi megtestesült katona volt. Legutoljára feküdt. Legelőször kelt fel. Éppen Vass József figyelte meg és írta szüleinek, ennek a bámulatos, tiszteletreméltóan kemény embernek az önfegyelmzéséről, hogy bár gyomra nem vette be a tengeri halat, az asztalfőn ülve, növényedékei előtt soha nem tett kivételt, vett és evett maga is mindig a tengeri halból, noha ebéd után *félre kellett* vonulnia... A nagyobb zarándoklatok alkalmával gyengébb szervezetű növendékeit sorra beültette a *Steinhuber* bíboros fogatába, maga pedig

gyötrődő sánta lábával gyalog tett meg bármilyen hosszú utat. A betegszobába került növendékét — elfoglaltsága dacára — naponta háromszor is felkereste. Ujságokkal vidámította, hazájáról, hozzátartozóiról beszélgetett vele. Sétálni is rendszerint valamelyik növendékével ment, egyidőben Vass József sokszor volt a sétálótársa. Az egyetemen az egyházjogot, a kollégiumban szombat esténként — külön órán — *szociológiát* adott elő, Vass József is éveken át hallgatta a későbbi bíboros, P. Biederlack szombatesti előadásait. Szociológiai műveltségét

1902-ik évi távozó papok. (Középen P. Rektor, P. Spirit. Vass József felvétele.)

már itt és ekkor kezdte alapozni Vass. A majdani „közélelmézési miniszter” itt folyton újabb és újabb kérdésekről hallott és már ekkor figyelemmel kísért ilyen felvetődő nagy életkérdéseket: — „A berlini tejháború és a drágaság letörésére irányuló intézkedések. — Mi lehet az igazságos földhozadék, a vállalkozói nyereség és az igazságos kamat? — Mennyire helytelen az olyan társadalmi rend, melyben egyesek könnyű szerrel milliókat harácsolhatnak össze más polgártársuk károsításával. — Az igazságos munkabér a családi bér, mert a termelés azért van, hogy a családok meg tudjanak élni. — Mi a tőke, a munka, a hitel lényege, a börze jogosultsága és ügyletei, az ér-

tékforgalom és árnyalatai, a valuta-kérdés. — A szakszervezetek berlini és münchen-gladbachi iránya, stb.”, mind sorban megvilágosítottak Vass József előtt. Biederlack páter beavatta hallgatóit a szociológiai irodalomba is, a kollégiumi könyvtárt ilyen irányban fejlesztette, az *ebédlőben* ilyen tartalmú könyvet olvastatott fel. Vass József itt hallotta először a német szociális püspöknek: báró *Ketteler* Emánuelnek háromkötetes életrajzát, a *Pastor* által írt *Reichensberger* Ágost és *Windthorst* életét, a német katolikus nagygyűlések beszédeit, stb. Mivel ezek az előadások és kérdések Vasst már akkor érdekelték, elolvasott minden idevonatkozólag ajánlott könyvet. A székesfehérvári híres szocialista gyűlésen, ahol őt „elnökké” választották, joggal vágta oda a sarokba szorított, zajongó „szocialisták”-nak:

— Én több szociális könyvet olvastam, mint ahánynak a címét tudja, a maguk kiküldött központi szónoka . . .

A kollégiumban a lelkiigazgató, Vass József ottlakozása idejében, P. *Prüme* Miklós, a vorarlbergi „*Stella Matutina*” nevelőintézet egykori vezetője volt, ahol a Habsburg uralkodóház főhercegeit is nevelték és Kalksburg mellett Ausztriának legelső nevelőintézete volt. A pátert a csin, a tisztaság nagy szeretete, a választékos igazi úri modor, a szónoklásnál a magával ragadó, színes, gazdag fantázia jellemezték. A felsőbbéveseknek minden két-három hétben tartott egy-egy beszédet. A retorika előadója ez a kiváló szónok volt és a fogékony fiatal Vass József, mint Mester János írja, míg a szociológiai tudását P. Biederlactól nyerte, a színes, lélekbe markoló képek festését és az alapos retorikai jártasságot, a beszédek gyors felépítését páter Prümtől sajátította el. A szónoki oktatás menete a régi görög rétorokra emlékeztet. A filozófusok kizárólag szónoki elbeszélést (példát) dolgoztak ki és adtak elő, külön teremben. Ezzel tanulták a szónoki művészet főtítkát, a szónoki festésen kívül a bizonyítékok hatásos feldolgozását, műszóval, a jó „amplicatiót”, mely a bizonyítóerőt kifejtve, szinte a lélek szeméi elé állítja és időt enged arra is, hogy az érzelmek felébredjenek és az akaraterő meginduljon . . . Vass József nagy érdeklődéssel figyelte a retorika művészi kifejtését és a gyakorlatban (már a kollégiumi élete folyamán is) mindig mint egyik legkiválóbb előadó szerepelt. Vass Józsefet harmadéves

korában érte az a nagy megtiszteltetés először, hogy az ősz páter Rémer, az újabb időkben aquinói Szent Tamás egyik legjobb ismerője és leghívebb követője, éppen Vass Józsefet szemelte ki az úgynevezett „Disputatio menstrua” tartására. „Havi vitatkozás” ugyan az ősi neve, de jelenleg évente már csak egyszer-kétszer tartják, ennél fogva csak az jut itt szóhoz, akit a tanár az egész évfolyamban legkíválóbbnak tart. Az egész kollégium kitüntetésnek tartja, ha a sokféle nemzet világversenyében valamelyik növendékét kiválasztják. A világ legnagyobb tudósainak előadásairól híres „nagy dogmatikus”-teremben, az egyetem legnagyobb termében vívják meg a vitát, hat-, hétszáz, sőt ezerezen felüli hallgatóság előtt. A középen nagy aranyozott karszékeken az egyetem tanárai és az előkelő vendégek, közöttük nem egyszer a pápa képviselője, a római bíboros-helytartó foglalnak helyet. XIII. Leó a Vatikán könyvtártermeiben tartatta a nyilvános vitát és az aggasztán pápa 2—3 óra hosszát egyfolytában feszülten figyelt, anélkül, hogy trónjáról felemelkedett volna. Midőn Vass József felment a katedrára, maga előtt látta a legváltozatosabb hallgatóságot: *piros* testvérek mellett a *hófehér* premonstreieket, trinitáriusokat, denevérgalléros spanyolokat, észak- és délamerikaiakat, franciákat és lengyeleket, stb., a maguk jellegzetes egyenruhájában. Balján alul a szaktanár: Rémer páter helyezkedett el, mint biztos tartalék az esetre, ha a védő belezavarodna és ereje felmondaná a szolgálatot... Vassal szemben négyen sorakoznak fel a katedra előtt, ez a négy „arguens” ellenvető, a támadó fél. Ennek a négynek kényelmesebb a helyzete, a védő harminc tételéből tetszés szerint választhattak ki egyet és heteken át kovácsolhatják ellenérveiket, amelyeket akár jegyzetükből is olvashatnak. A tanulmányi felügyelő, a híres P. de Maria, a skolasztika „oroszlánjának” intésére Vass — rövid ima után — kifejt egy tételt, olvassa vonatkozó fejtegetését. Az előadót így saját szavainak érce megnyugtatja, hozzászokik az akusztikához s mire megszólal P. de Maria basszus hangja:

— Ad argumenta!... Halljuk az érveket! — a védő Vass túl van az első lámpalázon, mire felállott az első olasz támadó:

— Vitánk alapjául veszem a hetedik tételt, melynek szövege a következő: „A mindenségben uralkodó rendből joggal következtethetünk arra, hogy Isten a rendnek alkotója”, ezt a tételt a következőképpen támadom meg: Isten léte a mindenség rendjéből nem szorul bizonyításra, hamis tehát a tétel. — Vass József, mint védő, szószerint megismétli az egészet, majd részekre tagolja:

— Isten léte a mindenség rendjéből nem szorul bizonyításra, tagadom az előtételt és ennek folytán tagadom a következtető erőt és a zárótételt.

Támadó: Bizonyítom. Ami önmagában nyilvánvaló, nem szorul bizonyításra. Már pedig Isten léte a mindenség rendjében nyilvánvaló. Nem szorul tehát bizonyításra és így hamis a tétel! — Vass az egészet gondolkozva megismétli, majd részekre tagolja:

— Ami önmagában nyilvánvaló, nem szorul bizonyításra, tegyük különbséget ebben a főtételben. Ha valami közvetve nyilvánvaló, az nem szorul bizonyításra, tagadom a tételt. Ha valami közvetlenül nyilvánvaló, az nem szorul bizonyításra, újra különbséget teszünk (subdistinguo): ami nyilvánvaló ismereteink logikai rendjében, mint az alapelvek, az nem szorul bizonyításra: megengedem; ami nyilvánvaló a valóságok rendjében még egyszer megkülönböztetem (iterum distingo) . . . Nem szorul bizonyításra azok számára, akik közvetlen intuícióval szemlélik a valóság rendjét, mint Isten és az angyalok, megengedem. Nem szorul bizonyításra a mi emberi elménk számára: tagadom! — Ismétli az altételt. — Már pedig Isten léte a mindenség rendjében nyilvánvaló, az altételben ellentétes különbséget teszünk (contradistinguo minore): nyilvánvaló önmagában és azok számára, akik közvetlenül szemlélik a valóságot, megengedem. Nyilvánvaló a mi emberi elménk számára, tagadom. S az adott megkülönböztetések alapján tagadom az érv következtető erejét és zárótételét! — A *támadó* nem riad vissza a sok megkülönböztetéstől és folytatja érveléseit:

— Éppen az nem helyes, amit állítasz; mert a mi ismereteink rendjében nincsen bizonyító ereje az érvnek, tehát hamis a tétel! — Vass egyszerűen tagadja ezt az állítást, a támadó meg bizonyítást próbál: *Kant, Schopenhauer, von Hartmann* és mások szerint ez az isten-érv a bizonyító erőt abból a szállóigéből meríti, hogy minden rend értelmes alkotót kíván. Már pedig a rend nem mindig kíván értelmes alkotót, amint a kristályok és rovarok világa bizonyítja. Tehát az érvnek nincsen bizonyító ereje és így hamis a tétel.

Vass válaszol:

— A bizonyító erőt az érv abból a szállóigéből meríti, hogy minden rend értelmes alkotót kíván, különbséget teszünk a főtételben. A bizonyító erő azon alapszik, hogy minden rend közvetlenül értelmes alkotót kíván: tagadom. Hogy a rend végeredményben, mint végső okot, értelmes alkotót kíván: megengedem. A felsorolt tekintélyekre pedig csak azt válaszolom: a tekintélyek annyit érnek, amennyit az érveik. Az altételben: a rend nem mindig kíván értelmes alkotót, ellentétes megkülönböztetéssel élek. Nem kíván közvetlenül értelmes alkotót: megengedem; nem kíván végeredményben értelmes alkotót: tagadom. Ez a válaszom az említett példákra is. Tehát az érvnek nincsen semmi bizonyító ereje: tagadom ezt a zárótételt és az egész érv következtető erejét! — A vitatkozók így

érvelnek tovább a világrendben található hibákon és a társadalomban észlelhető bajokon keresztül, míg ismét megszólalt *De Maria* atya hatalmas basszus hängja:

— Ad aliud! — Pillanatnyi szünet következik, a védő megtörüli homlokát, az első támadóval sikeresen végzett; de már is sorompóba lépett a másik támadó. A huszonkettedik tételt kereste ki. Ez a támadó a legveszedelmesebb. A skót-kollégiumnak *lilasínű* ruháját viseli... Ezek a skótok a filozófiánál többre becsülik a — *labdarúgást*, hozzá még a *latin kiejtésük* is borzasztó... Imhol a klasszikus latin beszédű Vass Józsefet is zavarba hozta a skót atyafi. Bármilyen erősen figyel Vass József, kényszerül kijelenteni:

— *Nem értem, mit mondasz!*... Légy szíves ismételni! — A hallgatóság öregje, fiatalja, egyetemi tanárok, bíborosok (még talán a jóságos öreg *szentatya* is?), diákjaikkal együtt jókedvűen, hangos kacajra fakadnak, hogy mentse a menthetőt, az öreg Rémer páter, a szaktanár veszi át a támadást. A páter már valóban veszedelmes, sőt a legveszedelmesebb ellenfél, ámde Vass József sikeresen megfélelget mestere érveléseire is... Ez a távolból visszhangzó vita-töredék nemcsak Vass József éles elméjét jellemzi, hanem az *egyetem* egész módszerét megvilágítja. Tisztán betanult szöveggel senki sem boldogul a váratlan támadásokkal szemben, itt minden fogalom alapos megértésére, s az érvelés sebezhető részének gyors megkapására van szükség.

A kisebbszerű vitatkozások mind az egyetemen, mind a kollégiumban hétről-hétre megismétlődnek. Az egész anyagot vitatkozva tanulják. A kibúvók keresése, az ellenérvek feszegetése a közepes tanulók észjárásában is gyökeret ver. Csak a teljes meggyőződés hajlítja meg őket, a saját belátásuk által is elfogadott igazság előtt; mert csak a tiszta ész és a hű emlékezet működnek az igazság keresésében. Az előírás kirekeszti az érzelemgerjesztést, a szónoki hatáshajszolást. Az ifjú megtanulja, hogy a tekintélyek nagyképűsége, az ellenvetések tömege, a stílus ragyogó formája az igazság keresésében nem sokat jelent, s egy pillantással el tud igazodni az álokoskodások útvesztőiben; mert szemé — mondja Mester János — hozzászokott a beszéd lényegének meglátásához. Maguk a *tanárok*

is tanulnak az ifjak vitáiból, akik hároméves ilyen *filozófiai elemköszörülés* után fognak hozzá a pápai egyetemen a *teológia* tanulmányozásához . . .

*

Magában a kollégiumban az előljárók részéről folyt a csodálatos nagy, sokoldalú nevelőmunka. Páter *Prüme* — a spirituális — szokta volt mondani:

— Ha ujjat húznak valamelyik kisebb előljáróval, ha panaszkodunk, akár a rektorra, vagy miniszterre, jöjjenek csak be hozzám. Nálam kiönthetik egész keserőségüket. Nálam szabad kritizálni, akár szidni is őket . . . Én meg segítek a bajukon, ha még lehetséges. Csak egymás között ne szítsák az elégedetlenséget és ne rontsák a ház szellemét, elhamarkodott, hirtelen kritika maró savával! — Vass József is élt a *Prüme* atya engedélyével, ismételten, többször felszólalt a *magyar szempontok* elhanyagolása miatt, mert ebben már akkor sem tűrt mellőzést, vagy megrövidítetést. A betegeskedő *Prüme* páttert néhány év múltán Páter *Ehrenborg* váltotta fel, aki inkább lelkipásztori tapasztalataival és a lélekvezetés művészetével tűnt ki.

Az első miniszter P. *Capello* volt. Telivér római volt, akit a Tiberis-vizével kereszteltek. Eleven. Józan, gyors ítélkezésű, emellett fensőségesen nyugodt és minden szeretetreméltósága dacára, felényes azokkal szemben, akik nem születtek a Szent Péter-templom kupolájának árnyékában. Az örökváros sok évezredes multja lelkében élt, viselkedését imponálóvá tette. A napi szükségletek, konyha, kamra, pince, ruházkodás ellátása tartoztak feladatai közé. A nagy pénzeket, a birtokokat, az alapítványokat a Páter-prokurátor kezeli, Vass József ott tartózkodása idejében, 1904-ig, P. *Folbeck* volt. Elsőrangú pénzügyi tekintélynek tartották, kilenc nyelven beszélt, arabs újságot olvasott a kitünő dogmatikus, s hogy a kollégiumnak ne kelljen mindent a piacról beszerezni, a *Parioli*-villában, Róma ősi falainak tőszomszédságában *baromfiudvart* rendezett be. A világhíres dogmatikusra ráfogták, hogy kezdetben csupa kakast vásárolt össze . . .

— Hejh! Hejh! — Vass József már akkor a tisztaságnak és rendnek elismert embere, akárhányszor megcsóválta fejét,

ámultan csodálta a Páter-prokurátor szobájában feltárult többmint költői rendetlenséget. Meg is jegyezte reá:

— Ezt azért mégsem lehet rendetlenségnek nevezni, mert ha kérnek tőle valamit, az irathegyek között *egykapásra* megtalálja! — Míg a P. minister bőkezűségéről volt híres, a kövér „prokurátor”-t takarékoságáról emlegették; mert bármilyen kövér volt, ha a lefekvés idején észrevette, hogy valaki fent a hatodik emeleten lámpát égetett, bár szuszogva, — felmászott az Olympusra... Utóda P. *Lassberg* báró orosz *gárdatiszt* volt, a cári udvar fényköréből lépett a Jézus-társaságba. Szerette a katonás rendet. A tisztaság vérében volt. Vass József a kollégium utolsó esztendejében a volt gárdista páter közelében lakott, s nem egyszer vette ki kezéből a mosogató vedret, törülörongyot, vagy cipőkefét; mert P. *Lassberg* minden takarítást éppenúgy maga végzett, amint azt növendékeitől megkívánta. P. *Arendt* teológiai „repetitor”, mint a belga-kollégium igazgatója lépett a Jézus-társaságba. Ez az éleselméjű, világoslátású, de gyenge egészségű, gyötrő idegbaját hőieszen szenvedő, kiváló szerzetes, szerény hivatalát mintaszerűen betöltötte... Vass József lelkületének kialakulására az előljárók, kikkel naponta érintkezett, minden bizonytal maradáólag hatottak. Nem volt velük szemben soha meghunyászkodó, de őszintén, lélekből tisztelte, szerette őket, mint szüleikhez, barátaihoz intézett leveleiből kitűnik.

A római egyetem szelleméről, mely Vass József lelkét is áthatotta, mondotta egyszer Páter *Rosa*, a rector magnificus a búcsúzú germanikusoknak:

— Két diplomát²⁹ is kapnak tőlünk és megérdemlik, mert derék munkát végeztek érte hét hosszú esztendőn át; de ne bízzák el magukat, mintha most már nagyon okosak lennének. *A mi diplomáink annyit jelentenek, hogy most már tudnak igazán tanulni!* — A főcél ezen az egyetemen az értelem kiművelése, az önálló gondolkodás elsajátítása és a kritikai érzék fejlesztése, ez legnemesebb értelemben vett formális nevelés volt, — írja Mester János. Nem kívánták a hallgatóktól, hogy a tanár egyéni véleményére esküdjenek. Az ellenkező felfogásért

²⁹ Vass József maga is két doktori, egy filozófiai és egy teológiai doktori diplomát hozott Rómából. A harmadik doktori diplomát már mint egyetemi tanár, itthon kapta meg.

nem ért senkit bántódás, sőt inkább azt vették zokon, ha hosszabb időn át nem szólalt fel senki sem, ilyenkor könnyen kifogták a professzor tréfás dorgálását:

— Vos aut cucurbitae estis, aut angeli! (Ti vagy tökfilmek vagytok, vagy angyalok!) — Azaz, hogy mindent felfogtok angyali elmével, vagy semmit sem értetek a dologhoz. — A tananyag beosztása a filozófián a következő:

Az első év az *annus logicorum*. Első felében átveszik a dialektikát, a logika alapszabályait, másszóval *logica minor*. Ebből az első félévben összefoglaló vizsgát tesznek, az úgynevezett „*actus publicus*”-t, amely az elsőéveseknek nagy eseménye. A második félévben következik a *logica major*, — az ismeretelmélet és tudománytan. Kegyetlenül száraz kenyér ez a *logika*, egy-egy filozófiai kérdésen órákhozant törni a fejet. A kollégium az elsőéveseknek még a retorikából, olasz nyelvből és szociológiából ad órákat. Második év az *annus physicorum*, ebben sorra kerülnek a természet-, a bölcselet- és lélektan mellett mechanika, fizika, (újabban) idegfiziológia és a mindenkinek a tetszésére bízott felső számtan. Harmadik év az *annus metaphysicorum*. Etika, contologia, természetes Istentan, theologia naturalis az előadások tárgyai és délután pedig a csillagászatban a janiculusi csillagvizsgálón. A filozófia történetét is ez évben adják elő. A pápai egyetemen a *teológia* tanulmányozása csak ezek után következik. A teológiai oktatás *főtárgya* és *gerince* a Szent Tamás-féle bölcseleten és a szentírás értelmén nyugvó ágazatos hittan: a dogmatika. A dogmatikából P. Billot, későbbi bíboros, korunknak elismert legelső és legkiválóbb spekulatív teológusa volt a Vass József mestere. Az apológiát Páter van Laak adta elő. Az *erkölcsstant* a vidám *Buveroni* atya művészi előadása emelte lekötő élvezetté. Éppen Vass jegyezte meg:

— Ez a páter valóságos előadóművész, akkor mókázik leg többet, akkor hallgatjuk őt legkönnyebben, amikor az anyag maga legszárazabb és legnehezebb!

Az *egyház történelmet* egy éven adják elő, naponként egy órában. Egyes részletkérdések alapos letárgyalása szokásos. Vass József például féléven át hallgatta ezt a kérdést: „Volt-e Szent Péter Rómában?” Előadási főcél, megmutatni, hogyan kell történelmet tanulni, történelmi érzéket szerezni. Ami a tör-

Várossy Gyula székesfehérvári püspök, majd kalocsai érsek.

téneti anyagot, lexikális ismereteket illeti — Rómában — minden templom, minden ember, minden séta bőségesen nyújtja. Az *egyházjogban* az általános elvekre fektetik a fősúlyt, hogy a jog iránti érzék belenevelődjék a hallgatóba. A *keleti* nyelvekből tetszése szerint tanulhat a hallgató, az egyetemen maga

csak a héber hallgatása kötelező. A *lelkipásztorokodástannal* magában a kollégiumban is bőségesen foglalkozik a lelkivezető. Mivel pedig a környezet is emeli vagy lenyomja az embert, elmondható, hogy Vass Rómában valóságos *angyalszárnyakat* kapott. A legmélységesebb hatást a messzelátó lángelméjű, szociális érzékű *XIII. Leó* pápa királyi jelensége gyakorolta reá. Leveleiben, nyilatkozataiban becézőleg, rajongólag: „*Szeretetremlő öreg*” névvel nevezi és minden alkalmat megragad, hogy az agg pápának közelébe juthasson, s ez oly sokszor meg is történt, hogy a pápa személyesen jól ismeri a „szöghajú” vasi magyar gyereket, akivel öszentsége — volt ilyen eset is! — bölcs nagyapóként kedélyesen, kedvesen eltréfálkozott, mint a pirosak kollégiumának jeleshírű — *sekrestyésével*. Egyszer a többek között az öreg pápa szelíden, mosolygósan azt mondja Vassnak éppen az ő kollégiumi kápolnabeli sekrestyességéről fordulván szó:

— *Ami most te vagy, az én is voltam; hanem ami most én vagyok, az te nem leszel, fiam!* — *Bilkei* Ferenc székesfehérvári esperes-plébános, a „*Fejérmegyei Napló*” egykori szerkesztője, Vass József római „összeköttetései” kapcsolatosan kedves esetet elevenít fel ugyanezen időkből. Az egyházpolitikai harcok izgalmaiktól lángolt idehaza az ország. Az egyházpolitikai ellenzék élén *Zichy* Nándorral, *Esterházy* M. Móriccal éppen a vaslogikájú, hajolni nem tudó, nem is akaró *Steiner* Fülöp püspök állott, *Klautz* György (mostani nagyprépost), *Sebeizich* Antal (mostani püspöki helynök), néhai *Mayer* Károly kanonok (Vass kis-szemináriumi rektora), *Bilkei* Ferenc, a szerkesztő-pap és még néhányan tartoztak az ellenzéki *Steiner* püspök szűkebb vezérkarához, akik azért az akkori liberális irányzat és a kormányhatalom előtt is a feketelistán voltak. Úgyhogy midőn *Steiner* püspök váratlanul meghalt, nemcsak az ő fejük koronája hullott le, hanem egyszerre a *levegőben* maradtak, mint a kidőlt oszlop folyondárjai... Bár értésükre adták, hogy az „új püspök” most már csakis „liberális püspök” lehet, *Steiner* Fülöp régi hívei tovább lobogtatták az ellenzéki lobogót, tovább fújták az ellenzéki harsonát, noha a „kipenderítés” veszedelme fenyegette őket, hogy most már lehülni valamely csendesebb, Isten hátamegetti falucskába kerülnek a központi vezérkedő helyekről... Tanácskoztak tehát titokban az

új püspök kinevezése felől, — *névszerint* is említették már, csakugyan a liberális kormányzatnak megfelelő püspök lett volna . . . Mindamellett elhatározták a további harcot, hogy elveikből nem engednek . . . Az „új püspököt” illetőleg Mayer kanonok megjegyezte és odaszólt a fiatal felszentelt pap Bilkeinek:

— Tudja mit, reverende Domine . . . Irjon Rómába Vass Józsinak, az ott sokfelé ismerős, sőt a Vatikánban is vannak összeköttetései . . . Kérdezze meg Józsitól, hogy *mi is van ezzel* a püspöki kinevezéssel?!

— Tyüh! — Bilkei Ferenc főtisztelendő örömeiben felkiáltott, s akkorát emelkedett a fiatal harcos papok szemében Vass Józsi, a germanikus kollégium kitünő növendéke, hogy hamarosan majdnem azt is elhitték, hogy a Mayer kanonok úr „Józsi diákja” és egykori sakkjátészó társa, *bejárós* magához a *pápához* és öszentsége — a magyar ügyekben — talán még a tanácsát is kikéri Vass Józsinak . . . Bilkei főtisztelendő azért azon melegiben megírta levelét, őszintén feltárt benne mindent, s ha Vass József nem volt is éppen „bejárós” a pápához, már akkor jó diplomatának bizonyult. 1901 nyaráról keltezve, megnyugtatólag válaszolt, hogy egy álmatlan éjszaka után, másnap már *tárgyalást* kezdett és egyenest *Steinhuber* kardinálisnak (az osztrák-magyar ügyek legjobb ismerőjének) *üzenetét* közvetíti . . . „A bíborosnak beható ismeretei vannak az egész akcióról” és „csendes mosolygással kicsinyelte le azt a szűk látókört, amelyben azt hiszik, hogy egypár *otthon* tekintélyes ember a világegyház központjában is *olyan* tekintélynek véli magát. — *Imádkozni és nem félni*, ez az első teendő jelenleg, stb . . .” Csakugyan kútba esett a liberális kormánypártiak püspökjelöltje. Egy nagyszerű, nemes magyar főpap: *Várossy* Gyula kalocsai kanonok — a későbbi nagytekintélyű kalocsai érsek — lett a *Steiner* püspök utóda . . . A Steiner Fülöp püspök idejében megkezdett egyház- és társadalomszervező nagy munka tehát megszakítás nélkül tovább folyt, s a beavatott fiatal „harcos papság” előtt az immár legendás hírű és a tettekkel is igazolt római germanikus Vass József „nimbusza” még nagyobbat nött. Vágyva várták majdani hazatérését, addig megelégedtek azzal is, hogy az élelmes lapszerkesztő *Bilkei* munkatársul felkérte az ifjú római

diákat. *Levelei, elbeszélései* ezentúl egymásután jelentek meg a „*Fejérmegyei Napló*”-ban. Sohase írta ki a nevét. Vagy dr. *Minimus*, vagy *Maximus* néven írt. Mindenki tudta, ismerte a cikkek íróját. Mert kifúrta volna az oldalát, ha nem tudja, hogy ki az a világos eszű, *pompás humorú*, ha kell könnyre fakasztó író, aki olyan könnyedén játszik a szívekkel, s akitől mindenki, a *vének is* tanulhatnak. Persze, a *honorárium* (a Vass József legelső írói honorárium!) sem maradt el. „Nagylelkű voltam és gavallér” — mereng jóízűen régi emlékein az egykori lelkes szerkesztő, a székesfehérvári felsővárosi esperes-plébános *Bilkei Ferenc*, — „egyszer, de csak egyetlen egyszer *5 forintot* küldtem az én kitünő munkatársamnak. Igaz, hogy én, a szerkesztő, annyit sem kaptam, de hát ha valaki egyszer már szerkesztő úr és szíve is van, nem zárhatja be az erszényét, a még nálánál is vékonyabb pénzü *kispap* előtt.”

*

Vassra a kollégium felejthetetlen évei az örökvárossal megnyitották a messze látkört. A „fekete pápa”, a jezsuita generális, Ferenc József diplomáciai védelme alatt állandóan a kollégium falai között, szóval Vass-sal egy fedél alatt lakott. A generális környezete is a rend válogatottjaiból állott. Vendégekként *Steinhuber* kardinálissal együtt, kiváló más bíborosok, püspökök, egyházi főemberek, nagy tudósok, művészek, németek, magyarok, olaszok állandóan forgolódtak a kollégiumban. A germanikusokkal ugyanegy asztalnál ültek, beszélgettek velük, feltárták gazdag életük, nagy tudásuk ritka kincseit. Vass József is részese volt a kiválasztottak e ritka társaságának. Nemcsak hallhatta őket, de meghallgatták őt is, elbeszélgettek vele is, mint a kollégium elismert és ismert legkiválóbb növendékével. *Vass Józsefet*, mint szónokat leginkább buzdíthatta és megragadhatta a hatalmas zengőszavú *Korum Mihály* trieri püspök, férfias, logikus, mélyen átértzett beszédeivel. *Felbize* (?), a norvégiai apostoli vikárius, a kollégium egykori növendéke, észak országairól, az ott megismert magyarországi kóborcigányokról, *P. Stenz* Kínáról, *P. Dahlmann* Japánról, a ceyloni

Vass József római barátai körében. (Az előtte ülő polgáriruhás férfi Vitkay nevű hadnagy. 1902.)

püspök, a bombay-i érsek Indiáról³⁰ beszéltek. L. Pastor, a pápaság történetírója is többször időzött a kollégiumban és beszélt Vass-sal, aki itt ismerte meg P. Grisart, a régi Róma legalaposabb ismerőjét, Wilpertet, a nagy katakomba-kutatót. Pieper Ágost és Wehrmann prelátus buzdítására alakítottak Vass Józsefék külön egyesületet a kollégiumban „a társadalmi

³⁰ Vass József 1903 május 24-ről keltezett levelében írja „kedves szüleinek”: „Éppen most (vasárnap este) tartott egy nálunk tartózkodó indiai püspök előadást a megyéje viszonyairól. Előadását képekkel is illusztrálta, melyeket magával hozott messze hazájából. Hittérítő a pogányok között. Eredetileg német ember, Vesztfáliából való, de erőteljes, hatalmas természetét megtörte az idegen éghajlat, sőt az anyanyelvét is

kérdések tanulmányozására; az utóbbi, tudniillik Wehrmann ajánlotta figyelmébe Vassnak a szervezetlen jótékonykodás céltalan, sőt káros hatására vonatkozó irodalmat... A zenész P. de *Santi*, Maestro Don *Perosi*, a Sixtina-kápolna világhíres karnagya, a Rómában élő két magyar festőművész, a szegedi öreg *Szoldatics* Ferenc mester és fia, *Fraknoi* püspök, kinek villájában (a mostani magyar római történelmi intézet falai között) *magyar sonka*, *magyar bor* fogyasztgatása mellett *Lukcsics* József, későbbi egyetemi tanár, most veszprémi kanonokkal, a 80 éves öreg *Szoldatics*csal, a művészetről, a művészet legnagyobb alkotásairól elbeszélgettek, mind tágitották a látkört, nevelőleg hatottak az igazi nagy dolgok iránt oly fogékony Vassra. A magyarok közül *Majláth* püspök, *Boromissza* püspök, ha Rómába érkeztek, a kollégium-szálló vendégei voltak, *Steiner* püspök is töltött itt órákat kettesben kiválasztott „kispapjával”. A szelíd, gavallér *Várossy* püspököt is még a kollégiumban ismerte meg Vass, harmadik püspökének, az akkor még egyetemi tanár *Prohászka* Ottokárnak bűvkörébe is itt és még ekkor került. *Prohászka* csodálatba ejtette Vasst, midőn Krisztus királyi lelkéről oly csodáson elragadó ékesszólással és szívből jövő, szívhez szóló erővel beszélt — németül is. Vass *Prohászka* püspöki kinevezését még Rómában megérte, de a X. *Pius* által végezett felszenteltetésén már nem volt jelen... Emellett a hazai eseményekről sem maradtak tájékoztatlanul a magyar germanikusok, a húsvéti zarándoklatok alkalmából kedves vendégeik és látogatóik közé tartoztak *Ernszt* Sándor, *Krywald* Ottó, a „*Regnum Marianum*” nagyszerű papjai a lelkes ifjúsággal, amelynek idővel Vass József maga is egyik hatalmas nevelőmestere lett.

akadozva beszéli. *Mennyit kell szenvedniök, fáradniök a lelkekért!... „Csak az vigasztal bennünket, — mondá, — hogy Indiától a mennyország sokkal közelebb van, mint pl. Berlinton, Bécestől!...” (Mert ott hamarabb meghalnak a papok!) Meghívott bennünket, hogy ha arra találunk utazni, el ne kerüljük a házatáját. Persze megnevettük. Kevés ember utazik közülünk olyanformán, hogy India útjába essék.”*

XV. FEJEZET.

P. Biederlack biboros minősítése. — P. Frimmel Vass Józsefről. — Vass József, mint sekrestyés. — Vass József a vasalóval. — A levélfíró Vass. — Előérzése a jövő nagy munkáiról. — Láttá a pápát. — Fent a Szent Péter-templom kupolájában. — A templom óriás méretei. — Titokzatos keresztjel a vaskorlátón. — Születésnapozás a kupola gombjában. — Vass József egészségi állapota. — Vakáció és kirándulások. — A germanikusok ajándékgyertyája. — Vass vitte a gyertyát a pápa elé. — A Szent Péter-bazilika kanonokjának a gyertyája még óriásibb volt. — Betartják a régi szokásokat. — A pápa megáldja a Vass József kis keresztjét. — A fehér szarvas. — A milánóiak óriási tortája. — Színjátzás a kollégiumban. — A közelgető primicia felől. — Szegény embernek szegény a dolga. — XIII. Leó pápa temetése, úgy, ahogy Vass József látta. — Vass József, mint a levélfírás mestere. — Egy régi barát a purzicsán dohánnyal.

Páter *Biederlack*, az Innsbruckban élő, már nagyon öreg sánta bíboros, Vass Józsefnek a római kollégiumban éveken át volt rektora a józan értelemnek, a rövid elintézéseknek volt az embere. Akárcsak tanítványa: Vass, dícsérettel, elismerésekkel túlságbanemőleg nem pazarkodott, noha belülről értékelt minden tehetséget, minden rendes munkát és jó magaviseletet. Vass Józsefet például a „Collegium” törzskönyvében a szokásos „nazionale” után ilyenféle tömörséggel minősítette: „*Jó tehetség, jól viselte magát.*” Páter *Frimmel* (a kollégium ezidőszerinti rektora) egy évig együtt volt Vassal, s „élénken él emlékében, milyen *nagy tekintélye* volt az egész kollégium előtt, nemcsak nagy tudása, éles ítélőképessége, hanem affabilitása (szívélyessége) miatt is. Azt lehet mondani, ő volt az időben a kollégium *vezéregyénisége*”. A kollégiumi ifjúságnak ez a szálasnövésű vezére nem volt elzárkózó, rideg, magas paripán ülő vezér, mint a kollégium és a San Pastorei kincsekkel rakott kápolnáinak „sekrestyése”, „doktor” korában is megfogta: a seprőt, porolópalcát, törlőrongyot, súrolókefét, sőt vasalót is; hiszen éppen rend- és tisztaságszeretetéből kifolyólag bízták meg a nemcsak aranyat, ezüstöt, nagyértékű festménye-

ket, selymet, bársonyt, fehérneműt, hanem óriási drága, nagy keleti szőnyegeket is rejtegető kápolnák gondozásával. Abban az időben a világnak legtudományosabb sekrestyése egész bizonyosan dr. Vass József volt. Egyik — „*Kedves Szülőim*”-hez — intézett levelében, lelke derűjét megragyogtatva, ilyen kedvességgel örökíti meg — a sárvári hivatásos öreg *Bodort* meszsze túlszárnyaló — sekrestyési új munkakörét:

„A *templomba* sok idegen pap jön misézni, akik, persze, nem hozzák magukkal a fejérruhatárukat, hanem az úgynevezett *apró templomi fejérruhát* mi adjuk nekik, t. i., a *vállkendőt és kehelykendőt*. Nos, a *pap mind kényes*, ha egyszer az ilyen kendőt összegyúrta, a másoknak már nem lehet adni. *Mindig újat adni pedig sokba kerülne*. Ennélfogva igen jókor jött, hogy a *templom régiségtárában* kutatás közben egy jól táplálható — *vasalóra* akadtam. A következők után igen természetes. Társaim egyik ebéd után gyanus meglepetéssel nézegették a készülődéseimet: *tűz a vasalóban, az egyik szekrény teteje vasalódeszkává alakítva, jómagam pedig egyiptomi paphoz illő titokzatos ábrázattal és nekigyürkőzve*. Mikor láttam, hogy már a *másfélmászás szakács* is betörtetett nagy szuszogva, *illő flegmával és szakértelemmel* elkezdtem — *vasalni*. Persze óriási volt a *gaudium* azoknál, akik látták a bötsületes ügyekezetest, jómagam pedig *félszeggel* arra vigyáztam, hogy valamelyik *lurkó* nekem ne szegezze a *képelőmasináját*. Nem szeretném, ha *vasalónői* tevékenységem színterén örökítenének meg a hálás utókor számára. — No, — gondoltam magamban — *Szepe*, ha ezt *Édes* látná? Hátha még a *Mariska* látná!?!... A *város* szent hogy tele lenne vele, s egy hét mulva az apácák már az én példámmal buzdítanak serény munkásságra a serdülő kis gazdasszonyokat.”

*

Vass Józsefnek szüleihez intézett leveleiből — a nyári vakációk idején került azok között 14—16 oldalas, törlésnélküli, sűrű, apró betűkkel teleírott levél is! — nemcsak római tanulságos életének érdekességei tömörülnek össze érces pennája nyomán, hanem felfogását kifejező, jövődöbéli elhivatását sejtető és sejtítő megnyilatkozások is széjjel sugároznak — ma már talán még inkább? — meglepőleg... „*Valószínűleg olyan*

munkakört akar adni majd odakünn a jó Isten, — írja 1903 május huszonegyedikéről —, amelyben összes erőimet folytonosan munkában kell tartanom!” ... — Node, Vass már akkor komolyan vette az élet kötelességeit és lelkének titokzatos erőitől előre sejdített majdani nagy feladatait. Hozzákészült mindenhez ... Kedves Szüleimhez maga írja: „Ez utolsó időkben, melyek pedig természetes *előkészítők az életre*, annyi a dolgom, néha majdnem mástól kérdezem meg nevemet ... Jelenleg *prédikáción* dolgozom, amely nem kellemes multság, mert 1. préd-

Vass József római képes levelezőlapja. (XIII. Leó pápa képével.)

dikáció, 2. német. Nem mintha a prédikációkészítés unalmas mesterség volna. Ellenkezőleg, de csak akkor, ha a *lelkipásztorokodás tapasztalatai ügyessé, praktikussá* teszik az *anyagkiválasztásban*, könnyűkezűvé a *kiejtésben*, — mind olyan tulajdonságok, amelyek az ilyen magamfajta kispapnál egyelőre nagyrészt hiányzanak. A prédikációm mellett egy *nagyobbfajta kultúrtörténelmi kérdéssel* vesződöm, melynek előmunkálatai a szobámat könyvtárrá és pedig *rendezetlenné*, a fejemet pedig *borzassá* varázsolták: azért t. i., mert egyenlő erővel és szorgalommal *turkállok* mind a kettőben. Jó, hogy az erő nem arányos a szorgalommal, hanem jóval kisebb, mert ellen-

kező esetben a fejem is annyit kopnék, mint a könyvek — turkálás közben. Egyéb foglalkozásaimat szépen egy kalap alá lehet foglalni ekképpen: *küzdelem a létért*... Azért mondtam küzdelem a létért, mert *tanulónak tanulás a léte, nos, meg a kötelessége*, nem politikacsinálás, ablakbeverés és lumpolás, mint a pesti diákoknak.”

A szülő-szerető Vass József majd másik selymes finom levelében tovább vezet bennünket:

— Azt ugyan nem tudom már pontosan, — írja (Róma) 1899 május 17-i keltezésű levelében —, mikor írtam utoljára, de azt hiszem, még pápai mise előtt volt, melyet a Szent Péterben hallgattam, s amelyen *Őszentsége* is jelen volt. *Láttam*... Egészen közel vitték el mellettem magas trónusán, túlvilági tüzü szemeiből talán rám is esett egy sugár, mosolyából, pergamenszínű ajkairól hozzám is röppent egy kicsike hullám, s a kíváncsi ember önzésével vizsgáltam apróra áldástosztó kezeinek agg remegését, s mégis oly fürge mozdulatait... *Szeretetreméltó öreg!*... Kicsike, összetöpörödött alakja ott veszett el a trónus öblében, mely úszott a néptenger tetején az óriási bazilika boltozatai alatt; valóban úgy látszott, hogy *szívekből készített talapzaton* nyugszik királyi széke, s a rajongó, lelkesülő alattvalók arcát az igazi szeretet verőfénye aranyozta be. S ő ott *mosolygott*, mindig osztotta áldásait a hullámzó tengernek. Néha egészen eltűnt, csak örökké, jóságosan, biztatóan mosolygó arca haladt magasan a viharzó levegőben... Mert a boltozatok szüntelen verdeső üdvivalgásokat vertek vissza, tompán, mélyen visszadörgő dübörgéssel, s mikor lenn a rivalgás már elhalt, a kupola tömérdek öble akkor dobta vissza a tízezrek kiáltását. Körülbelül 50—60.000 ember volt a templomban, sok-sok idegen, talán a világ minden művelt nemzetsége képviselve volt... *Tehát láttam már a pápát s így igazi római polgár vagyok!* — majd így folytatja: — *Születésem nupját* ott ültem meg, ahová nem mindenki mehet hasonló ünnepségeket tartani. Felmásztunk t. i. a Szent Péter-templom kupolájába először belülről. Csak ott látni, minő óriási méretei vannak a templomnak. Lenn ünnepélyes mise alatt teljes kórus énekelt, fenn a levegő se mozdult meg, csak *az emberkéket* látni, de egy hang se hallható az énekből. Egy helyen *keresztel van a vaskorlát megjelölve*, azt mondják, hogy *valaki onnan*

lezuhant egyenesen a *Szent Péter sírjára*, hatvanhárom méter magasról... Azután szépen kivonultunk a kupola *külső* oldalára, s ott kezdődött az igazi tánc, *szűk csigalépcsőkön*, hol csak egy ember mehet, *koromsötétben* felfelé törni a magasba. A kupola teteje csak akkorának látszik, mint egy kalitka, s a felső részén a kereszt tövében egy ökölnyi gomb... A kupola tövében van a templom homlokzata, mely körül van állogatva a *szentek szobraival*. Kis, apró gyerekszobroknak látszanak alulról, s mikor felmáztunk hozzájuk, *megmértem* ker. Szt. János ballábának kisujján a *tyúkszemet*, — éppen egy arasznyi volt... A kalitkában fenn, melyet különben öles oszlopok tartanak, kinyugodtuk magunkat. *Beírtuk* természetesen a századok óta felírt nevek közé neveinket, azután az utolsó stáció felé indultunk, bele az *ökölnyi* gombba. Vas létrán másztunk vagy tizenhat fokot, akkor értünk bele egy gömbölyű szobalakú helyiségbe, melyben ha 16 ember letelepedik és beszélget vagy *dalol*,³¹ nem is akarja elhinni, hogy az ökölnyi gomb belsejében csücsül... Ott *ültem* meg a születésnapomat április 25-én... Most itt ülök a IV-ik emeleten, a *József-teremnek* nevezett erkélyszobában, kilátás éppen a vatikáni kertekre esik, amennyire látni lehet, *óriási köd* van a vidéken. Nem igen jó időjárás, különösen nekem nem, kire *kedélyileg ez nagy befolyást gyakorol*. Ma utazott haza két kollégám, az egyik az itt egyedül veszedelmes betegséget, a *lázt* kapta meg vagy három hava s nem tudjuk kigyógyítani, a másik meg csak tengődött eleddig, nem tudván hozzászokni a *klimához*... Azt hiszem, nem is jönnek vissza... *Én egészséges vagyok*,³² fejfájás, orrvérzés elmúlt, rossz hangulat van bőven, de ez csak futó baj. Jövő hó 21-ével megszűnnek az egyetemen az előadások, lerakjuk a vizsgálatokat, s augusztus elején megyünk ki a *villákra*. Akkor kezdünk vakációzni, mikor otthon vége is van már. Ki-

³¹ Vass Józsefnek a „kollégiumi” emlékkönyvében található, *marburgi* germanikus disputálótársának, bizonyos X. *Lupman* úrnak bejegyzése bizonyítja, hogy csupán előttük ismert kollégiumi érdekességekkel és bizonyos Fr. *Ambrosius*-szal kapcsolatosan valamilyenféle kedves *német nótája* is volt. A marburgi német sógorral gyakran énekelték: „Sie hatten — írta legalább a német — eine besondere Vorliebe für das famose Lied: *Als Noe aus dem Kasten!*...” Boldog idők!

³² Vass Józsefet hétéves római tartózkodása alatt súlyosabb betegség csak egyszer bántotta. A szülei iránt oly figyelmes, kiméletes fiú

rándulásokat különben bőven követünk el, most is, két villa itt is van néhány órányi távolságra, ezekre minden héten kimegyünk, ha szép idő van.”

*

A januári olasz idő bizony az erős, a szívós Vass Józsefet is megdideregtette. *Délelőtt* is, *délután* is — fázott. Februárban már némileg javult a helyzet. Csak *délelőtt* fázlódott, mert a nap 12 órától kezdve — már most — fáradhatatlanul bepislogatott az ablakán. A kollégiumi hadakra, a sekrestyés kollégákra gonosz idő járt. A római *gyertyaszentelő* ünnepekről és szokásokról emlékezvén — 1903 február 23. —, levelében a következőket ujságolja Vass József:

— Régi, kipróbált egészségem most is megállta a sarat. Januárban a fél kollégium beteg volt. Annyi volt az influenzás ember, mint *muszka* Oroszországban. Alig volt legény a házban, akinek legalább valami hitvány kis náthája ne lett volna. *Sekrestyés kollégáim* egymásután kidőltek mellőlem, mert hideg ám télen a sekrestye, aztán nem lehet fűteni, mint a *győri kano-nokokét!* Február másodikán, *gyertyaszentelő napján* régi szokás szerint a római *összes valamirevaló templomok*³³ és *intézetek* megjelennek a Vatikánban, átadni a pápának az *ajándékgyertyát*. Kiváltsága a sekrestyésnek, hogy ez alkalommal ő menjen el az intézeti rektorral és *ő adja* át a pápának a gyertyát. Csináltattunk is a gyárosnál ennek az örömeire olyan pompás *másfélméteres jószágot*, hogy öröm volt a — 24 koronás számlát látni. A festő egész virágerdőt pingált rá, meg a pápai címet, valamint a kollégium monogramját, *selyemből volt a béle* (legalább az a darab, ami kilógott, a *többi* lehetett *kóc-madzag* is, a gyáros lelke rajta!), tetejiben aranyszakállas kucsma díszelgett, szóval szép volt, nagy volt, azt hittük, senki-

erről már csak akkor írt, amikor a fájdalmas *operáción* túlesett. Valami-féle csigolyatályogját operálták, s a *Tiberis-szigetén*, az *Irgalmas testvéreknél* feküdt. Előzőleg csupán annyit írt a szüleinek, ne csodálkozzanak, ne nyugtalankodjanak, ha rendes időben nem érkezik levele, de olyan sok a dolga. Egy héttel később, amikor már a veszedelem elmúlt, beteg-ágyából *írónnal* mégis írt, tájékoztatta és megnyugtatta az ő drága szüleit.

³³ Rómának van legalább 400 temploma.

nek se lesz olyan... Az ünnepi hangulat emelésére az ég olyan esőzést cselekedett meg, hogy a kocsink útközben majdnem csónakká változott. A másodikemeleti nagyteremben már várakoztak az ünnepélyre a kivasalt ruhájú és arcú bácsik, kegyetlen elszántsággal szorongatván kiki a saját vastagra tervezett ajándékát. Volt is ott olyan mustrálgatása az egymás jószágának, akár az *asszonyok miséjén*³⁴ a templomban nagy ünnepkor, ott is mindegyik a többi új ruháját kritizálja. Hamarosan a helyzet magaslatára emelkedtem, még végig is *botortam* néhány-szor a nagytermet a *gyertyámmal*, hadd sárguljanak az irigységtől!... A dicsőség azonban kurta életű vala. Nemsokára nyílt az ajtó, a tarkanadrágos testőrök keményen szalutáltak és *bejött* valaki... Látták már, hogy elhalványodik a hajnali csillag, ha megjelenik a nap? Hogy eltűnik a hold? Hogy „*megszünik*” létezni a *jogászygyerek*, ha a *szabóját* meglátja? Ilyenformán tűntem el, halaványodtam és szüntem meg én is, mikor a *gömbölyű, de rövid bácsi* a terembe tolakodott mivoltának leg„font”osabb részlete után. A *Szent Péter*-bazilikából való *kanonok* mindenestre stílszerű megtestesítője a hatalmas kiterjedéseknek. Komoly volt és méltóságos, amint illik és *sétáltatta erősen* azt a monstrumot, azt a *viaszszörnyeteget*, amelyet csak a két kezemmel tudtam volna valahogy átmarkolni. Idomtalan jószág volt, *de a legnagyobb*. No, gondoltam magamban, ehhez csak illő gyertyatartót kell csináltatni, aztán ki lehet vele világítani a piac közepéről egy kisebbfajta olasz falut. Ugyis igen gyéren járja az olaszoknál a világítás. Az ilyen háztartási gondokat egyszerűen a jó Istenre bízzák... Jó hosszú várakozásra beeresztettek bennünket az elfogadóterembe. Érdekes, mily pontosan betartják a *régi szokásokat*. Az elfogadóterem ajtajánál megjelenik valami hivatalos személyiség, kezében régi okmány, arról szólítja be egymásután a templomok, a kollégiumok képviselőit. 1872—73-ban, mikor az olaszok a pápai város elfoglalása után egyre-másra fosztogatták az egyházi javakat, elfoglalták a *jezsuiták* óriási egyetemét, az úgynevezett *Collegio Romano*-t („római kollégiumot”) is. Az ilyen rablást

³⁴ Szegeden, az immár lebontott belpalánki öreg Szent Demeter-templomban a suhogó szoknyákról áradó különböző illatszerek illatárjai miatt „*szagos misének*” nevezték az asszonyok miséjét.

persze nem lehet elismerni sohase, azért az elfogadóterem ajtajánál minden esztendőben *hivatalosan felszólítják* a Collegio Romanot is, hogy *lépjen be* . . . Persze, senki sincs ott, hisz az intézet nem létezik — tényleg; de az eljárás is mutatja, hogy *jogilag létezik*, mert a pápai kormány nem vett hivatalos tudomást a felosztatásáról . . . Volt néhány száz előkelő hölgy is a teremben. A pápa magas trónon ült, középről lépcsőkön kellett felmenni hozzá, balfelől a felvitt gyertyákat rögtön elkapkodták az odaállított hivatalos perszónák, jobbfelé meg a hódolókat magukat adogatták le a lépcsőkre felállogatott magasrangú tisztek, főpapok. Beszélni nem igen lehet ilyenkor a szent atyával, annyi időnk mégis volt, hogy az intézet számára áldást kértünk tőle, én meg megáldattam vele egy kis keresztet, amellyel ezután minden haldokló, ha meggyónt, megáldozott és a kezébe veszi a feszületet, teljes búcsút nyerhet. Még arra sem volt időnk, hogy a *szarvast* megköszönjük. A szarvasnak azonban egész külön históriája van. Ujév napján tudniillik valamiféle estélyfelét tartottunk, amelyen jelen volt egy kardinális is, meg *Zichy* gróf, az én „megyésem”. Hosszú olasz tréfás költeményben köszöntötte fel az egyik növendék a pápát, a jelenlévő bíborost s az összes vendégeket külön-külön. Mindegyik kapott egy viccet. A bíboros köszöntőjét a lurkó egy kéréssel toldotta meg. Tudja, úgymond, hogy öeminenciája „*bejárós*” a pápához, esedezik hát alássan, szóljon egy jó szót az „*öregnek*”, hogy ne felejtse a kedves *piros kispapjait*. Még eddig minden esztendőben küldött valamit, ha egyebet nem, hát egy embertelen nagy *tortát*,³⁵ csak az idén nem kaptunk semmit . . . Persze, csak tréfa volt, arra szánva, hogy a közönség mulasson rajta. A *bíboros* azonban komolyan vette, *Zichy* is (a pápa titkos kamarása) ígérte erősen, hogy mindent elmond az öregnek. Csakugyan meg is tették. Harmadnap már bezörgött az udvarra a pápai kocsi, a szentatya *gyönyörű szarvast* küldetett a kollégiumba . . . Jelenleg a farsangi játék tombol a városban. Nálunk is fölverték a színpadot, tegnap számos és előkelő hallgatóság előtt el is játszották már az első darabot, az első keresztények

³⁵ A pápának a milánóiak szoktak készíteni és küldeni malomkönyi óriási tortát, a Szentatya ezt a *pirosaknak* szokta adni. Ebből a tortából Vass József is juttatott haza kóstolót.

idejéből, a *Dioklécián császár-féle* üldözés korából. Ma (február 23.) szünet van a színpadon, csak a színfaltologatók dolgoznak a holnapi előadás díszletén. Tréfás, rövidfajta *vígjátékok* kerülnek színre, hogy a fiatal kedvű közönség nevetessen is egypárt, mielőtt behamvazná a homlokát. A színházdirektornak még ma megmondom, hogy a színlapokra ne azt nyomassa, hogy pl. „*vígjáték két fölvonásban*”, hanem: „*két föl- és levonásban*”. Tegnap ugyanis a darab végén a szereplő személyek élőképeket alkottak görögtűzfényben. Minden pompásan ment, de mikor le kellett volna eresztetni a függönyt, a kortinahúzó rémulve vette észre, hogy nem megy. Hiába rángatta, a lepedő nem ment. Végre is *Dioklécián császár* fogta magát, egyszerűen kilépett a „*képből*”, odaállt a színpad elejére s minthogy óriási termetű ember, egyszerűen megfogta a kortina alját és olyat rántott rajta a közönség hahotája között, hogy majd az egész *fesztung* összedőlt. Ezért szeretném a színlapra iratni a közönség megnyugtatóására, hogy nemcsak *föl-*, hanem *levonás* is létszen. Egyébként az idő roppant gyorsan múlik. Alig kezdtük el ezt az évet, már is odavan egy jó része. Három félévet hallgattam a theológiai fakultáson, mire a hatodiknak vége lesz, *szentelnek*. Azután még rövid idő kell és itthagynom Rómát, mely egészen a lelkemhez nőtt az eddigi öt év alatt. Mikor *Saára bácsi* itt volt, előre lefoglalta, illetőleg le akarta foglalni magának azt a jogot, hogy a *primiciát* az ő házában tartsuk; mert az a szokás, hogy aki innen hazamegy, jóllehet, már egy egész esztendeig misézett, mégis megtartja otthon a *primiciát*. Határozott ígéretet nem adtam neki, még korai dolog volna. Majd a jó Isten megmutatja, hogyan lesz legjobb. Ha tudnék nélkülözhető pár pengőt összekeríteni a jövő év november elsejéig, szent, hogy meghívnám valamelyiküket vagy mindkettőjüket az örök városba. Hadd látnák meg az én „*öregeim*” is Rómát, meg a pápát, meg mindazt, ami nekem kedves. Két éve egyik kollégám megtette, *pedig az is szegénygyerek*, elhozatta az édesanyját a *primiciájára*. A szegény gyöngye teremtésnek azonban megártott a tengeri út (a szárazon nem jöhetett, mert az többbe kerül), megbetegedett itt Rómában, el kellett helyezni az egyik apácakolostorban, ahol kitünően bántak vele, egy hét alatt lábraállították, de a kollégámnak 450 koronájába került a játék. *A pénzt nem sajnálja az ember, amikor van; de ha nincs,*

akkor csak akarni vagy kívánni lehet a jót, nem megvalósítani. Majd a jó Isten ebben az ügyben is megadja az irányítást.”

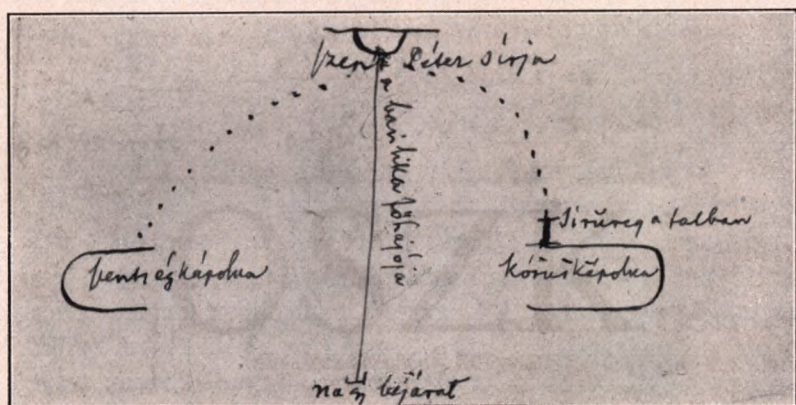
Vass József másik — még 1903 augusztus 29-én megkezdett, többszöri hozzáfőhászzkodással és részletezésekkel San Pastoréban, 1903 szeptember 18-án befejezett, valóban 16 oldalas — levelében emlékezetes történeti jelenetet, XIII. *Leó pápának*, az ő „szeretetreméltó öreg”-ének *temetését* örökítette meg a festőművész színeivel és a történetíró mindenképpen megbízható alaposágával. Igazi Vass-Józsefi stílusban elmondja:

„Nem akarom az eseményeket historikus módjára elbeszélni, hisz az *ujságokból* úgyis tudják, mi minden történt. Sőt többet is tudnak, mint mi, kik az eseményeket átéltük, mert — az *ujságok rémitő sokat hazudtak az igazság mellé*. Inkább személyes benyomásaimból, tapasztalataimból vetek egyet-mást papírra; e nagy napok történetét egyebüvé úgyse írtam le, legyen nyomuk legalább hazaírt leveleimben.

„Július 25-ére tűzték ki XIII. *Leó* temetési napját. Aznap mindannyiunknak kimenőnk volt az intézet egyik villájába. *Jegyeket* nem lehetett kapni, legalább mi nem kaptunk, így útrákészen gyülekeztünk a portán, mikor közénkcsapott a hír, hogy 12, mondd és írd: tizenkét jegy érkezett mindannyiunk részére. Kilenevenen voltunk hozzá, *sorsolni* kellett. A jó Isten úgy akarta, hogy én is a „*jegyese*k” közé kerültem. Boldogan szorongattam azt a nagy darab papiroost és gyermekmódra alig vártam az estét, hogy elindulhassak a Szent Péter-bazilikába, a *temetés* ugyanis ősrégi előírás szerint *a késő esti órákban* történik.

„Hét órakor már ott voltam a nagy téren. A katonák át-eresztettek baj nélkül. Az óriási templomban jobbra, a szentségkápornában ott feküdt XIII. *Leó*, elfeketült, egészen összeesett arca *elkísérte* az embert a nagy hajó minden zugába. Négy nemes testőr állott őrt a *vörös selyemmel* bevont ravatal mellett, pompás egyenruhájuk, a gyér világítás, *a ravatalon a fekete és sárga színnek majdnem tökéletes hiánya* olyan benyomást keltettek, mintha nem is *halotról* volna szó, mintha a jó pápa most is *lábsókra* várna bennünket. Csak az *arc* rontott el minden illuziót. Talán sohase tudom elfelejteni azt a tökéletes halálfejet, amivé XIII. *Leó* arca tőpörödött és zsugorodott a betegség és balzsamozás alatt.

„A közönség lassan gyülekezett. Körülbelül 2—3000 meghívott volt jelen, mikor a katonák, testőrök, rendőrök tömérdek fel- és levonulása, rendekbe képződése és szerteszakadozása után megkezdődött a hosszúnak ígérkező szertartás. A holttest mellett megjelentek az orvosok, akik néhány fekete gálába öltözött szolgáltságával a ravatal felső részét az összes ékítményekkel együtt egyszerűen leszófolták a ravatal alsó építményéről. Ezt a részt nyolc pap a vállára vette és elkezdődött az a jelenet, amely érdekes volt ugyan, de nagyon meg is boszantott bennünket. Ime a helyzet képe:

Vass József vázlata XIII. Leó pápa temetése alkalmából.

„A szentségkápolnánál állottunk, onnan indult a halottasmenet Szent Péter sírja felé, onnan a kőruskápolnába, mialatt a sekrestyéből a falakba épített átjárón keresztül a bíborosok is összegyülekeztek ugyanoda. A menetet a svájci testőrök meg a pápai rendőrség kísérte kétoldalról. Ugy látszik azonban, hogy a parancsnokok későn adták ki a szakaszoknak a rendeletet, elég az hozzá, hogy a nép irtózatos tolokodást rögtönzött. Az egymástól három méternyire álló katonákat egyszerűen elseperte az emberáradat, a menet, amelynek közepén a holttest haladt meglehetősen magasan, mindig gyorsabb lett, mert a hátul-sók nyomták az elsöket, úgy, hogy Szent Péter sírjánál már nem menet, hanem rohanás volt.

„A holttest után haladtak a Pecci grófok, meg a négy titkos

kamarás, köztük *Zichy* gróf.³⁶ Utánuk *Rampolla* kardinális méltóságos alakja magaslott ki a tömegből. Ő a Szent Péter-bazilika fővédnöke, az ő tisztje a megholt pápát utolsó útján elkísérni. Mikor a tolongás elkezdődött, egy órfási emberhullám megragadott bennünket, engemet más két társammal és *odavágott* a kardinális mellé, úgy, hogy pár pillanat mulva egy gombolyagba voltunk kavarva: kardinális, kispapok, urak, leányok, asszonyok. A szokatlan jelenség kihozta megzavarhatatlan nyugalmaiból a bíborost, hátranézett meg oldalvást, hogy hát ki menti meg a sokadalom nyomásától. A katonák nem tudtak gátat állítani, így hát megadta magát a sorsnak és három vagy négy percnyi hányatás után kitett bennünket a tömeg a kóruskápolna küszöbére, mint Jónás prófétát a cethal a partra.

„A kápolnában köröskörül magas támlásszékeken ültek a bíborosok. Akiket szemügyre kaphattam, jól megtanulmányoztam. Az evangélium-oldalon az oltár mellett állott *három koporsó*. Az első *ciprusfából* való volt, tetejébe szép diófakereszt beledolgozva. Belül *vörös selyemmel* volt kibélelve, ebbe bele is tették rögtön a szentatya holttestét. Arcára *fehér selyemkendőt* borítottak, ugyanolyan a kezeire is, melyekben kedves olvasója és egy ébenfafeszület volt. Azután az egész testet befödtek *aranyszegélyű vörös selyemleppellel*; a halott lábához *selyemerszény* került, amelybe *háromszor huszonhat példányt* tettek azon *arany-, ezüst, és bronzérmekből*, melyeket XIII. *Leó* 26 éves pápasága alatt veretett. Ugyancsak ide tették azt az *ércsövet* is, amelyben a XIII. *Leó életírását* tartalmazó pergamentsomó rejlik. Még egyszer felemelték a leplet, a jelenlévő főpapok még egyszer odamentek megcsókolni a *halott kezét*. Néhány *tompa kalapácsütés* — és XIII. *Leó* eltűnt végképpen az élők szemei elől. A *pápa koporsóján elhangzó kalapácsütések éppen olyan tompák és szomorúak, mint akármelyik szegény emberén*.

„A *második koporsó* négy milliméter vastag *bádogból* volt, súlya 400 kg. Tetején nagy kereszt, alatta a pápa címere és az egyszerű fölírás: *XIII. Leó pápa teste*.

„A *harmadik szilvafából* készült, ez a legnagyobbik, mert

³⁶ *Zichy* Gyula gróf később pécsi püspök, majd kalocsai érsek lett.

ebbe tették a másik kettőt. Hosszúsága 2 méter és 15 centiméter, tehát hatalmas szekrénynek is beillett.

„A szertartás igen sokáig tartott. Tíz óra felé járt az idő este, mikor a *koporsótömeget* kerekre rakták és kitolták a kápolna falához. (Az I oldalon † jelzi a helyet. Megjegyzem, hogy *a rajz hibás*, ami balfelől van rajzolva, a valóságban jobbfelől van!) Ott nagy állványok voltak felállítva; a koporsót körülfonták kötelekkel és elég kezdetleges módon, nagy igyekezettel, de kevés ügyességgel fölemelték jó négy méternyire a falbavájt üregig. Néhány ember fáklyával bemászott az üregbe, a külsők lökték, amazok húzták a koporsót s így nagynehezen elhelyezték a neki szánt helyen. Még azon éjjel befalazták az üreget, elejére márványtábla került igen egyszerű fölírással. *Egy esztendő* leforgása előtt a sírt megbolygatni nem szabad. Azután átviszik a koporsót a végleges nyughelyre, miután a pápa monumentális síremléke elkészült. A közönség türelme elfogyott ez utolsó munkálatoknál. Maguk a *bíborosok* is egymásután etávoztak. *Jómagam* aznap *éjjel után* kerültem ágyba, *el-élgondolkodván az emberi élet mulandóságán...*”

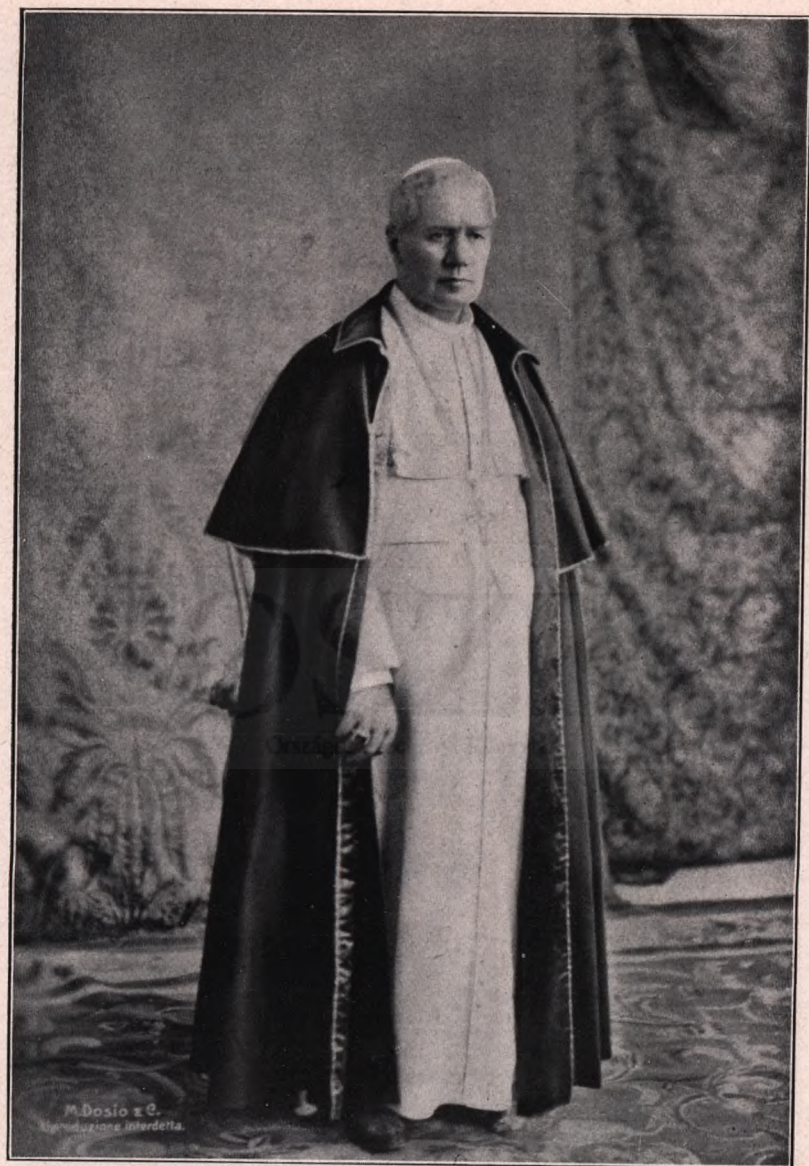
A temetés után következő eseményeket már külön nem vette sorra, nem összegezte Vass József. Amikorra ugyanis augusztus 31-én este az idegen bíborosok egymásután érkeztek, bevonultak véglegesen a Vatikánba *pápa-választásra*, Vass József öt germanikustársával *San Pastoré*-ba, a kollégium nyaralóvillájába ment — kvartélycsinálónak, vagyis inkább, mint ők maguk között nevezték ezt a megbízatást: „*portyázó*”-nak; tehát X. *Pius* pápa választásakor nem volt jelen Rómában. Másrészt, mint vazsiasan jelezte, „az egész jószágot” egyik lap számára — képekkel illusztrálva — cikkben megírta... „Ha kapok fölösleges számot, elküldöm, tessék onnan megoldvasni, hogyan választódott a római pápa.”

*

Vass József az időben Rómából nagyarányú levelezést bonyolított le valóban erős elfoglaltsága és tanulmányai mellett is. Szülein kívül különösebben egykori hazai diákbarátjait: *Braun* Gyulát, *Poós* Rezsőt, *Kulcsár* Gyulát, a sárvári *Stockinger*-családot, a *Stockinger*-fiúkat (Györgyöt és Lacit) kereste

fel római írásaival. Bár az utóbbiak többször csak rövidlélezetű képeslapok voltak, ezeknek kurtább betűbarázdáiban is ott csirádzik a Vass József befelé derűs lelkének tápláló búzája. A maga római élményeinek, életkörülményeinek közlésén kívül a hazaiak névnapjairól, az egykori otthoni vakációk kedves emlékeiről sem feledkezik meg... „A Stockinger úr onnét Pestről nem ír, *csúnya ember!*” — majd máskor így humorizál: „*Gyuri barátom levele* is megjelent végre a látóhatáron. Úgy látszik, *tinta-izszonyban* szenved s a *papiroskímélő társulat* tevékeny tagja.” — „Kedves Gyuri! *Rövidlélezetű* leveledet megkaptam; s most egyelőre még *kurtábban* válaszolok rá, mert a *nagy attakra* készülvén, *filozófiával töltözöm* a nap minden percében. Azért röviden minden jót kívánok névnapodra, a többi között kisebbfokú *tintaizszonyt* is!” Igen jóízű és diákos (Róma, 1899 augusztus 11.) éppen San Pastore-be készülődései közben „Tisztelendő *Stockinger* László főgymn. VII. o. tan. kispap úrnak Sárvár, Vazs m. Ungheria” írott, küldött (Piazza del Popolo) képeslapja: „Kedves Tisztelendő Úr! Ha utazott már valaha pakkal és skatulyák megszámlálhatatlan tömegével, van fogalma a pakkolás szörnyűségeiről s arról, hogy ilyenkor a levélírás „*non va*”, mint az olasz mondja, azaz nem megy. Nekem pedig itt is nagy restanciával kell megküzdenem, vegye tehát a *levelező lappantyút* úgy, hogy vele az Öntől szerencsével megkezdett, de félbeszakadt *levelezés spárgáját* óhajtom felmarkolni. A sárvári szürke vakációs élet összes ismert alakjait üdvözli s velük Önt testvéri szeretettel öleli Vass József. Kedveseinek szívélyes üdv!”

A szálló levelek mellett micsoda öröme volt Vass tisztelendőnek, amikor 1903-ban husvétkor vérbeli győri, majd székesfehérvári volt diákbarátja („*socius*”-a), az innsbrucki teológiát végezett főtisztelendő Poós Rezső budafoki káplán úr meglátogatta. Négy év múltán találkoztak. A jókedélyű győri magyar Poós vitt neki — hát mit is vihet ugyan Magyarországról a taliánok között csak a sillogizmusoknak és distinctióknak élő barátjának — egy érző kebel?... Hát egy skatulya világos *purzicsán dohányt*... És mit tett a sillogizmusnak lovagja?... Igen örült magyar barátjának, *egy cigarettát* is elszívott, melyet ő maga sodort, de a *dohányt* egy germanikusnak adta, mert a kollégiumban nem volt szokás dohányozni. Vass József

X. Pius pápa.

annakidején, mikor a *piros egyenruhába* beöltözött, még elszívta a Magyarországról magával hozott dohányocskát, de amikor ez elfogyott, a római hosszú esztendők alatt még titokban, a tilosban sem dohányozott, mint például jó *Pados Gábor* tisztelendő urék, akiket azután a „rektor” megfeddett; de nem azért, mert dohányoztak, — hiszen a rektor maga is füstölte a jó szivart, — hanem hogy csempészkedő úton, titokban, lopvást cselekedték azt a nagy fiúk.

XVI. FEJEZET.

Vass József és az olasz királyi család. — A Vass-család nemessége. — Az aggodalmas anyát vigasztalja kispap fia. — Búcsújárók éneke az éjszakából. — Emlékezés „Zagaria” professzorról. — San Pastore-villa. — A „portyázók” útrakelnek. — A szórakozott páter. — Furcsa esti lakoma. — A szentpásztori vízvezeték. — San Pastore szépségei. — A labdaütés és egyébek. — Az olasz vidék. — Vass Józsefet pappá szentelik. — Az ünnepelt primiciáns. — Vass József lengyel barátja és magyar testvérei. — Miket írtak Csiba Ferenc és somogyi Szabó Vendel a Vass József emlékkönyvébe? — A teológiai doktorság. — Búcsú a kollégiumtól. — Hazaérkezés Sárvárra. — Az édesanyja fogadja Vasst. — Olaszos, hadaró beszédje. — Az ifjú pap pápai áldást oszt a sárvári templomban.

A germanikusok az olasz királyi családdal szemben egész különösen viselkedtek. A másodéves Vass József, mikor a Santa Maria della Vittoria szűk utcáján kocsikázó szúrósszemű, nagybajszú (utóbb gyilkos merényletnek áldozatul esett) ősz *Umberto* királlyal találkoztak, ekként tájékoztatta az elsőéves Mester János társát:

— A királynak nem szoktunk köszönni, ellensége a pápának... Hanem azért nézzünk jól a szemébe!... — A piros germanikusok valóban nem köszöntötték az olasz királyt, ellenben

San Pastore-i nyaraló. (Vass József felvétele.)

az öreg *Margherita* királynéval szemben kint az utcán, a templomban a legnagyobb tisztelettel viselkedtek. Amikor a királyné fogatával találkoztak, azt mondta Vass: — *Most pedig nagyot köszönünk*, mert a királyné nem tehet arról, hogy az egyház és az állam ellenségek!

*

A kalocsai *Schweitzer* Ferentől, Vass növendéktársától értesült a kollégium vezetősége, hogy a *Vass-család* nemesi eredetű s ezentúl beszédben, mint írásnál „*de Vass*”-nak tisztelték Vass Józsefet. Ez a *Schweitzer* Ferenc, mint gyengélkedő, odahaza, Magyarországon járván, Sárvárrott felkereste Vass József szüleit. Az édesapa, öreg Vass Ferenc már ekkor nagyon elbetegedett és várta, nagyon várta haza szeretett Józsi fiát. 1904-ben már annyira gyengült az öreg úr, hogy Vass József édesanyja aggodalmasan jelezte fiának:

— Gondolhatod, fiam, milyen borzasztó az, midőn a *kenyérkereső* ágynak esik! — Hívó lélekkel erre válaszolta Vass: „*Csak kitarítás, bizalom Istenben, lesz még egyszer ünnep a világon a mi számunkra is!*”

*

Rómában sokat, sokszor ünnepeltek... Az éjszakában micsoda fenségesek voltak — időnként — az édes Mária-énekeket éneklő *búcsú*sok véghossznélküli menetei... Ha valamikor Szabolcs szőke rózsmezős, ezüst nyirjeses, soknadasú földjén járt volna Vass József, lelkében megelevenedtek volna a *mária-pócsi búcsú*k holdas éjszakákon vándorló énekes menetei, — a bússzemű fehér ökrök kolompja, kis parasztlovacskák csengője belemuzsikál a bűbájosan édes, ezrek és ezrek ajkáról folyton megismétlődő édes magyar Mária-énekekbe... A pirinkó fehér ökörfogatok viszik a búcsú>sok málháit, a messze utat gyalogosan már nem bíró betegeit... Pihenőt tartani egy-egy templomnál megállanak, a keresztet, a keresztes zászlót kis falusi templomok falához támasztják... Fürjmadár pittypalattyl valahonnét... Kondul az óra... Csendül a csengő... Süt a hold... Illatozik a mező... Nem, nem!... Ezt a kincset, ezt a szépséget, a magyar népnek édes énekét Róma sem adhatja,

Vass József és a többi magyar kispap bizannyal odakint, az örök Rómában is lelkükben őrizték a szülőföld, a szülőnép hamvas szépségeit s a nemzetek fiainak versenyében emelte ez is szárnyukat, nagyakarásukat, hogy másoknál, Rómában is, külön-
 bek, elsőbbek legyenek... A primicia, az első miséje napján neki átadott és germanikus-társaitól latin, német, olasz, francia,

A máriapócsi „kegykép”.

magyar nyelven teleírt ünnepi *emlékalbum* (piros vászonkötésében) maradandóbb bizonyság, hogy ott őt mindnyájan *vezérül* elismerték. Nemcsak a templomukat tartotta példás rendben és tisztaságban, hanem harmadéves korában már — a tulajdonképpen megbízott jezsuita-anya helyett — a *mechanika és fizikának repetitora* (tanulmányi felügyelője) lett, ami Vass sokoldalú tudása mellett újabb bizonyság. P. *Zagaría* professzor művéből tanulták a mechanikát, nem mondhatni, hogy Vassnak

kedvenc tárgya lett volna ez, ám másodéves korában annyira megtanulta, szaktanárt helyettesítő „repetitor” lehetett belőle. P. Zagaria könyve — a növendékek minősítése szerint — „lamentáció”-nak beillett. Vass József „repetitorsága” kezdetén csakugyan könyvén találta ismeretlen társának következő céduláját: „*Incipit lamentatio Zagaria prophetae!*” (Ez a kezdete Zagaria = Zakariás = próféta siralmainak.)

*

A nyári szünidőt — bár ekkorra is előírták a mindennapi kétórai komoly munkát! — kint a jegenyefás, babérfás, szőlő- és gyümölcskertes hegyvidéki *San Pastore*-villában töltötték, amelynek oldalszárnya felépítésére a kollégiumi „aranykönyv” feljegyzése szerint — jóval később — éppen Vass József adott 80 ezer lírát... Az egyik sanpastorei kiutazását és élményeit — a vakációzó magyar diák jókedvével — maga Vass igen kedvesen leírja:

„(Szept. 14.) Az utazásunk a vidékre nem volt minden derüs vonás nélkül. De először megmagyarázom, miért jöttünk mi hatan előbb, mint a többiek. A *szentpásztori* uradalom bérletben van, kivéve a kastélyt magát, meg a templomot, amelynek őrizetét a bérlőre bízzák, hónaponként 10 lírát fizetvén neki azért, hogy a kulcsokat a — *szegen tartja*. Természetes, hogy a tíz hónapig tartó üresség nemcsak kongóvá teszi a termeket, szobákat, hanem a por, penész is megrakodik bennük, valamint skorpiók és egyéb vadállatok is elszaporodnak a nagy csöndességben. Néhány ember az iskolaév végén *kisöpri* az egész kastélyt, csakhogy munkájuk korántsem teszi lakályossá az épületet. Másrészről Rómában jókorán szekerekre rakják a kiszállítandó holmikat; amint azok ideérnek a villába, rögtön birtokba kell venni mindent, mert *lába nöl* minden darabnak. Ez tehát a „*portyázók*” munkája: *eligazítani, rendezni szépen mindent*, hogy a megérkező *piros hadsereg* mindjárt otthon érezze magát.”

Júl. 31-én d. u. ültünk vonatra. Egy jószívű, de örökké dörmögő jezsuita páter jött velünk. Az inasok közül egyet, aki főzni is tud, szintén rendelkezésünkre bocsátottak. A szerencsétlen azonban addig pakkolta a sok elemózsiát, míg le nem

késlett a vonatról. Ez volt az első esemény. Tehát nincs szakácsunk! Szegény gyerek idejében bejött az állomásra, még szaladt is a vonatunk után, sőt föl is kapaszkodott batyujával az utolsó kocsira, de visszalökték... Szerencsésen megérkeztünk. Sötét volt mindenfelé, amennyiben t. i. este volt, világot pedig senki fia se gyújtott a tiszteletünkre. A kastély kulcsa megvolt, hanem az éléskamra szekrénykulcsát a páter elfeledte zsebretenni. Mit csináljunk? Az ott álldogáló munkások közül az egyik rögtön ajánlkozott:

— Feltöröm én, uram, ha az eleven ördög tartja is össze a fogával azt az ajtót! — Diktum-faktum, megengedtük neki. Fogta a kalapácsát meg a feszítővasat, egy-kettő s az ajtó nyitva volt. A szekrényben találtunk tányérokot, evőeszközöket, szóval modern embernek való jószágokat.

— Tányérunk van, hol a vacsora?...

— Nem hiba az, — mondok, — csak bor legyen.

— Bor van a pincében, — véli a páter.

— Hát csak elő vele! — Kezd cihelődni, keres, tapogat, végre kijelenti általános megrökönyödésünkre, hogy ezt a drága és nagyjelentőségű kulcsot is elfeledte elhozni... Ne neked, Józsi, — gondoltam, — most ihatod a bérlő bicskanyitogatóját. Úgy is lett. Előkerítettünk egy irtózatosan megtermett üveget, teleeresztettük jóféle tisztelettel és miután az üveg ismét a mi asztalunkon terpeszkedett, megerősödött bizalommal néztünk a jövőbe, no meg az üvegbe is... Közben csoszogás és torok-

Kollégisták számárháton útbán Mondragone felé. (Vass József felvétele.)

Tekező kollégisták. (Vass József felvétele.)

köszörülés hallatszott. A szomszéd falubeli plébános apja jelent meg a látóhatáron, akinek is két rendkívül fontos tulajdonsága van. Az egyik az, hogy *egészen kopasz*, amiért olaszul nem is nevezik a becsületes családi nevén, hanem „*öreg tök*”-nek hívják; a másik az, hogy *főzni* tud. Ilyen faluhelyen roppant nagy esemény az, hogy a „*piros papok*” megjelennek a villában; a hír táviró nélkül megszalad mindenhova. Ő a réten hallotta meg, ahol kifelé ballagott a kivert jószágnak utánanézni. Rögtön talpalt *toronyerányában* (mert hogy tornyunk is vagyon) *Szent Pásztorba*. Tojást, kenyeret hozott is mindjárt magával. Rögtön nekiállott sütni, főzni. Rövid félóra mulva meginvitált bennünket a terített asztalhoz. Az óriási üres ebédlő egészen elnyelt bennünket. Állott pedig a teríték a következő *esz- és egyéb cájgokból*: 1. Hét ember, aki vacsorázni akart. 2. Tömérdek tányér. 3. Három kanál, az egyik lyukas, a másik törött, valamennyi rozsdás. 4. Hat villa, abból a korszakból, mikor a művészetek még jobban virágoztak. Kés meg pohár volt elég, csak vizesüveget nem találtunk az első fogásra. Kaptunk burgonyát, valami vén tehén földi maradványaival, meg tojást. Mind lágyat rendelt, én keményet. Eredmény: mindenki keményet kapott, csak az enyém volt félig lágy.

Én még megnéztem szegény, elhagyatott kis templomat, vigyázva lépkedtem a gyér világosságban, nehogy skorpiót meg egyéb vadállatot szedjek a reverendámra. Előkészítettem egyet-mást a másnapi szent misére, aztán úgy éjfél felé felmásztam a *púposra tömött* szalmazsák tetejére. A villában különben egy nagy-nagy ujság fogadott bennünket. Az *új vízvezeték*. Iható víz nem volt a ház környékén eddig. Mindig *öszvérek hátán* hordták a jó negyedóránnyira fekvő forrásból az ivóvizet. Képzeltetik, hogy ez a körülmény rengeteg sok bajt és költséget okozott. Másik nagy hátránya az volt, hogy a félrehelyeket nem lehetett vízhiány miatt rendben tartani, ami az egészségre is káros volt. A mostani igazgató,³⁷ erőskezű és akaratú ember, egy csapásra megoldotta a kérdést minden időkre. Elhatározta, hogy *vízvezeték*et épített a villába. Saját forrásunk vizét nem lehetett bevezetni a házba, mert a forrás olyan mélyen fekszik. Kevés a nyomása. Oka az, hogy a forrás völgy-

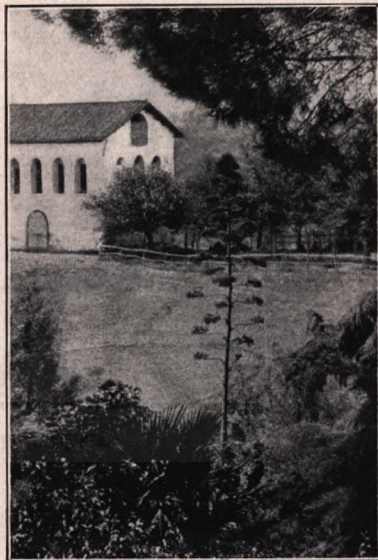
³⁷ P. Folbeck.

ben ered és völgyben folyik a föld alatt. Más vizet kellett tehát keresni, stb., stb. A továbbiakban aztán elujságolja, hogy most már az épület padlásán 15 nagy víztartó van, amelyekből a csöveknek egész erdeje hálózza be mindenfelé az egyes emeleteket — a San Pastore háromemeletes hatalmas épület! — s most jut már mindenhová (még az egészen modernül átalakított félrehelyekre is) bőséges, tiszta forrásvíz. Van azonkívül immár hat kád-fürdőszoba, végre a „ház” előtt pompás *ugrókút*... Csupán P. Folbeck morgott, amikor *Vanutelli* bíboros, a jezsuita generális s az egyetemi tanárok és más előkelőségek jelenlétében az új vízvezeték felszentelve, firtatták a költségek felől:

— Jó lett volna a Te Deum mellé mindjárt misererét is énekelni!... Tudniillik olyan tengerpénzbe került a vízvezeték beállítása.’

*

A napok itt kedves élvezeteket kínáltak. A nagy séták után a szőlős- és gyümölcsöskertekben igen jól lehetett csemegézni. Billiárd, sakk, zongora, ujság, könyv is volt. Vass József, midőn a többiek deleltek, itt is inkább kedves könyveit lapozta, cikkeit tisztázta, leveleit írta... A pirosra érett fügével, mézédesszőlővel, kitünő borral fűszerezett ozsonna is finom volt... A séták a majdnem egy kilométer hosszú, pihenőpad nélküli óriási babérfasor (*cocchio*) alatt és az árnyékban a különféle testedző játékok... Vass József olyan messze kiütötte a labdát, hogy — a „metánál” — kényelmesen kísétálhatott. Azután a bűvös naplementét nézni az erkélyről, az ablakokból: csupa arany a Szent Péter kupolája, bíborpirosság a tirrhéni tenger! —, egy nagy távcsővel csillagokat is lehet keresgetni... A lelkiismeretvizsgálás, az elmélkedési pontok is hozzátartoznak a

A 100 éves aloe virágzása.
(San Pastore-nyaraló.
Vass József felvétele.)

szentpásztori szép napokhoz s ha csendült a San Pastore egyetlen kis harangja, hálaadás pár percre *Bernini* gyönyörű kápolnájában lefekvés előtt . . . A vendégek is folyton jönnek-mennek a világ minden részéből, a Jézus-társaság növendékei számárhátan, öszvéren, mások gyalogosan, bíborosok, érsekek, püspökök, hercegek hintóval. Kirándulások is sűrűn következnek. Vass megismeri a népet, a földet, víz, vár, hegy, völgy, erdő, mező, fa, virág, ember, állat, madár, falu, tanya, a Campagna perzselt kis világa, a templomocskák, kápolnák, kolostorok, mind maradandó színek, hatások, emlékek harmatával harma-tozzák tele és itatják át meg át Vass József lelkét . . . A pap, a tudós, a jövődöbeli hatalmas szónok itt a költő szárnyait is kibontja . . . A szünidön is, bár „a nagy vizsga anyagából” elfogyaszt 1200 oldalt (másik 1200 oldalt szeptember 18-tól október 15-ig kell elvégeznie), egészséges, dicsekedve írja: „Két kilót híztam! . . .” (73 kg volt ekkor!) A gyaloglást kitünően bírta; ami utat jó négyórás gyaloglás után tettek meg társai, Vass József öt más társával 2 óra 45 perc alatt tette meg.

— Legalább nem kellett a többiek nyomán a port nyel-nem! — *Gennazzano*-nak nevezték a kegyhelyet. Ötször járt ott, de kifejezi levelében: „Még egyszer megyek, ha a jó Isten is úgy akarja, de már mint *szerpap!*”

*

Vass József *pappá szentelése* — a kollégium szokásainak előzetes betartása mellett — 1904 október 28. napján következett el. *Simon és Júdás* apostolok napján történt a szentelés. A szertartást, ami a kollégiumnak Vass Józseftől két éven át gondozott kis templomában folyt le, a pápa római helyettese: *Respigli* bíboros végezte. Vass József ministránsnak *Mester Jánost* és *Pados Gábort*, magyar germanikus-barátjait kérte fel. A manuductor *Zichy Gyula* gróf, pápai titkos kamarás volt. A bíborosok jellegzetes két feketeparipás fogatán robogtak a *Szent Péter*-templomba, ahol a pirosruhás új papot melegen üdvözölték, remek miseruhába öltöztették. A pápa különös engedelmével, amit *Zichy Gyula* szerzett meg, lementek azután a *Szent Péter* kriptáiba és Vass József az apostolfejedelem sírjának közvetlen közelében kezdette meg — elcsukló hangon — az első szent mise áldozatot, amelyről szüleinek írott levelé-

ben így emlékezik meg: „Úrfelmutatásnál még csak tudtam, mi történt velem és körülöttem, de azután mintha eltűnt volna minden az isteni szeretet és irgalom fényében.”

Midőn a kollégiumba visszatértek, frissítőkkal üdítették a társaságot, majd a *primiciáns* elsőemeleti szobájába siettek. Hejh, de nagy út is van az Olympustól eddig az első emeletig! Borostyán, örökzöld, élővirágok borították a szobát. Az imaszámolyra értékes szőnyeget terítettek, díszes arany ereklye-

A-cer-do-tes De-i, bene-di-ci-
te- Domi-num: sancti et
hu-mi-les corde lauda-te De-um.
(Introitus Missae s. Greg. Magn. PP.)
Memento in sacris fratris tui in X^o.
S. Pastore, 5. Sept. 1904. Ludwig Reger
Salzburg.

A „germanikus”-társaktól Vass Józsefnek ajándékozott „Album”-ból. (1905.)

tartóban valamelyik mártírnak a szent ereklyéje is ott tündökölt a szőnyegen. Piros vászonkötésű, aranyozott fedelű *album* is diszelgett a szőnyegen. A „testvérek” jegyezték ebbe az albumba jókívánságaikat, emlékezéseiket, betűvel, rajzban komoly és vidám ötleteiket. A szépen cizellált ébenfakereszt meg a kollégium és a pápa ajándéka volt, ellátva teljes quoties-búcsúkkal, hogy: „vele osztogathasson pápai áldást minden betegének, végül önmagának az utolsó sóhajtásnál hülő ajkán” — írja Mester János. — Ezentúl már nem volt nyugta, egyik a másiknak adta a kilincset, hogy az újmiséstől áldást kérjen. A rektora, a lelki igazgatója, az új prokurátor, báró

Lassberg, sorra *letérdeltek* előtte, *letérdeltek* a *piros testvérek* is. Az ebédlőben *Steinhuber* bíboros ült a középben néhány püspökkel, mellettük az újmisések kara s csak azután az előljárók a többi meghívott vendéggel együtt. Felolvasták a mindenfelől érkezett sürgönyöket. Az *ének- és zenekar* versenyeztek a gazdag étlaphoz. Délután az intézet legnagyobb termében ünnepet rendeztek a tiszteletükre, itt is övék volt az *első hely*... A legjobb *tenor* énekelt a szólót, a kollégium egykori lelkiaityjának, Pater *Doss*-nak szerzeményét: „Mihi adhaere Deo bonum est et ponere in Domino Deo spem meam!” *Halottak napján* pedig a *San Lorenzo*-temetőben az elhunyt előljárók, testvérek sírjánál hódoltak. Vass József hazatérve, a piros testvérek *albumából* sok-sok vigasztaló szeretetet, ragaszkodást, derüt élvezhetett. A legjobb barátja, a lengyel Paulus *Lukaszczyk* (Polonus) latinul írta bele búcsúüdvözetét. E drága kis könyvecskében együtt felvonulnak és megszólalnak a minket — németnél, taljánál, franciánál inkább érdeklő — magyar piros testvérek: a kalocsai *Schweitzer* Ferenc, *Zeisinger* Róbert, *Károlyi*, *Mester* János, *Péter* Antal, *Pados* Gábor, *Miklós* (az ön haszontalan, de önt őszintén szerető megyése), *Galló* István (nyitrai), *Vécsey* József Aurél báró (ki annyi drága idejét ellopta), *Egerth* J., *Tichy* Gyula, *Halász* Vendel, *Csiba* Ferenc s legeslegvégül a „somogyi bicskás” *Szabó* Vendel. Ez a somogyi *Szabó* kifogott *Csibán*. *Csiba* Ferenc tisztelendő az „album” utolsó lapjain következő sorokkal igyekezett biztosítani nevének és emlékezetének fennmaradását:

„Kedves Főtisztelendő Úr!

Hadd írjam le én is a nevemet — önzésből — az *utolsó lapra!* Ha majd késő évek multán épp oly homályos és ködös lesz a mult, mint most a jövőendő; ha majd akkor e könyvet elejétől végéig forgatva, majdnem minden névnel, azt fogja gondolni: ezt sem ismerem; hadd legyek én az utolsó, akire azt mondhatja: ezt is elfeledtem!

Csiba Ferenc.”

Az „*utolsó lapra*” szó után más kéz piros tintával odajegyezte: „*Fordíts!*”

Az utolsó oldalon, mondjuk belső borítéklapon — a „*fordíts*” parancsot követve — a somogyi *Szabó* rálicítál *Csibára*

és kissé vaskosan, de pompás humorral így vágja ki a „reze” Vass Józsefhez, a „vazsi magyar” testvéréhez szólván:

„Kedves Főtisztelendő Uram!

Hogy a *Csiba komám* ne mondhassa, hogy még életében senki ki nem fogott rajta, már csak azér'is mondok, én még hátrább körmölöm ide egy érző kebelnek magvas jótanácsait. Az élet számára vezérelvül a híres *somogyi szólásmódot* ajánlanám, amelyet *öreg apám* — Isten nyugosztalja! — így kötött a szívemre:

„Hol nem hatsz okkal, üss közbe bátran a bottal!” Pedig okos ember volt ám az öreg apám, mert azt is megjövendölte má' ezelőtt 10 évvel, hogy én pap leszek; amidőn ugyanis egyszer szüret előtt a pincében hordót kellett volna tisztogatni, aszon'tam: kipucolom én, csak egy öveg spirituszt adjon nekem. Pedig nem sikerült a szörződés! A spirituszt ugyan én megkaptam, de amikor az egyik húszakósba egyszerre félüveg-

Találós rajz a „germanikus”-társaktól Vass Józsefnek ajándékozott „Album”-ból. (1905.)

gel beletötöttem és bekanócótam, az egész hordó irtózatos dörrenés közt háromszáz darabban hagyta itt ez árnyékvilágot, az öreg apám 30 éves tajtékipájával együtt. Akkor az öreg apám megveregette... De, nem a vállamat, hanem valamivel lejjebb és így szólt: „Fiam, téged vagy fölakasztanak, vagy pap lösző!” Hát nem találta e’? Pap leszek, amíg fő’ nem akasztanak! De most már a tárgyra térek, mert mindjárt csöngetnek ozsonnára és én követem öreg apám másik jó tanácsát: „Fiam, mindig ögyél, amikor tucc!” Úgy veszem észre, hogy Ön itt akar hagyni bennünket. Lássá, ez nem szép magától! Én arra számítottam, hogy valahányszor a papsapkámat tönkre ülöm, Önnél mindig találok *tartaléksapkára* és íme, mily keserűen kell csalódnom! De azért ne váljunk el haraggal! Áldja meg a jó Isten, édes Főtisztelendő Urat olyan hosszú jóegészséggel, mint ahány méter hosszú *makarónit* Rómában ebben a *hét évben* megevett, — azt hiszem, akkor lepipálja Mathuzsálem 969 évét! — és imáiban emlékezzék meg olykor-olykor arról a: *somogyi bicskás Szabóról*. (Írtam Rómában, 1905 január 26-án, amely napon az ellenzék fényes diadallal megbuktatta a liberális *Tisza-kormányt! Éljen az édes magyar Haza!*)”

Én úgy érzem, hogy *ezt a levelet* különb magyarsággal a *pataki, debreceni*, akár *pápai* kollégiumban sem lehetett volna megírni! Az egészséges magyar lélek a germanikus kollégium komoly magyar diákjaiban is bent lobog, a bölcс jezsuita atyák nem oltogatják el azt, az odakint tapasztaltak, látottak és tanultak csak szítják azt, hogy legyen minden más nációnál különb a magyar. Vass József példát adott a többi „piros” magyar testvéreinek, a somogyi *Szabó* tisztelendő levele bizonyítja, hogy azok valóban megértették őt és ragaszkodtak is hozzája képmutatás nélkül. Ez a derűslelkű, vidám somogyi magyar *Szabó* Vendel egyébként a mindenfajtájú germanikusokat összevéve, sem volt közöttük az utolsóbb legény. Vass József szűkebb köréhez tartozott és nagyszerű magyar eszével különösebben a *szentírást és a keleti nyelveket* tanulmányozta.

*

Vass József fokozott erővel látott a tanuláshoz. Hazameneletét püspöke is sürgette. A családjáért is repesett a szíve. A vakációt is teljesen a tanulásra fordította. Egész hónappal

megelőzött másokat, 1905 június havában már teológiai doktor volt és már másnap felvette a *fekete* reverendát. Még egyszer ellátogatott Szent Péter sírjához. Felkereste Szent Pál bazilikáját. Vacsora után a *filozófusok kamarájától* búcsúzott el rövid beszéddel. Mindegyiket megölelte, megáldotta és úgy búcsúzott tőlük. A *teológusoktól* már nehezebben esett a búcsú. Hat-hétesztendős volt a barátságuk, ezeknek a régi, kedves barátoknak körében — nála szokatlanul — még a szeme is könnybe lábadt, hiszen levélben is kifejezte: „*meg vagyok győződve, hogy ebben az életben soha többé olyan nyugodt, csendes, derült éveim nem lesznek, mint itt voltak. Hanem az életre is csak kell gondolni, kifelé, ahol annyi munka vár ránk, különösen reánk, akik Isten kegyelméből hét esztendeig készíttetjük elő magunkat a munkára...*”

Elkövetkezett az az utolsó virradat is... Reggel mise után szokatlan időben, szokatlan erővel kezdték kongatni a nagy-csengőt. Az egész ház a kápolnába gyűlt. Vass József a főoltárnál elmondotta a *távozó*k rövid búcsúimáját... Az egész menet megindult. A *rektor* a kapuban még elrebegett néhány meleg búcsúszót és még egyszer átkarolta az élet viharzásába kilépő lelkigyermekét... A társak, mielőtt kocsijába lépett Vass, rázendítették a

„Vale in Domine” köszöntést... A kocsiból még meglengette kalapját, azután — ki a nagy világba, ki a bizonytalan küzdekések közé! — elrobogott a kollégium legkiválóbb, első diákja.

Firenzét, Bolognát, Velencét és még néhány híres olasz várost útbajtett... Robogott, robogott a vasúti kocsin és egyszercsak — hét év multával — a sárvári kis vasúti állomáson találta magát... Az édesapja már kint a temetőben pihent... Az édesanyja várta kint az állomáson szeretett fiát, feltűnt azonban, hogy a kocsis alig értette meg gyors beszédjét, sőt édesanyja is megjegyezte:

— Fiam, hogyan beszélsz te?... Mit és miért hadarsz?

— Én hadarok?! — Vass József elcsodálkozott, de hamarosan le is szokott az olaszos, hadarós nyelvpergetésről... A

A Colleg. Germanico-Ungarico monogrammja.

sárvári prépost, akit a család köszöntése után meglátogatott, mindjárt felkérte a vasárnapi nagymise és prédikáció tartására ... A Vassék Józsija ... Mise után pápai áldást osztott ... A családi gyász miatt azonban a hazatérő „rómaiaknál” szokásos második primiciát nem tartotta meg. Hétköznapokon a Szent Vince-nővérek zárdakápolnájában misézett, ahol valamikor gyermekkorában állandó „ministráns” volt ... A hétosztendei távollét után csak egy hónapig tartott a szülei háznál a melegedés, püspöke *Adonyba* rendelte ki káplánnak Vass Józsefet ... A nagy szociális és lelki építőmunka, melynek Vass első építőmestere lett, az adonyi káplánkodással megkezdődött.

OSZK

Magyar Nemzeti Könyvtár

XVII. FEJEZET.

Vass József és Várossy Gyula püspök. — A püspökkel a pápánál. — A pápa megsimogatja Vass József arcát. — Vass József Celldömölkön. — Csak „fiúval” vállalt komaságot. — A püspök Dunaadonyba rendeli Vass Józsefet. — Csöngedy Gyula, az adonyi plébános és Vass József, a káplán. — A plébános, majd a miniszter házirendje. — Vass „doktor” egyszer figyelmeztette a „szigorú” plébános. — Zichy Nándor gróf volt a dunaadonyi földesúr. — Zichy grófnak püspök és politikus vendégei. — A gróf megszereti a káplánt. — Vass József sztrájkot rendez. — Vass József, mint irodalmi titkár. — Zichy Nándor hieroglifái. — Zichy egyetemi tanárnak ajánlja káplánját. — Várhat még Vass. — Vass József és a pusztai béresgyerek. — Vass József harmóniuma. — A szigorú plébános és a miniszterré lett káplán visszaemlékeznek egy régi télikabát-ról. — Amikor a miniszter adósa a plébánosnak. — Vass József távozása Dunaadonyból. — Két miniszter együtt az adonyi káplánszobában. — Mikor volt Vass József boldogabb?

Steiner Fülöp utóda, Várossy Gyula is felkereste Rómában Vass Józsefet, az ő kiváló híré „kispapját”. Már ekkor római tanulmányainak vége felé járt Vass, akit püspöke a Vatikánba, a Szentatyához is elvitt ugyanekkor. Erről az emlékezetes esetről Vass József egyik hazairott levelében így emlékezik:

„Sok a munka, kegyedet is nagyon várom már haza, — mondta püspököm, hogy itt volt a mult hó végén, — kevés a pap, sok a tennivaló.” Ebből rövidesen az is kiviláglik, hogy tehát a püspököm is itt volt. Itt bizony és pedig 3 nappal előbb ért ide, mint az exerciciumoknak vége, s így három napig nem lehetett vele beszélnem. Pedig tudtam, hogy itt van, mert a titkárja, az intézetben közvetlen elődöm, itt misézett mindjárt az első nap, hogy megjöttek. Igen nyájas, szelid ember öméltósága. Elvitt a kocsiján a Vatikánba a pápához, vele nem mentem be ugyan magánkihallgatásra, de délfelé a nyilvános audiencián mégis beszéltem a *Szentatyával*. *Mind a két kezét odaadta*, mikor látta, hogy a tolongó sokaság nem ereszt egészen a trónusához, *a sok fej és váll között kinyúlt hozzám*, — *a piros ruhát*, persze, rögtön megismerte — *úgy vont magához*.

Elkérdezősködött szépen az állásomról, tanulmányaimról, pap vagyok, stb., mint *valami jó öreg papa*. A végén *megsimogatta reszkető kezével arcomat, a balfelemet és megáldott*. (Egy pár kötni való lurkó rögtön ajánlotta, hogy a nagy esemény örök emlékére *ne borotváltassam* azt a felemet.) A Vatikánból azután a püspököm hazahozott a kocsiján, sőt még azt is megtette, hogy először a kollégiumba hajtattott, s csak azután a lakására. Útközben említette, hogy van tudomása irodalmi kísérleteimről, s buzdított az írásra.”

Vass Józsefet, mint e leveléből kitűnik, már nemcsak családja, hanem püspöke is nagyon várták haza. Az ott-honiak serdülő nagy gyermek-embert bocsátottak el, hét év multán, mire hazakerült, érett, tetterős, fiatal férfi lett belőle. A kék, piros színek után, a fekete reverenda nagyon illett az ő komoly tartásához és sudár megjelenéséhez. Bizony nagy tisztelettel nézett reá Celldömölkön a „sógora”, *Hegedüs Sándor*, a vasúti szertár vezetője, amikor az egyik délután a felesége (Vass Józsefnek egyik unokatestvére, *Saly*-leány volt!) ismeretlen fiatal pappal lépett be a szobába.

— Vass Jóska jött meg Rómából! — lelkendezte vidáman a fiatal asszony. Hegedüs örvendezőn felállott az íróasztaltól:

— Isten hozta, kedves sógor *úr!* — Vass mély zengésű hangján az ő határozottságát és gondolkozását már akkoriból jellemzőleg rávágta:

— Vagy sógor és *nem* *úr!*... Vagy *úr* és *nem* sógor!... Szervusz, öreg! — Vass József Celldömölkön még ezentúl is többször, sokszor megfordult, drága kis *Mária* hugát, a dömlki zárdaiskola növendékét meglátogatni és a különböző dömlki, környékbeli szervezkedő gyűlések alkalmából. A bencés urak ilyenkor mindig hívták ebédre, de nem fogadta el: „Itt lakik a sógorom!” — mondásával kitért a meghívások elől. S ha Székesfehérvárról útrakelt, leginkább mindig *harmadosztályon* utazott, mert szeretett családja részére takarékoskodott ezáltal is. A vasutasok már nagyon jól ismerték és az utasokkal együtt kiválóan megbecsülték, valóságosan rajongólag szerették a harmadosztályon utazgató derék fiatal „főtisztelendő urat”, akit Hegedüs Sándor sógorék — eléggé szaporán lévén a Hegedüs-portán a gyermekáldás — „*komának*” óhajtottak. Minekután egymásután *csak lányok* következtek,

Végre idehaza ...

Vass József konokul „protestált”, akárcsak mintha kemenesalji vastagnyakú kálomista lett volna:

— *Öreg!* — így titulálta Hegedüst —, mondom, amit mondok, *lánynak* nem leszek a keresztapja! — Végül mégis csak a Hegedüs-sógorék „komája” lett, midőn *jó hatodiknak* beérkezett a „*Sanyi gyerek*”, a Vass József keresztfia ...

Ott bent a fehérvári püspöki palotában is nagy tanakodások folytak a római kollégiumnak immár hazaérkezett két doktori diplomás növendéke, Vass József úr körül. Az Istenben boldogult *Várossy* püspök, a későbbi kalocsai érsek, az 1905-ik év tavaszán egyszercsak hívatta *Csöngedy* Gyula dunaadonyi plébánost, aki nemcsak jeles plébános, hanem igen kemény magyar ember hírében is állott, mint mondják, nem éppen alaptalanul. Hívatta tehát a püspök az azóta már szintén megboldogult adonyi plébánost és a következőket mondja a szelíd püspök a mokány adonyi plébánosnak:

— Hazajött Rómából egy kiváló fiatal papom, doktor Vass József... Nem tudom, hogy hová tegyem... Egyelőre pedig szeretném, ha a lekipásztorkodásban is gyakorlatra tehetne szert... Ha nincs ellene kifogása, Önhöz küldöm Adonyba... Azonban vigyázzon reá, mert amilyen képzett és agilis, éppen olyan *akaratos egyén*, akivel nem minden plébános tudna boldogulni!

— Méltóztassék csak nyugodtan hozzám küldeni! — felelte a jó *Csöngedy* Gyula. — Rajtam még egyetlen káplán sem tudott kifogni... Majd csak elbírom én Vass doktort is! — A nem mindennapi plébános és nem mindennapi káplánról őket jellemző két pompás kis eset kering közszájon, hogy mi igaz belőle, miután a derék *Csöngedy* főtisztelendő már meghalt, egyedül Vass József tudná megmondani?... Amikor ugyanis Vass József Adonyba megérkezett — a mende-mondázók szerint — *Csöngedy* mindjárt „félelmetes hírű” káplánja elé tárta a „házirendet”:

— Vegye tudomásul a káplán úr, hogy én nálam itt *milyen* a házirend... Ha a káplán először lekésik vacsoráról, kap vacsorát!... Ha másodszor is lekésik, megkapja az ételt, de lekapja az esperes a káplánt!... Ha harmadszor is lekésik, nem kap vacsorát a káplán! — A fiatal római doktor-káplán Vass József jól megjegyezte ezt az adonyi házirendet és évek múltán, mikor már belőle miniszter, *Csöngedy* prépost-plébánosból pedig országgyűlési képviselő lett, érdekes körülmények között felmelegítette a felejthetetlen adonyi házirendet. *Csöngedy*, mint képviselő, valamiféle „szavazója” ügyében *so-ronkívül* szeretett volna a miniszterhez, volt káplánjához be-

jutni, azért idejekorán, vagy féltíz óra előtt, felloholt a miniszteriumba. Ahol nagy meglepődésére leültették:

— Tessék várni, majd csak később fogad a miniszter! — akinek Csöngedyt mindjárt be is jelentették. Csöngedy prépost várt, tehát várt, bizony eléggé soká, vagy jó másfél óracsakát várt. Hogy magában mit gondolhatott, nem tudható, csupán elképzelni lehet... Mivel a dolog elintézése fontos volt reá, magában bármiket gondolt, mégis csak várt, csak várt Csöngedy Gyula, úgysis, mint a nemzetgyűlésnek némineműleg fajvédő árnyalattal kormánytámogató képviselője... Végezetül mégis csak bejutott a miniszterhez... Vass József felállva, szívélyesen fogadta a már-már nekipirult volt „principálisát”.

— Bocsásson meg a képviselő úr, hogy ennyi ideig várokoztattam! — mondotta Vass és közben megvillant a szeme. — De, tetszik tudni, nemcsak az adonyi plébánián, hanem itt is van ám házirend... Előbb jönnek a tanácsosok, azután a titkárok referálni a tenger aktával, hm! — Vass miniszternek újból megvillant a szeme. — Csak azután, végül, legvégül következnek a: *kijárók!*...

Abban az *adonyi házirendben* valóban volt, lehetett valami... Boldogult Csöngedy Gyula megható írásából legalább is ezeket olvasom:

— Nemsokára megérkezett az én félelmetes káplánom. Mindennap vártam, hogy mikor tör ki belőle a hatalmaskodó akaratosság... De bizony ez nem következett be (az étkezési rendet illetőleg legalább is nem). Egyetlen-egyszer kellett őt figyelmeztetnem: — Kedves Káplán úr! Ebben a házban mégis csak én vagyok az úr és úgy a templomi, mint az iskolai

*Mint dunaadonyi káplán.
(1904.)*

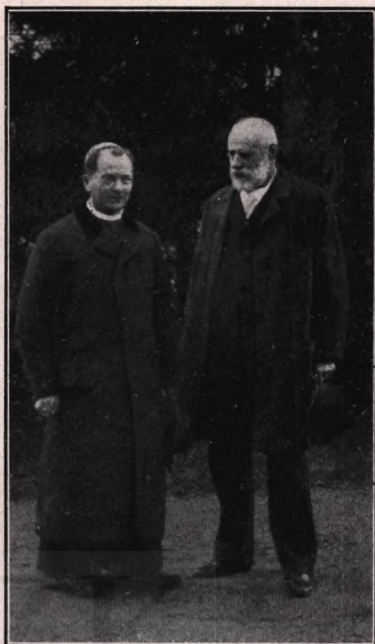
rendet mégis csak én írom elő... Tessék ezt megérteni!... Mert most már nem a római jog az irányadó, hanem a fehérvári püspöki rendelet! — Soha többé nem kellett Vass doktort figyelmeztetni, — írta halála előtt kevéssel a minden porcikájában eredeti, kemény magyar Csöngedy, — a rendnek és kötelességtudásnak valóságos mintaképe lett, úgyhogy azóta, ha utódjait serkenteni akarom, csak Vass József elődjük példájára hivatkozom.

*

Falusi és falusi káplánság között is lehet óriási különbség. Az adonyi káplánság — akkoriban — még Vass Józsefre, a Csöngedy esperes mondása szerinti római „triplex doktor”-ra is kitüntetésszámba mehetett. Bölcsen tudta a szelid *Várossy* Gyula püspök, hogy miért rendelte éppen Dunaadonyba, a virágzó, szép községbe káplánnak Vasst... Dunaadony akkor az országos katolikus mozgalomnak valóságos központi kiindulóhelye volt és az erősen megszervezett néppárt révén (az országgyűlési képviselőivel és főrendjeivel) a magas politikában is jelentős tényező volt; mivel hogy éppen Dunaadonyban, dunaadonyi kastélyában lakozott az ősz gróf *Zichy* Nándor aranygyapjas lovag, a magyar katolikusoknak a politikában egyik elismert legsúlyosabb fővezére. A dunaadonyi *Zichy*-kastélyban a nagy püspökök, *Majláth* gróf, *Prohászka*, a néppárt országgyűlési képviselőtagjai, *Rakovszky* Istvánnal állandóan, sűrűn megfordultak, ennél fogva a nagyeszű, a tetterőtől forrongó lelkű, fiatal római germanikuskáplánnak volt alkalma személyesen megismerkedni a magyar katolikus és politikai mozgalmak minden akkori számottevő vezérével. A politika titokzatos „boszorkánykonyhájába” itt betekinthesett és a politizálás szövevényesen tekergődő rejtelmes fonalszálaival és eszközeivel mihamar tisztába jöhetett, mint a magyar katolikusok és a magyar katolikus egyházi politika régi, tapasztalt, bölcs fővezérének: *Zichy* Nándor³⁸

³⁸ *Vass* József, már mint népjóléti miniszter, a „Pesti Napló” 1928 december 23-iki számában a következő érdekességeket beszélte — gróf *Zichy* Nándorral kapcsolatban — az első politikai szerepléséről, amely szintén dunaadonyi káplánkodása idejébe esik: „— Politikai szereplésem tulajdonképpen *szociálpolitikai szerepléssel* kezdődött. *Legelőször sztrájk-*

grófnak korafjan bizalmasa... Mert úgy volt az ott Dunaadonyban, mintha a plébánia és grófi kastély ugyanegy fedél alatt lettek volna. A plébános, a káplán részvétele nélkül nem történhetett meg a kastélyban semmi sem. A hatalmas megjelenésű, jóságos öreg gróffal és nejével a fiatal káplán is találkozott mindennap a *templomban* is. A szent áldozástól soha nem maradt el a grófi család. A fejkendő falusi nénikék, nehéz csizmás falusi emberek sorában *ott térdelt* a még így is kimagasló, hófehér fejű Zichy Nándor gróf családjával. Annyira „*paptisztelő*” volt Zichy, hogy Csöngedy, a plébános, Vass, a káplán, a *köszöntésben* sem igen tudták megelőzni. Vass József igazi bizalmasa, titkárja, munkatársa, „*jobbkeze*” lett a nagy grófnak, a dunaadonyi plébánia európai hírű kegyurának. A falusiak, a grófi család, mindnyájan nagyon megszerették Vasst. Zichy Nándor irodalmi munkálkodásába bevonta a neki nagyon tetsző káplánt. Az öreg gróf írásainak, munkáinak Vass József lett a „*korrektora*”.

Gróf Zichy Nándor és gróf Majláth erdélyi püspök a dunaadonyi parkban.

kot csináltam. Káplán voltam Adonyban, Csöngedy Gyula plébános, mostani képviselőtársam mellett. Áldott emlékü Zichy Nándor gróf volt a földesúr, a szegénységnek páratlan bőkezű segítője, aki a nagy és lélekszerinti jóemberek tulajdonsága szerint nem szeretett senkiről, különösen saját alkalmazottairól inkorrektiséget sem feltételezni, sem elhinni. *Aratási idő* volt és az aratók különböző kategóriái hozzám azzal a panasszal jöttek, hogy *igen alacsonyok a munkabérek*. A munkabérek megvizsgálása után magam is arra a meggyőződésre jutottam, hogy a szomszédos uradalmakhoz viszonyítva, nem kapják meg a munkások az azon a vidéken szokásos munkabéreket. Érdeklődtem az uradalmi pénztárnál, ahol nagy meglepetéssel azt hallottam, hogy a munkabérezés valóban nem felelhet meg a nemes gróf intencióinak. E tapasztalat alapján a gróf úrhoz fordultam, aki azonban nem engedett semmi beleszólást a

Keskeny, hosszú papírszeletekre, úgynevezett „kutyanyelvekre” szokott, szeretett írni Zichy. Olyan „hieroglifeket” rótt a kutyanyelvekre az öreg főúr, hogy sokszor Csöngedy, a plébános, Vass doktor, a káplán, ketten is beleizzadtak, mire megfejtették az öreg Nándor grófnak a betűvetéseit... A gróf annyira bizalmába fogadta Vasst, hogy legjobban szeretete volna, ha mindig vele, mellette lett volna, még a fényképfelvételnél is a hátamegé állította, amikor a *keresztény iskolatestvérek* dunaadonyi házának felavatása alkalmából *Prohászka* püspök jelenlétében, ebéd után, a grófi kastély előtt lefényképezték a társaságot... Olyan rendkívül nagyra becsülte és bensőségesen szeretete Zichy gróf a „káplánját”, — kezdeményezte és közbenjárt, hogy a fiatal Vasst már akkor kinevezzék *egyetemi tanárrá!* Ám nem a tehetséget, nem a tudást, nem a ráhivatottságot nézték odafent Vassban, a római kollégium egykori „repetitorában” — aminő maga XIII. Leó is volt —, egyedül a „káplánt”, a fiatal falusi káplánt látták...

— Várhat még! — mondták odafent és eredménytelen maradt a Zichy Nándor gróf lelkes közbenjárása. Vass Józsefet nem hangolta le ez a csalódás, folyton tanult, írt, olvasott, megszakítás nélkül képezte tovább magát, emellett a templomban, mint az iskolákban és a társadalmi egyesületekben buzgón, pontosan végezte dolgait, szigorú plébánosa is csak jót tudott mondani felőle. *Ináncs* leányegyháza volt Dunaadonynak, a pusztai iskolákba is eljárt a római doktor-káplán. A kedves eset éppen a pusztai iskolában esett meg vele. Kérdezte az egyik tanyai kis fickótól:

— Úgy-e fiacskám, szeretnél te a mennyországba jutni? — A béresfiúcska rávetette a káplánra az ő nyugodt szemét és a

kérdésbe és így nem maradt más hátra, mint a *munkásokat sztrájkba állítani*... Ez meg is történt. Az összes munkások abbahagyták a munkát, ami abban az időben és azon a vidéken rendkívül nagy feltűnést keltett és az öreg *Kegyelmes* már másnap fogadott engem, a *munkások küldöttsége* élén. Az előadást végighallgatva, hamarosan megállapította, hogy intenciói ellenére csakugyan nem azokat a béreket fizeti ki a pénztár, amelyek méltányosak. Intézkedett és így életem *legelső sztrájkmozgalma* 24 óra alatt szerencsésen befejeződött... Társadalmi téren *ettől kezdve sokat szerepeltem szónoklatokkal*, melyek azonban főleg *szociálpolitikai tartalmúak* voltak. A *nagy politikába* csak az első nemzettgyűlési választás előtt kapcsolódtam, amidőn 1919 végén és 1920 elején a fővárosban vagy 400 *politikai beszédet* mondtam.”

káplán legnagyobb meglepődésére, hamisítottan magyar józan gondolkodással, a béreseknél megszokott nyers őszinteséggel kibökte:

— A *fene* szeretne bizony!... Hiszen akkor elébb megkellene *halnom!* — Vass József alighanem elképedt a nem várt feleleten, de ő, ki minden dolognak a lényegét, velejét oly meszterileg tudja megítélni és összefogni, magyar népünk gondolkozásából és erőteljes nyelvkincseiből máig merítget; mert Vass József már hazulról és tapasztalatból bölcsen tudja, hogy a tudós doktor meg egy józan magyar paraszt együtt mindig többet tudnak, mint egymagában bármilyen híres, kiváló római doktor... Vass József, aki nagy zene- és műértő,³⁰ Dunaadonyban azt a régi vágyát is elérte, hogy valamiképpen „*saját fisz-harmóniumot*” szerezhett.

„*Vass úr*” — Csöngedy esperes csak ily kurtán szólította az ő káplánját — megkapóan érdekes körülmények között jutott Dunaadonyban *télikabáthoz* is. Ez az igen szigorú plébánosra, nagyon rideg, hideg hírű volt káplán-miniszterre egyaránt jellemző eset 1926-ban, március 19-én Budapesten, a Pösch-vendéglőben pattant ki. Vass József miniszter *névnapja* alkalmából, mintegy kétszáz választóját és tisztelőit fogadta vendégül. Vass minisztertársai között az asztalfőn ült, s már talán vagy tizen felköszöntötték a minisztert, amikor az egyszerre csak leparancsolta a cigányt:

— Ácsi! — A muzsika elnémult, amikor azután a minisz-

³⁰ Mester János közlése szerint: „Rómában a „*choralisban*” a legjobb énekesek közé tartozott, bár a „világi”, vagy többeszólamú „karban” nem volt bent. Midőn X. *Piust* koronázták, a „*laudest*” éneklők között Vass is ott volt *San Pastore*-ben, ahol a germanikusok nyaraltak, az ő mélyzengésű, gyönyörű, férfias hangján a szombati „*Mária-dalokat*” nagy örömmel énekelte. Mély szakadék két szélén állott fel a „*két kamara*”, — *filozófusok* és *teológusok*, — a kollégium alsó- és felsőháza. Az egyik megkezdte az éneket az első szakasszal, a másik felelt reá a másodikkal s a *mélység* oly lágyan zúgott vissza reá, hogy a környék szőlőmunkásai és a *Palestrinai*-út utasai kalaplevéve hallgatták. Olasz énekek váltakoztak a németekkel, s néha megcsendült egy-egy magyar dallam is... Míg Rómában élt Vass, az egyházi zenei és énekelőadásokat mindig meghallgatta. Minden évben elment *Péter-Pál* vecsernyéjére, midőn *Michel Angelo* kupolájában az *ezüst harsonák* az „*O, Roma felix*” himnuszt százféle zengedező változattal fújták. Nyári vakáció idején a *San Pastore*-be kiszállított *harmóniumnak* is egyik legbuzgóbb megszólaltatója és gyakorlója volt Vass, amint az Vass miniszternek 1927

ter a szintén jelenlevő Csöngedy Gyula országgyűlési képviselő felé fordulva, odakiáltott:

— Halljuk az én volt principálisomat! — A felhívás váratlanul érte Csöngedyt. „Megvallom, — írta keresetlen, kedves magyar őszinteséggel a boldogult Csöngedy, — erre a miniszteri felkiáltásra nemcsak az egész társaság zavarba jött (hiszen senki sem tudta, hogy itt van-e, vagy ki volt az ő principálisa?), de magam is zavarba jöttem, mert bizony *készületlenül* nem szeretek beszélni Vass miniszter előtt, mert mindig *attól tartok*, hogy a volt principális (ha nem lesz talpraesett a beszédje!) — ki fog kapni az ő volt káplánjától, amit pedig őszintén szólva, igen röstellnék. Dehát nem volt kitérés. Felkeltem és *úgy nagyjából* a következőket mondtam:

— Talán nem lettem volna szerénytelen akkor sem, ha be sem várva a miniszteri felhívást, már jóval előbb felszólaltam volna... Úgy érzem, ehhez nekem a húszéves ismeretség jogot adott volna?... Mert igenis, én a miniszter urat még mint „dr. Vass József adonyi káplánt” ismertem, egyszerűen mint „Vass urat”, mivelhogy véletlenül én voltam már akkor is, és még most is az *adonyi plébános*... Azután elmondtam a fiatal káplánom szereplését, tehetségét, jellemét, szorgalmát, munkálkodását s azzal fejeztem be névnapj jókívánataimat, hogy: ha húsz éven keresztül nem is volt alkalmam a tüneményes kariert megfutott miniszternek asztali felköszöntőkben gratulálni, de legyen meggyőződve, hogy drága jó édesanyján és test-

január 27-én a kollégiumi „Pater minister”-hez írt, kedves emlékezéssel teljes következő leveléből kitűnik: „Kedves Pater Minister! Házi lapunkban olvastam „S. O. S.”-kiáltását az új zongora 5642 lírát kitevő adósságai veszedelme miatt; mert hát 10.000 lírába kerül a „Sachse”. Ma átutaltam 1000 vadonatúj (*Funkelnagelneue*) pengőt (4000 lírát), három okból: először: szeretetből és hálából; másodsor: mert én is *minister vagyok* és mint ilyen szolidaritást vállalok a *kollégámmal* és részvétel éredek iránta; harmadsor: felteszem, hogy az új zongora nem lesz olyan nehéz, mint a régi... Ezt a *borzalmas jószágot* ugyanis 1901-ben San Pastoréba küldötték és *hat* vékonydongájú szolga nem tudta a lépcsőkön a társalgóba felcipelni. Szent haragra lobbantunk *Pados* barátommal együtt. Megfogtuk a *szörnyeteget* és *ketten* a helyére állítottuk. Csak *egy lába* törött ki szegénynek, egyébként éppen olyan vígan nyöszörgött tovább, mint annakhöz. Míg ezeket a sorokat rovom, drága perceket töltök, *el-elopva* szinte a körülöttem *viharzó munkából*; mert kedves kollégiumunkra gondolhatok és reméllem, hogy ezt a kis adományt olyan szívesen fogadja, mint amiként én egész szívemből ajánlom fel.”

Vendégségben gróf Zichy Nándornál. (A gróf és Prohászka püspök között áll Vass József káplán.)

véreim kívül senki nem kísérte olyan figyelemmel és olyan boldogsággal fényes pályafutását, mint én, az ő volt szerény falusi principálisa... — Erre felkelt a miniszter és a következőket beszélte el:

— Megbecsülöm én a volt principálisomat azzal, hogy beszédjére azonnal válaszolok... Szigorú volt ugyan hozzám... De én azonban éppen szigorúságáért vagyok neki hálás... Két esettel jellemzem az én eddig szigorúnak minősített principálisom *jószívűségét*... Szakadó havas esőben megállott egyszer egy egylovas, kukoricaszárületes kocszi a káplán lakása előtt, hogy gyóntatni vigye őt a szomszédos Inánca községbe... Magamhoz vettem — beszélte a miniszter — az oltári szentséget és a szent olajat és nyomorúságos kis városi kabátomba beburkolódzva, esőernyő és télikabát nélkül feltelepedtem az egylovas, kukoricaületes kocsikára... Ebben a pillanatban kilépett az én principálisom és szokott szigorúságával rámszólt:

— Hát maga így akar menni a szomszéd községbe?! Megveszi az Isten hidegje!... No, várjon!... Ha már nincs télikabátja... Mindjárt hozom a magamét! — Bizony, mondom, kedves uraim, — folytatta a miniszter, — enélkül a kabát nélkül ma aligha volnék miniszter!... Mert el kellett volna pusztulnom fiatalon... De, ne tessék ám gondolni, hogy az én principálisom ezzel beérte. Szó sincs róla! Sőt, inkább folyton bántotta, hogy nekem bizony még az emlékezetes ináncsai kirándulás után sem lett télikabátom... Egyik zord decemberi napon egyszercsak belépett hozzám az esperes-principálisom és mogorván azt mondja:

— Hallja, káplán úr... Én már sokszor mondtam, hogy *vegyen már magának télikabátot*. Mert végre is *megbetegszik*. Nekem pedig anélkül is elég a dolgom. *Ne csináljon* hát a plébániából *még kórházat* is!... Én ugyan beszélhetek magának! Látom, magán nem fog a szép szó! — Ezzel az én principálisom *rácsapott az asztalra*, és mint aki nagyon haragszik, dohogva, mérgesen kivonult a szegényes káplán-szobából. Én kissé megrémültem a kategórikus parancsra. De, amint oda pillantottam az asztalra, hát mit láttam?... Láttam, hogy az én principálisom bizony ott hagyott az asztalon — *száz koronát*... Nosza, én meg rögtön *Pestre* utaztam és *vettem magamnak olyan, de olyan télikabátot, amilyen a principálisomnak még*

sohasem volt!... Most pedig, kedves volt principálisom (a miniszter elbeszélésének ez volt a befejezése!), én neked azóta *tartozom* a te száz koronáddal... Vártam, mindig vártam, hogy egyszer csak mégis eljössz a régi tartozásért. Várom még ma is, hogy jöjj el érte, mert azt én neked kamatostól vissza akarom fizetni!

„Ez a jelenet olyan hatással volt mindenkire — írta kedves őszintén az azóta immár megboldogult Csöngedy Gyula —, hogy a jelenlevők szeme (az enyémmel együtt) könnyel telt meg... Mindenki *megérezte* a miniszterben minden szigorúsága mellett is azt a *mélyen érező* nagy szívet, amely *hálával* van tele mindazok iránt, akik vele valaha az életben csak a legkisebb jót is tették.”

*

Vass Józsefet, a dunaadonyi káplánt 1907-ben hívta be a püspök Székesfehérvárra. Hitoktató, majd a Szent Imre-konviktus igazgatója, később papneveldei tanár lett. Újságot is szerkesztett. A városi törvényhatósági bizottság tagjául beválasztották. A magyar katolikus népszövetség megszervezésébe itt feküdt bele teljes nagy erejével. Itt és innét vívta országos hírnévre emelkedett sikeres nagy harcait a szociáldemokratákkal és az úgynevezett szabadgondolkozókkal. Budapesten át, bizony, mint már miniszter került vissza — átutazóban — a dunaadonyi plébániára az egykori káplán... 1926 szeptemberében, vasárnapi napon egyszerre robogó „autó” állott meg az adonyi plébánia előtt. Az autóból két miniszter, dr. Vass József és dr. *Pesthy* Pál miniszterek szállottak ki, titkársaik kíséretében. A miniszterek képviselői beszámolóra igyekeztek valahová Tolnába. Csöngedy prépost nagy örömmel fogadta a ritka vendégeket. Alig néhány percnyi beszélgetés után egyszerre csak Vass miniszterhez fordul a lutheránus *Pesthy* Pál igazságügyi miniszter:

— Te, Józsi!... Hát melyik is volt itt a te *kápláni* szobád? — A társaság felkerekedett s Csöngedy bevezette a minisztereket Vass doktor egykori káplán-szobájába. A népjóléti miniszter szemmeláthatóan ellágyult. Arcát a meghatódottság érzete szomorúvá változtatta. Látszott, hogy régi emlékek eb-

redeztek fel lelkében, a már-már feszélyező hallgatást az igazságügyi miniszter törte meg:

— No, Józsi, mikor is voltál te itt káplán? — Vass József nyomottan felsóhajtott:

— Bizony, ennek már húsz éve... Mily gyorsan el is mult az idő!

— Node, meg kell vallani, hogy te, Józsi, ez alatt a húsz év alatt *ugyancsak nagyokat léptél!* — Az igazságügyi miniszter még hozzá fűzte.

— Az igaz! — felelte Vass miniszter. — De ha azt kérdeznéd, mikor voltam boldogabb?... A nagylépések előtt-e, vagy azok után?... Bizony, azt kellene mondanom, hogy húsz év előtt boldogabb voltam! — A dunaadonyi csendes plébániáról nemsokára el is robtak a miniszterek.

XVIII. FEJEZET.

Bilkei Ferenc megismeri Vass Józsefet. — Séta a sárguló narancslugasban. — A piros reverenda hőse. — A fehérvári fegyvertársak Prohászka püspöknél sürgetik a dunaadonyi káplán berendelését. — Valaki nehezen akarja megírni a behívólevelet. — Vass József finom visszavágása. — Mint hitoktató. — A Szent Imre-konviktus igazgatója, majd teológiai tanár lesz. — Özveggy édesanyját magához veszi. — A Népakadémia legnépszerűbb előadója. — Vass, mint szónok. — Az első kudarc miatt pályát akart változtatni. — Vass József magyar lelke és magyar ízlése. — Különös szentbeszéd a somlóhegyi félezeresztendős hársfa alatt. — Bangha páter észreveszi Vasst. — A mezőkövesdi matyók vélekedése a szónok Vassról. — Szemináriumi tanársága. — Nagy szervezőmunkák és harcai a szociáldemokratákkal. — A lapszerkesztés. — A szocialista népgyűlésen elnököt választat és a gyűlés diadalmas vezérszónoka lesz. — „A szabad tanítás” pécsi országos kongresszusán szembekerül és megkezdi a harcot Fényes Samuékkal. — Vass József székesfehérvári baráti köre. — Vass József szerkesztői búcsúszózata. — Az új szerkesztő a régi szerkesztőtől.

Vass József doktort, a dunaadonyi káplánt, még Rómában, a Collegium Germanico-Hungaricumban ismerte meg személy szerint *Bilkei* Ferenc jelenlegi székesfehérvári (felsővárosi) esperes-plébános, akkoriban a *Fejérvári Naplónak* lelkes, eleventollú szerkesztője. A Pázmány-Egyesület zarándoklata alkalmával került Rómába Bilkei. A szerkesztő és kiváló római munkatársa: Vass József kölcsönösen örvendeztek, hogy láthatták és megismerhették egymást. Március havában a sárguló narancsok lugasa alatt sétáltak fel s alá, beszélgetésükbe elmerülten. A sárguló narancsok lugasában vérpiros reverendájával — Bilkeire — varázsosan hatott a komoly és mégis közvetlen, szeretetreméltó ifjú Vass. Mennyi kérdeznivalójuk volt egymástól? Milyen jólesett, hogy kitérhatték és kiönthették egymás előtt a szívüket. Vass boldogan megmutatta kedves magyar vendégének és szerkesztőjének a nagy ebédlőt, a kis cellát, ahol minden egyéb gondtól mentesen, csupán egyedül a tudománynak élhetett; majd a kápolnába is betértek, melyet

Vass évekig gondozott, ahonnét lelke erőit, a természetfeletti kincseket, az Isten világosságát nyerte és szívta magába. Bilkei már itt, már ekkor egész embernek, egész jellemnek ismerte meg a sárga narancslugas alatt piros reverendájában oly varázsos, komoly fiatal Vasst, akinek az adonyi falusi káplánkodása sem volt szokványos káplánkodás. Az ősrégi, változhatlan katolikus rendszer mellett már akkor, már ott is megvoltak a maga útjai és a módozatokban már akkor is a maga irányát követte.

Azidőben Székesfehérvárott igen kemény, nagy harcok folytak az elhatalmasodott fehérvári szociáldemokrata, de legkiváltképpen az építőmunkásokkal, s a fehérvári ifjabb központi papok — *Klautz György, Bilkei Ferenc, Dornis István, Kovács János, Csúcs István* s még néhányan a harcosok közül — számításba vették, nehezen nélkülözték a Vass József nagy erejét. Többször mozgolódtak, fészkelődtek a központba, Székesfehérvárra behelyezése érdekében, ami azonban, hogy „egy”, a jó Bilkei Ferenc mondása szerinti „római doktor az adonyi libapásztorok kipallérozásában koptassa a római logika fringiáit”, — eléggé hosszant elhúzódott. *Lakatos Frigyes* úgy emlékezik, hogy *Prohászka* püspök „csekélynek találta” doktor Vass számára a *hitoktatói* állást, azt véleményezte inkább, hogy meg kell várni, míg majd teológiai tanárnak kinevezheti Vasst. A központi fiatal papság Vass József behelyezését illető óhajait ismételten a jó, öreg *Mayer Károly* nagyprépost tolmácsolta *Prohászka* püspök előtt. Újra és újra kérte a püspököt, hogy Vass József doktor tehetségét ne engedje oly sokáig heverni az adonyi parlagon!... *Valakinek* ámdé, úgy látszik, nem volt inyére ez a közeledés, és véletlenül-e, vagy készakarva, — következetesen elfelejtődött az *invitáló-levél* megírása és postára adása; mikor azután *Mayer* kanonok negyedszer, vagy ötödször kérte Vassnak Fehérvárra való diszponálását, *Prohászka* püspök erélyesen és határidőhöz kötötten elrendelte a „levél” megírását. Vass József azonnal kész volt a bevonulásra és, mint Bilkei jóízűen megjegyezte, Vassnak az új helyzethez éppen az gratulált legelőször, aki a behívólevél megírását oly sokáig elmulasztotta...

— *Imádkoztam*, hogy minél előbb magunk között lássuk kedves főtisztelendő urat! — mondotta az illető. Vass József

Prohászka Ottokár székesfehérvári püspök. (1905.)

abban a pillanatban átlátott a fonák helyzetén s az ő nyugodt, borotvaéles iróniájával csak ennyit felelt reá:

— Köszönöm a szíves jóindulatot, úgy látszik, a jó Isten meghallgatja az igazak imáját! — A kitünő válaszon sokat nevettek az akkori fehérvári papok. Bár a fiatal Vass tanár megyés püspökével, Prohászkaival sem volt mindig, mindenben egy véleményen, amit alkalomadtán nyíltan, szemtől-szemben kifejezett, a nagy püspök felismerte és elismerte kiváló fiatal papját. Bizalmasai előtt el-elmondogatta a püspök:

— Mikor én ennyi idős voltam, mint most ez a Vass, bevallom, nem volt annyi tudásom, mint Vassnak!

*

Vass József mint hitoktató kezdette működését a fehérvári központban. Azidőben Lakatos Frigyes barátjánál és paptársánál volt kosztón. A hitoktatók helyzete akkor ott Fehérvárott nem volt rózsás, ezt nem éppen csak az anyagiakra kell érteni, hanem hogy az alsóbb nép akkor a szocialista bujtogatások miatt nagyon elvadult és fertőzött volt. A hitoktató Vass Józsefnek az egyik iparostanonciskolában éppen olyan 50—60 tizenhét—húsz év körüli, a legvadabb eszmékkel eltelt, kizárólag kőműves- és ácstanonccal kellett veszködni, akik közé az előző hitoktatók mindig borzadozva mentek. A szemtelenkedésben, a durválkodásokban és kötekedésben határtalanok voltak, de mindjárt az első órán észrevették, hogy az új hitoktatóban, Vass Józsefben emberükre akadtak. Meg is szelidültek, magukba szállottak, mihamar valóságos „kezes bárányok” lettek.

Vass József hitoktatósága csak néhány hónapig tartott, a püspök kinevezte a Szent Imre-konviktus igazgatójává és a teológia tanárává. A szerető fiúnak lehetővé vált, hogy maga körül meleg otthont teremtsen. Nagy vágyódása valóra vált, végre magához hívhatta, vehette özvegy édesanyját. Mariska huga Celldömölkön maradt. János nevű öccse ugyanekkor költözött Fehérvárra, melynek idővel, mint asztalosnagyiparos, állandó, végleges lakosa maradt.

*

Vass József nagy szervező erejével, sokféle építőtudásaival és mint szónok, mint a harcok rettenthetetlen, győzhetlen katonája, Fehérvárott bontakozott ki. A katolikusok között Fehérvárról lett országosan ismertté a neve. A „központban” a fiatalabb, sőt az idősebb papság is elismerték felsőbbségét. Fiatalember létére vezére lett egy papokból, tanárokból, tisztviselők-ből felsorakozott dolgozó-társaságnak. A legnagyobb társadalmi és kultúrmunkát az úgynevezett *Népakadémián* fejtette

A székesfehérvári Szent Imre-konviktus. (Pete Gyula felvétele.)

ki, mely a *Katolikus Legényegyletnek* és a *Keresztény Munkásegyletnek* is otthona volt. A téli hónapok folyamán csaknem minden vasárnap tartott előadást, nem egyszer *váratlanul* mást kellett helyettesítenie. Amennyiben *vetítőképesek* voltak ezek az előadások, a képekhez mindjárt olyan elragadólag, tartalmasan hozzáfűzte rögtönzött előadásait, hogy a beavatottak csodáltkák, a közönsége pedig rajongó ámulattal hallgatta minden szavát. Ilyenkor *másfélórás* előadásokat is „*kívágott*”. Lekötött mindenkit. Valahányszor Vass előadását hirdették, a hatalmas nagy terem szorongásig olyannyira megtelt, hogy a folyton jövő közönséget már nem is bocsáthatták be. Az egyik

régi fegyvertársa, *Lakatos Frigyes* így jellemzi az előadó Vasst:

„Előadása mindig tömör, amellet világos, élvezetes, színes, szinte káprázatos. A szó zuhatagként ömlik ajkairól. Magával ragad. Lelkesít. Kacagtat. Hangja egyfolytában erőteljes. Skálája nincs; mert minden mondata, s szava egyenlően fontos. Nem folyik szét soha, a hallgatóság nem veszít el egy szót sem. Azon kevés szónokok egyike, kik minden kultúrfokú közönséghez egyformán tudnak szólni. Nem érdeklődik, hogy milyen közönsége lesz, — majd meglátja... Az emberi lélek minden hangszerén egyforma finomsággal és hozzáértéssel tud játszani, akár jóakarató, akár rosszakarató hallgatósággal áll szemben. Felemel, lelkesít, vagy összetör, zúz, de hatása alól senki nem vonhatja ki magát. Félelmet nem ismer. Ahányszor csak kínálkozott alkalom, felkereste ellenfeleit, hogy az ő tereiken küzdjön meg velük. Ha neves szociáldemokrata vezér jött, mindenkor felkereste gyűléseiket, szót kért és sarokba szorította őket. Szociális érzésben és tudásban nincs felette és nem is volt senki. Kimeríthetetlen kedély, egészséges humor, emberismeret, emberbecsülés, világos fej, nagy tudás teszik oly értékessé Vass Józsefet.”

*

Már Fehérváron, még teológiai tanár korában az volt Vass, akiről az „*Uj Nemzedék*” névtelen írója, mint későbbi miniszterről, az 1924. év június 3-iki lapszámában a következőket írta:

„Megragadó, lenyűgöző ellentétek szószéke előtt állok. A hatalmas, szinte vas-miniszter a *Mátyás-templom* szószékén leterdel, rengeteg homloka, melyben egy ország sors-darabja készül, alázatosan hajlik rá, az imádság áhítatával, aztán feláll s kezét, mely most a magyar történelmet építi, a szíve felé pihenteti és így szól: „Én, az egyház legkisebb szolgálója...” Amint ránézek, érzem, ez az ember csupa erő, harc, alkotó energia és tüneményes férfiasság. Kevesen járnak közöttünk, akiknek annyira s akkora külön levegőjük volna, akiknek láthatatlanul is úgy folytatódnék maguk felé az egyéniségük, mint neki, úgy-hogy mikor a szószékre lép, megtelik vele egyszerre az egész templom. És ezen a tetőtől-talpig gondolat- és erőemberen

egyszerű, fehér csipke karing pihen, alázatosan, szerényen, észrevétlenül, csak úgy, mint a fehér ruha azon az igénytelen életű kisleánykán, aki az oltár bíboros árnyékverőfényében térdelve imádkozik a májusi Máriához . . . Honnan jött, miből lett? Ezen a kérdésen fut az első gondolatom hozzá. Mert ezt a tudást, ezt a logikai vértező erőt, ezt a csatázó ízzást, ezt a tételépítő lángelmét nemcsak a könyvekből, nem is csak a tanulószobák csend-éveiből hozhatta. Nem! Vass József a *történelemből* jött, még pedig azokból a nagy válságaiból, amelyek itt vergődtek, vívódtak és itt fonnyasztották a magyar életet a háború előtti feszültségek ki nem robbant zivataraival. Aki megfigyeli szónoki szavait, gesztusai vonalait, a hangsúlya erejét, gondolatai irányát, észreveszi, hogy ezek mind viharban, harcban készültek el benne és rajta, mikor is a díszet lesodorja a kiméletlen valóság és nincs idő, hogy beléjük öltözzék a beszéd, de minden az igazságnak és a dialektikának pompájában ragyog. Vass József szónoki ornamentikája a világos, megdöbbentő, összetörő gondolat. Ő ma az egyetlen szónok, aki egyéniségét meg tudta

A szónok Vass.

őrizni Prohászka Ottokár kábitó művészetével szemben. *Nehéz, robusztus, néha vaskos az ő szónokiassága, nyelvének népies dísze szüziés fényben csillogtatja a magyar nyelv zamatos szépségét, gazdag hajlékonyságát és kifejező világosságát;* beszédében minden gondolat súlyt kap, még a kép is, még pedig olyan gondolattól, amelyet mintha már ő látott volna, kipróbálta volna igazát, életbíró képességét s most idehozta, hogy higyenek benne. Ezért érezni ki az ő szavaiból, hogy ez az ember maga az élet s nem az elgondolás; igényei, problémái, küz-

dései mind csak akörül keringenek, amik az élet nagy alapjaihoz és lényegéhez szükségesek, amelyek nélkül élni nem lehet. S mikor eltűnt a szószékről, valahogy az volt a benyomásom, hogy Vass József azokhoz az emberekhez tartozik, akikben gyöker, alap, tartóerő lesz az élet. Olyanok, mint a hegyek, kemények, rendületlenek, mélyek és csendesek, de belőlük van a melegünk, világosságunk, az otthonunk és a mindennapi földünk; ők maguk egyszerűek, de magasságukba emelkedve, róluk látunk el az ég, a csillagok, a végtelenség felé...”

Érdekes pedig, hogy ez a nagyszerű szónokember, szónoki tüneményes sikereit *bukással* kezdte. Vass József miniszter ugyanis szónoki első szárnypróbálgatásáról és legkezdetéről maga így emlékezik:

— Szónoki pályám kezdete *csúfos bukás* volt... Mostanában halt meg a sopronmegyei egyházfalusi pap, *Kapuy Elek* nek hívták. *Győrött* volt sekrestye-igazgató, kedves, szelíd, diákokat szerető ember, aki a diáktárpintézetet alapította és tartotta fenn. Ezelőtt 38 esztendővel, 1890-ben, karácsonyra egy kis ünnepséget rendezett, előadásokkal és szónoklatokkal. *Én* négy sor versikének betanulására és elég szűk körben meghívott közönség előtt való előadására vállalkoztam. A verset hetekkel előbb úgy megtanultam, hogy még álmomban is azt mondogattam. Ellenben, amikor *négy gyertya* pazar fényességében úszó színpadon a közönséggel szemközt kellett állnom, hátam közepéig veres lettem, minden porcikám remegett a félelemtől, a világ eltűnt előlem a versikével együtt, amelyben *egyetlen szót sem tudtam eldadogni*. Némi kínos hallgatás után a jóságos Kapuy Elek lépett mellém és kézenfogva leléptetett a rögtönzött színpadról, azzal a biztatással:

— Ne búsulj, fiam, tudsz te majd az emberek előtt beszélni, ha felnősz! — Ez volt az első bukásom. A második 1898-ban történt. A római Germanico-Hungaricumban, ahol már az elsőéves teológusok úgynevezett *próbaprédikációt* kötelesek tartani előljáróik és növendéktársaik jelenlétében, ha jól emlékszem, szent Alexius példázatáról készítettem elő rövidke kis prédikációt. Lefordítottam *latinra*, mert latinul tudtam, egyik bajor kollégám a latinból *lefordította* németre, mert *németül* — hála a középiskolai kizárólagos nyelvtanításnak — *nem tudtam* és a németnyelvű prédikációt kitűnően be-

tanultam. Az előadó teremben a szószékre lépven, majdnem hajszálig megisméltődött velem a nyolc évvel azelőtti bukás, mert a bevezető mondatok után a jól megtanult prédikáció ve-

Vass József székesfehérvári teológiai tanár, szerkesztő a bajtársával.
(Jobbról-balra középen ülnek Klautz nagyprépost és Lakatos
Frigyes, Lakatos megett áll Vass József professor.)

zetőfonalát elveszítettem és némi kínos, nemzetközinek nevezhető, mert magyar, német és latin nyelven megkísérelt dadogás után előadásomat dicstelenül befejeztem. Másnap, hosszú töprengés után, jelentkeztem az intézet áldottlelkű igazgatójánál,

Schröder jezsuita páternél, akinek előadtam, hogy *pályát változtatok és az intézetet elhagyom, mert meggyőződtem arról, hogy a papnál elengedhetetlenül szükséges szónoki kvalitásokkal egyáltalán nem rendelkezem! . . .* Az áldott emlékű páter-*rektor*, aki megelőző napi dadogásomnak szem- és fültanúja volt, mosolyogva hallgatta végig kétségbeesett előadásomat, azután megveregette vállamat, majdnem szóról-szóra ugyan-*azt* mondotta, mint nyolc évvel azelőtt *Kapuy Elek*:

— *Ne féljen semmit, kedves fiam. Önben a szónokláshoz szükséges összes feltételek megvannak, csak most még nyers állapotban!* — Így kezdődött az én szónoki pályám.

Ez a szónoki pályafutás kivételes, a maga zsánerében páratlanul nagyszerű lett; mert *Vass* hangjának és a magyar nyelv tudásának csoda-felséges orgonáján olyan törzsökös magyar lelkivilágot muzsikál, amely nemcsak a szerencsés pápista atyánkfiaié, hanem kálvinistáknak, luteránusoknak, de minden, minden egyéb felekezetű magyaroknak gyönyörűséges, kedves, megérthető, mert a *Vass József* magyarsága — *édesmindnyájunké . . .* A „*Magyarság*” 1921 március 19-iki számában, aki írta, jól írta, magyar lélekkel örökítette meg a következő „*Vass József*”-tudósítást:

„(*Vass József a Krisztinavárosi Kaszinóban.*) *Vass József* közéleti miniszter, aki ma az ország közéleti miniszterének súlyos keresztjét hordja, pénteken este időt szakított magának, s ellátogatott a *Krisztinavárosi Kaszinóba*. Azt hittem, hogy valami súlyos közéleti vagy politikai kérdéstről fog konverzálni, s utána siettem autójának. Sero venientibus ossa. Egy kicsit késve érkeztem, s nekem a szorongásig megtelt teremben már csak a *függönyhasadék* jutott, amin keresztül a következőket láttam: *Vass József*, a közéleti miniszter otthonmaradt, s helyette ott ült *Vass József*, a *főtisztelendő úr*. És folyt a szó ajkáról *kedvesen, melegen, biztatással*, s hallgatta a közönség *áhitattal, hittel s várakozással*. Nagybőjti hangulat terjengett a teremben, s *Vass József a lelkét*, az abból fakadó bizakodást, s a magyar stílusú vallási meggyőződést teregette szét a hallgatóság érzéseire:

„— *Nincs magyar stílusunk még a templomainkban se!* — mondotta. — A gót, a bizánci, a román stílus se magyar, mert mi harcoltunk ezer éven át, míg azok fejlődhettek. A mi vallásos-

ságunk jellegzetességét a *néplelekben* kell keresnünk. A mi vallásosságunk valami sajátos, belső elmélyedést mutat, valami sajátos befelé koncentráltságot. *Mezőkövesd* tájékán még a családban sem beszél senki vallásosságról, de ott mindenki *csinálja*. A *dicsőséges Szűznek* nálunk nincs kultusza, inkább a *fájdalmasnak* van; mert mi ezer éven át szenvedtünk. A mi vallásosságunk *penitenciázó vallásosság*. A felsőbb rétegekben és az intelligenciában hiába keresünk *vallási stílust*, az csak a népben van meg. Szomorúan kell konstatálni, hogy *nemzeti életünk kigyakorlása szempontjából* a mi vallásosságunk teljesen *visszaszorult* a lelkekbe és nem tud megnyilvánulni a közéletben."

„Itt aztán engedelmet kért a *miniszter úr*, hogy már sokat beszélt belőle a — *pap*, de nem engedték el az előadói székéről. Hanem azért a *hívatását* még sem tagadta meg, mert egy kis közéletmezési vonatkozást belevitt befejező mondókájába:

„— Ha az *olcsósági hullám* nem jön, — mondta, — *jőjjön egy vallásos hullám, egy keresztény hullám, egy krisztusi hullám, jőjjön Krisztus!*”

„Benn sokáig tapsolták a miniszter urat, s kinn ezalatt izgatottan igazgatták nyakkendőjüket a programra kerülő fiatalok, akik bizonyosan művészek voltak, mert hosszú hajuk volt.”

Ugyancsak a „*Magyarság*”-nak másik közleményéből (1921 július 12.), más körülmények között *tölggyáskodik* elénk *Vass József*. Ezt a közleményt „*Miniszterek és politikusok borkóstolón a Somlóhegy tetején*” címmel *Pethő Sándor*, a kiváló publicista és történetíró írta:

„*Mikovinyi Jenő* meghívására a *somlóhegyi kápolna* ünnepélyére és búcsújára a gráci személyvonathoz akasztott híres 28-as *Pullman-kocsiba* szombat este 9 órakor szálltak be két aktív miniszter (*Vass József* és *Hegyeshalmy Lajos* kereskedelmi miniszter) s vagy egy tucat képviselő (köztük: *Czettler Jenő*, *Putnoky Móric*, *Magyar Kázmér*, *Karafiáth Jenő*, *Fáy Gyula* stb.), tasnádi *Szücs András* „*MÁV*” h. elnök, vasárnap reggel még *Belitska Sándor* honvédelmi miniszter s mások. A szőlőt *Mikovinyi Jenő* ősei szereztek, ültették, gondozták vagy 150 év óta a *Somló* bazaltos lankáin. *Celldömölkön* reggeli, átszállás, s *Berzsenyi* pátriáján át (*Kemenesalja*) vicinálison *Somlóvásárhelyre*. A *hegyoldal* délkeleti platóján az *ódon kápolna* és a fenséges koronájú *félezeresztendő hárs*, alatta

egyszerű szószék. Vass József szónokol rajta a hegyvidék magyarjainak. Ez a *különös szentbeszéd*, amely harsogó, de egy kissé merev retorika szárnyain száll az áldott völgyek és a megilletődött lelkek felé, új műfaját nyujtotta a templomi prédikációnak: egy művészi és mélyhatású játékát az *irredenta-gondolat* és a *lelkészkedő beszéd* egyvelegének. „*Liliumtisztaságú nőket és párdüctestű férfiakat neveljete a meggyötört édesanyjának, a magyar hazának!*” Szűz Szent Margit legendájának szövegéből magyarázta ki, hogy a magyar megváltás útja az *egyszerűség, a munka és vitézség tisztítótüzén* vezet keresztül. A szent misét is ő tartja a kápolna oltáránál. A csendes mise alatt Mikovinyi Jenő, a házigazda énekelt „*sötét baritonján*”. Mikovinyi Jenő *terített asztalánál* somlói bor, a hatvani cigánybanda, fantasztikus köszöntők következtek. Fáy Gyula s Putnoky Móric tanították a dunántúliaknak a „*gömöri csárdást*”; a jó táncos mindig a *sarkával veri és ropja* a csárdás ritmusát. Erdődy Sándor gróf, Somló legnagyobb szőlőbirtokosa vásárhelyi kastélyába ozsonna, népünnepélyre, lovasjátéokra és táncra meghívta a vendégeket, amelyekben a grófnők is résztvettek.”

*

Vass József, a szónok, Prohászka püspök mellett is már Székesfehérvárról országos hírűvé emelkedett; hiszen a katolikus népszövetség és egyéb tömegmozgalmak során az ország minden részébe hívták, a legkülönbözőbb vidékeken megfordult, úgyhogy a legnépszerűbbek egyike lett a katolikus vidékeken Vass József. Azzal tartották, hogy Vass inkább az észhez szól, míg a mesterszónok Prohászka az érzésekre, a szívre hat. Bangha páter, a nemkevésbé hírneves jezsuita szónok, valamiféle ilyen vidéki gyűlésen hallotta *először* beszélni a székesfehérvári teológiai tanár Vasst. E hatalmas jelenségen elámult, megilletődött Bangha, s nem állotta szó nélkül:

— A tanár úrnak *fel kell jönni* Pestre... Nagyobb, váltogatottabb közönség előtt kell beszélnie!

— *Kit érdekel az ilyen vidéki ember?! —* felelte Vass, a meglepődött páternek; de Bangha páter sem az az ember, akit könnyen sarokba lehet szorítani és így adta meg a választ:

— Nem a vidéki emberen fordul meg a dolog, hanem hogy *mit* mond?! — Valóban, Budapesten is óriási hatást keltett a „vidéki ember” Vass József, aki az egyik *mezőkövesdi* szónoki sikeréről derűsen emlékezik. A matyóság fővárosában akkor a „vazsi” eredetű rokon sitkei Kiss László főtisztelendő volt az apát-plébános. Valami ünnep alkalmából meghívta egyszer prédikálni Vasst. Az esti órákban történt ez az emlékezetes prédikálás, s midőn a hívő sereg oszladozni kezdett, az ismert galléros köpenyében Vass József is a nép közé elegyült. Két karakán matyó férfi lépegetett előtte. Éppen a prédikáló papról és a prédikációról beszélgettek, s Vass fülehallatára mondja az egyik:

— No, hallja keed, a mi papunk is tud ordítani, de ez még *ám jobban ordíti!* — A szónok Vass, az ő szeretett híveinek körében aratott egyszer-egyszer ilyen eredeti elismeréseket is.

*

A szemináriumban, ahol *Klantz* György volt a rektor, erőskezű segítőtársnak bizonyult a fiatal Vass tanár. Nem ugyan mindenkinek volt kedveszerinti. A római Collegium Germanico-Hungaricumban századokon át bevált rendből törekedett meghonosítani egy s mást a fehérvári papnevelő falai között is. Ámde amúgy magát sem kímélte. A munkából, a kötelességtudásból emberfeletti példát állított. Mint újságíró, a szószéken, az előadói emelvényről, a társadalmi körökben, a legényegyletben, de mindenütt, ahol legény kellett a gátra, ott volt, ott munkálkodott bátor szóval, bátor tollal, bátor csele-

Népszövetségi Testvérek!

A Tóvárosi népszövetségi testvérek városi bizottsági tagságra jelölték szeretett Igazgatónkat

Dr. VASS JÓZSEFET.

Kicsoda ő nekünk és lehet mondani az egész ország katolikusaiknak, azt nem kell sok szóval mondanunk, Erős, hatalmas egyéniség, óriási tudással s a nép javáért dobogó meleg szívvel és tenni is tudó erős karokkal.

Testvérek! Koszoruzzuk meg Igazgatónkat a bizalom koszorujával és *mint egy ember* szavazzunk le mellette s agítaljunk teljes erővel megválasztása érdekében!

Viszontlátásra dec. 8-án a szavazó urnánál.

Testvéri üdvözzettel

Több tóvárosi szavazó:

Kortes röpcédula 1907-ből, amikor Vass Józsefet fehérvári „városatyának” választották.

kedetekkel és okosan. Lelket vert a csüggedezőkbe és a „legkisebb és leggyengébb néprétegek körében” Székesfehérvárott is elhatalmasodott, sikeresen bujtogató szociáldemokrácia ellen — „Isten és haza” jelszóval — itt, az egész püspöki egyházmegyében a megszervezett keresztényszocializmust szembeállítva, Vass Józsefnek elérték, hogy Fehérvár keresztény népe a *régi lett* újra. Ezekről a tisztogató és szervező harcokról Bilkei Ferenc egykori szerkesztőnek — még annyi évek múltán is — érdekesek a visszaemlékezései. Elmondja, hogy — az ő lapja, az inkább az intelligencia számára írott Fejérmegyei Napló mellett — miként vállalta Vass József egy *krajcáros újság* szerkesztését. „Vass Józsefnek — munkája sikerességéhez — ugyanis fürge, a legegyszerűbb népet érdeklő, olyan írás kellett, amely *kontrája* lett a *Népszavának*. Így alapult meg a budapesti *Új Lap* fehérvári krajcáros melléklete, — melyet az évődő baráti társaság csak „*kis piszkos*”-nak nevezett... Itt azután elemében volt Vass. Óriási tudásával rögtön tisztába jött az ellenfél gyengéi felől; ekkor azután — a régi bevált elvek alapján: a nevetségesség öl, üsd agyon, de ne nagyon, stb. — támadta, ütötte, verte, püfölte, végül lehengette, palacsintává lapította az ellenfelet,” pedig már azok az ősi Fehérváron is vakmerően öklelőztek; hisz’ a kor kitermelte a nemzeti élet különféle jelmezbe öltözködő, zabolátlanul pusztító és züllesztő férgzeit.

*

Eredeti, kedves jelenet volt, amikor Vass írta a cikkeit. A vele együttérzők sokszor egészen megtöltötték a szűk szerkesztőségi szobácskát. Folyt a diskurzus, a disputa, a tréfa. Vass Józsefnek pedig cikket kellett írni, mert a szedőgyerek megette óbégatott a kéziratért. Vass Józsefet egy percig sem zavarta a szerkesztőségi barátjainak, egyben hű bajtársainak — lármája. *Fejére vágta kalapját, szipkába tette cigarettáját és bodorul füstölögve rótt a sorokat*, egyiket a másik után, úgy, mintha az egész világ meghalt volna körülötte. Tíz-tizenöt perc alatt elkészült a cikk, s a szociáldemokraták szíhatták a fogukat, hogy megint csúffá tette őket a fehérváriak előtt.

Emlékezetes marad az a Székesfehérvárra hirdetett és a *Vásártéren* megtartott nagykihátású szociáldemokrata nép-

Vass József e kétablakos szobában szerkesztette a „Fejérmegyei Ujlap”-ot. (Pete Gyula felvétele.)

gyűlés, amelyen a *vallásitanítást* akarták lejártni a székesfehérvári nép előtt. Csakhogy visszafelé sült el a puska; mert Vass József és paptársai s egyéb fegyvertársai vezetésével megrendítő tömegekben felvonultak a katolikus legényegylet és a többi szervezetek katonái, a Felsőváros földművesnépének szokatlan nagy részvétele mellett. Vass József és társai vezették az „Isten

és haza” méltóságos hadseregét. Mint a darvak — a magyar őstörténelem és a vasi-címer szent madarai — *ékalakban* jöttek, illetőleg fúródtak be a gyűlölködően tömörülő szocialistáknak szintén hatalmas arányú és felkészült tömegébe... Mire észbekaptak a „szocik”, az ékalakú erős emberáradat már szétszakította és a szónoki emelvénytől messzebb, széjjelszorította őket. A vallásitanítást megcsúfolni akaró *Somogyi* tanár, *Bokányi* és a többi más fő-fő „elvtárs” oldalán meglepőleg feltűntek, kiemelkedtek — *Vass József*ék... És megtörtént, hogy az eredetileg „szociáldemokratá”-nak hirdetett, ádáz támadásokra felkészült népgyűlésen a vezetés, az irányítás *Vass József* kemény markába került. Amikor zajongani kezdettek a felocsudott szocialisták, lenyügöző nyugalommal és hidegséggel fordult feléjük:

— Úgy hallom, — mondotta az ő minden zajongást túlharsogó hangján, — hogy itt más véleményűek is vannak... Megengedem tehát, hogy részükről is egy elnököt válasszanak! — Szégyenszemre bele kellett nyugodniok; mert a *Vass József* katonái — a világháborúban a későbbi világhíres 17-es honvédek — ugyancsak villogtatták szemöket, emelgették öklüket, támadó viharzasként zúgatták hangjukat és az eredetileg szocialistának hirdetett népgyűlésen — így bizony — megesett a furcsa eset, hogy bár *Somogyi elvtárs*ék elfelejtettek *meghívót* küldeni *Vass József*éknek, a népgyűlés keresztényszocialista elnöke mellé csakis a *Vass József*ék hozzájárulásával választhattak a maguk sorából is — elnököt. *Vass József* megengedte, hogy elébb a szocialista vezérszónok, *Somogyi tanár* és a többiek kibeszéljék magukat, azután döngő lépteivel maga lépett a szószékre. A fenekedő szocialistáknak ekkor harsogta oda:

— Több szocialista munkát olvastam, mint amennyinek a címét az önök központi kiküldött szónokja olvasta! — A fél Székesfehérvár hívői és hitetlenjei együtt voltak itt és ekkor *Vass pozdorjává* törte a megszorított szocialista vezérszónok érveit, s ha a szociáldemokratákat meggyőzni nem is tudta, a keresztényeket annyira fellelkesítette, hogy az összeütközés hajszálon mult. *Somogyi*éknak *be kellett szüntetni* a — már előre nagyhangon beharangozott — támadást, mert különben vér folyt volna.

— Jól emlékszem Somogyi elvtárs *savanyú ábrázatára*, amikor a szószékről lelépett, — írja Bilkei Ferenc, — és barátainak *lemondólag* intett... Szóval a székesfehérvári szociáldemokrata támadás nem sikerült. Nemcsak híveiket nem erősítették meg, hanem az ellentábort olyan egységessé kovácsolták, amilyen se azelőtt, se azután nem volt.

*

Vass József nemcsak a népgyűlési dobogón, hanem tudományosabb körben, magas színvonalú más közönség előtt is szembeszállott az úgynevezett — szabadgondolkozókkal. „A *Szabad Tanítás* Pécssett, 1907-ben tartott magyar országos *Kongresszusának Naplója* is feltünteti a székesfehérvári fiatal teológiai tanár oroszlánkörmeinek nyomát. Ezen az emlékezetes kongresszuson a legellentétebb nézetű és irányú gondolkozók és vezetők — *Beöthy Zsolt, Alexander Bernát, Fischer-Colbrie Ágost, Gieswein Sándor, Klárik Ferenc, Pikler Gyula, Prohászka Ottokár, Rádi Sándor (szoc.), Beke Manó, Ferenczi Zoltán, Jancsó Benedek, Kunfi Zsigmond, Wlassics Gyula, Wildner Ödön, Rákosi Jenő, Rust József, Zsilinszky Mihály, Diner-Dénes József, Bernát István, Glücklich Vilma, Herczeg Ferenc, Jászai Samu (szoc.), Jászi Oszkár, Marczali Henrik, Vázsonyi Vilmos, Petri Mór, Váradi Antal, Hegedüs Lóránt, Garami Ernő, Garbai Sándor, Gerlóczy Zsigmond, Szász Károly, Ágoston Péter, Berzeviczy Albert, Concha Győző, Csizmadia Sándor, Czettler Jenő, Fényes Samu, Fejérpataky László, Fáber Oszkár, Hanauer A. István, Hajdu Marcel, Magyar Kázmér, Kitajka Lajos (szoc.), Ladányi József (szoc.), Meskó Pál, Peidl Gyula, Platz Bonifác, Propper Samu, Szende Pál, Szilassy Zoltán, Nyisztor György, Négyessy László, Bernolák Nándor, Szabó Ervin, Farkas István, Cholnoky Jenő, Vanczák József, Vass József és mások, igen sokan mások — szerepeltek szóval, vagy legalább is jelenlétükkel. A *hőstenort* itt is a szocialisták és Jászi Oszkár, Fáber és Fényes Samu „szabadgondolkozó” dalárdája akarta énekelni és vinni. Jellemzésül — legyen ez elég példának, a „Falusi Közművelődési Egyesületekről” fordulván szó — *Farkas István* szocialista így szajkózott:*

— A falu közművelődése igen alacsony színvonalon áll. Még azt tartjuk: *kár, hogy vasút van a világon*. Ezt a *felfogást* képviseli a faluban a *pap*, a *jegyző*, a *szolgabíró*. Az *előadó* (*Waldapfel János* mintagimnáziumi tanár) mégis a *papra*, a jegyzőre bízna a falusi közművelődési egyesületeket. Ez annyi volna, mint *farkasra bízni a bárányokat*. Van a munkás-ságnak ma is sok közművelődési egyesülete, melyet tüzzel-vas-sal üldöznek a hatóságok. A *csendőr*, a *pap*, a *szolgabíró* ma egyebet sem tesz a faluban, mint üldözi, zaklatja a munkások által létesített szakegyesületeket. Ezeket a hatóságokat még a felügyelettől is el kellene tiltani!

A csiszoltabb, tanultabb *Fényes Samu*, *Fáber Oszkár*, *Pikler* és egyéb „doktor”-társaik körmönfontabban adták ki fertőző mérgeiket. *Vass József*, ki nemsokára Budapesten, a Galilei-Kör hirhedt vitái alkalmával, amikor tehetelen dühökben *leköpdösték* a *Vass fekete reverendáját*, e nagyérdekességű kongresszuson is szembekerült velök. „*A filozófia a szabad tanításban*” és „*A történelmi oktatás*” előadások lebonyolításánál, mint titkár működött közre, háromízben még fel is szólalt. A hozzászólások idejét kurtára fogták, azért *Vass József* is kurtán, de velősen beszélt. „*A szabad tanítás és a tanítók*” kérdés előadója *Beke Manó dr.*, budapesti egyetemi tanár volt. *Szóllósi István*, *Glücklich Vilma*, *Nyisztor György*, *Pikler Gyula*, *Ember Károly*, *Horovitz Gábor* hozzászólása után dr. *Vass József* így összegezett:

— A sok gyermekkel foglalkozó tanító kezébe nem lehet teljesen adni a nevelést, ez a család dolga. — *A fizetés nem hozható kapcsolatba a hivatás szeretetével*. — A földi boldogság, senki sem tagadja. A keresztény világnézetnek van anyagi alapja, de vannak csúcsai, amelyekre az anyagiakba elmerült ember felemelkedni nem tud. — *Pikler* okoskodásának logikus következménye a tanítóképzés agyoncsapása. — 5000 tanítói állás üres. — Ami a választást illeti, — aki a választásokon résztvett, azoktól megcsömörlött. — Ha nincs lekötve a néptől választott tanító a papnak, szolgabírónak, le lesz kötve a *szakszervezetnek!* — E kongresszuson a keresztény világnézet védői defenzívára szorítkoznak, a szocialisták pedig invektívákkal élnek. Sem számuknak, sem elveiknek meg nem felelő *prepotenciát* akarnak gyakorolni. — *Szent Ágoston* szavait

olvassa a szocialisták fejére: „*Csudálatos dolgokat emlegettek, új dolgokat beszéltek, be nem bizonyítható dolgokat mondotok.*”

„*A filozófia a szabad tanításban*” tételről dr. Alexander Bernát budapesti egyetemi tanár adott elő, *Pikler Gyula, Waldapfel János, Rónai Zoltán, Prohászka Ottokár, Fényes Samu, Tarczai Lajos, Harkányi Ede, Kiss János, Szilárd Ármin, Gieswein Sándor, Platz Bonifác* után *Vass József* is hozzászólt:

— A vita előrehaladott állapotában csak egy itt elhangzott megjegyzésre óhajtok reflektálni. A megjegyzés *Fényes Samu* úr ajkáról hangzott el és hozzákapcsolódván *Prohászka* püspök úr tételéhez, hogy a filozófiában eszmények és hívés szükséges, azt tartalmazta, hogy le kell rombolni az *Istenember* eszményét és helyébe tenni a *többemberét*. — Én azt gondolom, mélyen tisztelt Szakosztály, hogy a filozófiának semmiesetre sem lehet az a célja és feladata, hogy romboljon eszményeket, amelyek helyébe nem tud másokat állítani, hogy proklamáljon mai problematikus értékű eszményeket és leromboljon olyanokat, amelyeket milliók és évezredek hívése és gyakorlati követése ölelt körül. Különösen fontos ez akkor, amikor az *Istenember* eszményének helyettesítéséről van szó. Hiszen, mélyen tisztelt Szakosztály, a *többember* eszményét éppen az *Istenember* dobta bele a mi gondolkodásunk világába és a *többember* megvalósítását éppen az *Istenember* örököse, a katolicizmus, a kereszténység iparkodott kiváltani, amennyire társadalmi és gazdasági körülmények azt megengedték. — Végtelenül tisztelt törekvés az eszményekre való törekvés, azonban azt hiszem, hogy az emberi gondolkodásnak, érzésnek, hívésnek, cselekvésnek olyan óriási a tere, hogy ott a princeps, a főszemély mellett akárhány koordinálható eszmény elfér. Ne romboljunk és ne helyettesítsünk tehát értékeset értéktelennel, hanem az *Istenember* eszménye mellé állítsuk oda a *többembert* és egyedül az ő értelmében megvalósítható *plusember* eszményét.

A könyvtári és múzeumi szakosztály előadásai nyomán *Hegedüs István* elnöklésével *Ferenczi Zoltán, Móczár József, Szabó Ervin, Tóth Dezső,* stb. előadásai körül támadt parázs vita. Ami nem csoda, hiszen: „*Népkönyvtárak, vándorkönyvtárak, azok szervezése és az esteli könyvtárak*”, „*A*

középiskolai tanári könyvtárak átalakítása közkönyvtárákká”, „Általános irányelvek népkönyvtár könyveinek megválogatásában”, „Könyvjegyzék a népkönyvtárak számára”, nagy és fogós kérdések foglalkoztatták az előadókat és hozzászólókat. *Prohászka* püspök, *Waldapfel* János, *Perczelné-Kozma* Flóra, *Ember* Károly, *Szilvek* Lajos, *Sziklay* János, *Bernolák* Nándor, *Négyessy* László mellett a „szabadgondolkozásnak” olyan fáklyavivői felszólaltak, mint *Hajdu* Gyula, *Jócsák* Kálmán, *Fáber* Oszkár, *Fényes* Samu, *Ágoston* Péter, stb. Az apai és anyai jusst — *Fáber* Oszkár felszólalásához kapcsolódván — *Vass* József adta ki nekik:

— Szorosan a tárgy és kiszabott idő kereteiben akarok maradni, mert azt, amit el akartam mondani, *két dolog kivételével* elmondották a hosszú sorban előttem szólott urak. A két dolog a következő. *Fáber* Oszkár tisztelt előttem szóló felszólalásában, de a többi beszédek egyrészében is gyakran hallottuk a *tudományt* emlegetni, mint amellyel a *népkönyvtárat* meg kell tölteni és az *internacionáléről*, kíséretében különféle kirohanásoknak a *katolicizmus* ellen. Uraim! *Tudomány cégére alatt* sok valótlan, mesés, agitatórius dolgot és irányzatot *árulnak* a mai korban, hogy a népkönyvtárak tartalmának meghatározásánál nem a tudomány, hanem az *igazság* szerepeljen, mint irányadó. És amikor *Fáber* Oszkár úr a fekete, a lanya és a vörös internacionalizmusról beszélt, *elfeledett egy internacionálét*, amelyet csakugyan le kell törnünk és *amelynek leküzdésére* én ezennel *bajtársi jobbot* nyujtok neki is, meg mindazoknak, akik a *nép lelkét* nem tartják *kísérletezési* tárgynak — és ez a *hazugság* internacionáléja!

Vass József már ekkor tisztában volt a maga ereje, erőssége felől. Ez a tudat határozottá, nem elbizakodottá tette őt. A külső szereplés kulisszái megett, a magánélet keretében azért korántsem volt olyan szigorú. Baráti körben feltárult, bővülő fénnel, melegséggel sugárzott széjjel lelkének visszafojtott minden derűje. A *Klautz* kanonok, a *Bilkei* plébános szőlői kedves kiruccanó helyei voltak, *Klautz*nál némelykor 2—3 főispánt, több képviselőt is talált együtt. *Bilkei* főtiszteendő úr szőlőjébe, mely a székesfehérvári „*Öregyhegyen*”, a fehérvári néphumortól „*Csalóköznek*” elnevezett kies, diófás „*Fiskális-dűlőben*” fekszik, igen gyakran váratlanul, bejelentés

nélkül kiállított a Vass Józsi-társaság. Gazda nélkül megtalálták a pince-, a kamrakulcsok szegét... A plébános szeretett nővérei íziben készítettek a vas-étvágyú fiatalságnak legalább is valamiféle — rántottás kolbászszerű — meleg „borkorcsolyát”. Vass József a maga komoly, őszbeboruló fejével — egy-egy ritkább szabad percében — bizonyosan szívesen, elmélázón gon-

Klautz György székesfehérvári nagyprépost szőlleje. (Szélről, balról bent a nagyprépost. Pete Gyula felvétele.)

dol vissza a fehérvári 20—25 év előtti „szép időkre”, amikor — a jól végzett munka után és a „hora canonica” pontos betartása mellett — barátságos, szerény vacsorára, egy-két pohár borocskára összeverődtek és a bodoran gomolygó füstfelhők között — sokszor a Vass József rovására is, a régi magyar papok rokonszenves szokása szerint — oly vidáman kicsattanó széles kacajjal üzték-fűzték az adomát, tréfát, csipkelődést, a gyarlóságoknak gombostűre tűzését, ami még inkább mélyítette s — ha lehet? — fokozta őszinte, testvéries barátságukat, a holtig kitartó szeretetet, a kölcsönös megbecsülés szilárd alapján.

*

Vass József, a „Fejérmegyei Újlap” szerkesztője, 1911 végén vált meg a harcias laptól. Midőn a pesti Szent Imre-kollégium igazgatójával meghívták, 1911 december 3-án írta meg *búcsúját* szeretett lapjában, amelyről ugyanekkor *lekerült* neve. Csúcs István szemínáriumi lelkiigazgató vette át a lap felelős szerkesztését s ugyanekkor maga is búcsúztatta dr. Vass Józsefet. Vass József tömören összefogott búcsúztatójában ezeket írta:

„A mai nappal lekerül nevem e lap éléről. E lapéről, amely születésétől kezdve idáig a mi hóhéruink és gyönyörűségünk, lelkünk kedvence és agyvelőnk emésztője volt. *Nagy eszmék kicsi szolgálója, nagy értékek elszánt védője.* Öt év alatt össze-

Péntek. 1911. március 31.		VI-ik évfolyam. — 75-ik szám.	
<p>Társadalmi napilap. Meggienők Műs és tiszor vőd meg kitalálnd mindennap reggel 6 órákor.</p>		<p>FEJÉRMEGYEI UJ LAP.</p>	
<p>Közlésértől ára vidékre: a „Fejérmegyei Új Lap” egynél megyénre 3 kor. A post. út. Lap-ot egynél megyénre 4 50 kor. Személyesleg és kitalálnd: Személyesen 1. adón.</p>		<p>FELELŐSZERKESZTŐ: DR. VASS JÓZSEF.</p>	
Telefon-szám: 208.		Telefon-szám 208.	

Vass József lapja.

forrott e lap Székesfehérvár katolikus népének széles rétegeivel, kivívta a maga megbecsülését, megérdemelte ezrek szeretetét és megadta nekem a módot, hogy hasábjainak betűsorain keresztül *lelkekbe kapcsolódjak, szívekhez beszéljek nagy veszedelmekről, nagy lelkesedésekről.* Mióta idegenben vagyok — *most még idegen nekem ez a főváros!* — úgy érzem, mintha *megnémultam* volna. Ez a kavargó, forrongó élet *siketség* nekem, mert *még nem találtam meg a módot, hogy bekapcsolódjak.* Nehéz szívvel adom át másnak ezt a kipróbált, jó *vívókardot*, csak az vigasztal, hogy jó kezek kapják két marokra és hogy elszánt, senkivel meg nem alkuvó *lelkek lobogása* lesz jövő programja.

„A katolikus Magyarország fővárosának *közönyös és bűnöktől torz ábrázatáról* olvasom, hogy jó úton jártunk mi Székesfehérvárott. Nem lehet más a mi feladatunk, mint minél több kapcsolatot teremteni *az egyház és nép között*, minél több öntudatot ébreszteni a keresztény polgárookban. Ezt a munkát végezték az Új Lap és a Népszövetség, a kongregációk és körök, ennek a munkának az eredménye az a megértő tábor, amely pünkösöd napján az egész ország figyelmét maga felé kényszerítette bátor kitartásával.

„A *Jelenések könyvében* (II. 25.) olvasom az intést: *Tartsátok meg, amitek van!* Testvérek, tartsátok meg, amitek van! Legyen szemetek fénye ez a lap, mert ez egészen a tiétek. Építsétek ki hatalmas erősségé a Népszövetséget, mert ez fog benneteket nagy veszedelmek idején megvédelmezni. Őrizzétek meg lelkesedésteiket és odaadástartásokat *egyházatok, hazátok* iránt és ne felejtsetek soha, hogy *összetartásban van az erő, öntudatban a győzelem*, kezetekben a jövő és vállaitokon e nehéz idők felelősségének rettenetes súlya.

„*Baráti kézszorítással* köszöntöm e lap olvasóit, a Népszövetség derék harcosait, a kongregációk fehérlelkű leányait és meggyőződéses férfitagjait, *barátaimat, akikkel együtt küzdöttem, ellenfeleimet, akikkel szembeszálltam.*

„*Az erős Krisztus* kegyelmét, Krisztus ügyének győzelmét kívánom mindnyájatoknak: *testvérek, tartsátok meg, amitek van!*

Budapest, 1911 augusztus 13.

IV., Veres Pálné-u. 9.

Dr. Vass József,

a pesti főiskolai Szent Imre-kollégium
igazgatója.”

*

Csúcs István, a „*Fejérmegyei Újlap*” új szerkesztője (most fülel r. kath. plébános) „*viharos erejű írás*”-nak nevezte ezt a Vass József lelkebe bevilágító, villámcsapásként ragyogó búcsúszózatot, amelyhez a maga részéről is hozzákapcsolta a szívből jövő búcsúztatót. E szeretetteljes búcsúztatóban varázsszerűen meglevenedik a jó pap, az izzó magyar hazafi, tudós tanár, ötletes, kemény szerkesztő, mindenkit magával ragadó nagy szónok és derűslelkű nemes barát Vass József szép ifjúsága, lobogó, nagy ereje hímes virágbontásában... A legvégén — többek között — *így jellemzi* a mindmáig lankadatlan és csodálatos Vassot:

„*Alig lehetett egyedül találni.* Reggeltől estig jöttek, mentek nála az ügyes-bajos emberek, nemcsak a városból, hanem a megyéből is: kinek tanács, kinek közbenjárás, egyiknek ez, másiknak az kellett. És ő szívesen segített minden igazságos dologban. *Nemcsak prédikálta a szolidarizmust, hanem valóban szolidáris volt minden segítségre szorulóval.* Úgy tekintették őt az emberek, mint *akire lehet számítani, ha az igazság védelméről vagy a gonoszság letöréséről van szó.* Ezért is szerették őt, főleg a Népszövetség egyszerű, hűséges katonái, rajongással.

Érdekes dolog, hogy jóllehet állandóan tűzvonalban állott és sok nagy harcot vívott a keresztény világnézet elleneseivel, melyek között örökké emlékezetes marad a pünkösdi népgyűlés ötöd-félórás küzdelme, mégsem volt tulajdonképpen ellensége. Még az ellenfelek is rokonszenvvel és tisztelettel tekintettek rá, mert ő mindig meggyőződést állított velük szembe és mindig őszintén és meggyőződésből cselekedett. Őszinte jóbarát és őszinte ellenfél volt egyaránt. Nagy erény és tiszteletet kikényszerítő jellemvonás e farizeusoktól hemzsegő világban.”

OSZK

XIX. FEJEZET.

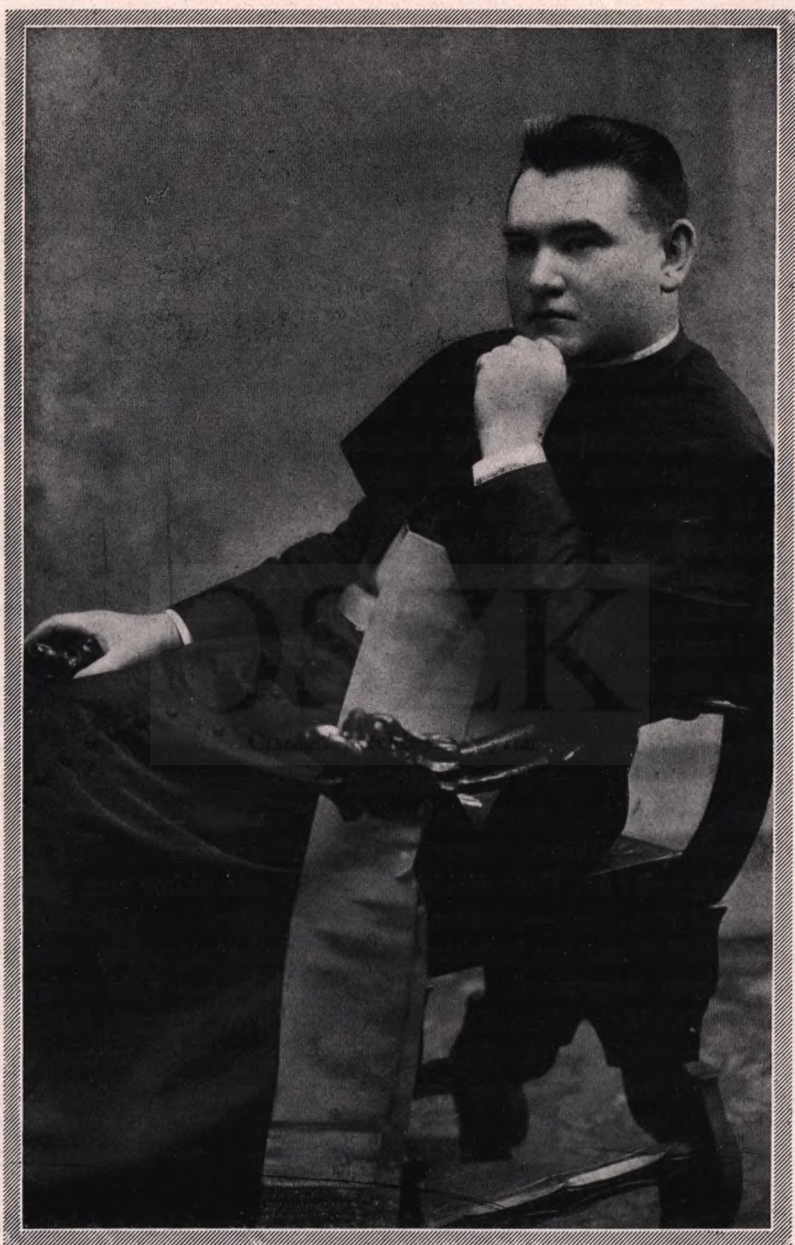
Vass József távozik Székesfehérvárról. — Prohászka püspök nem akarja engedni, Glattfelder püspök hivatgatja. — Vass József a pesti Szent Imre-kollégium igazgatója lesz. — A pesti kollégium tulajdonképpen megteremtése. — Kollégium a híres Kecskeméti-házban. — Töhötöm vezérék. — A liberális városi tanács gáncsvetése. — Vass direktor nem ismer protekciót. — Nehéz elhelyezkedés az átépítési tilalom alá helyezett öreg házban. — Vassnak nem tetszett a „kollégium”, újabbnak az építésén fáradozik. — A visszautasított kincstári telek. — Saját telket vásárol. — A Kecskeméti-ház eladása. — Külön borbély. — A Ráday-utcai nagytakarítás. — Igazgató és vezérkara. — Egy „golya” feljegyzései a Kecskeméti-házról és az „öreg” kollégium belső életéről. — A Szent Imre-Kör. — Vass apánk és a fiai. — A Ráday-utcai új kollégium felavatása. — Az „Alkotmány” tárcát ír az új kollégiumról. — Vass József nem ismer különbséget gazdag és szegény diák között. — Hajódongafa helyett parketta.

Vass József 1911-ben távozott el Székesfehérvárról. Nehezen engedték el. Megilletődött szeretettel búcsúztatták. Püspöke, a drága *Prohászka Ottokár* püspök, sehogysem akar megválni nagytehetségű, ernyedetlen munkásságú, fiatal papjától, akit ekkor már a szervezkedő gyűlésekről és egyéb seregyűjtő szerepléseiről nemcsak a Dunántúl, hanem az Alföldön, Felvidéken, sőt Erdélyben jól ismertek, becsültek... Prohászka püspök nem akarta elbocsátani, hiszen afelől gondolkozott, hogy teljesen Vass főtitelendőre bízza a szeminárium vezetését. A *Főiskolai Internátus Egyesület* részéről *Glattfelder Gyula* csanádi püspöknek sokáig kellett puhítgatni székesfehérvári nagy püspöktársát, mígnem hozzájárult és Fehérvárról elbocsátotta Vass Józsefet, hogy pályájának feljebb emelkedő nehéz útján *Budapestre* juthasson és a pesti főiskolás *Szent Imre-kollégiumnak* igazgatója lehessen.

Glattfelder püspökék nem kész, fényes, kényelmes állásba, befejezett munka megóvására hívták Vass Józsefet. Mint mindig, mindent az életében, a hatalmas ifjúsági nevelőintézményt is újveretű csertéglákból és friss törekvésű lélekkel Vass-

nak kellett szilárd falakkal megépíteni, a züllésnek indult főváros közepén erős lélekkel megtelíteni. A *budai*, az inkább az úri rendűeknek, a jómódú családok egyetemista, főiskolás fiai befogadására épült remek Szent Imre kollégium fennállott és virult. Csak a *pesti részen* nem volt megoldva a diáknemzedékek szebb sorsára kiható nagy kérdés. 1901-ben az avatag *Belvárosban*, az *Irányi-utca* valamelyik öreg bérházának „néhány aprócska szobája” volt kezdetben az egész Szent Imre-kollégium; 1903-ban már az *Üllői-úton*, a 22. szám alatti modernebb háznak a két emeletét bírták. Ez sem volt az igazi, az egészséges, kívánatos elhelyezkedés. Pesten, s éppen a leginkább támogatásra, biztos, tiszta otthonra és irányításra szorult, szegényebb sorsú „*Szent Imrések*” éveken át saját otthon nélküli szállóvendégek voltak. Amidőn Vass Józsefet a nehéz, nagy feladatokra szólító megtiszteltetés érte, hogy a hányatott sorsú pesti Szent Imre-kollégiumnak igazgatója lett, törekedett a lehetőség szerint legmegfelelőbben elhelyezkedni. A *Veres Pálné*, hajdani híres *Zöldfa-utca* egyik regényes multú, festői külsejű nagy emeletes sarokházában, a *Borz-utcasarki* híres „*Kecskeméti-házban*” rendezte be a maga diákvárát.

Ez a kecskeméti ház régentébb nemes, nemzeti Kecskemét város főbíráinak, tanácsbéli urainak, egyéb hivatalos és nem hivatalos polgárainak volt beszálló „pesti kvártélyok.” A bőségesebb 1890-es évek elején a diákok mulatozásairól, a kártyások itteni nagy csatározásairól emlékezetes fogadó és éjszakai kávéház is volt az időben sokfokú, meredek lépcsőivel — a kiugró sarkon . . . Fent, fent a magasban, a külső falfülkék mélyedéseiben liliomvirágszálás, szelíd, kegyes szentek szobrai helyett *Atilla* urunk, *Álmos*, *Árpád* apánk, a marcona *Töhötöm*, *Bulcsu*, *Előd*, *Botond*, *Lehel* és a többi vezérek kőből faragott alakjai kardosan, buzogányosan vigyáztak a „házra” és indították tiszteletre az arrajárót, aki az ősi multon, a megvívott magyar harcok felől — elmerenghetett . . . Ez időben, 1911-ben, a Kecskeméti-ház tulajdonosa a kecskeméti római egyházközség volt. A „Főiskolai Internátus Egyesület” eléggé méltányos feltételek mellett és méltányos áron, szinte hogy pénz nélkül jutott a „kecskecímeres”, „hétvezéres”-szobrú, jellegzetes belvárosi házhoz . . . Olyan családiasan, magyar atyafiságossággal intéződött ez a „vásár”, hogy amidőn bizonyos pénzösszeg fizetése

Az „igazgató úr”.

felől nem tudtak megállapodni, a *kollégium* ennek ellenében két kecskeméti „jeles” diák ellátását vállalta az igazgató döntő szavának⁴⁰ fenntartása mellett . . . A Kecskeméti-házzal azonban a „vásár” minden anyagias előnyei dacára „bevásároltak”, a pesti városházán ugyanis akkor a liberális városi kormányzat uralkodott. Budapest tanácsa, — alighogy a Szent Imrések tulajdonába jutott a ház — kimondta, miszerint: „a kecskeméti ház beleesik az építési útvonalba”, azt tehát „majd” részlegesen le kell bontani . . . Ami más szóval azt is jelentette, hogy azon ezentúl többé építkezéssel változtatni, ha ajtóról, ablakról, a szobahelyiségek átalakításáról lenne is szó, — tilos! Nem szabad! . . . Azzal nem törődtek a liberális városházán, hogy ezzel és így az internátus céljaira teljesen megfelelőtlen lett a temérdek épülettömeg. A nagyobb lakások ebédlőjében, a szalonban 8—10 egyetemi hallgató volt elhelyezve. A hálószobát, fürdőszobát, konyhát, kamrát ugyanígy használták ki, itt-ott legalább egy-egy ágy elfért. Az épület 2—3 szobás, néhány nagyobb termes lakásra volt szétszaggatva. Bármint kívánták volna az épület másirányú céljai, változtatni, átépíteni nem lehetett. Hozzá még a ház árát sem fizették ki jószerint. Vass József igazgató úr, a rendnek, a tisztaságnak, a fegyelemnek ez az erősakarású példaképe, semmiképpen nem találta magát otthon a romantikus hírű, multú és kiállítású „Kecskeméti-ház”-ban. Éjt s napot egygét tett, hogy csak mielőbb szabadulhasson tőle . . . Pénz nélkül építkezni, berendezkedni abban az időben is lehetetlenség volt; ám Vass direktor nem ismerte akkor sem a lehetetlent, hozzá még — reálisan számító eszével — válogatós is volt. Például minden befektetés nélkül juthatott volna megfelelő helyen nagyszerű, nagy telektömbhöz, — neki mégsem kellett. Felajánlották a Köztelek-utcai volt dohánygyár telkének hatalmas részletét. Az állampénztárba csupán két aranykoronát kellett volna befizetni évenként a használati jog címen, — nem fogadta el, mert a kedvező esélyek mellett számításba vette, hogy a dolgoknak másra fordulásával, felmondás nélkül

⁴⁰ Vass József oly szigorúan, kivétel nélkül megőrizte a felvételeknél az ő döntő szavát és akaratát, hogy amikor Csernoch bíboros-hercegprímás két nem jeles diákot küldött és ajánlott neki felvételre, nem fogadta el őket. — *Jobbakat kérek!* — üzenettel elégítette ki a bíboros-hercegprímást. (Hegedűs Sándor közlése.)

kitehetik a szeretett intézményt. Inkább futott, fáradozott, kért, követelt és takarékoskodott, s mire a Veres Pálné-utcából, a címeres Kecskeméti-házból ki kellett jönni, már volt a kollégiumnak a Ráday-utcában (43—45. szám alatt) két-három összefüggő és összevett, saját tulajdonú nagy telekje, — az 1912-ik év őszén ugyanis sikerült eladnia a Kecskeméti-házat, a nagy befolyású és liberális *Matlekovits* Sándor ny. államtitkárnak... A kemény vezéreinktől őrizett „ház”, noha azóta is folyton-folyvást az utca szabályozási vonalába esik, mindig rendületlenül áll, Vass direktor nagyon boldog volt, hogy megszabadult tőle és a Ráday-utcai kollégium építkezéseéhez — bár nem minden csaták megvívása nélkül — 1911 május havában hozzáfoghatott... *Gondossága* hihetetlen részletekre kiterjedt; már a Kecskeméti-házba saját külön *borbélyt* ültetett, aki csak az egyetemi hallgatókat borotválja, mivel ezt a műveletet is egészségügyi szempontokból ítélte meg...

Még messze tartottak attól, hogy a *Siegel* Albin műépítész által tervezett Ráday-utcai ötemeletes diákolonáris a *bokrétás-fát* feltűzzék *Reisenleitner* építkezési vállalkozóék, amikor az élesszemű Vass direktor megindult az akkoriban több tekintetből hirhedt Ráday-utca kitakarítására, lévén az akkortájt még az esti és éjjeli órákban éppen az ifjúságra tekintettel, nem kívánatos, rossz hírű hely.

— Méltóságos Uram! — mondotta Vass a pesti főkapitánynak, — ez nem maradhat így!... Mert, hogy néznénk mi ki, ha majd a háromszáz fiúval bevonulnánk egy *ilyen* utcába?!

— Nagyságos Uram!... Ki fogjuk pucolni őket! — felelte a sarokbaszorított főkapitány. A hirhedt Ráday-utca rövidesen a főváros egyik legrendesebb, tisztességes utcája lett.

*

A Veres Pálné-utcai 9-es számú Kecskeméti-ház, a Szent Imre-kollégium átmeneti hajléka bár kedves öreg épület volt, nem volt olyan szépen kitatarozva, rendbehozva, mint most. Az öreg vezérek szobrai porosan nézték a járókelőket. Egyik-egyik szentelen utcai galambocskák — a házbeli diáksereg szószerinti „kenyeres pajtása” — megpihent a *Töhötöm* vezéri *buzogányán*... Vidáman csilingeltek a Papnövelde-utcából beforduló villamosok... Az öreg ház előtt megilletődötten torpant vissza

a vidékről érkezett „gólya” *Gosztonyi Andor* ... Dehát, mégiscsak bévül kellett kerülni ... A többit most már azután elmondja *Gosztonyi Andor* úr, a székesfőváros vízműveinek ezidőszerinti derekasan helytálló főmérnöke:

„Kapualjában balról a portásfülke. Előtte beállítható hirdetőtábla:

<i>Vass József</i> dr. igazgató	<i>nincs</i> itthon.
<i>Ötvös Lajos</i> prefektus	„ „ van.
<i>Köhler Ferenc</i> prefektus	„ „
<i>Jakabb Oszkár</i> prefektus	„ „

Ügyeletes prefektus: *Ötvös Lajos*.

A portásfülke ablaka tele kollégistáknak szóló levelekkel; onnan válogathatta ki ki-kí a magáét ... Nézegetem: hátha számomra is akadna *egy* köztük, valami csoda folytán? Hátcsak kiszól valaki mogorván a levelek közül:

— Kít tetszik keresni? — Azzal előbillegett. A *portás* volt, *Károly* bácsi. (Azon a nyáron törte ki a lábát szegény.)

— Képném szépen, *új kollégista* vagyok. Kihez kell fordulnom képném?

— Tessék felmenni a második emeletre, az ügyeletes prefektus úrhoz.

— Szóval *Ötvös* prefektus úrnál kell jelentkeznem?

— Igen! — Felmegyek és kopogtatok az ajtaján. Nincs a szobában. A folyosón egy úr ruhát kefél ... Gondos ember lehet. Kötényt kötött maga elé. Bemutakozom neki:

— *Gosztonyi Andor* műegyetemi hallgató vagyok! (Az igaz, hogy a műegyetemnek még színét sem láttam, de könnyebb a *gólya* lelke, ha nagyozolhat egy kicsit.) *Ötvös* prefektus urat keresem, kérem.

— Náci *inas* vagyok. Kérem. A prefektus úr vagy itt lesz a *studiumban*, vagy ott a sarokból nyíló *dormitoriumban* ... Tessék csak utána menni! — Gyenge szédülést éreztem ... *Ez az úr*: inas úr ... És az inas úr olyan művelten dobálódzik *latin* szavakkal, mint nálunk odahaza az *esperes úr* ... Hogy beszélhetnek itt a *prefektusok*?! ... Az *igazgatóra* nem is mertem gondolni ... Az persze nem jutott eszembe, hogy a dolgozó- és hálószobát latin néven nevezni ősrégi kollégiumi

szokás lehet... Végre megtaláltam a prefektus urat. Gólyához illő ügyességgel bemutatkoztam, azon *trémázva* közben, hogy nem kell-e kezét csókolnom, mert hát pappal állok szemben... De, a kollégiumban ilyesmi nem volt divat, ötvös prefektus úr férfiasan kezét rázott velem.

— Érezze jól magát barátom a kollégiumban, — mondta kedvesen, — jöjjön csak velem, azonnal megmutatom a jövőd tanyáját! — Most is magam előtt látom a kedélyes, nyugodt modorú prefektus urat, az elmaradhatatlan kis szivarcsutakkal a száj szegletében, derűs flegmájával, amelyből őt ugyan ki nem zökkenettette semmi... A prefektus úr elvezetett hát a hálóterembe, ahol nyolc fiú számára volt hely és a dolgozószobába, ahol tízen tanulgattunk együtt. Megmutogatta a szekrényemet, íróasztalomat. Vezetgetett a prefektus úr, én meg bandukoltam utána, aggódva erősen, hogy, jaj, milyen társasággal fogok összekerülni ilyen közösségbe?... Lesznek-e jóbarátaim, kedves pajtásaim?... Hát egy mindjárt akadt... A folyosón, a korlátra támaszkodva mélnázott egy igen szelíd, kedves arcú fiatalember... A prefektus úr megállt előtte, meleg szeretettel szólította:

— Kedves Bence, új pajtást hoztam magának! — Bemutatkoztunk és bár ő másodéves orvosnövendék volt, s egy másodéves egyetemi hallgató és egy gólya között óriási a rangkülönbség, jóbarátok lettünk. Sajnos, hamar elmondhattam, hogy barátságunk síríg tartott: dukai *Takách* Bence a világháború első harcaiban hősiiesen küzdve elesett... Az új kollégiumban már a kisöccsét, *Kálmit* (azóta Szombathely városnak üzemmérnöke) zártam helyette szívembe. Az első pajtás után megismertem a másodikat, harmadikat... Egy hét múltán olyan jól éreztem magamat az öreg házban, mintha mindig benne laktam volna. Közben persze meglátogattam az összes prefektusokat,⁴¹ elsősorban az *igazgató urat*, hiszen bölcs figyelmeztetőül valami ilyesfélét mondott a hirdetőtábla:

⁴¹ A legfiatalabb, legközvetlenebb *Köhler* prefektus egy nagyon szigorú rendbe lépett, lazarista atya lett. *Ötvös* Lajos plébános, országgyűlési képviselő. Az elegáns *Jakabb* Oszkár, aki a magas á-t kivágta, a pénzügyminisztériumban h. államtitkár. A jószívű *Györkös* József most pécsi jogtanár, sem a kimaradási engedéllyel, sem a gyakori teauzsonnákkal nem fukarkodott. Közülök a lovagnak beillő *Jakabb* Oszkár volt az egyetlen civil-prefektus.

„A kollégiumba érkezés és onnan való távozás alkalmával az igazgatót meglátogatni nemcsak illendő, hanem kötelező is.” E tábla előtt állva jöttem rá golya-ésszel először, hogy úgy látszik, ebben a kollégiumban nemcsak testi ellátásunkról kívánnak gondoskodni, hanem *nevelni* is akarják az ifjúságot.

*

Vass József, ha már ebben az öreg házban kénytelen is volt közöszobákba szorítani a fiatalságot, lehetőleg fakultások és évfolyamok szerint válogatta össze szobánként a fiúkat. A Szerb-utcai közeli *Szent Imre Körben* is felejtethetlen órákat töltöttek együtt. E körben közéleti előkelő férfiak megfordultak. Szombat esténként mély barázdolású előadásokat tartottak. Gosztonyi Bandi itt hallotta először *Prohászka* püspök urat, a költő piarista *Sík Sándort* és másokat. A Kör pianója sem érkezett bepókhálósodni, ugyancsak zúgatták azon a sok vidám diáknótát, amiket „karban” is el-eldalolgattak. Pompás volt a Kör konyhája is. Sürgött-forgott a fürge háziasszony, a kollégium borbélyának felesége. Szegény asszonyka mindig úgy sietett, még az elmulással is. Fiatalon meghalt. A derék *Herczeg* borbély azonban máig nyírja a ház ifjúságát; sőt a „kegyelmes urat” is.

Jakoby öreg kollégista, énekművész és tarokkmatador, *Sziklay* Ernő másodéves gépészmérnök-hallgató úr fel-feltűnik a régi házban, az utóbbi valóságos *szobaparancsnokká* nőtte ki magát:

— Csendet kérek, kolléga urak! — Most az „Egyesült Izzó” főmérnök műhelyfőnöke, néha éjfélig rajzolt, úgy tanult *Richter* Szepivel (most adjunktus a technikán), az úgynevezett „éjjeli studium”-szobájában. A nappali studiumokban tízkor leoltották a lámpát. Félitzenegy órakor a dormitóriumokra is setétség borult. Az éjjeli studiumból hazabaktató golyának a hálószobaajtó kinyitásakor nem egyszer valami ravasz szerkezet egy-egy kancsó vizet a nyaka közé zúdított... A vékony, szőke, nagy pápaszemes, rövidlátó erdélyi szász fiút: *Wacha* Ernőt, ki majdhogy beleverte az orrát rajztáblájába, emellett mindent tudott és barátaival hűségesen megosztotta a tudományát, elnevezték *Wacha* mamának... A magas, karcsú, szép *Borovszky* Rudi volt a társaság „bohémje”. Az áldott jó, me-

legszívű gyerek kurta kis pipája füstjénél többet ábrándozott, mint tanult, minthacsak érezte volna, hogy szörnyű világháború következik és az első ütközetben, az első rohamnál golyó fúrja keresztül szép, magas homlokát... A munka különben ment, mint a parancsolat. A prefektusoknak nem sok dolguk akadt a fiúkkal, noha minden szent időben egyszer ellenőrizték, *vajjon betartják-e a maguk-választotta studium-időt?* Vass Józsefet, az igazgatót, hátamegett „*apánk*”-nak emlegették a fiúk. Néha csendes-nyugodtan *Vass-apánk* is végigsétált a dolgozószobákon, *enyhe ibolyaillatot* hagyván maga megett. Ezt az illetszert — Herczeg borbély szállítmányát — *reverendája dohányszagának ellensúlyozására* használta az igazgató úr.

Csendes dolgoztatás közben ekként telt az idő. A régi Kecskeméti-házban a Szent Imrések csendes életébe csak néha, ritkán került valami apró szenzáció. Ilyen volt az az egyik, amikor a szemfüles kollégisták észrevették, hogy akik később következnek be *reggelizni* az étterembe — fél 8—8-ig volt reggeli-kiszolgálás! — *hígítva kapják a tejet*... A *gondnokság* ugyanis számolt azzal, hogy az ifjúság egyrésze nem szokott lejárni reggelizni — akik későn keltek, nem futotta idejükből — és ennek megfelelően kevesebb tejet hozatott... Néha azután hiba csúszott a számításba, ugyanakkor *egy kis víz* a tejbe... Az észrevételt lázas sürgölődés, titkos összeesküvés követte. Szájról-szájra járt a jelszó: „*Holnap reggel mindenki vágtasson le reggelizni!*” Másnap reggel — a reggeli kiosztását jelző csengetésre — szokatlan mozgolódás támadt a folyosókon. A korán kelő technikusoknak még nyugodtan osztogatta a tejet a gyanutlan *öreg Mihály*, hanem amikor nyolc óra felé — csataüvöltéssel — a jogász-, bölcsész- és orvoshad is megjelent, összecsapta kezeit a jó öreg:

— Megblondltak a tkntetes urak! — Hej, volt ott inaszaladgálás tejszarnokokba, szakácsné fejvesztés, kotyvasztás és kotyvasztás a konyhán... A legközelebbi Mikulás-esti lakomán, amikor boldog-boldogtalant szabad volt kipellengérezni éktelen rigmusokban, emígy énekelte *Haidecker Nándi*:

Keresztény mindenki az Imre-kollézsbe,
A jó öreg tej is meg van keresztelve...

Ki hiszi manap?... Bizony, a Vass direktor kacagása is kihallatszott... Ő nevetett legjobban a kacagókkal; node Mikulás-estén sok minden szabad volt. Az *igazgató urat* is megcsipkedték a diákjai. Az igazgatói dorgatóriumokban gyakori passzus volt, hogy az igazgató az ifjúságtól: *előkelőbb, úribb felfogást, nemesebb gondolkozásmódot* követelt, amit — ő — egyszóval „*nobilitás*”-nak nevezett. Volt még másik *kedvenc szava* is a direktor úrnak, a „*valamiképpen!*”. Ezek figyelembevételével az igazgatói „dorgatóriumot” rímbe szedte valamelyik kollégiumbeli, méltán ismeretlen poéta. Ezt a rigmust — szeretett igazgatójuknak — egy akkoriban divatos nótára mindjárt el is daloltak a kópék:

Hol a *nobilitás*? Sehol sem találom,
Intézetünk renoméját pedig tőle várom!
Azért az urakat nagyon-nagyon kérem:
Még több nobilitás kell *valamiképpen!*

Az öreg házban ekképpen, valamiképpen mégis csak eltelt az idő, s közben, noha *Glattfelder* püspök úr, az egyesületi elnök, az új ház szobáinak *parkettázása* miatt váltig akadékoskodott, — elkészült a *Pesti Főiskolai Szent Imre-kollégium* Ráday-utcai új palotája. Az „*Alkotmány*” 1913. évi november 11-iki számában, midőn a *Katholikus nagygyűlés* keretében felavatták, öt hasábos tárcaírást hozott „A Pesti Főiskolai Szent Imre-kollégium” címen. A tárcaíró *Vass József* dr. pápai kamarás, az intézet „lelkes és nagy tudású” igazgatója ka-lauzolta a Ráday-utcai új épületben.

„Impozáns *ötemeletes* palota ez, homlokzata előtt széles udvar nyúlik az utcatestig, két oldalán a kollégium *bérpalotái*. 1911 májusában kezdték építeni, s a helynek rendkívül praktikus felhasználásával, az építészeti és higiénikus problémák stílusos és ötletes megoldásával a tervező *Siegel Albin* műépítész, akinek a munkáját dr. *Vass* igazgató pedagógiai szempontból állandóan felülvizsgálta s a *budai kollégiumban*^{41a} szerzett tapasztalatai alapján sok célszerű útbaigazítással könnyítette, a *Reisenleitner* vállalkozó-cég segítségével bámulatos eredményeket produkált. Ezeknek illusztrálásául álljon itt

^{41a} Nomeg talán a római kollégiumban és egyéb más helyeken is szerzett tapasztalatokat?

Dr. Glattfelder Gyula csanádi püspök.

néhány becses adat. A kollégiumnak, amely a *különszobás*-rendszer szerint épült, 225 egy- és 42 kétszemélyes diákszobája⁴² van, s összesen 309 növendék befogadására képes. A ki-

⁴² A kétszemélyes szobákban az elsőéveseket, az egyes szobákban a további évfolyamúakat helyezte el az igazgató. Ez különben ugyanígy

bejáró diákok három lépcsőházat használhatnak, sürgős esetekben *lift* áll rendelkezésükre. Minden emeleten tágas *klubhelyiség* várja a munka után szórakozni kívánókat, van *házi-kápolna*, nagy *zene- és énekkerem*, hatalmas *fürdőhelyiség*, a második udvarban 400 személyre való óriási üvegtetős *ebédlő-csarnok* s a *soutterainban* gáz- és villanyerőre berendezett *modern és higiénikus konyha*, amelynek felszerelése hat kéthektoliteres gőzüsttel, gáztűzhellyel, villanyos edénymosóval, külön kávé- és teafőzőkkel, egyedül áll e nemben egész Magyarországon. A konyhai munkát *Preszeda* Pálné szakácsnő vezetése alatt 14 cseléd végzi, rajtuk kívül 18 inasból és 2 kapusból áll az intézet szolgaszemélyzete. Az egész épületet villany világítja s *központi fűtés* szolgáltatja a meleget. Az ajtók és ablakok *Guillard-rendszer* szerint vasból készültek, kezelésük praktikus és tiszta. A ventiláció minden helyiségben kifogástalan, s az összes szobák világosak és levegősek, minden emeleten vészkijárók szolgálják a tűzbiztonságot. A diákszobák berendezése egyszerű és kényelmes, a padlójuk parkettes, a butorzatuk masszív, s mindegyikben vízvezetékes mosdó van. Szükek ennek a tudósításnak a keretei ahhoz, hogy mindazt a sok meglepő és praktikus apróságot, amelyek a kollégiumban a látogató elé tárulnak, ismertessük. Csak annyit jegyezzünk meg, hogy az építésnél és berendezésnél, amelynek irányítását úr. Vass igazgató szabta meg, a *célszerűségi* szempontokon kívül mindig az *izlést*, a használhatóságot s a megbízhatóságot tartották szem előtt, hogy ezek az elvek az óriási épület legapróbb részleteinek a kiképzésénél is bámulatos precizitással érvényesültek, s hogy mindenben, ami ehhez a házhoz tartozik, meglátszik, hogy tervezői sokat tapasztalt, széles tudású és nagykonceptiójú emberek. A kollégium házirendjéről s nevelési elveiről vagy azok jóságáról írni felesleges ma, amikor minden magyarázatnál szebben beszélnek annak a tizenkét esztendőnek az eredményei, amelyek alatt a Szent Imre-kollé-

volt a *budai* Szent Imre-kollégiumban is, de míg odaát a *gazdagoknak* volt egyszemélyes külön szobájuk, a *szegényebbek* kettesben laktak, *Vass* direktor nem tett ilyen megkülönböztetést szegény és gazdag diák között. Azt sem tudták az ifjak *Vass* apáknál, hogy egyáltalán fizet-e egyik-másik, még kevésbé, hogy ki s mennyit fizet? *Vass*nál a jó tanulás, a jó magaviselet határozott, neki egyenlően kedves fia volt a szegény, mint vagyonosabb diák.

giumok a végzett főiskolai hallgatók ezreit indították útnak az életben. A vallásos élet s a tudomány szeretete vezérli a nevelésben Vass igazgatót és munkatársait, Ötvös Lajos, Györkös József, Hévey Gyula, Wallner Károly és Hegedüs Sándor⁴³ prefektusokat, s ők gondoskodtak arról is, hogy az ifjúság, amelynek méltányos szabadságára ők vigyáznak a legjobban, a szórakozásoknak is a legjavát, a legnemesebbét kapja. Karitatív és hitbuzgalmi egyesületek, ének- és zenekarok vannak bent az intézet kebelében is, s a Szent Imre-Kör működésében is résztvesznek a bennlakók, akik ipso facto részesező tagjai a Körnek. Iskolai tanulmányaik kiegészítéséül a növendékek a kollégiumban angol, francia és német nyelveleckéket kaphatnak, s a téli hónapokban résztvehetnek az intézet bibliai, apologetikus és szociális szemináriumainak előadásán ...”

Ezidőtájt a két Szent Imre-kollégiumban közel hatszáz főiskolás kapott aránytalanul olcsó árért úri ellátást. Számosan közülök több mint 40.000 korona kedvezményt is élveztek. Vass József igazgatót már akkor azok közé sorozták, akik „ezt a fiatal tábort atyai szeretettel, keresztényi önfeláldozással s a jövőbe tekintő gondossággal vezetik”.

Az ifjúság 1913 őszén, az iskolai év kezdetén foglalta el a Ráday-utca 43—45. szám alatti kitárt kapujú Szent Imrész diákvárkastélyt. Megtelt egészen. Mind a háromszázhusz helyet elfoglalták, javarészből *golyák*, a régi Szent Imrések közül, a Veres Pálné-utcai Kecskeméti-házból már csak mintegy ötvenen—hatvanan kerültek át az új hajlékba. Ezek még inkább tudták élvezni a Vass direktor úr által számukra teremtett finom, meleg otthont, melynek kis szobácskáiban — bár püspökökkel vívott kemény csaták árán! — nem érdes hajópaddongafa dübörgött, elegáns, fényes (és tökéletesen *takarítható*) parkett simult.

⁴³ Hegedüs Sándor rendőrségi igazgató, a kollégium népszerű gondnoka és „Sándor bácsija”, felesége, Saly Orsolya révén sógorsági viszonyban állott Vass igazgatóval. Előfordult olyan eset is, hogy amikor a fáradhatatlan, kiapadhatatlan Vass József Szent Imrész fiait ilyen palotába telepítette, azoknak testi-lelki ellátásáról ilyen úri mód gondoskodott, az egyszer beérkezett *vason krümplit* csupán a Sándor bá' heverő pénzén tudták kiváltani.

XX. FEJEZET.

Az új lakhely. — Szappan nélküli mosdatások. — Ki hát a nagyságos úr? — Akinek csak „Vass úr” volt az igazgató. — Vass direktor állást szerez, ruhát szabot a szegény tanárnövendékének. — A gróf, a direktor és az öreg béres fia. — A kollégium „holttökéje”. — Vass atya törvénye az étkezésről és az igazgató „föhelyéről”. — Vezetők és diákok együtt a fehérasztalnál. — Mihály bácsi, a főinas és a tekintetes urak. — Vass igazgató a formák embere. — Fegyelmezés az ebédlő ajtajában. — Az ifjak fejet hajtva elvonulnak az igazgató előtt. — A direktor úr szemöldöke és az öreg főinas szeme. — A Vass József szétcsipegetett kenyérdarabja. — Mit nevezett Vass József a „kincsgyűjtés idejének”? — Vass József dícsérete. — Vass direktor úr sétái. — Vass József Andrassy Gyuláról. — Vass direktor, mint a Tisza István méltatója. — Vass szónoklata a XII-ik katolikus nagygyűlésen. — Az „Alkotmány” Vass Józsefről. — A szabadgondolkodókat támadta. — Vass az „új világ” kialakulásáról. — Vass és a Galileisták. — A Szentimrések veszedekett híre. — A köpködő ellentábor. — Vass kulimázként széjjelkeni őket. — A Szentimrések templomozása. — Vass direktor vidéki szereplései. — A gyöngyösi szüret. — A házirend és tisztaság betartása. — Az igazgató és az új inas. — A szörnyen harapós igazgató. — Aki még Vass Józseftől sem félt. — A diadalmas Szieghardt Vendel. — Vass József „látogatási idője”. — Vass direktor Rómába megy. — Az anconai hajóút. — Vass akarateréje leküzdí a szírokkót és a tengeri betegséget. — Kaland a Szent Péter-kupola gombjában.

Az új lakhely, a Ráday-utcai kollégium, olyan tökéletes berendezésű volt, hogy itt Vass József valóban kezében tarthatta, nevelhette bevált tapasztalatai és legjobb tudása szerint — a fiait. Ó, nem elégedett meg azzal, hogy vasárnap egy-egy remek szentbeszédet elmondott, ez a sohasem savanyú, kehes-behes, hanem mindig csupa erős, egészséges életkedvű igazgató. A rászolgáló fiúknak a vacsora utáni „exercitiumok”, vulgo „dorgatóriumok”, azaz hogy — Hegedüs Sándor bá’, a kollégiumi gondnok úr jóízű szavával — „szappannélküli mosdatások” rendszerint kijártak. Mondá — például — az egyik-szer az igazgató:

— Igen tisztelt uraim, azt tapasztalom, hogy a kollégiumba érkező leveleken még véletlenül sem szerepel más cím-

A Pesti Szent Imre-kollégium.

zés, mint: „*nagyságos*”. A *levélborítékokat látva*, valami jámbor lélek bizonyosan azt hinné, hogy itt *csupa nagyságos úr lakik*... Ezzel szemben figyelmeztetem az intézet ifjúságát, hogy a Pesti Szent Imre-kollégiumban *egyetlen egy urat illet meg a nagyságos címzés: a Ház igazgatóját!* — Alig elképzelhető az elképedés, amikor egy, később igen jóra valónak bizonyult, de hihetetlenül faragatlan egyetemi hallgató e szavakkal támított be az igazgatói irodába:

— *Vass úr*, kérem, szeretném, ha felvenne engem a *maga kollégiumába!* — Ó, nem az történt, amire elsősorban gondolni lehetne, nem dobta ki, mégcsak — amúgy vazsiasan — le sem kapta... Inkább — jóllehet, már egyetlen szabad hely sem volt a Házban! — azonnal felvette; noha azután főtt a feje az igazgató-atyának, hogy hová helyezze el a szerencsétlent, akiből idő múltán igen tisztességtudó, derék embert faragott... Mint miniszter is barátja maradt az ifjúságnak. Rengeteg jót tesz velük. Míg a kollégiumban lakott, a fickók hamarabb bejutottak a miniszterhez, mint az utódja, a kedves *Marcell Mihály* igazgató. Cigarettaikat is megosztotta velük — az *urgum-burgum, murgum* — mérgezhírű miniszter, de akinek már kollégiumbeli direktor korában is oly sok fiatal ember köszönhette boldogulását. Az egyik szegény diákot, a kollégium ingyenes növendékét, amikor megszerezte tanári diplomáját, grófi családhoz juttatta be nevelőnek. Ágrólszakadt, árvasorsú fiú volt ez szegény. Búcsúlátogatásánál mindjárt észrevette a Ház igazgatója, hogy a gyerek fényesre kikévelt ruházatáról leri a nyomorúság.

— Hát, fiam, így a grófi házban bizony nem jelenhet meg! — mondotta *Vass* és saját költségén tetőtől-talpig felöltöztette a fiatal tanárt. A tanár urat, *Vass* igazgató úr neveltjét derekasan jellemzi, hogy keresményéből pontosan megküldte az igazgatónak a kölcsönül tekintett költséget.

Másik alkalommal egy gróffal került szembe *Vass* direktor. A gróf taníttatta az *öreg béresének* fiát. A jeles tanuló fiú az érettségi után a kollégiumban tanult. Alig végezte el az első szemesztert, a gróf valamiért megharagudott a fiú apjára, az *öreg béresre*. Felmondta az *öreg magyarnak* a szolgálatot, egyidejűleg mindjárt írt *Vass* direktornak: „*Nem fizet többé a fiúért, azonnal dobja ki a kollégiumból!*”. Ez a fiú most előkelő gyárnak műhelyfőnöke, szorgalmas, derék magyar gépészmérnök, mivelhogy *Vass József* doktor illetéknéppen válaszolt a szigorú grófi levélre: „*Tévedni méltóztatik. A gróf úr ugyanis csak alkalmazottjával rendelkezhetik, annak gyermekével nem. A fiú jól végezte el az első szemesztert, tehát nem távolítom el a kollégiumból!*”. A „direktornak” ez és az ehhez hasonló eljárása nem kivételes eset. *Vass József* igazgatása alatt soha nem történt meg, hogy valakit *azért* eltávolítottak volna az intézet-

ből, mert nem tudott *fizetni*. A direktor úrnak az ilyen esetekre megvolt a saját „receptje”. *Sóhajtott egyet*, — hiszen nagyon nyomták lelkét a kollégium adósságai... És odaszólt *Hegedüs Sándor* gondnoknak:

— Sándor, írd a tartozást a holttökéhez! — Az meg a kollégiumi ifjúság becsületézését minősíti legjobban, hogy alig akadt olyan ifjú, aki a maga „holttökéjét” apránként le ne törlesztette volna, mikor egyszer állásba jutott. A kollégiumnak akkoriban sok ingyenes növendéke volt; noha az ellátási díj is nagyon csekély volt akkor még. Mindössze 70 korona havonként. 70 korona volt a háború alatt is és csak az 1918—1919. tanévre emelték fel 80 koronára a díjat, bár akkor a hús ára a békebelinek már tízszerese volt... Hogy honnét tudott Vass direktor összekunyorálni annyi pénzt az ifjúság ellátására, — örök rejtély marad? Egyet Hegedüs Sándor bá', a gondnok, bizonyítani tud, hogy Vass dr. igazgatóságának négy utolsó évében, tehát a háború alatt nem vette fel igazgatói fizetését. Szükségeit azokból a tiszteletdíjából fedezte, amiket írói munkásságáért innét-onnét kapott.

„*Vass atyának*” — mert bizony így hívják őt még mindig bizalmas körben az ő régi hívei — volt és fennmaradt egy saját, külön „Vass atyai törvénye”:

— Amit a diákok esznek, azt egyék az atyák is! — S még ma is, miniszter korában is, mindig a Szent Imrész-diákok konyhájáról kosztol. Fennmaradt az is, hogy amikor az „atyák” az ebédlőben mint a család együtt vannak, bárki fia vendég van, mindig *az igazgató ül az asztalfőn*; mert hiszen még Vass igazgató megmondta:

— Erre a helyre legfeljebb csak a püspök ülhet! — Bárki vendég van, azóta is betartják a régi házi-rendet. Sőt, mióta miniszter lett Vass József s maga is csak vendégként kerül egyszer-egyszer az „atyák” asztalához, a hosszú asztalfőn *Marczell dr.*, igazgató ül, míg Vass miniszter oldalt, jobbról foglal helyet.

*

Vass dr. igazgatása idején az új Szent Imre-kollégium hatalmas, üvegfedelű ebédlőtermében az ifjúság délben, este együtt étkezett az igazgatójával, prefektusaival és gondnoká-

val. Az igazgatói asztal a bejáráttal szemközti *dobogón* büszkélkedett, — mert úgy van az rendjén, véleményezték jó Gosztonyi Andorás diákuraimék, hogy az igazgatóság mindig a *helyzet magaslatán* legyen... Negyedháromkor és félnyolckor ötperces időközökben kétszer érces csengőszó viharzott végig a kollégium folyosóin, ebédre, vacsorára hivogatta a jóétvágyú fiatalságot. A második csengetésre az ötödik emelet-ről is — tehát itt is kialakult az Olympus! — lemásztak a *golyák* a földszintre. Éhes tömegek nyüzsögtek az ebédlő előtt. Várták a bebocsátást. Egyelőre hiába. Az ebédlőbejáratnál ugyan ott állt ajtónyitónak szép fehér fejével az öreg *Mihály*. (Nem arkangyal kérem, bár nem sokkal kisebb rangja volt a kollégiumi hierarchiában, mint druszájának a mennyben, hanem — *főinas*.) Néha meg is szólalt, ha a golyák nagyon ugratták:

— Eresszen már be bennünket, Mihály bácsi!

— Nem lht még krm tktets urk! — Node, hiszen ha nem is értették volna meg az öreget, tudták azt amúgy is jól a „tekintetes urak”, hogy a bemenetelnék még súlyos akadályai vannak. Azon az ajtón nem lehet belépni az igazgató előtt és ő be nem lép, míg a tömegben *halálos csend* nem támad... Vass igazgató úr a „*formák*” embere. Nem azért ám, mint sokan éretlen ifjú fővel elgondolták: gög lakozik szívében, szereti a tekintélyét aláhúzni, hanem azért, mert ő, akinél senki sem foglalkozott többet saját magának és a gondjába vett ifjúságnak jellemalakításával, nagyon jól tudta, hogy a külső formák, amikben talán évszázados szociális kultúra halmozódott össze, milyen súlyos jelentőségűek az *önnevelés* és a *nevelés* terén... Az ebédlő előtt egyébként azért is illett csendnek lenni, mert a bejárat előtt mindjárt balról ott hallgatott titokzatosan a gyönyörű fafaragásos oltárú *kiskápolna*,⁴⁴ már pedig a kiskápolna lakóját, a *mi Urunk Jézus Krisztust* áhíthatós csenddel illik köszönteni... Mielőtt elkövetkezett volna a pilanata ennek a mélységes csendnek, az *éhes nép* között hullámzás támadt és a kalapok mélyen megemelődtek: prefek-

⁴⁴ Szobor és képnélküli volt a Vass József kiskápolnája. Vass igazgató úr Róma műkinkein finomította műízlését, s nem szerette azokat az édeskés cifraságokat, amiket a rendelkezésére álló kevés pénzből megvehetett volna.

tusai élén levonult a *Ház igazgatója* az ebédlőajtó elé. *Ott megállott néha pillanatokra* — ha az ifjúság egyszer-másszor fegyelmetlen volt valamiképpen —, *néha* percekre is, míg-nem lélekzetet elállító csend keletkezett... Akkor *intett* Mihálynak, feltáruhtak az ajtószárnyak, az igazgató újból megállott, de már ekkor díszesen faragott széke előtt, fent a dobo-gón a bejárattal szemben. Helyükre állottak a prefektusok és Sándor bátyánk is (hacsak a sok dolga miatt el nem késett, — mivel azonban mindig sok dolga volt a gondnok úrnak, ennél-fogva gyakran elkésett) és a direktor előtt fejet hajtva elvo-nult a sok ifjú ember a terített asztalok mellé, mindenki a magaválasztotta helyére. A gyengébb idegzetűek jó távol húzódtak a „*doktoroktól*”, mert azok miatt, miért se, rendszeren akkor szoktak valami rémséges boncolási esetet kitalálni, ha jófalat került a tányérra.

— Álltunk mindnyájan a helyünkön, míg újra teljes csend támadt, — meséli érdekesen, lekötően a hegyes, barnaszemű, csupa derűs, hűséges lelkű volt „tanítvány”, jó Gosztonyi An-dor, a székesfővárosi komoly hivatású vízműveknek öreg- és örök Vass-diák főmérnöke, — amikor a *légy zúgását* is meg lehetett volna hallani (ha ugyan legyet és szemetet egyáltalán túrt volna a Szent Irmések kollégiumában a mindentlátó, min-dent halló, mindent tudó Vass József), akkor a direktor úr *szemöldöke* megmozdult, s *Hévey* prefektus úr megrázta a csengőt. Az öreg diákok közül valaki rövid asztali áldást mon-dott. Rádörögtek az „Ámen”-t. Minden szem az igazgatót leste... Újabb dörgés támadt: nagy székhuzogatás között: egyszerre ültünk le vele. Kerekas tálalókocsik gördültek. Fehér-kötényes inasok tálalták az ételt. Az igazgatói asztalnál fel-szolgáló *öreg Mihály* közben félszemmel a szolgálhadat nézte. *Félszemmel* dirigálta őket. Ment a munka, mint a parancsolat. Az igaz, hogy ezt a dirigálást könnyebben megérthették, mint-ha szónokolt volna nekik a jó Mihály. Vass direktor úr még közben minden étkezéskor következetesen *elcsipegetett egy darab kenyeret*. Üres, rossz szokás volt-e ez nála? Aligha lehetséges, hiszen ő — bajnoka⁴⁵ az önfegyelmettségnek —

⁴⁵ Vass József, például, télen-nyáron jéghideg vízben fürdik „*csak-azértis*”. Az igaz, hogy nem is szokott náthás lenni!

kemény „kontroll” alatt tartja tetteit. Más lesz a nyitja ennek a szokásnak. *Comte* Ágostonnak, a híres francia filozófusnak *ugyanaz a szokása* volt... Az életrajzíró okát is adja: „Comte így kívánt megemlékezni azokról, akiknek még *száraz kenyér* sem jutott”. Vass József is filozófus és bár neki (mint a népes kollégium igazgatójának) amúgyis gyakran járt eszében, hogyan tudna „*minél több*” embernek, „*mentül nagyobb*” karéj kenyeret vágni, úgylátszik, még ezenfelül Comte Ágoston módjára is biztosítani óhajtotta magát, hogy soha meg ne felejtkezhessek azokról a szegényekről, akiknek még a mindennapi kenyerük sincsen meg... A jövődöbéli élelmezési és népjóléti miniszterhez minden bizonnyal illő filozofálás, méltó gondolat volt ez.

*

Vass József kollégistái az év elején — maguk választván meg a „studium” idejét — napi két óra munkaidőre kötelezik magukat. De bizony mindig szorgosan, buzgón „megfejték” azt, kiváltképpen a „*technikusok*”, akiknek — szegény fejöknek — mindig annyi, de annyi rajzolni valót sóznak a nyakuk közé, hogy már-már alig győzik... Vass direktor úr a „*kincs-gyűjtés idejének*” nevezte ezt a reggel hat órától este tízig tartó munkálkodást, sőt voltak, akik, mint például *Kazinczy* Laci „tekintetes úr” (most a „MÁV”-gépgyár főmérnöke) már reggel öt órakor munkába állottak és este tíz órán túl fent bagolykodnak, hogy ebben a legnemesebb diáki versenyben behozzanak bizonyos „*késést...*” Az „eredmény nem maradt el, mert ugyan vajjon ki szerezhett volna nagyobb örömet és boldogságot, amikor egyszer Vass direktor úr vacsora után — ó, hogy tudott ilyenkor a *hangja símogatni!* — bejelentette a jóhírt:

— A rektor magnifikusoktól nyert értesülés szerint az összes kollégiumok, intézetek, egyetemi hallgató-otthonok közül a tanulás terén a Pesti Szent Imre-kollégium diákjai állanak az *első* helyen... Hát, csak így tovább, igen tisztelt uraim! — Elmondható, hogy ilyenkor a fiúkkal akár nyulat fogathatott volna az igazgatójuk, olyan büszkék, olyan boldogok voltak a céltudatos munkával kiérdemelt elismerésre. Az „igazgató úr” aranyos-gyémántos medáliát — bár később a világháborús

harctereken ezt is éppen eleget kiérdemeltek a Szent Imrések! — nem adhatott a fiúknak; azért mint a római P. *Biederlack* annakidején vele megcselekedte, Vass igazgató úr azzal tüntette ki öreg kollégistáit, hogy magával vitte őket *sétáira*. Ilyenkor ez a mélyérzésű papiember a vértzetéül szolgáló látszólagos merevségét, ridegségét levetette, otthon hagyta a hivatalos direktori szobájában. A friss meglátású, széles látkörű, lebilincselően szellemes férfi társaságában lenni a legtanulságosabb élvezet volt. A technikus Gosztonyit egyszerűen „*Bandi*”-nak szokta szólítani és az egyik ilyen „séta” alkalmával a Bandi gyerek kérésére csodálatos finom kritikát mondott néhány íróról, de ugyanakkor mondott még valami olyant is az igazgató úr, ami a későbbi politikus szájából nem minden pikantéria nélkül hangzik:

— Akkor olvasson csak regényt Bandi, ha nagyon fáradt... A regény arra való, hogy felüdítsen... Ha azonban komolyan hasznosítani akarja a szabad idejét, súlyosabb műfajt ajánlok. Olvassa *Prohászka* püspök úr munkáit, vagy *Andrássy* Gyula gróf tanulmányait! — Az éleseszű tanítvány kissé meglepődve nézett mesterére.

— *Prohászka* püspök úrnak több munkáját ismerem, gyönyörűséggel olvasgatom már is. De *Andrássy*?!... Miért olvassam *Andrássyt*, igazgató uram?

— Világos, tiszta, finom logikájú elme az! Munkáinak olvasása nekem már sok élvezetet szerzett! — Az igazgató urat, úgy látszik, tehát már akkor érdekelte a politika. Még egy igen érdekes nyilatkozata érdemel felemlítést ebből az időből. A parlamenti szenvedelmes harcok alkalmával, prédikációjában az oltár előtt mondta:

— Ez a hely nem politizálásra való. Nem is a politikusról kívánok én beszélni, hanem az *egész férfit* akarom önök elé állítani... Vegyenek példát *Tisza* Istvánról, aki *vasakaratóval* képes a parlament leghevesebb viharában *államügyekkel* foglalkozni, *aktákat* elintézni. Uraim, vegyük le a kalapunkat *Tisza* István, az *önfegyelmelés bajnoka* előtt!⁴⁶

*

⁴⁶ Jellemzi az akkori közhangulatot, hogy az egész nagy Szent Imre-kollégiumban mégis mindössze három *Tisza*-párti fiatalember akadt. Az egyik *Lux* Sándor volt, a „*Bethesda*”-kórház alorvosa, aki ké-

A politikába, még pedig a magyar nemzeti társadalmat tettekre serkentő harcias mozgalmakba — a pesti szabadgondolkozókkal, a majdan bekövetkező végzetes forradalmi kirobbanás előreásogató aknásaival — már ekkor, a Szent Imre-kollégium élén keményen, a jövőt megérzőleg belegázolt Vass József. 1913-ban, november havában — az új Szent Imre-kollégium felavatásával egyidejűleg — tartották Budapesten a XII. katolikus nagygyűlést. Forrongó, puskaporszagú volt a levegő, hiszen nem egész egy év multán valójára ropogtak a puskák, dörögtek az ágyúk, a szörnyű harctereken vérezett a jóhiszemű magyarság, közöttük Vass József kollégiumának sok-sok derék legénye... Méltán sorozható tehát a történeti események közé ez a nagy hadseregfelvonulás számba menő katolikus gyülekezés, amelynek a helyzetet és kötelességeket feltáró szónokai, az öreg *Csernoch* János hercegprímás körül — egyháziak és világiak elegyesen —: *Zichy* János gróf, *Szmrecsányi* Lajos (egri érsek), *Mihályfi* Ákos, *Glattfelder* Gyula (csanádi püspök), *Hornig* Károly báró (bíboros, veszprémi püspök), *Jánoky-Madocsány* Gyula, *Wolkenberg* Alajos dr. (egyetemi tanár), *Lovász* Márton, *Huszár* Károly, *Zboray* Miklós (országgyűlési képviselők), *Huber* János (katolikus népszövetségi titkár), maga *Csernoch* hercegprímás, *Zlinszky* János, *Andor* József dr., *Gieswein* Sándor, *Rakovszky* István, gróf *Károlyi* József, gróf *Apponyi* Albert és sokan mások voltak. Ugyanekkor és ugyanitt (a pesti *Vigadóban*) gyűjtő hatással szerepelt és szónokolt dr. *Vass* József pápai kamarás, a Pesti Szent Imre-kollégium igazgatója, akiről a *Túri* Béla által

sőbb — a gyáva, gyilkos merénylet után — elsőnek szaladt a Roheim-villába; Lux ugyanis közelről láthatta, milyen szeretettel gondoskodik Tisza alkalmazottjairól, hogyan látogatja kórházba került embereit. A második Tisza-párti atyafi az ősbóhé *Szieghardt* Vendel gépészmérnök-jelölt úr volt, mert hiszen ő elvből mindig más véleményen volt, mint a nagy tömeg. A harmadikat, *Gosztonyit*, meg szeretett történelemtanára: *Faragó* Lajos befolyásolta Tisza István kedvezőbb megítélésére. Maga Vass József a Tiszák iránti becsülésének még mint fiatal teológiai tanár érdekes bizonyosságát adta. A székesfehérvári városi törvényhatósági bizottságba is beválasztották, s bár mint ilyen az ellenzéki árnyalathoz tartozott, midőn Tisza képének megfestetése a közgyűlés elé került, fegyvertársainak megrökönyödésére nemcsak megszavazta azt, hanem erre a célra külön nagyobb összeget is adott.

szerkesztett „Alkotmány” (1913 november 11.) következőleg emlékezik:

„Viharos taps köszöntötte már előre, mert a katolikus közönség nagyon jól tudja, hogy a *szabadgondolkodók térhódítása* (ez volt dr. Vass József beszédének a témája) terén a lelkes, a tüzes szónok nemcsak a díszgyűléseken, hanem a népgyűléseken is sikeresen áll ki a veszélyeztetett pontok védelmére. Nagyszabású beszédének gondolatmenetét a következőkben adjuk:

„A szabadgondolati mozgalom elméleti szempontból nem sok figyelmet érdemel. Helyzete és értéke az emberi gondolkodás területén körülbelül ugyanaz, mint a futurizmus és kubizmus az ábrázoló, alakító művészetekben és az ultra-modern irodalomban. Filozófiája teljesen negatív; kimerül a dualisztikus filozófia tagadásában. Konstruktív elemei a Häckel-féle biológiai elmélet kölcsöntárgyai, továbbá *minden vallásnak*, de különösen a katolikus vallásnak és egyháznak fanatikus gyűlölete. Ezen végtelenül szegényes rendszer nem is érdemelne figyelmet, ha internacionális módon nem kapcsolódnék bele azon forrongó alakulásokba, amelyek a XX. századbeli emberiség életét jellemzik. Két momentum figyelemreméltó. Az *első: az emberiségnek általános céltalansága és nyugtalanossága*. Új világkultúra fejlődésének kezdetén vagyunk, amelynek értékeit az emberiségnek önmagából kell kidolgoznia. Új eget, új látóhatárt, új földet, új elhelyezkedést sejt az emberiség és minél intenzívebb a vágyakozása, annál elégedetlenebb a jelene. És míg a verejtékes arcok a jövőbe tekintenek, elhalaványulnak a régi ideálok, kialusznak régi tüzek, a *szabadság nevében* felrobbantatnak régi tekintélyek, amelyeknek helyét azonban új tekintély, új szuverén foglalja el: *a pénz öfelsége*, amelynek rabszolgaságába hovatovább minden belekerül, egyetlen egy kultúrtényezőt kivéve, az *egyházat*, amely szilárdan áll a nagy forgatagban és az új szuverénnek is éppúgy prédikálja Isten törvényeit, mint prédikálta a régieknek. Az egyház tehát éles ellentétben áll a minden tekintélyt elvető korszellemmel és annak főmozgatójával: a tőkével. *A második momentum a tömegek jelentőségének emelkedése. A népek felszabadulásának óriási gondolatát, az államok és a társadalmak demokratizálódását és vele a tömegek érzékének, befolyásának emelkedését*

semmi erővel feltartóztatni nem lehet. Mivel azonban az egyház Krisztus parancsa szerint minden egyes ember lelkét tanítja, gyúrja, alakítja, világos, hogy minél jobban megkönnyíti neki a modern technika a lelkekhez való hozzáférközést és minél jobban emelkedik ugyanazon lelkek, egyének fajsúlya államban és társadalomban, annál erősebb és hatalmasabb életre van reménye az egyháznak, úgyhogy az *egyház nem volt, hanem lesz!* Ezt a tényt azonban az *ellenséges hatalmak is* észrevették, megindult tehát az egész vonalon az akció, hogy az egyházat a tömegektől izolálják. Így kerül az egyház ezen a ponton is szembe harcos ellenfeleivel. A harcot az egész világon a *szabadkőművesség* szervezi. A cél érdekében megmozgat tőkét és sajtót. Kézbe vesz és eltorzít filozófiát, biológiát, morált. Kíméletlenül támad és irtóhadjáratot vezet az egyház ellen. E háború legelszántabb *janicsárjai* az egész kultúrterületen a *szabadgondolkodók*. Nálunk két folyóirattal, egy csomó agitátorral, szervezetekkel és 40.000 taggal rendelkeznek. *Elismérésreméltó* bennük az *elszánttság*, egyébként sem nem szabadok, sem nem gondolkodók, mert gondolkozás nélkül teljesítik az egyházellenes akció parancsait. Szégyene a magyar katholicizmusnak, magyar tudományosságnak és magyar sajtónak, hogy tűri a szabadgondolkodók garázdálkodásait. Szükséges megvédeni előlük az *egyetemi ifjúságot*; a legfőbb védelmi eszköz pedig az eleven, öntudatos, áldozatos katolikus életben való *nemzeti megújulás!*"

Itt és ekkor nagyhatású és a közönséget szónoki erejével magával ragadó beszéde után viharzó tetszés között tapsolták és éljeneztek Vass Józsefet, akit 1911., 1912., 1913-ban a *Fényes Samu, Fáber Oszkár, Jászi, Kunfi* és társaik tobzódásai idején, amikor a megvadított tömegekkel villamoskocsikat feldőntögtetgettek, köpnyaláradatba akartak fullasztani a Galileisták. A szabadgondolkodóktól birtokba vett, nyíltan s titokban irányított újságok közlései alapján ekkor támadt veszekedett, cégérezett garázda és erőszakos hírok — noha a *tányersapka* még nem szolgált megkülönböztetésül! — a *Szent Imrész-kollégistáknak*, midőn ökölrel, bottal készek voltak védeni a „vezért”, s egyszer-egyszer — a sűrű, szomorú alkalmak adtán — közécaptak a bőrükben immár végleg nem féroknak. A *Galileisták* gyűlésein sokszor zajgultak fel csattanós,

de undorítóan visszataszító jelenetek; ám az ő körükben „hírhedt” Vass direktort, sem a Szent Imréseket nem bírták megfélemlíteni, akár elriasztani. Idegláz tébolyította meg őket, mikor Vass hatalmas termete és nyugodt, okos feje a szerény fekete reverendában feltűnt. Rotyogni kezdettek mindjárt. Még csúfondárosabb rikácsolássá torzult a zsibaj, amikor bujtogató beszédek elhangzásával — „Kinek van még véleménye, egyéb-más hozzászólása?” — felhívásukra a „pódiumra” lépett Vass. Ahogy felállott, jobbról-balról köpködni kezdtek, mire felért, csupa köpnyál volt a reverendája; de túlharogni már nem bírták ezt a hatalmas orgonahangot.

— Kérem, uraim! — mondotta felülről a köpködőknek, a hurrogóknak a szűrőstekintetű Vass. — Ha ez a fegyverük, csak folytassák... De követelem, hogy hallgassanak meg!... Ha már ellenvéleményt kértek, itt állok az ellenvéleménnyel! — És mihelyt szóhoz jutott, mint a kulimázt széjjel kente őket, csak a zsírfolt, no meg az illat maradt vissza utánuk...

Igaz, hogy azok a Vass József-nevelte Szent Imrés-legények is — „vazsiasan” szólván — nem afféle „csög-bog” gyerekecskék voltak. Ó, de milyen délceg, daliás menet is volt egyik-másik felvonulásuk, midőn a direktor úr és a prefektusok vezetésével vasárnapi misére indultak. Bizony — „a szentelt miligyertyáját nékie” (Hegedüs Sándor gondnok úrnak volt ez a szavajárása „a szent estállójával” együtt) — utánuk loptak a hegyesszemű pesti lányok... A Ráday-utcából elébb az egyetemi templomba járt ez a háromszáz-négyszáz válogatott fiatalember, de mivel a Kálvin-tér nagy forgalma miatt nehézkes volt az átjutás, azért a Bakáts-téri templomhoz pártoltak.

A pesti Szent Imre-kollégium kápolnájának oltára.

Zenésmissénél alább nem adták, hiszen saját kiváló ének- és zenekaruk volt.

Közben Vass direktor szakított időt arra is, hogy konferenciát vagy missziót tartani a vidékre ki-kiruccant. Mint mindenütt, így a híres bortermő Gyöngyösön is nagyon megszerették; sőt az öregebb magyarok *szüretre* meghívták.

— Bátyám! — felelte Vass. — Eljönnék én magukhoz szívesen a szüretre, de a *kis családomat* nem hagyhatom el!

— Ha-át, ke-érem sze-épen! — nyújtották a szót az öreg palóciánus magyarok. — Hát csak tessék elhozni!... Örölnénk mi a családjának is...

— Sok lenne a jóból!

— El tudjuk mi látni... Van nekünk elég mindenből!

— Csakhogy nékem van vagy háromszázhusz fiam! — S ekkor megmagyarázta, hogy ő tulajdonképpen miféle hivatalbéli „igazgató úr” odafent Budapesten, persze, még nagyobb lett az öröm. Az a néhány száz fiú valósággal családja, gyermeke is volt Vassnak. A feddést sem burkolta selymesen, négy szemközt talán még egy-egy csattanósabb figyelmeztetést is leadott a léhaságra inkább hajlónak; mert a huncutkodó elevenséget, az élelmességet, a merészebb, de sikerült ötletet bűnül senkinek sem róttta fel.

A portásnak fel kellett írni, majd jelenteni is kellett, hogy ez vagy az a tekintetes úr ennyi óra s perckor jöve haza. Megesett biz' az, az egyik kimaradó úrfi öt forintot csúsztatott a portásnak, csakhogy ne említse a tízórántúli hazajövetelt az igazgató úrnak.

— A borraivalót tartsa meg! — hangzott Vass igazgató úr ítélete. — Az meg ennyi és ennyi órakor jelentkezzen a lakásomon!

Tyüh! Ilyenkor gőzfürdő nélkül eléggé izzadtak a gyerekek. Tiltotta Vass, hogy egymás szobájába kaszinózni átjárjanak, némelykor azután a leeresztett függönyön át mégis kirajzolódtak az áruló körvonalak, amint a tekintetes urak ágyúcső-üvegből iszogatták a bort... Egy időben a papírdarabokat elszórták a folyosókon, végül rájuk szólt illetéknéppen:

— Térdig járok a szerelmeslevélben!... A szerelmesleveleiket pedig mégis becsüljék meg legalább annyira, hogy ne szórják széjjel a folyosókon! — Lett foganatja; noha *kézi-*

lámpájával akárhányszor éjszaka tizenkét órakor vizsgáló körútra indult a direktor, nemhogy papirost, szalmaszálat sem talált volna... Az egyik új inas még nem ismerte közelebbről az igazgató urat és ilyen éjszakai körúton összetalálkozván, rákiáltott Vass direktór:

— *Hapták!*... Hát te még azt sem tudod, hogy az igazgatót köszönteni kell! — Ha megmérgeztették, nem igen magázott és titulázott senkit, ilyen felindulásaiban használta a

*Turi Béla prelátus-kanonok,
volt főszerkesztő.*

szörnyű „*kiváglak*” szót... A szerencsétlen „golyák” szívét ilyenkor majdhogynem drótoztatni kellett; hanem a tapasztalt öregebb betyárok, amilyen szeretetreméltó díszpéldány a gépészmérnökhallgató, főbohém vazsi gyerek *Szieghardt* Vendél tekintetes úr volt, rájöttek, hogy száraz mennykős fenyegetés ez. Csattan, de nem öl az ilyen mennykő.

— *Kiváglak!* — harsogta a direktor a különben szeretett, kedvenc, de a huncutságban páratlan *Vendél* diákjának... Ó, ez a Vendél — jelenleg az *Elektromos-művek* tudós főmérnöke és a legáldottabb szolid családapa! — elfuvolázta bizony még ezt is:

— Igazgató úr! Kivágni?! Engem?! A Szieghardt Vendelt?!... Az nem létezik!! — Erre persze mindjárt, elővigyázatból óvatosan tovább oldalgott, de még lőtávoból is harsozott utána a kemény szótat:

— Eredj a szemem elől, te, csirkefogó... Te, gazember! — Ugyanezek a Szieghardt Vendelék (a technikusbanda) voltak azok, akik éjszakai tanulmányaikhoz — eddig még nem szabadalmazott, de annál inkább pompásan bevált ötletességgel — a *nedves falból* fogták fel és vezették ki maguknak a világító villamosságot, ami miatt, ha dörgött is Vass doktor, az „igazgató”, annál inkább felderült Vass József, a *magyar ember*. Boldog volt, örült, ha a fiai élelmeseznek, ötleteseknek, életrelválóknak bizonyultak s feltalálták magukat. Ez a Szieghardt Vendel is ilyenfajtajú „legény a talpán” magyar volt, de egyszer megint kilobbantotta Vass igazgató úr irtózatos haragját, aki utasította Sándor bácsit, a gondnokot, hogy: Ezt az embert azonnal dobja ki a Házból!”

— Itt csak egy mentség lehet, pajtás! — buzdította a gondnok a némileg elszontyolodott Szieghardt Vendelt. — Próbálj okosan beszélni az igazgató úrral! — Vendel kapott a jótanácson, felballagott az igazgatóhoz... Hogy odabent mi történt, örök titok marad... Este azután, amikor a prefektusok és a gondnok rendes szokás szerint egy kis kvaterkára, tereferére, tarokkfogásra⁴⁷ az igazgatónál összegyűltek, a gondnok megkérdezte a direktortól:

— Ugyan, mi van azzal a Szieghardt fiúval? — Vass igazgató úr arcán felvillant a jól ismert mosoly:

— Rettenetes gyerek ez a Vendel... *Hát nem megvágott ötven koronával!* — Vendelünk ugyanekkor vendégül látta barátait a Schwetz-mester-féle „*Kis Piszkos*” sörözőben és azon túl is az egész nyári vakáción át nap-nap után háborítatlanul ott guggasztott kis szobájában, elektromoskönyvei felett...

*

⁴⁷ Túri Béla, némelykor *Ernszt* Sándor, a Terézvárosból egy öregebb káplán is résztvettek ezeken az esti barátkozásokon, amelyek későbbi politikai életének és miniszterkedésének nagy elfoglaltsága miatt szakadtak meg, amidőn kora reggeltől késő éjszakáig lefoglalta hivatala. A miniszterkedése és elfoglaltsága idejéből ered édesanyjának, Vass néni-nek e mondása: — Itt a miniszter itt volt, de nem volt itt a fiam!...

Vass igazgatónak az intézet ifjúságát rendreoktató módszerében nem utolsó része volt annak a szigorú pontosságnak, mellyel a saját fogadóóráit betartotta és betarttatta. Erről azt szokta volt mondani:

— Az angol közmondás szerint: az én házam az én váram; akkor eresztem le a vár felvonóhidját, mikor nekem tetszik, annyi időre, amíg jónak látom. Aki jóbarátom: *megtisztel* azzal, hogy alkalmazkodik időbeosztásomhoz. Ragaszkodik az urak is ehhez az elvhez. Mindenki maga tudja legjobban, mikor és mennyi szabad idővel rendelkezik naponként. Tűzzenek ki látogatási időt s akkor, csakis akkor fogadják barátaikat! — A direktor úr ajtaján óva intett a tábla:

Az igazgató fogad: d. e. 10—12., d. u. 4—6-ig.

Jaj volt annak a szerencsétlennek, aki félperccel négy óra előtt merészelt becsengetni azon az ajtón. Olyan jeges fogadtatásban részesült, hogy attól a fiatal meleg vére is majdnem megdermedt. A nemes ifjúságnak különben több volt a vakációja és szabadsága, mint magának az igazgatónak, aki — egyéb bokros teendőin felül — hatalmas lelki bekapcsolódással és a legszebb magyar nyelven, mint kollégiumi igazgató kezdte fordítani a klasszikus latinból *Szent Ágoston* örökbecsű, örökfriss *vallomásait*. Tartósabb pihenőt hosszú évekre bezárólag csak egyetlen egyszer engedett meg magának, 1914 tavaszán, amikor — az utolsó békebeli nagyhét keddjén — *Hévey* prefektus, *Hegedüs* Sándor gondnok, a hórihorgas *Miskolczy* Laci kollégista kíséretében Rómába indult. Fiuméből, ahol *Kleisl* doktor csatlakozott hozzájuk, a szintén kollégista „*Karló*” fiával, Anconáig hajón tették meg az utat a dühöngő szirokkótól rugdosott és dobált tengeren. A tengeri betegség mindenkit lekapott lábáról, „csak egyetlen egy legény volt talpon a vidéken”: Vass direktor úr... Ott állott a hajófedélzet közepén a mentőcsolnak kötéletébe kapaszkodva és balanszírozott, himbálódzott, hintált, akként igyekezvén ellensúlyozni a hajó ingását...

— *Az a fő, hogy az idegrendszer ki ne központosuljon!* — magyarázta Vass. Amikor mások véges-végig szenvedték a hajókorlát mellett a szörnyűséges tengeri elbetegedést, neki még tréfálkozni is kedve volt. És ezt a fárasztó tornát végezte igazi

Vass-akarattal reggel 7 órától délután 4-ig, míg Anconába meg nem érkeztek . . . Meg is volt az eredménye! A viharedzett tengerészeken kívül ő volt az egyetlen, akinek a vihar, illetőleg tengeribetegség meg nem ártott . . . Más rendkívülibb azután nem is történt az úton, hiszen Vass József Rómában már teljesen otthon volt. Ismert ott minden követ, elregélt onnét minden gyönyörű legendát, amelyekről a tudós könyvírók sem tudnak. Bebarangoltak ők most minden szent helyet, még a szent Péter kupolája feletti *gombba* is felkapaszzkodtak, amelyben valamikor — hajh, egyszer régen! — pirosreverendás germanikus diák korában, az ifjú Vass József megünnepelte — születésnapját . . . Keskeny vaslétrán kell abba a tizenhat embert befogadó irtózatos *gombba* felmászni, Vass direktor úr és a szabadosszájú Hegedüs Sándor Szentimrés kollégiumi gondnok közé, hogy s hogyanem, valamiféle termetes hölgy ékelődött be a vaslétrán, úgyhogy, mikor a direktor felért a célhoz, sehol nem látta *Sándor bá'*-t. Visszaszólt hát erélyesen:

— Gyere már Sándor!

— Mindjárt, mindjárt csak felsegélyezem ezt a *vén bárkát!*

— Fel is segítette „Sándor bácsi” szerencsésen a termetes hölgyet, aki meg hálásan visszafordult:

— *Köszönöm szépen!* — Hegedüs Sándor kollégiumi gondnok úrnak szűk és meleg lett a Szent Péter-templom kupolájának *gombja*; mert a hölgy, amit köszönésképpen mondott, *magyarul* mondta, hiszen maga is magyarországi zarándokhölgy volt . . . Vass direktor magában annál inkább élvezte ezt a jeletet, mivel előző esetekből kifolyólag többször intette Hegedüst, hogy tegyen lakatot a szájára és fogja jobban a sikamlós nyelvét . . . Ez a „*vén bárka*” eset most már Hegedüsnek is elég volt. Ezentúl az egész római utazás alatt olyan halk és finom úri úritárs volt, mint akárcsak egy budai tánc- és illemtanár, — az öreg Budán tudvalevőleg udvariasabbak az emberek és a táncmesterek is.